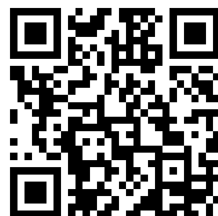
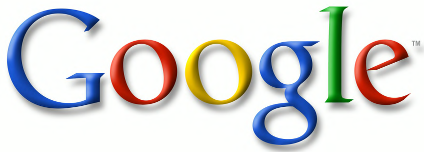
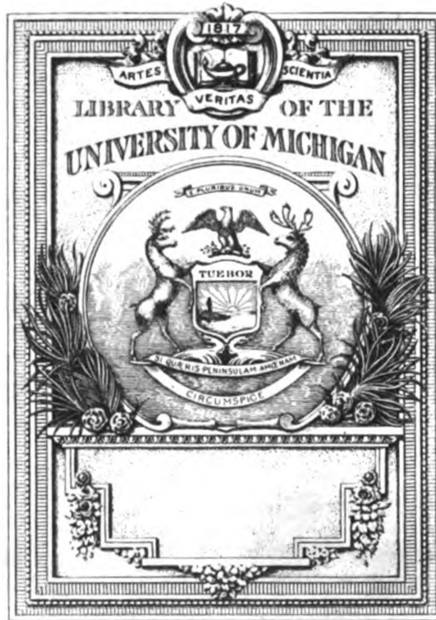

B 1,226,771

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

SAMLAREN

TIDSKRIFT UTGIFVEN

AF

SVENSKA
LITTERATURSÄLLSKAPETS
ARBETSUTSKOTT

TRETTIONIONDE ÅRGÅNGEN

1918

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG 1919

Innehåll:

Sid.
Redogörelse för sällskapets årsmöte . . . . V—VII
SVERKER EK, Våra första psalmböcker 1
HENRIK SCHÜCK, Ur gamla anteckningar.
IX. Stadfästelsebrefven till Uplands- och Södermannalagarne . . 25
X. De spinea corona 28
IVAR SIMONSSON, Biografiska bidrag om Lars Wivallius (efter fängelsetiden) 45
RUBEN G:SON BERG, Atterboms bref till Schelling 71
JOSEF SVENSSON, Ett par nyfunna dikter af Henricus Tidemanni . . . 123
JOHAN NORDSTRÖM, Strödda bidrag 131
ALF GRANDIEN, Atterbom och Afzelius 144
GUNHILD BERGH, Ehrensvärds idealuppfattning i förhållande till Winckelmanns 156
HENRIK CORNELL, En birgittinsk revelation och dess litterära förebilder 191
NILS GOBOM, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1917.

Svenska Litteratursällskapets årsmöte

hölls den 14 december, därvid följande ärenden förekommo:

1. Årsberättelse för året 1917.

Sällskapet har under året 1917 utgifvit 38:de årgången af *Samlaren* med bidrag af C. SANTESSON, S. EK, J. FLODMARK, S. CEDERBLAD, K. STRÖMBERG, J. PALUDAN, J. NORDSTRÖM, G. LINDSTÉN, F. BÖÖK, H. SCHÜCK och N. GOBOM. Som bilaga har utdelats *1500- och 1600-talens Visböcker,* utgifna af A. NOREEN och A. GRAPE. 10. *Samuel Älfs Visbok.* Häft. I.

Samlarens 39:de årgång, som är under tryckning, kommer att innehålla uppsatser af R. G:SON BERG, G. BERGH, H. CORNELL, S. EK, A. GRANDIEN, J. NORDSTRÖM, H. SCHÜCK, I. SIMONSSON och J. SVENSSON. Som bilaga kommer för år 1918 att utdelas *1500- och 1600-talens Visböcker.* 10. *Samuel Älfs Visbok.* Häft. II.

Uppsala den 14 dec. 1918.

MARTIN LAMM.

2. Revisionsberättelse för år 1917.

Undertecknade, utsedde att revidera Svenska Litteratursällskapets räkenskaper för år 1917, få efter verkställd granskning afgifva följande berättelse:

Behållning från föregående år:

Å bankräkningar	kr.	4,815: 20	
Obligationer	„	5,800: —	
Kontant i kassan	„	100: 67	10,715: 87

Inkomster:

429 årsafgifter för år 1917 à 5 kr. . . .	kr.	2,145: —	
42 „ „ „ 1917 à 2: 75 kr. .	„	115: 50	
Äldre årsafgifter	„	60: —	
20 st. ständiga ledamotsafgifter	„	1,000: —	
Statsanslag	„	800: —	
Svenska Akademiens anslag	„	1,000: —	
Räntor	„	572: 54	
Lagerförsäljning	„	2,415: 85	
Debiterade postporton	„	337: 86	8,446: 75
		Summa kr.	19,162: 62

Utgifter:

Författarhonorar	kr.	901: 10	
Tryckningskostnader	„	3,526: 58	
Posträkningar	„	459: 80	
Distribution	„	149: 45	
Lagerrevision	„	50: —	
Kupongräntor och stämpelafgifter . . .	„	31: 58	
Inköpta visböcker häft 4	„	22: 50	
Diverse	„	42: 69	5,183: 70

Behållning:

Å bankräkningar	kr.	4,075: —	
Obligationer	„	9,800: —	
Kontant i kassan	„	103: 92	13,978: 92
		Summa kr.	19,162: 62

Behållningen, som vid 1916 års slut utgjorde kr. 10,715: 87 och vid 1917 års slut kr. 13,978: 92, har sålunda under året ökats med icke mindre än kr. 3,263: 05, hufvudsakligen genom en för sällskapet

förmånlig försäljning af inneliggande lager. Då räkenskaperna hafva befunnits ordentligt förda och med vederbörliga verifikationer försedda, föreslå revisorerna att sällskapet beviljar skattmästaren, fil. kand. Jonas Samzelius, full och tacksam ansvarsfrihet för hans förvaltning under räkenskapsåret 1917.

Uppsala den 10 november 1917.

J. M. Hulth. Samuel E. Bring.

3. Beviljades skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet för hans förvaltning.

4. Företogs den i stadgarna föreskrifna utlottningen af en af arbetsutskottets medlemmar, hvarvid förste bibliotekarien A. Grape utlottades.

5. Till medlem af arbetsutskottet återvaldes förste bibliotekarien A. Grape. Utskottets öfriga medlemmar äro docenten A. Blanck, fil. lic. Jonas L:son Samzelius, professor H. Schück och undertecknad; suppleant förste bibliotekarien A. Nelson.

6. Valdes till revisorer 1918 förste bibliotekarien O. Walde och fil. lic. C. Santesson samt till dessas suppleanter förste bibliotekarierna J. M. Hulth och S. E. Bring.

7. Höll fil. lic. J. Nordström föredrag: *Stiernhjelms tidigaste filosofiska författarskap*.

8. Upplöstes sammanträdet.

Vid Arbetsutskottets samma dag hållna sammanträde omvaldes till ordförande professor H. Schück, till sekreterare undertecknad och till skattmästare fil. lic. Jonas L:son Samzelius.

Uppsala som ofvan.

Martin Lamm.

Våra första psalmböcker.

Af

Sverker Ek.

Den tidigaste anspelningen på "Swenska Songer eller wijsor" finnes, som Klemming först påpekat,[1] i Gustaf Vasas svar på dalkarlarnes klagomål 14 maj 1527. Anspelningen för trycket tillbaka till föregående år, men äldre kan det ej vara. Schück[2] har antagit, att det innehållit de 10 första psalmerna i 1530 års upplaga, men den enda säkra uppgiften han i detta sammanhang åberopat är, att tre psalmer i Malmöpsalmboken från 1529 sägas vara "udtagne aff thet Swenske Exemplar". I arbeten om de äldsta danska psalmerna har man emellertid ytterligare bestämt flera, som öfversättningar från svenskan,[3] och under en genomgång af de tidigaste danska psalmböckerna har jag kommit till den öfvertygelsen, att Swenska Songer eller wijsor 1526 i sin helhet införlifvats med dansk psalmdiktning.[4]

Detta påstående fordrar till en början en öfverblick af förbindelserna mellan svenskt och danskt reformationsarbete. Egentligen tyckas dessa bero på att bägge fraktionerna hade att värja sig mot den begåfvade provinsialmästaren för karmeliterordern i norden,

[1] *Ur en antecknares samlingar*, Stockholm 1868—73, s. 163—64.

[2] *Våra äldsta psalmböcker*, Samlaren 1891, s. 5 ff.

[3] Brandt og Helweg, *Den Danske Psalmedigtning*, D. 1, København 1846, s. 46—50. P. Severinsen, *Dansk salmedigtning i Reformationstiden*. Kbhvn 1904, passim och H. Nutzhorn, *Den danske Menigheds Salmesang*, B. 1, Kbhvn 1913, passim.

[4] Citaten ur våra äldsta bevarade psalmböcker efter *Samlade skrifter* af Olavus Petri, B. 2, Upps. 1915, s. 521 ff.

Poul Helgesen (Paulus Heliæ).[1] Född i Varberg af dansk fader och svensk moder, har han bland sina ungdomslärare nämnt Sven Jacobi, sedermera protestantisk biskop i Skara. Han hade alltså de bästa förbindelser med bägge länderna. Från början ägnade han en välvillig uppmärksamhet åt Luther, och 1526 trycktes hans öfversättning af Luthers Betbüchlein, samma år som Olaus Petri utger sin självständiga bearbetning "En nyttig undervisning". 1526 öfvergifver Poul Helgesen likväl sin afvaktande hållning och skrifver det sändebref mot Luther, som Olaus Petri bemöter mars 1527 i sitt Svar på ett skriftligt sändebref. 1527 fullföljde Poul Helgesen striden genom "Nogre kristelige Svar til de Spørgsmaal, som Konning Gustaf af Sveriges Rige lod udgaa til sit ganske Klerkeri...", där han bl. a. sökte gendrifva Olaus Petri Svar på tolf spörsmål. Olaus Petri blef honom ej svaret skyldig utan utgaf 1528 Ett litet sändebref, där han enligt egen bekännelse "noghot bitterligha gått sakene jgenom... såsom thin hädzska skriffuilse tilkraffde".

Under tiden hade Poul Helgesen på nytt sökt hämma reformationens framsteg i Danmark genom att 1527 trycka "et kort og tilbørligt Svar" till "den ubeskæmmede Kættere Hans Mikkelsen af Malmø", där denne behandlas med mycken öfverlägsenhet, ej minst på grund af sin ringa bildning. Reformatorerna i Malmö tyckas i allmänhet ha varit ganska olärda män, och det är väl därför de funnit, att Olaus Petri var en mäktig bundsförvant. Alltnog, 1529 utkom i Malmö en öfversättning af Olaus Petri "En liten ingång i den heliga skrift"[2] och samma år infördes i den här utgifna psalm-

[1] Jfr härom SCHÜCK i *Samlaren* 1886, s. 49 ff.

[2] Den äldsta bevarade svenska upplagan från 1529, men man har misstänkt en tidigare, jfr KLEMMING och ANDERSSON, *Sveriges bibliografi*, s. 206 f. och Westman inl. s. XIII not 1 till *Samlade skrifter* af OLAUS PETRI, B. II. Denna bör dateras till 1526 af följande nya skäl. I PEDER SWART, *Konung Gustaf I:s Krönika*, Stockholm 1912, s. 87 säges under 1525: »Bleff och M. Oleff Petri kallat iffrå Strengnes och till Stocholm... Screff och några små böker ganske nyttige til vnderwijsning och ingong j Gudz ordz kennedom, och lett gå vth på prent». Både Een skön nyttug vnderwisning 1526 och En liten ingång, hvarpå Swart kan syfta, utgöra öfversättningar från 1526 nyutkomna Rostock-upplagor och böra därför vara samtidiga. Typografiskt bör man observera titelsidans träsnittsram, som återfinnes på alla 1526 års reformationstryck, men på intet annat utom Swenska songer eller wisor 1536, ett undantag, som

boken fyra originalpsalmer af Olaus Petri, "udtagne aff thet Swenske Exemplar". Härifrån tycks kunskapen om samma skrifter ha spridt sig till Viborg, reformationens tidigaste utpost i Danmark. I den "Aftensang medth Psalmer, Antiphoner og Magnificat", som Hans Tausen och Jørgen Sadolin 1529 utgåfvo i Viborg, fast den nu endast finnes i omtryck i Malmöpsalmboken af 1533,[1] förekomma två andra svenska psalmer, och nästa år utkom där en utvidgad upplaga af En liten ingång.

Af de svenska psalmerna i Malmöpsalmboken 1529, numera bekant endast genom ett tjuftryck af L. Dietz, Rostock 1529, förekomma tre: "THen som wil een Christen hede", "O Jesu Christ som mandom tog" och "O Herre Gud aff himmerig" på bokens slutsidor under titeln "Tesse efterfølgende tre sange er udtagne aff thet Swenske Exemplar". En fjärde "O Fader wor barmhiertig oc god" ingår i en afdelning, som kallas "The X Guds bud, med nogre andre Psalmer lofsange oc aandelige wijser, ij then hellige schrifft wel begrundnede" och som enligt nyare undersökningar helt författats af Arvid Pedersen.[2] Han har i motsats till psalmbokens hufvudredaktör, Claus Mortensen, ej anmärkt sin källa, men detta har ej hindrat danska och svenska forskare att enstämmigt bestämma psalmen som öfversättning från svenska.[3]

I Aftensang, Viborg 1529, ha ingått "WEr glad dw hellige christenhed" och "WI som leffue paa iorden her"; också dessa ha angetts som svenska.[4] Den senare stammar från Luther, men om dess väg till norden kan ej råda något tvifvel, ifall man jämför svensk och dansk str. 1; dansk str. 2 v. 2 är också

blott bestyrker regeln, ty den har säkert behållits från Swenska songer eller wisor 1526, liksom En lithen ingång bör ha behållit sin från upplagan af samma år. Bägge de tryck, som kommit till Malmö 1529, ha alltså utkommit 1526, hvilket bäst motsvarar de tröga förbindelserna landena emellan.

[1] Jfr *Psalmebøger fra Reformationstiden*, udg. af Chr. Bruun, 1—2, Kbhvn 1865—66 och *Aarsberetning for det kgl. Bibliotek* II s. 356.

[2] Jfr P. Severinsen, a. a., s. 47 ff. och Nutzhorn, a. a., s. 170—71.

[3] Nutzhorn, a. a., s. 194—95 har en belysande sammanställning af str. 3 i bägge texterna; jfr J. W. Beckman, *Den svenska Psalmboken*, Sthlm 1845, s. 75—76.

[4] Severinsen, a. a., s. 15—16.

tydligt sekundär. Dessa sex psalmer,[1] som alla ingå i 1530 års samling, ha alltså med visshet tillhört äfven Swenska songer eller wisor 1526.

Olyckligtvis känna vi icke de närmast följande danska psalmtrycken, annat än genom Christiern Pedersens Malmöpsalmbok 1533 och ett fragmentariskt tillägg till Dietz' tjuftryck af 1536, som dock ej lämnar något nytt psalmmaterial utöfver den förra. Bägge gå emellertid helt tillbaka på ännu äldre förlägg. Chr. Pedersen framhåller själf i en slutskrift, att han meddelar psalmerna "icke nu anderledis... en de vaare førre prentede" men tillägger, att han "mangestedis forbedret dansken".[2] Nu har man visat, att dessa språkförbättringar ej återfinnas hos Dietz,[3] och denne säger själf i företalet, att han hämtat sitt hufvudförråd "vdi the sijste smaa sang bøger".[4] Utom på Aftensang, Viborg 1529, måste han syfta på sångböcker från början af 1530-talet. Man känner också titeln på en Enchiridion från 1530 och vet, att den innehållit tjugufyra blad.[5] I den mån detta tryck skulle ha upptagit nya svenska texter, måste de fortfarande ha hämtats ur Swenska songer och wisor 1526, och sannolikt har det varit likadant de närmast följande åren, då 1530 års upplaga efter förbindelsens art väl tog rätt lång tid på vägen till Danmark. Ur denna synpunkt få de två svenska psalmer, som finnas hos Chr. Pedersen 1533, också intresse för bestämmande af innehållet i Swenska songer eller wisor 1526.

Den ena är första strofen af "En Jomfru fødde ith barn idag", som nästan är identisk med svenska texten 1530. Den andra är en redaktion af Luthers Credopsalm, som börjar "Vi tro paa almectigste Gud", och hvars andra strof lyder:

---

[1] *Psalmebøger*... I, s. 72—73, 123—27; II, s. 72—73, 84—85.

[2] *Psalmebøger*... II, s. 86—87.

[3] P. SEVERINSEN, a. a., s. 70 ff. Jfr *Psalmebøger*... II, s. 6—7.

[4] *Psalmebøger*... I, s. 141. Severinsen och Nutzhorn vilja leda Dietz' tillägg tillbaka på en förmodad Malmöpsalmbok af 1531, men detta svarar ej mot hans egna ord och motbevisas ytterligare af H. Thomissøn, som 1569 endast känner upplagorna af 1528, 29 och 34 (= 33).

[5] BRUUN, *Aarsbereтn. fra det St. kgl. Bibl.* II, s. 360.

Wij tro och paa Jesum Christ,
Guds eneste søn wor egen HERRE.
Som er ewig og thet er wist,
liige mett Gud Fader ij all ære.
Aff Maria Jomffru rene,
met sand mandom lod han seg føde
aff den helligandz hielp all ene.
For waare synder lod hand seg døde,
ther mett døden offueruandt.
Sidder hooss Guds Fadres høgre haand.[1]

Denna strof är nästan alldeles lik den svenska 1530 och måste vara en öfversättning däraf, fastän resten afviker så när som på inledningsraden. Säkerligen har den funnits redan i Swenska songer eller wijsor 1526, men Claus Mortensen och Hans Tausen ha haft de bästa skäl att förbigå den, då de redan hvar för sig verkställt självständiga öfversättningar.[2] Ungefär samma förhållanden ha rådt med första strofen af "EEn iomfru födde jtt barn j dagh". Denna utgår från ett folkligt tyskt julkväde "Ein kindelein so löbelich", som i en redaktion af fyra strofer först öfversatts af Claus Mortensen 1528 och sedan af Arvid Pedersen 1529. Att bägge de svenska texterna likväl upptogos af Christern Pedersen 1533 beror på, att han hade att sammanföra olika psalmsamlingar och därför som här kom att medtaga ända till tre bearbetningar af samma original.

En man, som följer dessa utgifningsprinciper, bör ej ha förbigått något af det svenska material, som förelegat honom. Då nu 1530 års psalmbok utom bihanget rymmer ytterligare två psalmer samt därtill två slutstrofer till "EEn iomfru födde jtt barn j dagh", antar jag, dels att denna upplaga varit Christern Pedersen obekant, dels att 1526 års "Swenska songer eller wijsor" blott bestått af åtta psalmer, hvaraf "EEn iomfru födde jtt barn j dagh" endast ägt en strof. Den senare slutsatsen, den för oss viktiga, får ett

[1] *Psalmebøger*... I, s. 175 med en variant från II, s. 41. P. SEVERINSEN anmärker om den a. a. s. 75 »Efter Svensk?»

[2] Cl. Mortensens är tryckt i Messebog 1528 och Tausens införde sin vid Nicolai Kirke i København, när han 1529 kom från Viborg. Jfr NUTZHORN, a. a., s. 48 och 264.

märkligt stöd däraf, att en af de utpekade psalmerna i "Några Gudheliga Wijsor 1530", "JEsus Christus är wor helsa", som jag senare skall visa, tagit intryck af Claus Mortensens Lutheröfversättning "IEsus Christus er wor salighed", som ingår i Malmöpsalmboken 1529. Den första slutsatsen om att Christiern Pedersen ej känt "Någre Gudhelige Wijsor 1530" synes bekräftas däraf, att när han i sin psalmbok 1533 infört "En anden fordanskning" af ofvannämnda Lutherpsalmen, han ej tagit något intryck af Olaus Petri bearbetning 1530. Ytterligare bör märkas, att de två strofer i "EEn iomfru", som ej finnas hos Chr. Pedersen, sakna tyska förlägg och därför skulle gett ett verkligt nytt tillskott till dansk psalmdiktning, något som man *ej* kan säga om inledningsstrofen. Den hittills ej nämnda tionde psalmen i Någre Gudhelige Wijsor 1530 "FOrbarma tich gudh öffuer mich" är en öfversättning af Hegenwalts "Erbarm dich mein, O Herre Gott" i fem strofer som hos originalet och finnes tryckt 1529. På danska finnas två inbördes sammanhängande vidlyftiga bearbetningar af Hegenwalts psalm i Malmöpsalmböckerna 1529 och 1533, hvilka ej visa något sammanhang med den svenska texten.

* * *

Sedan vi nu följt våra första psalmers öde på danskt område, ha vi att kontrollera det resultat, vi därvid vunnit, mot det svenska materialet. Vi vända oss då till de åtta psalmer vi funnit i Malmöpsalmboken 1533 och se till, om vi därifrån kunna rekonstruera Swenska songer eller wisor 1526. Ordna vi dem i samma följd som Någre Gudhelige Wijsor 1530, få vi fram följande register:

1. O Fadher wåår barmhertigh och godh/
2. THen som wil en Christen heta/
3. O Jesu Christ som mandom togh/
4. O Herre gudh aff himmelrich/
5. Wij troo på alzmectig gudh/
6. Vij som leffue på werlden här/
7. Uar gladh tu helga Christenheet/
8. EEn iomfru födde jtt barn j dagh/ (endast str. 1)

De sju första sångerna intaga samma plats i "Någre Gudhelige Wijsor", och den nya upplagan skulle i detta parti blott utgöra ett omtryck sida för sida af den gamla. Endast den tilldiktade julsången har blifvit omflyttad och bildar slutpsalm också i den nya utgåfvan. Dessa öfverensstämmelser och afvikelser äro i sig själfva så följdriktiga, att de på ett väsentligt sätt bekräfta det tidigare antagandet. I min följande framställning utgår jag därför från den verkställda uppdelningen som en kronologisk utgångspunkt för ett närmare studium af Olaus Petri äldsta psalmdiktning. Min förhoppning är, att detta i sin mån skall bekräfta den föregående bevisföringen.

Som Schück redan anmärkt,[1] har Olaus Petri vid sin första psalmdiktning användt sig af den s. k. Waltersche Gesangbuchlejn, Wittenberg 1524, vid hvars utgifvande Luther själf medverkat, och som möjligen är den tidigaste af alla. Jämför man de tjugufyra Lutherdikter,[2] som där ingå, med Olaus Petri åtta äldsta, så slår det en kanske först, att Olaus Petri alldeles förbigått Psaltaren, denna Luthers älsklingsbok, inför hvilken han upplefvat sina hetaste trosstrider. Detta sammanhänger med att psalmen för Olaus Petri ej alls har denna subjektiva karaktär som för Luther. Han skrifver verkliga församlingssånger, hvilket Luther endast sällan gör. Detta hindrar dock icke, att Olaus Petri är Luthers lärjunge i vidare mening än hittills påvisats.

Af Olaus Petri psalmer skildra de fem första olika faser af det kristna troslifvet, de tre sista äro däremot bestämda för vissa tillfällen. Innanför hvardera gruppen har Olaus Petri lämnat en öfversättning från Luther. Den ena, Luthers återgifvande af trosartiklarna, äger ju inte i original mycket af personlig egenart; i öfversättning verkar den ändå torrare men också jämnare. När Luther blir något vidtsväfvande om den helige ande, förbigår Olaus Petri resolut dessa friare utflykter. Samma trånga bokstafstrohet

[1] *Svensk literaturhistoria* I*, Sthlm 1890, s. 333; Luthers »Wyr gleuben all an eynen Gott»/ finnes ej annorstädes före 1527.

[2] *Sämtliche deutsche geistliche Lieder* herausgegeben von Friedrich Klippgen. Halle 1912 (Neudrucke 230), s. 24—48.

utmärker Olaus Petri originalpsalm om de tio budorden. Inledningsstrofen har tydligen hämtat sitt uppslag från Luthers ena budordspsalm, "Mensch wiltu leben seliglich", som likväl äger en annan meter. I Malmöpsalmboken 1529 har "THen som wil en Christen heta" melodianvisning till Luthers "Es sprich der vnweysen mund wol" ("med the noder som Saa taler then vwijse mund siungis med"). På samma strofform har också "O Jesu Christ som mandom togh" och "O Herre gudh aff himmelrich" skrifvits, och bägge leda också mer eller mindre direkt tillbaka till Luther.

Särskildt den sista bygger på Lutherska uppslag. I Malmöpsalmboken 1529 har den titeln "Then XI Psalme Saluum me fac", hvilken också förekommer öfver Luthers "Ach Gott von hymel sihe dar eyn"/ i den s. k. Achtliederbuch, Wittenberg 1524.[1] Bägge ha utfört psalmistens klagan "at the trogne äro fåå" till att bli en reformationens kampsång mot katolicismen. Olaus Petri har dock inget direkt förhållande till psaltaren: hans psalm är också alldeles bildlös. Luther täflar däremot med psalmisten i våldsamt bildspråk, äfven där han afviker. I sin hetta känner sig Luther trygg på Guds vägar och uttalar sig därefter:

Gott wollt aus rotten alle lar/
die falschen scheyn vns leren/
Du zu yhr zung stoltz offinbar/
spricht trotz wer wills vns weren?/
Wyr haben recht vnd macht alleyn/
was wyr setzen das gilt gmein/
Wer ist der vns solt meystern?

Hos Olaus Petri skall man fåfängt söka sådana trotsiga öfverord. Hans motsvarande strof äger enbart ett moraliskt patos:

Gudz tienst är wend j skrymterij/
synd är j hiertat inne/
för gudh är thet itt giäkkerij
thet få wij sielffue finna/

[1] a. a., s. 31.

man scall thet göra gudh oss bödh/
hielpa wor nestta j hans nödh/
kerleek vpffyller laghen.

Olaus Petri nyktra behärskning kommer af en redbar sanningskärlek, som han bekänner redan i första strofen:

thin ordh försmås thet är thes wer/
at ingen haffuer sanning käär/
löng haffuer machten fånghet.

Den plats sanningen här intar, äger tron hos Luther, som man finner af hans inledningsstrof, som tydligen annars tjänat Olaus Petri till förebild:

Deyn wort man lesst nicht haben war/
der glaub ist auch verlosschen gar/
bey allen menschen kindern.[1]

Olaus Petri har likväl sett mer i troslifvet än ett yttre försanthållande. Detta visar bäst hans frälsningspsalm "O Jesu Christ som mandom togh". Det ligger ett stort intresse i att jämföra denna Olaus Petri innerligaste dikt med Luthers djupt personliga "Nu frewt euch lieben Christen gmeyn". Med någon sammandragning har Olaus Petri sedan i Swenska songer eller wisor 1531(?) öfversatt den och har därvid användt många parallelluttryck till sin originalpsalm. Hänvisande härtill går jag nu till att göra en jämförelse mellan Luthers och Olaus Petris originalpsalmer.

Luthers psalm anses vara skrifven i hans ungdom och för oss i hvart fall tillbaka till dess strider.[2] De goda gärningar han försökt hjälpa intet.

Die angst mich zuuerzweyfeln treyb/
Das nichts den sterben bey myr bleyb/
Zur hellen must ich sincken.

[1] a. a., s. 31.
[2] M. Luther, *Sämtliche ... Lieder*, s. 20.

4. Da iamert Gott ynn ewigkeyt/...

5. Er sprach zu seinem lieben son/...

6. Der son dem vater gehorsam ward/
Er kam zu myr auff erden/
Von eyner iungkfraw reyn vnd zart/
Er sollt meyn bruder werden/
Gar heymlich furt er seyn gewalt/
Er gieng ynn meyner armen gstal/
Den teuffel wollt er fangen.[1]

Här låter Luther frälsaren ingripa i hans öde och offra sig för hans skull. Det är därför som Luther i sanning kan hälsa honom som "meyn bruder".

Olaus Petri har också kommit fram till detta men inte omedelbart af sig själf utan i gemenskap med hela församlingen. Det är dess räddning han skildrat på ett sätt, som hämtat stöd i Luthers enskilda frälsningsväg:

tu sågh wår synd och stora nödh/
at oss stodh före en ewigh dödh/
heluetit stodh oss öppet

2. Thet lätst tu thå förbarma tich/...
gaff så tich här j werlden nidh/...

4. Tu est worden wår brodher kär/
oss til stoor prijss och äre/
och altijdh wil oss wara när/
hwadh kan man meer begiäre?/
är thet oss icke en stoor mon/
wår brodher är gudz eenda son/
hoo kan oss nw förderffua?

Här tillägger han Christus brodersnamnet två gånger: först kommer det som ett faktum, sedan betonar han det underbara däri. I slutstrofen använder han det en tredje gång och då med förtrolig hjärtlighet:

[1] a. a., s. 35.

O käre brodher Christe/

Här visar sig Olaus Petri som en sann trosman, fast han fortfarande ej är så högröstad som Luther.

Olaus Petris mest kända psalm är "O Fadher wåår barmhertigh och godh", och det är också den, där han starkast anslår körtonen. Uppslaget har han jämte strofformen fått från Luthers "Es wollt vns Gott genedig seyn", hvilken räknas till dennes utpräglade församlingssånger. Olaus Petri har senare själf öfversatt den, så vi veta, att han satte värde på den. Vid en jämförelse, som jag här ej kan gå in på, kan man åter upptäcka samma temperaturskillnad hos författarne. Luther äger mycket mer af uppleft frälsningsjubel, Olaus Petri verkar däremot som en metodisk och betänksam frälsningssökare. Medan det för Luther framför allt kommer an på det inre lifvet, gäller det för Olaus Petri den rena läran, fast han visserligen har ett förteget känslodjup inunder. Återigen frambryter detta vid omtalandet af frälsaren ("O Jesu Christ wår brodher käär").

De tre sista af Swenske songer eller wisor 1526 äro bestämda för vissa tillfällen, och här har Olaus Petri mer eller mindre direkt gått tillbaka till den latinska hymnpoesien. Begrafningspsalmen "Vij som leffue på werlden här/" är en öfversättning från Luthers "Mitten wyr ym leben sind", hvilken i sin tur utgår från antifonen "Media vita in morte sumus/". Olaus Petris tolkning är kanske något dämpad men mycket sorgfällig utom i tredje strofen, där han vidtagit några medvetna förändringar.

I sina julpsalmer har Olaus Petri på ett friare sätt följt Luther. Vi ha redan sett, hur en egen värme bröt fram hos honom, när han närmade sig frälsaren, och det är därför naturligt, att han omfattat hans födelsefest med särskild kärlek. Det är då betecknande, att han också i "Uar gladh tu helga Christenheet" hälsat honom som

Jesus Christus wåår brodher käär/

Till denna visa känna vi ingen bestämd förebild, endast två

latinska hymner med mera allmänna likheter.[1] Själf har Olaus Petri angett "A solis ortus" som melodihänvisning, en hymn, som Luther tolkat 1524 och Olaus Petri sedermera öfversatt från honom. Luthers äldsta julpsalmer, som till antalet äro tre och alla gå på samma melodi, erinra ganska mycket om "Uar gladh tu helga Christenheet" utan att mycket öfverträffa den i åskådlighet och värme. Sina bästa julvisor har Luther ju först skrifvit, sedan han kunde sjunga dem för sina egna barn.

Bland gamla tyska julvisor har Luther redan 1523[2] och sedan flerstädes utmärkt "Eyn kindelin so lobelich". Det är mycket troligt, att Olaus Petri kände något af dessa uttalanden, innan han öfversatte strofen. Gifvetvis höra Olaus Petri bägge julvisor alldeles särskildt naturligt ihop, och det verkar afgjordt sekundärt, att de 1530 skilts åt; vid nygrupperingen 1531(?) blefvo de också placerade i följd.

I Malmöpsalmboken 1533 har "En Jomfru fødde ith barn idag" öfverskriften "Antiphona". Termens betydelse förklaras af Nutzhorn[3] på följande sätt: "I Middelalderen betød 'antiphon' oprindeligen Vekselsang mellem to Kor... saa det hørte egentlig ikke til Menighedssangen, men var nærmest en Bestanddel af Messesangen. Antiphoner, der udførtes på nævnte Maade som Vekselsang imellem Præst och Kor, er efter Luthers Eksempel blevet bibeholdte en Stund ind i Reformationsperioden, ikke blot i Tyskland, men ogsaa i Norden." Den nya utvecklingen till verklig församlingssång har Olaus Petri fullföljt genom att tilldikta två nya strofer, men "Melodien er stadig blevet brugt baade til Antiphonen og til den svenske Salme". Vill man se, hur det olika framförandet präglat den svenska texten, så kan man observera, att str. 1—4 i alla stroferna ha karaktär af recitativ i jämförelse med körbehandlingen i v. 5—10. Blott i str. 1 kan man emellertid fördela dessa partier på präst och församling. I de följande stroferna hvilar motsättningen på själfva bibelordet: skildringen af änglarnas besök hos herdarna ut-

[1] BECKMAN, a. a., s. 161.

[2] I *Formula missæ et communionis*, cit. i Klippgens inl. till a. a., s. 11; jfr BECKMAN, a. a., s. 189.

[3] a. a., s. 247—48.

mynnar i de två festliga förkunnelserna. Litterärt kan skillnaden uttryckas så, att första strofen har dramatisk karaktär, de två följande episk-lyrisk.

Uppdelningen af psalmen i två partier, som tillkommit vid olika tider, kan ej gärna betviflas. Däremot kan man med Nutzhorn vilja antaga, "at Antiphonens Tilblivelse ligger tilbage i vor nordiske Middelalder". Antagandet kunde vara ganska lockande, om ej texten hos Olaus Petri och Christiern Pedersen vore så fullständigt öfverensstämmande. Här kan ej vara fråga om muntlig tradition, utan båda texterna måste gå tillbaka på samma tryck, d. v. s. det svenska; det äldsta bevarade är ju redan det tre år äldre än det danska. Härtill kommer ytterligare, att de danska öfversättningarna af "Ein Kindelein so löbelich" från 1528 och 29 ej visa något sammanhang med "EEn iomfru födde jtt barn j dagh".

Då den svenska tolkningen till en början afviker rätt mycket från den medeltida tyska, kunna vi äfven bestämma, att den verkställts af Olaus Petri. Bådas v. 1—4 lyda:

Ein Kindlein so löbelich,	EEn iomfru födde jtt barn j dagh/
Ist vns geboren heute	thet wij skole prijsa och ära/
Von einer Jungfrau seuberlich	j thet haffuer gudh jtt gott behagh/
In trost vns armen leute.	han biwdher oss höra hans läre/

Svensk v. 1 sammanfattar de tyska v. 1—3, hvarifrån den behållit den viktiga bestämningen "j dagh"; de följande verserna lämna en kort predikan öfver denna "ingång" och skilja sig karakteristiskt från den tyska v. 4, som bildar öfvergång till körpartiet. Denna predikan är emellertid full af bibliska anknytningar. Redan första raden minner om änglahälsningen: "j dagh är jdher födder frelsaren", och andra och tredje raderna anspela på "thet himmelska herrskapets" lofsång: "Prijs wari gudh i högden, och vppå joordenne frijdh, och menniskiomen jtt gott behagh". Denna parallell blir än mer öfvertygande, ifall vi rådfråga Olaus Petris egen utläggning i hans vackra julpredikan i Postillan 1530. Där är hufvudvikten lagd på människans förhållande till Gud och den nyfödde är blott förmedlare: genom honom "skall gudh warda ärat och

prijsat“ af människorna, genom honom får Gud “jtt got behagh til menniskiona“.[1] I psalmen är allt inriktat på Jesusbarnet: det är

thet wij skole prijsa och ära/
j thet haffuer gudh jtt gott behagh/

De olika utgångspunkterna visa, att parallellen i själfva tankegången ligger så djupt, att man icke endast kan tala om ett fraseologiskt sammanhang mellan psalm och predikan, som i och för sig ej behöfde säga något, utan att här i stället är ett personligt sammanhang, som endast kan förklaras, genom att samme författare formulerat bägge satserna.

Sedan vi sett hur starkt änglahälsningen spelat in i inledningsstrofen, blir det ej förvånande, att Olaus Petri senare, kanske samtidigt med att han skref den ofvannämnda julpredikan, tilldiktat de två strofer, som nästan oförändradt återge julevangeliets skildring häraf. Uppslaget härtill finns redan i två strofer af den latinska medeltidshymn “Dies est lætitia“, från hvars första strof “Ein Kindelein“ utgår.[2] Olaus Petri har dock närmast tänkt på en medeltida dansk-svensk öfversättning “Den signede Dag er voss beted“, tidigast bevarad i Hans Tausens Salmebog 1553. Man jämföre dess str. 7 v. 1—4

Engelen talar til herdarnar så
han fick så vel till orda
ther han faun them på markene gå
ok wachtede theriss hiorda[3]

med början på str. 2 i “EEn iomfru födde jtt barn j dagh“

The heerdana wachtade theras hiord/
j markene ther the låghe/
the finge höra engelsens oordh
gudz clarheet the och såghe/

Sedan vi här följt Olaus Petris nytilldiktning till antifonen, kan det vara intressant att något dröja vid en samtida ytterligare

[1] *Samlade skrifter* III, Upps. 1916, s. 39-40.
[2] Jfr Beckman, a. a., s. 185 ff.
[3] *1500 och 1600-talens visböcker* III, s. 110.

fortsättning. På den sista blanka sidan af det enda bevarade exemplaret af Någre Gudhelige wijsor 1530, d. v. s. samma blad, hvarpå "Een iomfru födde jtt barn j dagh/" förut tryckts, har med samtida stil inskrifvits en psalm "I betleem skedde herdomen mon".[1] I ett 1600-talstryck kallas den "Een liten Iwle Wijsa. Siunges såsom: Een Jungfrw födde etc." Sammanhanget mellan de bägge julvisorna inskränker sig icke till melodien. Den yngre upptar skildringen just i det moment, där den äldre släpper den. Man må själf döma om anknytningens fasthet genom att läsa följande inledningsrader:

I betleem skedde herdomen mon:
the fwnno som engelen sadhe:
Mariam. Joseph oc hennes son:
then hon j krwbbona ladhe:

Str. 2 och 3 föra fram skildringen till nyårsdag och trettonde genom att behandla omskärelsen och de vise männens tillbedjan. På detta vis har man fått hela julfesten in i visan, och nu först kunde den nytilldiktning sluta, som vi sett utgå från en enda strof.

Den anknytning bakåt och framåt till namnlösa inhemska visor, som vi funnit i "Een jomfru födde jtt barn j dagh/" anger denna psalms enastående folkliga karaktär. Annars känner jag bland Olaus Petri äldsta psalmer blott en enda reminiscens från äldre visdiktning. Det är, när han slutar sin Jesuspsalm med versparet.

såå må nw hwar man wara gladh/
och tacka gudh j allan stadh/

Detta återgår på den gamla påskversen "Christus är opstånden af döda", som förekommer efter G. Ps. B. 164. Denna, som varit mycket populär i Tyskland under medeltiden, och äfven då förekom i Danmark,[2] har också i Sverige varit känd så tidigt, ty den anträffas i en katolsk gillesvisa från Gottland.[3] Sannolikt finnes

[1] Se Aksel Andersson i Samlarens extrahäfte 1893 s. 62 ff.
[2] Nutzhorn, a. a. I, s. 207 ff.
[3] Tryckt efter Buræi Collectanea i K. B., s. 483: Hyltén-Cavallius, *Wärend och Wirdarne* I, s. 165—66. Jfr också Schück, a. a. I*, s. 332.

det andra paralleller, som vi nu icke kunna kontrollera, men många ha de nog ej varit.

Hvad som frapperar i Olaus Petri psalmer är i stället deras från medeltidsvisan helt afvikande stil. Den nyktra saklighet, som skiljer honom från Luther, verkar ändå mer främmande i svensk språkskrud. Mest påtagligt märks detta kanske i versen, och det har också utmärkt framhållits af Lampa i hans undersökning om versarterna i Olaus Petri psalmbok.[1] Olaus Petri har icke fullt kunnat följa Luther, hvarken i dennes regelmässighet eller dennes frihet. Det, som finns kvar af den gamla regellösheten, verkar stötande, medan hans regelbundenhet blir till torftighet. Mest märks detta dock senare. I Swenska songer eller wijsor 1526 ingå dels hans metriska mästerverk "O Fadher wåår barmhertigh och godh/", där han lyckligt förenat gamla och nya principer, dels "EEn iomfru födde jitt barn" med dess friska och orädda oregelbundenhet.

Öfverhufvud torde man kunna häfda, att Swenska songer eller wijsor 1526 utgöra Olaus Petri personligaste insats i svensk psalmdiktning. Inspirationen från Luther är väl genomgående, men Olaus Petri kan ej upptaga något af hans gammaltestamentliga patos och fantasiflykt. Fastän en torrare och nyktrare natur äger Olaus Petri en väsendets värme, som gör all hans förkunnelse sällsynt evangelisk. Det är därför han från början kommit så väl till rätta med de gamla latinska hymnerna: här rör han sig mera jämsides med Luther än annars. Bäst är han, när han får sjunga om Jesus Christus; för honom har han en redbar broderlig känsla, som är vida skild från den sötsliskiga, som sedan blifvit vanlig.

* * *

Jag skall nu nämna några ord om de psalmer, som först införts i Någre Gudhelighe Wijsor 1530. "Förbarma tich gudh öffuer mich" förekommer redan i begrafningsformuläret till 1529 års handbok och står där närmast "Wij som leffue påå werlden her".[2] Sannolikt har Olaus Petri öfversatt den förstnämnda blott för att införas i hand-

[1] *Kult och Konst* 1906 - 07.
[2] *Samlade skrifter* II, s. 353 ff.

boken. Nästan all gammal visdiktning svarar emot ett bestämdt yttre kraf, och alla omständigheter tyda på, att Olaus Petri skrifvit sina psalmer för att fylla ett kändt behof. Gifvetvis skulle man väntat, att handbokens bägge psalmer i Någre Gudhelige Wijsor skulle förekommit sida vid sida. När så icke blifvit fallet, beror detta säkerligen på, att de sju första psalmerna oförändrade aftryckts efter Swenske songer eller wisor 1526. "Förbarma tich gudh öffuer mich/" bär i Någre Gudhelige Wijsor titeln "Then femtiyonde Psalmen på latin Miserere mei deus etc.", hvilket anger originalets utgångspunkt. Här påträffa vi alltså Olaus Petri första öfversättning från en psalmparafras, och därför framträder någon brytning i den bildlösa stil, som är den i 1526 års samling enhetliga. Förebilden, Hegenwalts "Erbarm dich mein o Herre Gott" ingår i Waltersche Gesangkbuchleijn och har alltså varit Olaus Petri tillgänglig där.

1530 har Olaus Petri redan känt Malmöpsalmboken 1529, hvars fullständiga titel lyder: "Een ny handbog, med Psalmer oc aandelige lofsange, wddragne aff then hellige schrifft, som nw ij then Christne forsamling (Gud til loff oc mennisken til salighed) siunges. Med then Danske Otesang. Messe. Afftensang oc Natsang." Så när som på de tre första orden återgår den svenska titeln helt på den danska: "Någre Gudhelige Wijsor vthdragne aff then Helga Skrift, the ther tiena til at siungas i then Christeliga Församblingen."[1] Sambandet är så mycket mer oafvisligt, som titeln förut och senare lyder Swenska songer eller wisor. Den osedvanligt snabba förbindelsen mellan Danmark och Sverige måste bero på någon särskild orsak, och man kan ju tänka sig, att Claus Mortensen sändt Olaus Petri ett exemplar med tack för de psalmer han hämtat ur Swenska songer eller wisor 1526.

Som jag redan antydt, spårar jag danskt inflytande i den enda psalm, som Olaus Petri här nypublicerat, nämligen "JEsus Christus är wor helsa". Den utgår från Luthers "Jhesus Christus vnser Heyland", men mot dess tio strofer svarar hos Olaus Petri tolf, hvaraf

[1] Jfr P. Severinsen, a. a., s. 47, där han visar, att titeln ytterst stammar från ett Erfurter-Enchiridion.

endast str. 1, 2 och 7 direkt återgå på Luthers str. 1—3. Den danska psalmen är en direkt öfversättning från Luther, och Olaus Petri tycks funnit stöd af dess tolkning åtminstone i första strofen. Man jämföre:

Jhesus Christus vnser Heyland/
der von vns den Gottes zorn wand/
durch das bitter leyden seyn/
halff er vns aus der heller peyn.

JEsus Christus er wor saligbed,
som fraa oss tog Gud faders wrede,
med sijn pijne oc hellige død,
frelste han oss fraa heluedis nød.

JEsus Christus är wor helsa/
som oss alla wille frelsa/
medh sin pine och bittra dödh/
frelste han oss aff dödzens nödh.

I Malmöpsalmboken följer efter psalmen en lofsång, som börjar:

GVd være loffuit oc benedidet[1]
som oss sielff haffuer bespijset,

Detta tack har Olaus Petri inflätat i sin slutstrof:

Gudh fadher wilie wij prijsa/
som oss wille så wel spijsa/

Bägge de danska psalmerna stå i aftrycket af mässan för att sjungas under kommunionen. Tydligen har Olaus Petri nattvardspsalm afsetts för samma bruk. I "Den svenska mässan, efter som hon nu hålles i Stockholm" 1531 finnes på motsvarande ställe följande anvisning: "Så siunges thå eller läses pro Communione en psalm på Swensko eller Nunc dimittis på Swensko".[2] Fr. o. m. upplagan af 1541 föreskrifves uttryckligen, "att den jämte andra psalmer skall under själfva kommunionen afsjungas",[3] och säkerligen går denna föreskrift tillbaka på äldre bruk.

[1] Jfr *Swenska songer* 1536: GUd wari loffuat och högeliga prijsat.
[2] *Samlade skrifter* II, s. 353 ff.
[3] BECKMAN, a. a., s. 410.

Hur nära psalmen är knuten till mässan, framgår af vissa Olaus Petri tilldiktningar särskildt str. 5—6, där han kraftigt försvarar "thet retta settet" och brännmärker allt annat som "misbruck". Det är tydligt, att en så kraftig stridsstil ej kunde användas i en församlingssång före 1530, äfven om den protestantiska mässan då redan varit i bruk några år. Ännu 1529 var Olaus Petri med om ett beslut, att "icke läggia platt nidh then Latiniska messan".[1]

Ännu en psalm i Någre Gudhelige Wijsor röjer danskt inflytande. I dess senare nu förlorade afdelning ingick utom de fyra polemiska sånger, som man brukar tillskrifva Olaf Svensson, en psalm "HERre Christ GUDs Faders ende Son".[2] Omarbetad återfinnes den i Swenska songer eller wisor 1536 som "Christus then rette herren". Originalet, A. Knöpkens "Herr Christ, der eynig Gottes son", finnes redan i Waltersche Gesangkbuchleijn. Denna psalm är också öfversatt till danska i Malmöpsalmboken 1529 och har där inledningsraden "HEr Christ Gud faders eenborne søn". Den öfversättningen är formellt ändå ofullkomligare än originalet, och den svenska texten 1536 höjer sig mycket öfver bägges otymplighet, men ännu röjer särskildt dess str. 3, att tolkningen delvis förmedlats öfver danskan. Att döma af inledningsraden har likheten 1530 varit mycket större, och det troliga är väl, att Olaus Petri där intagit den danska texten tämligen oretuscherad men placerat den i bihanget, därför att den ej språkligt tillfredsställde honom.[3]

Tänkbart är också, att Olaus Petri fått impulsen till att utvidga "EEn iomfru födde jtt barn j dagh/" genom den danska psalmen "EEtt lidet barn saa ærefult", som har fyra strofer. I hvilken anda Olaus Petri verkställt sin självständiga utvidgning, anger han själf i titeln: "En loffsong vthdraghen aff scrifftene Luce II. then man måå siwnga j församblingene om jwla tijdh/ vnder the noter Dies est leticie". I sträng mening gäller det endast om str. 2—3, att visan är "vthdraghen aff scrifftenne Luce II"; icke anti-

[1] Jfr O. Quensel, *Bidrag till svenska liturgiens historia* II, s. 21—23. Den ofvan gjorda påvisningen kan äga betydelse för en allsidig utredning af den där berörda frågan om den svenska mässans förhållande till den danska.

[2] *Den Svenska Mercurius* nov. 1756, s. 290.

[3] P. Severinsen är, a. a. s. 84, af samma mening.

fonen men väl den färdiga psalmen kunde man "siwnga j församblingene". Öfverskriftens sammanhang med samlingens titel visar, att den tillagts 1530, och den har tydligen haft det praktiska syftet att ange det nya sångsättet. Genom denna förändring får psalmen först full betydelse för det protestantiska församlingslifvet och tjänar därmed samma behof som de nydiktade psalmerna för nattvardsgång och begrafning.

Som Schück påpekat[1] har Olaus Petri 1529 kommit in i ett nytt skede. Tidigare "hade hans skrifter varit mer eller mindre riktade *mot* den katolska kyrkan. Med året 1529 inträder ett annat förhållande. Det gällde nu för honom att gifva fasta former åt den nya byggnad, som reste sig på spillrorna af den gamla. År 1529 utkommo hans första arbeten i denna riktning..." De nyskrifna psalmerna ha samma uppgift, men det är förvånande, att de skulle vara så få. Det är tydligen af opposition mot den katolska mässans pomp och ståt, som Olaus Petri ville göra sin mässa lika torftig och sånglös som "j apostlanes tijdh".[2] I alla fall saknade han nog ej känsla för församlingssången, och man skulle väntat, att han, sedan han utgett mässan, också skulle ha utarbetat den församlingssångbok, som först är bevarad från 1536. Med 1531 afslutar han ju annars sin grundläggande reformatoriska verksamhet.

Nu ha vi likväl en gammal uppgift om en psalmbok 1531, och som jag i det följande skall söka visa, är den sannolikt riktig. Notisen anträffas i Stiernmans förteckning på "Mester Oluffs Skrifter" i slutet på J. G. Hallmans biografi 1726[3] och lyder som följer: "Swenska Songer eller Wijsor, nu på nytt prentade, förökade och under en annan skick än tilförenna vthsatte. Stockholm år 1531 *in 8:vo. NB.* wid ändan finnes bifogad: Een lijten vnderwijsning om the stycke ther Christna menniskior med bör strax i förstonne vnderwijste warda." Skriften bär nummer 13, men som n:r 17 anföres samma titel med tryckår 1536; där finnes dock följande detalj-

---

[1] a. a. I*, s. 232.
[2] *Samlade skrifter* II, s. 407 ff. Jfr SCHÜCK, a. a. I*, s. 340 ff.
[3] S. 167.

afvikelser: "Swensk*e*... W*i*sor n*w*... *v*nder..." Stiernman har tydligen eftersträfvat bokstafstrogen afskrift, äfven om han icke kunnat fullt genomföra principen. Det är då anmärkningsvärdt, att samtliga bokstafsförändringar öfverensstämma med de två i K. B. bevarade exemplaren af trycket 1536, liksom där saknas komma efter Wisor. På andra ställen finnas bestämda afvikelser mellan exemplaren, och det är ej teoretiskt uteslutet, att ett tredje exemplar kunnat innehålla de varianter, som Stiernman anför i titeln till n:r 13 bortsett då från tryckåret. Likväl kan man ej utesluta den möjligheten, att Stiernman haft framför sig ett exemplar med tryckåret 1531 och de anförda varianterna i titeln.

Uppgiften har dock i femtio år varit utdömd eller bortglömd på grund af följande uttalande af Klemming[1]: "Stjernman nämner en upplaga af 1531 med alldeles samma titel som den af 1536, hwilket förefaller föga trowärdigt, i synnerhet som förordet i 1536 icke gerna kan tolkas så, som wore boken twå gånger förut tryckt; sannolikt beror uppgiften på fel-läsning af det med frakturversaler på Latinskt sätt tryckta årtalet." Det har varit Klemming själf förunnadt att gendrifva något i denna argumentering, då han kunde bevisa förekomsten af 1526 års psalmbok. Dessutom, om det funnits en upplaga af 1531 med nyanordning af psalmmaterialet, har företalet gifvetvis ingått redan där och blott omtryckts 1536. Teorien om felläsning verkar oemotsägligare, ty den kan Klemming styrka genom hänvisning till ett säkert misstag af Stiernman angående Olaus Petri Om echtenskapet, där MDXXIX tydligen lästs som MDXXIV.[2] Det är emellertid att märka, att Stiernman ej anför den riktiga upplagan af 1529. Gifvetvis vore det ett mycket grofvare fel, om Stiernman i fråga om psalmtrycken läst fel i ett exemplar och rätt i ett annat af samma upplaga. Teorien visar sig ändå äfventyrligare, när det gäller att förklara det N.B., som tillagts n:r 13. "Detta synes", enligt Klemming, "utwisa ett annat missförstånd, då en utan twifwel särskildt tryckt skrift, tillfälligt-

---

[1] *Swenska Psalmboken af 1536 å nyo utgifwen.* 8:o. Stockholm 1862, s. 103

[2] Jfr härom Klemming och A. Anderson, *Sveriges bibliografi* 1481—1600, s. 186.

wis hopbunden med Songerna, antages utgöra en del deraf.“ Söka vi stödja äfven denna nya teori genom en undersökning af Stiernmans bruk för öfrigt, kunna vi icke annat än frapperas af att tilläggshäftet till psalmboken 1536 rubriceras som särskildt nummer. I det kontrollerbara fallet förtecknas två samhörande häften som två böcker; i det icke kontrollerbara skulle Stiernman ha sammanfört två särskildt tryckta skrifter som en enda. Man bör observera, att Klemmings teori faller, ifall man ej här antager ett nytt missförstånd af Stiernman, men ett djärft antagande, som måste stödjas af ett annat ändå djärfvare, är icke förtroendeingifvande. Härmed anser jag mig ha visat, att Klemmings argumentering ej är vetenskapligt hållbar, och går nu till att från andra synpunkter pröfva Stiernmans uppgift.

Swenske songer eller wisor 1536 inledes af tre nytestamentliga lofsånger, alla åtföljda af samma afslutning: “Äära wari fadrenom etc.“ samt en försvenskning af Te deum laudamus. Samma prosahymner återfinnas i Malmöpsalmboken 1529, de tre åtföljda af samma afslutning. Olaus Petri har alltså tagit uppslaget härifrån, och säkerligen har han användt hymnerna redan 1531. I Then swenska messan 1531 heter det om dess ingång: “Ingongen må wara noghon psalm eller annan loffsong aff scriffteue vthtaghen“. Med hänvisning härtill meddelas i ett bihang de sju botpsalmerna, åtföljda af samma: “Äära wari fadhrenom etc.“.[1] Med bibliska lofsånger menas säkerligen de tre ofvan nämnda nytestamentliga, och då de ej meddelas i bihanget, böra de hafva varit tillgängliga i en särskild skrift, d. v. s. Songer eller wisor 1531. Slutledningen är så mycket sannolikare, som en af dem, “Nunc dimittis“, också föreslås till användning under kommunionen.

Vi öfvergå nu till att något granska uppställningen i Swenske songer eller wisor 1536. Som titeln anger är den metodisk, och i företalet utvecklas dess plan. Först komma de fyra lofsångerna och en credopsalm. “Sedan“, säger företalet, “fölia tå andre songer j tessom worom

[1] *Samlade skrifter* II, s. 414, 419—24. Motsvarar den latinska mässans »Gloria minus» men är ej lika öfversatt i Den Svenska Tideboken (omkr. 1525) tr. Stockholm 1853.

tijd dictade, huilke ock så nogh j scrifftenne grundade äre, Somlige äre en deel aff the paraboler i euangelio, somlige aff Dauidz psalmer somlige epter några Latiniska hymnor vtsatte som j fortiden haffua i kyrkionne brukade warit, oc somlige the ther elles wel haffua sin fasta grund j scrifftenne oc måga j christeligom forsamlingom siungne warda.» Det är lätt att i psalmboken urskilja tre af grupperna, men den sista, som omfattar de egentliga reformationspsalmerna, förekommer dels före, dels efter de från latinet hämtade hymnerna. På det förra stället förekomma alla Olaus Petri psalmer från 1530, som ej inordnats i någon tidigare grupp, och här anträffa vi alltså kärntruppen. De i slutet förekommande psalmerna synas ej ha inordnats i sitt sammanhang. Så finnes där en nattvardspsalm »GUd wari loffuat och högeliga prijsat/», som man skulle väntat finna vid sidan af den äldre »JEsus Christus är wor helsa/», som ingår i kärntruppen.

Jag antar därför, att ett visst antal psalmer i slutet tillkommit först 1536, och att allt det föregående är ett omtryck af 1531 års upplaga, där sångerna, enligt titeln, redan blifvit »under en annan skick än tilförenna vthsatte». Ett godt stöd för detta antagande finnes i hymngruppen. De två sista i denna grupp ha tydligen åtföljt Olaus Petris »Förmaning til alla Euangeliska Predicare» 1535[1] och ha af innehållet att döma författats då. Det är ej otroligt, att Swenske songer eller wisor 1531 slutat med den närmast föregående hymnen »GLäd tich tu helga Christenheet». Annars har Olaus Petri alltid användt samma enkla fyrradiga hymnstrof, och ur melodisynpunkt var det lämpligt att anordna dessa i följd. 1536 skiljer »GLäd tich tu helga Christenheet/» de två sannolikt nydiktade från de öfriga; funnos icke dessa vid nyordningen 1531, blefve grupperingen naturlig. Det är ju möjligt, att vi här kunna urskilja skarfven mellan det gamla och det nytillkomna.

Jag vill till slut påpeka möjligheten af, att vissa af de psalmer, som 1536 ingå i slutet, 1531 förefunnits i ett tillägg. Mycket sannolikt är det om »Christus then rette herren», som ju redan finnes i bihanget 1530. Det samma gäller kanske om ett »minne...

[1] Se *Samlade skrifter* III, s. XIV noten.

j brudehusen", som i äldre redaktion fanns inskrifven i det exemplar af 1530 års psalmbok, som beskrifves i Swenska Mercurius 1756.

Genom den här fullförda bevisföringen tror jag mig ha bekräftat riktigheten af Stiernmans uppgift om en psalmbok 1531 och äfven ådagalagt, att den i det väsentliga innehållit detsamma som 1536 års psalmbok. Man kan anse den för vår första kyrkopsalmbok i egentlig mening, medan de tidigare, särskildt den första, mera varit afpassade för enskild andakt. Att gå in på en närmare karakteristik anser jag tills vidare vara mindre lämpligt, innan forskningen tagit ståndpunkt till själfva dateringsfrågan. Det är i öfrigt mindre lockande, eftersom det här efter sakens natur mera rör sig om en officiell handbok än en personlig bekännelse.[1] Ett drag af den Olaus Petri, som vi förut lärt känna, har den dock behållit, och det kan vara skäl påpeka detta. Innan Olaus Petri inför sånger hämtade af "Davids psalmer", meddelar han några omskrifningar af Jesu liknelser, hvaraf ett par äro hans originalpsalmer. Detta för svenska psalmboken egendomliga drag visar hur ifrigt Olaus Petri ständigt sysselsatte sig med sin "käre broder" Jesus Christus.

[1] De nytillkomna psalmerna äro (högst) 24, hvaraf en af Ericus Olai. Olaus Petri har nog ej författat alla de andra, som mest äro öfversättningar, utan har väl fått några från Laurentius Petri. Kanske har han lämnat bidrag till gruppen Davids psalmer, som brodern förut så föga beaktat.

Ur gamla anteckningar.

Af

Henrik Schück.

IX.

Stadfästelsebrefven till Uplands- och Södermanna-lagarna.

Södermannalagen stadfästades af konung Magnus Eriksson i Söderköping den 10 augusti 1327. I konfirmationsurkunden framhålles först lagkodifieringens nödvändighet och därefter meddelas, att Södermanlands lagman Laurens Ulfsson berättat konungen, att södermännens lagar, som "ströningum" funnos i flera böcker, voro mörka och ofullständiga, och med anledning häraf hade han bedt konungen, att denne af särskild nåd skulle råda bot på dessa missförhållanden. Men konungen hade en tid tvekat att lyssna till denna bön, ty han ville ogärna ändra gammal lag. Omsider, då han än ifrigare bads därom, gaf han sitt bifall och uppdrog åt Herr Laurens att med kloke män i lagsagan utarbeta en ny lag. Detta skedde genom en tolfmannanämd, hvarefter lagen lystes å flera landsting, som utom beträffande två punkter antogo den. Sedan nämden meddelat detta för konungen, gaf denne "af konunglico valde" den nya redaktionen laga kraft samt stadfästade den. Med samma kungliga myndighet befalde konungen alla södermän, så framt de ville vara i hans nåd, att lyda denna lag, som med så ofta upprepad bön blifvit af honom utvärkad.

Detta stadfästelsebref är emellertid med några smärre förändringar en ordagrann afskrift af det äldre stadfästelsebref, som Birger Magnusson den 2 januari 1296 (eller 1297) utfärdat för Upplandslagen. Men när så är, framställer sig helt naturligt den frågan, om icke Uplandslagens stadfästelsebref möjligen också är en afskrift af en äldre lagkonfirmation. Och för detta finnes åtskilligt, som talar. Konfirmationen passar nämligen icke — hvarken för 1327 eller för 1296.

1327 var Magnus Eriksson en elfva års gosse, som stod under förmyndare, och för en dylik situation lämpar sig alls icke den redogörelse för lagens tillkomst, som brefvet gifver, ty där framhålles hela tiden konungens personliga ingripande, liksom ock hans konungsliga makt. I Södermannalagen kan detta dock förklaras däraf, att konfirmationen blott är en afskrift af Uplandslagens stadfästelsebref. Men där passar det lika illa. 1296 var äfven Birger Magnusson omyndig. Hans födelseår är ej kändt, men var troligen 1280. Myndig blef han först 1297 eller 1298, men under de första åren af hans myndighetstid fördes regeringen fortfarande af marsken och rådet; denna förmyndarstyrelse fortfor till dess att alla tre bröderna blifvit myndiga. Icke häller Birger kan således på det personliga sätt, som brefvet angifver, hafva gripit in i lagstiftningsarbetet, och detta brefs fraser återspegla en vida starkare konungamakt än den, som Birger och Magnus Eriksson någonsin utöfvade.

Däremot äro ordalagen och berättelsen — mutatis mutandis — förträffligt i samklang med situationen på Magnus Ladulås' tid, ty han var icke blott en af den svenska medeltidens kraftfullaste regenter utan därjämte särskildt värksam på lagstiftningens område. Och nu veta vi, att han stadfästat en lag, den förlorade Närkeslagen, som jämte Uplands och Södermanlands är den enda, som fått kunglig konfirmation; västgöta, östgöta, guta, vestmanna, dala- och hälsingelagarna voro med säkerhet icke stadfästade; hur det förhållit sig med den helt förlorade värmlandslagen och den blott till en mindre del bevarade smålandslagen, veta vi ej, men troligtvis voro ej häller de stadfästade.

Närkes lag åberopas första gången under Magnus Ladulås' regering 1278, då konungen skänker biskop Anund i Strängnäs Sigarö "legali sollempnitate secundum consuetudinem terre" (Dipl. n:r 645). Likaså omtalar konungen i bref af 1283 (Dipl. n:r 767) "Nærichie leges et consuetudines", och samma "leges terre" nämnas i ett Närkesbref af 1291 (Dipl. n:r 1033). Men enligt Telgestadgan af den 6 maj 1330 var denna lagbok utfärdad af Magnus Ladulås: "in libro vestro legali per magnificum principem dominum Magnum quondam regem Swechie avum nostrum karissimum condito".

När så är, synes det mig, som om man ej kunde tveka om originalet till Uplands- och Södermannalagarnas konfirmationsbref. Detta visar oss således formen för lagstiftningsarbetet under Magnus Ladulås' tid, icke under de båda förmyndarregeringarna, då det antagligen gick till på ett helt annat sätt. Oberoende af den omyndige konungen skötte Birger Persson och Laurens Ulfsson då nog arbetet tillsammans med landskapets tolfmannanämd, och när detta arbete var färdigt, lät man helt enkelt, utan att man därvid tänkte på den förändrade situationen, rådet utfärda en kunglig konfirmation, som blott var en afskrift af den, som förut fanns i den enda med kunglig stadfästelse försedda lagen.

X.

De spinea corona.

Vår kännedom om de officier, hvilka gå under biskop Brynolphus' namn, stöder sig på kanonisationsprocessen 1497. Den sjunde punkten i vittnesförhöret lydde:

"Item quod beatus Brynolphus, arma hostis antiqui ocia videlicet et voluptates euitare cupiens, tempora sua laudabiliter distinxerit, nunc orationibus et contemplationibus deuote vacando, nunc cantum et historias de Spinea corona precipue ob laudem et reuerentiam cuiusdam spine de corona domini, sibi per regem Norwegie sincera caritate directe ac eciam de beata virgine, de sancto Eskillo martire et de sancta Helena compilando, nunc dyocesin suam visitando, officium predicationis personaliter exercendo, nunc necessitatibus pauperum et peregrinorum et familie sue misericorditer prouidendo, et nunc edificia ecclesie sue reparando." (Scriptores III, II, 142).

Enligt denna uppgift, hvars riktighet sedan vitsordades af de hörda vittnena, hade Brynolphus således skrifvit fyra officier: De Spinea Corona, De beata virgine, De sancto Eskillo och De sancta Helena.

Om De Spinea Corona berättas vidare i de isländska Annálar (Flateyarbok III, 539) för 1274: "Philippus Franka konungr sendi Magnusi konungi i Noregi part af þornkrunu vars herra Jesu Christi". Utförligare omtalas denna gåfva af Guillelmus Carnotensis (Monumenta Historiæ Norwegiæ 161—162). Denna och andra reliker deponerades först i domkyrkan och sedan i apostlakyrkan i Bergen. Om den heliga törntaggen berättade vidare ett vittne

(Scriptores III, II, 150) "quod rex Francie contulit regi Swecie (orätt: för Norwegie) tunc temporis unam spinam de corona spinea domini nostri saluatoris. Rex autem Swecie contulit eam dicto beato Brynolpho tunc episcopo Scarensi, qui ex eius veneratione et deuotione plurimum allectus, fecit nouam historiam de eadem corona spinea domini, referens se ad ecclesiam Scarensem, eo quod omni anno ibidem in venerationem dicte spinee corone domini eadem hystoria canitur secundum institutionem ipsius beati Brynolphi." Ett annat vittne tillade (Scriptores III, 165), "quod ob reuerentiam ipsius spine, quam alias contulit Rex Swecie eidem Sancto Brynolpho, celebratur festum terre de spinea corona in ecclesia et dyocesi Scarensi per dictum beatum Brynolphum, ut communiter ab omnibus dicitur et creditur, institutum. Dixitque fratres sui conuentus singulis annis eandem hystoriam, per ipsum beatum Brynolphum compositam, eodem die legere et cantare, quo in ecclesia Scarensi legitur et cantatur."

Något minne af, huru den heliga törntaggen från Norge kommit till Sverige hade man således icke, och man tyckes hafva antagit, att konung Filip direkt skickat den till Sveriges konung. Denna okunnighet är desto egendomligare, som officiet själf meddelar, att konung Håkan af Norge år 1304 i Lödöse skänkt denna tagg till biskop Brynolphus. En annan del tyckes hafva skänkts till konung Birger, ty 1311 upptager denne (Dipl. III, 30) bland sina dyrbarheter en "angelum cum spina de Corona domini". Med anledning däraf firades ock i Upsalastiftet en fest till den heliga törntaggens ära, och härför skrefs äfven ett officium — ett annat än Brynolphus'. Dennes officium De Spinea Corona tillkom kort efter 1304 och var väl det sista han författade.

Om officierna till Eskils och den heliga jungfruns ära innehålla vittnesmålen intet, men däremot om officiet öfver S. Helena. Ett vittne berättar nämligen, att när Magnus Ladulås förföljde Algotssönerna på grund af det bekanta klosterrofvet, flydde Brynolphus först till Alvastra och sedan till Vadstena. Då han på Vettern råkade i sjönöd, "vidensque se cum suis in tantis periculis constitutum votum fecit beate Helene, speciali patrone Vesgotorum, quod

si ab huiusmodi periculis euaderet, in dei et eius honorem specialem hystoriam compilaret, et subito prospero ductus vento venit ad ecclesiam dicte Sancte Helene martiris in Skiodwe sue dyocesis, in vigilia assumptionis beate virginis, et festum ipsius assumptionis cum debita solennitate et veneratione reuerenter peregit — — —. Dictus itaque testis, ad faciendum nobis plenam fidem de hystoria predicta, eam in medium produxit et oculata fide demonstrauit cuilibet intuenti. Que quidem hystoria sic incipit: Salue decus patrie, mater deo grata, ad laudem Vesgotie celitus donata." (Scriptores III, 157).

Då klosterrofvet skedde 1288 och himmelsfärdsdagen firades den 14 augusti, skulle officiet således, så vida traditionen var riktig, hafva författats på hösten 1288.

Det viktigaste vittnesmålet aflades dock af helgonets efterträdare, biskop Brynolphus d. y., som om officiet De Spinea Corona "ad tollendum dubium, ne quidam crederent huiusmodi historiam Parisius factam, produxit coram nobis Commissariis ambas hystorias de spinea corona domini, tam illam que Parisius facta dicitur, quam istam de qua in dicto articulo fit mentio. Et consequenter alias hystorias ibidem produxit et in medium produci fecit in ipso sexto (= septimo) dictorum articulorum articulo nominatas, ostendens oculata fide, semper eundem dictanti modum in omnibus huiusmodi hystoriis observatum, eo quod ipse venerabilis predecessor suus dominus Brynolphus in responsoriis semper usus ricino (= ritmo) trimembri, et loco quarti membri, quod versus dicitur, semper ut dixit solitus est ponere unum metrum predicto trimembri ricino (= ritmo) in terminatione conforme. Et hoc ad oculum iuravit (= demonstravit) per singulas dictas hystorias transcurrendo, et sic fuisse et esse, prout supra deposuit, nosmet ipsi vidimus et audivimus" (Scriptores III, 155).

Härigenom hafva vi erhållit ett ganska värdefullt kriterium på autenticiteten af de officier, som tillskrifvits Brynolphus. Responsorierna bestodo enligt detta af tre rimmande verser. Detta är emellertid ytterst vanligt och således föga upplysande. Men viktigare är notisen om "versus". Hvarje "versus" bestod af en "metrum",

hvarmed tydligen menas en hexameter, som rimmade med föregående responsorium, och detta är onekligen något högst originelt i medeltidens hymnpoesi. Granska vi versus till de olika responsorierna i Breviarium Scarense, finna vi, att uppgiften är riktig. Versus är värkligen på hexameter och rimmar med föregående responsorium, hvarefter sista versen i detta ånyo upprepas. Den versus, som följer efter Psalmus, är däremot på prosa. Då emellertid Klemming både ofullständigt och allt för fullständigt — genom att anlita ej blott Breviarium Scarense utan ock andra arbeten — tryckt dessa officier, meddelas här officiet De Spinea Corona efter Breviarium Scarense, som säkert återger det i den autentiska formen.

In festo spinee corone domini. ad vesperas super psalmos feriales antiphona.

Dies est leticie: dies gloriosa
qua datur westgocie spina preciosa.

Capitulum Canticorum III.

Egredimini filie syon: et videte regem salomonem in dyademate. que coronauit eum mater sua.

Responsorium.

Flos de celis.

Hymnus.

Laudemus regem glorie: nostre coronam spineam
imprimentes memorie: Christi cruore roseam.
Rex regum regis filius descendit a regalibus:
rex culpe spine nescius. est coronatus sentibus.
Spine ferens ludibrium. rex spina carens. pungitur
spineti purgat vicium. dum spinis punctus moritur.
Gloria tibi domine pro corone virtutibus:
redemptos tuo sanguine. Supernis iunge ciuibus
Amen.

Versus.

Gloria et honore

Super magnificat antiphona.

O decus ecclesie spina salutaris:
decor nostre patrie et spes singularis:
congaudentes glorie tue. tueearis.

Collecta.

Presta quesumus omnipotens deus: vt qui in memoriam passionis domini nostri iesu christi. coronam eius spineam veneramur in terris ab ipso gloria et honore coronari mereamur in celis. Qui tecum.

Inuitatorium.

Dyadema spineum Christi collaudemus.
Sanguinemque roseum eius adoremus.

Hymnus.

Laudemus regem.

In I nocturnam antiphona.

Dies est leticie: dies gloriosa
qua datur westgocie spina preciosa.

Psalmus.

Beatus vir.

Antiphona.

Spinas flos sustinuit flos eternitatis:
vita vitam tribuit morte. morti datis.

Psalmus.

Quare fremuerunt.

Anthiphona.

Noxa mortis nexibus Christus liberauit:
et confractis viribus mortis. mortem strauit.

Psalmus.

Domine quod multi.

Versus.

Gloria et honore corone.

Lectio I.

Ad laudem et gloriam saluatoris domini nostri iesu christi. Dies hodierna merito est memorie nostre commendanda et cum gaudio celebranda. Anno nostri domini MCCCiiij quarto nonas septembris vna spina de corona (quam dominus nostri iesus christus tempore passionis sue in proprio gestauit capite et suo sacrauit sanguine) a magnifico principe domino haquino rege norwegie illustri episcopo scarensi. prope ludosiam data et commissa est: et inde scaris ad ecclesiam sancte marie virginis deportata. Ubi cum summo gaudio et deuotis laudibus. a clero et populo ciuitatis et dyocesis est suscepta: et ibi diligenti custodie reuerenter commendata. Eo igitur die quo redemptor noster. tam precioso munere. auro vel argento incomparabili. terram westgocie ditare dignatus est. decet nos passionem eius ante oculos mentis nostre reducere: et sacrosanctam spineam eius coronam. deuotis laudibus attollere. vt corone celestis participes effici poscimus.

Responsorium.

Salue salus patrie: mundi medicina:
serti regis glorie preciosa spina.
Saluos nos in acie serues a ruina.

Versus.

Laudantes hodie te viuere da sine spina.
Saluos nos in acie serues a ruina.

Lectio II.

Solicita igitur mente aduertite charissimi. quantum dominus iesus christus pro salute nostra humiliari dignatus est vt nos perditos ad celestis regni gloriam reuocaret. Descendit enim a regali solio sublimis glorie sue. in humilem puellam prime virginalis continentie voto sigillatam. O amanda o admiranda dignatio. Deus omnium conseruus seruorum apparere voluit: parum sibi visum est. patrem esse nobis: verum etiam frater noster esse dignatus est. Et cum nasceretur non erant cunabula. que teneritudinem suam exciperent: sed in vili presepio. inuolutus panniculis reclinatus est: et hoc ipsum a brutis animalibus mater sua accepit. Non cubat in delicijs splendidi cubiculi: nec inuenitur in terra suauiter viuentium.

Responsorium.

Flos de flore floruit deus maiestatis:
mundus hoc refloruit flore dignitatis.
Spinas flos sustinuit nostris pro peccatis.

Versus.

Nobis condoluit flos summe nobilitatis.
Spinas.

Lectio III.

Infantia vero teneriori decursa. cum iam robustioris etatis plenitudo aduenit. missurus manum ad fortia. egressus in salutem populi sui. venit ad oues qui perierant domus israel. regnum dei annuncians. Virtutem diuinitatis ostendit in cunctis male habentibus. omnibus omnia gratis exhibens. Sed ingrati gratuitis beneficijs suis. vultum eius desiderabilem (in quem desiderant angeli prospicere: qui omnes celos addimplet leticia) pollutis labij sui sputis inquinauerunt: et tanquam seruum contemptibilem collaphizauerunt. Sed nos homines perditi totius confusionis sue causa extitimus: nos vnam acerbam comedimus: et dentes sui obstupuerunt.

Responsorium.

Spina spine iungitur: sertum preparatur:
flos spineti pungitur: spinis coronatur.
Virgis palmis ceditur: cesus morti datur.

Versus.

In cruce dum moritur homini celum reseratur.
Virgis.

In II nocturnam antiphona.

Que repellit vicia felix est punctura:
et que digna premia iustis dat futura.

Psalmus.

Cum inuocarem.

Antiphona.

Rex ad bellum properat: caput tegit spina:
crucem portat: imperat hosti vi diuina.

Psalmus.

Exaudiat te.

Antiphona.

Regni rex etherei tecum fac letari
quos de parti spinei serti das ditari.

Psalmus.

Domine in virtute.

Versus.

Posuisti.

Lectio iiij.

Tandem induerunt eum tunica purpurea: et clamidem coccineam circumdederunt ei: et plectentes coronam de spinis. imposuerunt capiti eius: et regem clamantes crucifixerunt eum. Scripsit autem iohannes euangelista Exiuit iesus portans spineam coronam et purpureum vestimentum: vt quasi pugil martyr in armis et vestimentis rubeis apparet. Exeamus ergo ad eum egredientem extra castra: improperium eius. portantes: erumnam eius. nostram reputantes. Vt autem spinarum capitis sui in nobis aliqua similitudo appareat. detur quesumus menti nostre. salubris penitencie compunctio: et aliene miserie compassio: et stimulus zeli emulantis quod rectum est: vt ad eum conuertamur in erumna nostra. dum triplex nobis configitur spina.

Responsorium.

Dum Christus a crimine mundus emundauit
suo sacro sanguine spinam hanc sacrauit.
Sanguinis ex flumine victor triumphauit.

Versus.

In serto spine mortem moriens superauit.
Sanguinis.

Lectio V.

Attendite charissimi quomodo progreditur coronatus quasi rex: sed eius corona mille puncturis speciosum eius verticem diuulnerat. Illa autem spinea corona dicitur fuisse de iuncis marinis: quorum acies non minus dura est spina: et penetratiua: Unde et de capite eius sanguinem creditur extraxisse. Unde bernardus. Caput eius diuinum multiplici spinarum densitate vsque ad cerebrum confixus est. Regali purpura induitur: sed in ea despicitur. Verberibus laceratus pendet in medio latronum: cruci clauis ferreis affixus. et post mortem lancea vulneratus. copiosos sanguinis riuos ex vulneribus effudit. Videte quam speciosus forma pre filijs hominum. quam deformis propter filios hominum factus est.

Responsorium.

In figuris pluribus sertum figuratur:
inter vepres cornibus herens demonstratur
aries. Sic sentibus Christus coronatur.

Versus.

Prauorum manibus sua sancta corona paratus.
Sic.

Lectio Vj.

Respice domine pater de sanctuario tuo: et intuere hanc hostiam quam offert tibi dominus iesus christus pro peccatis fratrum suorum: et esto placabilis super multitudine malicie nostre. Gratias tibi domine referat omnis lingua: qui vnicum filium tuum pro nobis tradidisti. Et tu domine iesu christe quid amplius pro salute nostra facere debuisti et non fecisti? Ab ymo pedum vsque· ad summum verticis. totum te in aquis passionis dimersisti propter nos.

Responsorium.

Populus perfidie speculum sanctorum
sputis immundicie facit indecorum.
Vincit auctor glorie regem inferorum.

Versus.

Vincens in facie spinam fert spes miserorum.
Vincit.

In III noct. antiphona.

Celestis milicie regem incarnatum
ridet plebs perfidie spinis cruentatum.

Psalmus.

Notus in iudea.

Antiphona.

Spina christum grauiter coronatum pungit:
pena christi dulciter se laudantes vngit.

Psalmus.

Cantate.

II Antiphona.

Felix est conditio gloriose spine
cuius confert punctio vitam sine fine.

Psalmus.

Dominus regnauit, irascantur.

Versus.

Eris corona glorie in manu domini. Et dyadema regni in manu dei tui.

Lectio VII.

Diligendus es nobis toto corde: tota anima: et tua nobis sequenda vestigia. qui pro nobis mori dignatus es. Ad tue passionis gloriosa insignia (in quibus salutem nostram operatus es) nos inclinamus: tuam victoriosam crucem adoramus: tuum spineum dyadema. tuo rubentes sanguine clauos. tuo sacrosancto lateri immersam lanceam. tua vulnera. tuum sanguinem. tuam mortem victoriosam. tuam gloriosam resurrectionem supplices glorificamus. Odor enim vite spirat nobis in omnibus his.

Responsorium.

Spina summum vulnerat ouium pastorem:
vt per spinam conterat gregis inuasorem.
Gratias grex referat laudans saluatorem.

Versus.

Hostem qui superat proprium fundendo cruorem.
Gratias.

Lectio VIII.

Horum odore viuifico a peccati morte nos resuscita: et ab astucijs sathane nos custodi: confige manus nostras et pedes nostros: et totam passionis tue formam indue nos. Post diem autem laboris. mane sabbati perpetui nos resuscita: vt in carne videamus claritatem tuam: et inpleamur leticia vultis tui.

Responsorium.

Sertum regum aureum respuit saluator:
vincens portat spineum regum imperator.
Sceptrum arundineum mundi fert creator.

Versus.

Regnum tarthareum spoliat celi dominator.
Sceptrum.

Lectio IX.

Sed nunc benedicamus saluatorem nostrum: et magnificemus nomen eius: quod est sanctum: et delicijs plenum. Iesu redemptor perditorum saluator redemptorum inclita proles summi dei. Sit tibi cum patre et spiritu sancto. honor: et gloria. et graciarumactio per infinita seculorum secula. Amen.

Responsorium.

Flos de celis prodijt late dans odorem:
mundum mundus adijt: mundi spernens florem.
Spinas crucem subijt nostrum ob amorem.

Versus.

Ad celos redijt post sumptum sponte dolorem.
Spinas.

Versus.

Tuam crucem

Laudes.

Christus spine nescius spinis coronatur:
homo spine conscius spinam veneratur.

Antiphona.

Caput ledit punctio spine gloriose:
membra sanat vnctio pene virtuose.

Antiphona.

Vide syon filia: spina pungit florem:
per quem viuunt omnia spirat flos odorem.

Antiphona.

Sertum contumelie regi regum datur:
per quod regnum glorie nobis reseratur.

Antiphona.

Pro certi virtutibus laus sit saluatori:
qui pro peccatoribus est dignatus mori.

Hymnus.

Laudes ad laudes iungite: exultet celum laudibus:
laudes corone psallite: gentes plaudite manibus.
Angelorum rex capitur: sertum paratur spineum
dum serto spine pungitur. regnum vicit tarthareum.
Spina spineti gloria. oppressos spinis liberat:
per spinam fit victoria. dum spina christum vulnerat.
Gloria tibi domine.

Versus.

Eris Corona.

Super benedictionem antiphona.

Sertum contumelie tue iesu bone:
det coronam glorie famulis corone

Ad horas diei antiphona de laudibus.
Ad iij capitulum.

Egredimini filie syon.

Responsorium.

Gloria et honor.

Versus.

Posuisti.

Ad vj capitulum. Apocalypsis vj.

Vidi et ecce equus albus: et qui sedebat super eum habebat arcum: et data est ei corona: et exiuit vincens vt vinceret.

Responsorium.

Posuisti.

Versus.

Eris corona.

Ad IX capitulum Ysaie xxviij.

In die illa erit dominus exercituum corona glorie: et sertum exultationis residuo populi sui.

Responsorium.

Eris corona glorie in manu domini.

Versus.

Et dyadema regis.

Versus.

Tuam crucem.

In ij vesperis antiphona de laudibus.
Psalmus.

Dixit dominus. Confitebor. Beatus vir. Laudate pueri. Laudate dominum omnes gentes.

Cetera ut in primis vesperis.

* * *

I det äldsta Upsala-missalet (omkr. 1483) förekommer en sekvens De spinea corona, som likväl antagligen icke är af Brynolphus. Samma sekvens finnes ock i Upsala-missalet af 1515. Men däremot förekommer ej Brynolphus officium i dessa missaler. Sekvensen lyder:

Dyadema salutare
toto corde nos laudare
condecet et vocibus.
Voci vitam concordemus
vt coronam reportemus
pro corone laudibus.
Spina pungit campi florem
late spirat flos odorem
per quem viuunt omnia.
Caput ledit punctione
membra sanat vnctione
spinarum molestia.
Vide syon filia
corone ludibria
veri salomonis.
Aurum gemmas repulit
et coronam pertulit
tribulationis.
Spine pena Christum pungit
penas nostras Christus vngit
miranda dulcedine.
Iam fit dulcis presens pena
cruentata vite vena
spinarum acumine.
Ve corone superborum

spinam portat spreta florum
gloria rex glorie.
Spine plecta nostros plectit
inimicos et nos nectit
deo nexu gracie.
Spinas profert sceleris
ager ade veteris
terra maledicta.
Redit benedictio
dum fit spine punctio
carne benedicta.
Dum corona pungens cinxit
Christi caput et constrinxit
spinarum angustia.
Spine nostre confringuntur
nam dolores leniuntur
et purgantur vicia.
O quam felix hec punctura
cuius surgunt ex lesura
virtutes et premia.
Benedicta sit hec spina
per quam profluit resina
mala curans omnia.
Laudes ergo dominico
serto demus mirifico
voce plena.
Per quod salus acquiritur
vita redit mors moritur
perit pena.
Supplicamus iesu bone
nos perducas vi corone
ad coronam glorie.
Tua spina nos confortet
vt mens nostra leta portet
spinas penitentie.
Amen.

I Upsala-missalet 1515 p. 154 v—155 förekommer ett annat **De spinea corona officium:**

Gaudeamus omnes in domino: diem festum celebrantes sub honore corone domini: de cuius solennitate gaudent angeli: et collaudant filium dei.

Psalmus.

Omnes gentes plaudite manibus: iubilate deo in voce exultationis. Gloria patri.

Oratio.

Presta quesumus omnipotens deus vt qui in memoriam passionis domini nostri iesu christi: coronam iesu spineam veneramur in terris: ab ipso gloria et honore coronari mereamur in celis.

Lectio libri sapientie.

Qui tecum.

Canticorum iij.

Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis israelis omnes tenentes gladios et ad bella doctissimi. Uniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis libani. Columnas eius fecit argenteas: reclinatorium aureum: ascensum purpureum: media charitate constrauit propter filias hierusalem. Egredimini et videte filie sion regem Salomonem in diademate quo coronauit eum mater sua in die desponsationis illius: et in die leticie cordis eius. Quam pulchra es amica mea quam pulchra es oculi tui columbarum absque eo quod intrinsecus latet. Veni de libano sponsa: veni de libano: veni coronaberis. Alleluia.

Versus.

Diadema spineum veneremur hodie cuius per aculeum sertum datur glorie. Alleluia.

Versus.

Surrexit christus et illuxit populo suo: quem redemit ipse sanguine suo.

Tempore ascensimis.

Alleluia.

Versus.

Ascendens christus in altum. *folio* cviij.[1]

[1] Där utföres versus: Ascendens Christus in altum: captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus.

Secundum Joannem XIX capitulo.

In illo tempore: Apprehendit pilatus iesum: et flagellauit. Et milites plectentes coronam de spinis; imposuerunt capiti eius: et veste purpurea circumdederunt eum. Et veniebant ad eum: et dicebant: Aue rex iudeorum. Et dabant ei alapas. Exiuit iterum pilatus foras: et dixit eis: Ecce adduco vobis eum foras: vt cognoscatis quia in eo nullam causam invenio. Exiuit ergo iesus portans spineam coronam: et purpureum vestimentum.

Offertorium.

Gloria et honore coronasti eum: et constituisti eum super opera manuum tuarum domine.

Secreta.

Tuorum militum rex omnipotens virtutem corrobora: vt quos in huius mortalitatis stadio vnigeniti filij tui corona letificat: consummato cursu certaminis immortalitatis brauium apprehendat. Per dominum nostrum eundem.

Concio.

Posuisti domine in capite eius coronam de lapide precioso.

Completorium.

Supplices te rogamus omnipotens deus: vt hec sacramenta que sumpsimus: per sacrosancte filij tui corone cuius solennia recensemus virtutem: nobis proficiant ad medelam. Per eundem dominum.

Biografiska bidrag om Lars Wivallius (efter fängelsetiden).

Af

Ivar Simonsson.

I mars 1641 öppnades för Laurentius Wivallius portarna till Kajaneborgs dystra fängelse, där han i sex långa år sonat sitt öfverdådiga äfventyr med den unga adelsfröken från Björkebärga och hennes koleriske fader herr Wulff Grip, och säkerligen begaf han sig raka vägen till Stockholm, där han åtminstone redan före årets slut befann sig, färdig att bryta en ny bana. Fullständigt irreligiös som han var, hade han under fängelsetiden aldrig ansatts af den ruelsefyllda religiösa ångestkänsla, som annars brukade behärska hans samtids människor i liknande situationer, sällsynt fri från moraliska skrupler och vekare känslor i sitt förhållande till sina medmänniskor hade han icke förlorat den dristiga företagsamhet, som präglat hela hans föregående lif, men nu, när det äfventyrliga ungdomsdraget icke längre strålade ut från hans gestalt och han endast någon gång lät höra sig som skald och då i konventionell smickraredräkt, framstår han i de uppgifter om hans senare lefnad, som här skola meddelas i den mån de supplera Henrik Schücks ypperliga biografi,[1] som en skäligen renodlad skurk, äfven om man icke kan undanhålla honom sin beundran för hans uppträdande gentemot den kälkborgerliga omgifning, bland hvilken han kom att vistas ungefär 10 år framåt efter fängelsetidens slut. I ett afdrag

[1] Henrik Schück: *Lars Wivallius. Hans lif och dikter.* I—II. Upsala 1893—95. Denna uppsats är dock skrifven, innan samme förf:s *En äfventyrare* (1918) utkommit.

af hans sigill, som jag funnit under ett nedan citeradt bref (1649 19/7), ser man i skölden en bild af Fortuna. Gudinnan i sin fladdrande färd på klotet var visserligen högst på modet i barockens gryende konst, men ingen hade bättre rätt än Wivallius att göra henne till sin skyddsgudinna, på hvilkens bistånd han, om hon också ofta var honom mindre huld, i längden icke kunnat klaga.

Det var tydligen Wivallius' närmaste afsikt att bland Stockholms borgerskap söka det ekonomiska stöd, på hvilket han kunde svinga sig upp till de förnämas gunst. Stockholm var då en helt annan stad än nu och genomgick just en brytningsperiod, där gammalt stred emot nytt. Staden var, kan man i korthet säga, en stad med ålderdomskrämpor. De gamla medeltida köpmanssläkterna, som en gång utgjort dess styrka, voro på utdöende, och all företagsamhet var borta från borgerskapet, hvars främsta intressen lågo i bevarandet af dess gamla monopol. Pantlåneri och husjobb behärskade dess ekonomiska lif, och ett annat dekadanssymtom, som man känner igen från de stora senmedeltida städerna, var det stora kvinnoöfverskottet. Denna pantlånerörelse sköttes mestadels af kvinnor, s. k. mäklerskor, som hade ett mycket stort inflytande och som moirer i sina mörka gränder handterade ödets trådar i staden. De voro vanligen kända under öknamn; Styfverskan och Dufverskan (förvrängningarna af Styfvert och Dufva) voro särskildt bekanta, och deras utmärkta bekantskap hade Wivallius redan hunnit göra under föregående vistelse i staden. Hos en annan mycket bekant af dem, den s. k. Nockeby-Brita på Norrmalm, hade han haft sin tillflykt 1633, då han flytt ur hofrätten, och "där", skrifver ett vittne 1637, "drackz allạ nätter mäst i Höijerens gård [hon var gift med en kapten Johan Höijer, nu ute i 30-åriga kriget] och porten stängder, som Viualius och Olof Tresk sampt Olof Knutssons stalbröder wetta att beretta, om dee sanningen seija wela". Hon hade bestått Wivallius med sängkläder och andra persedlar, som alla visade sig vara stulna från befallningsmannen Erik Larsson, och till tack för detta har han också författat försvarsakterna i hennes och hennes medhjälpares processer. Huru detta tillgick, beskrifver samma vittne: "Lars slachtares hustru läste mig

Viualium inne utij sijn stugu een natt och satte ett stort uthanlås uth för dören, att ingen af oss bådhe slap uth, och samma natt consepterade Viualius för mig dett, iag skulle procedera medh retten och emoth w:t Erich Larsson dagen där effter. Höijerskan fick samma afton sijn guldringh åt Viuallio att kiöpa oss math och öl före, hvilket och skedde.“[1]

Men samtidigt hade från riksregeringens sida gjorts stora ansträngningar att rycka upp staden och göra den till en landets nya stormaktsställning värdig hufvudstad. I det afseendet voro två händelser, som inträffade år 1636, af synnerlig stor betydelse. Då återinfördes den s. k. handelsparteringen, att ingen borgare skulle få bruka mer än ett slags näring, och samtidigt hölls på hösten den första frimarknad, som ägt rum i Stockholm, den s. k. Mikaelimarknaden. Dessa nyheter, som med djupaste misstro mottogos af det gamla borgerskapet, öppnade staden för företagsamma främlingar, och under 30-åriga krigets senare år utvecklades där ett renässansartadt brokigt lif, då det ofta var ganska oroligt, särskildt under herredagarna. Det var sålunda en plats, där det borde ha funnits möjligheter för en man som Wivallius.

Emellertid hade han under sin långa bortovaro ingalunda glömts bort af stadens innevånare. En mycket minnesgod bekant var hans gamle motståndare från processen mot Wulff Grip, boktryckaren Ignatius Meurer, som var den mest ansedde advokaten i staden, en ytterst temperamentsfull och trätgirig herre, men med ett mycket stort inflytande på den allmänna opinionen i staden, hvars lefvande samvete han var. Bister var han också mot skalderna, ehuru en af dem, Lasse Lucidor, i sin grafskrift 1672 $^{2}/_{5}$ oegennyttigt prisar honom, därför att han icke tryckt „fåfängt snikk och snakk“, utan „biblen, böner, rijkzbesluut och landsens lag“. Han hade icke blott den gripska processen att minnas, utan hade äfven stått som representant för en part gentemot Wivallius som representant för motparten i en mycket sensationell rättegång, som Stockholms stad

[1] Om det tjuf- och rackarelif, som Wivallius där deltog i och som är för vidlyftigt för denna skildring att redogöra för, se Norra förstadens tänkebok 1634 och lösa rättegångshandlingar från 1643 till tänkeboken. Rådhusarkivet.

under 1630-talet förde mot holländaren Christian Wuilshuysen, som arrenderat tullen af kronan. Det var en vidlyftig affär i Wivallius' stil med stort svängrum för hans advokatoriska förmåga, men faller före den här skildrade tiden. Vidare var Meurer en sträng sedernas väktare, och inför en sådan hade Wivallius under sin förra Stockholmsvistelse brustit i mycket. En notis ur kämnärsprotokollet 1638 ($^{22}/_{8}$) talar sitt språk: "Hustru Anna Bruns klagar, att Walborgh Sigfridsdotter hafuer skelt henne för Vivalli hora. Walborgh sadhe, at hon plegar komma til hennes man om midnatz tidh och ropat hennes man ut åtskillige gånger, detta skedde widh Grinsholm." Och två år tidigare hade Meurer (tänkeboken 1636 $^{12}/_{11}$) anklagat en hofrättsassessor Samuel Kylander för att han "hafft Wivalli hoora ett halfft åhr uthi sitt hus". Denna hade vid ett besök i huset födt ett barn, och Kylander hade då förbarmat sig öfver henne och låtit henne bo kvar i huset, genom hvilken människovänliga gärning han fick sken öfver sig att vilja beskydda Wivallius' umgänge. Andra notiser kunna uppletas. De kasta ett visst ljus äfven öfver Wivallius' diktning med dess känslolösa erotik. I sitt mellanhafvande med Wivallius gjorde Meurer slag genom att 1643 på rådhuset offentligen uppläsa den gamla hofrättsdomen från 1636, att Wivallius vore en oärlig man, hvars namn skulle naglas vid kåken.

Häremot häfdade Wivallius med styrka, ehuru egentligen utan framgång, att med fängelsetidens utlöpande hade han försonat sitt brott och återvunnit sitt medborgerliga förtroende. Den hårda kamp, som han hade att bestå för sin rehabilitering, förlänade honom ett visst ideelt skimmer, när han åter och åter i denna kälkborgerliga miljö påmindes om sitt föregående. Härom skrifver han i en klients (Lars Abrahamsson) namn 1643:

Så endoch han sielff alltijd är i den wissa tillförsicht, att orsaken till hans långliga fängelse honom sålunda förlåten bleff, tå han för tu åhr sedan uthur fängelset nådeligest, förmedelst H:s K: M:ts. breff, demitterades och heem i sitt fädernes[land] igen revocerades, så att ingen honom den samma mehra förbrå måå, ahnseendes konungzlig pardon, huadh then för krafft hafuer, helst ibland sine undersåther.

Och genom samme person låter han säga om sig vid ett annat tillfälle samma år:

Ja, han för sin persohn haffuer ingen orsaak något att sökia emoot Wivallium eller honom hans ungdoms feel förekasta, the nu mehr uthaff Gudh och then höga öffuerheet förlåtne åhre, men sware han för sig, huru redeligen han sitt förmynderskap förestådt haffwer; man förmeenar och hoppas medh Gudhz hielp, förmögende wår swenske lagh, att innan weken lychtas, att af honom ett exempel skall statuerat warda, andra måhlzmän till wahrnagel. — — — Ja, förödmiuka sig dee högsta rijkzens herrar så widt, att dee hans taal och skriffter höra och läsa och honom nådeligen swara och med [honom] tala och wäl höga affectioner betee; hwij understår sig så en privat persohn, som min wederpart är, honom att förachta?

Yttrandet är karakteristiskt för sin upphofsman äfven genom den förstuckna hotelsen om hämnd, som han aldrig glömde att ge sina motståndare.

Wivallius hade ju redan tidigt förvärfvat ryktbarhet som advokat, och framför allt hade han försvarat sin egen sak med beundransvärd skicklighet. Advokatverksamheten i staden sköttes då till största delen af fattiga studenter, egentligen ett studentproletariat, som bildats genom Gustaf II Adolfs frikostighet mot Upsala akademi. Under sin väntan att bli befordrade i statstjänst hjälpte de borgarna med deras skrifgöromål och kunde väl också författa en dedikation vid deras bröllop och begrafningar. Dessemellan förde de ett stormigt lif i källare och gränder. För några större litterära företag fingo de ingen användning, de hade ingen teater att skrifva för som Marlowe eller Greene, ty de tyska trupper, som hvarje höst spelade på Vårfru gillestuga, hade intet behof af deras författarskap.[1] Till deras krets slöt sig Wivallius och tyckes till en början ha blifvit väl mottagen af dem och behandlad som en föresyn. Gentemot hans rättegångsinlagor verka deras så ovanligt tafatta och osäkra. När man går igenom dessa handlingar, är det ingen tvekan om när Wivallius varit framme, äfven om det icke är hans handstil, ty han höll sig beständigt med en egen skrifvare. Han hade en svada som aldrig tröt, "widlöfteligen införandes een

[1] Se min uppsats Gillstugan och Björngården i *Holmia*, 1918.

hoop, som sielfwa saken icke angå", enligt domstolarnas uppfattning om saken (tänkeboken 1644 $^{20}/_{1}$). Gentemot tidens tunga kanslistil verkar hans språk så lätt och fritt, smyckadt med antiteser, drastiska vändningar och välfunna bilder och ordspråk, och de hederliga borgarna i stadens öfver- och underrätter tystade han med meterlånga latinska citat. Han hade icke förgäfves under sin fängelsetid sysslat med en öfversättning af "corpus juris". Emellertid märker man, hur han alltmer uppdref sin rättegångsteknik till förfång för den stilistiska öfverlägsenhet, som präglat hans tidigare inlagor. Det bekanta advokattricket att under djupa bugningar för domstolen framställa sig själf eller sin klient som oskyldigt förföljd och genom försåtliga beskyllningar få motståndaren misstänkt ha få haft bättre inlärdt än han. Med sin oerhörda dialektik och ogenerade uppträdande fick han antingen sina motståndare att tiga eller retade gallfeber på dem. Två personer, Justina Johansdotter och Isaacus Clarman, som han var skyldig en summa pengar, skrefvo till rådhusrätten 1644, att de ogärna gåfvo sig i rättegång med honom, "effter wij wäll wethom, så frampt wij med honom Wiwallio uthi proces leggiom, blifwom wij sendt eller aldrig wårdt mechtig[e]". Blotta misstanken om att Wivallius kunde vara inblandad i någon historia, gjorde dem rädda för att röra vid denna. En som borde känna honom, Salomon Petri Carolstadius, senare borgmästare i Karlstad, och som 1642 hade varit Wivallius' skriffvare, förklarade sig 1644 ($^{30}/_{10}$) ogärna vilja åtaga sig en sak, då han kunde råka i konflikt "till äfwentyrs tandem med Wivallio, hwilket mig fast förträtheligt woro, dhet och mig uppå högsta och största skadestånd bringa skulle", denne Wivallius, "hwilken mig enfaldige man uthi dhenne hans skola igenom sine illsnidige pracktiker fört hafuer". Hans vänner studenterna blefvo snart bedragna af honom, sedan han lånat pengar af dem eller lurat dem att gå i borgen för honom, "igenom sina gambla ilfundiga practiker", och funno till sist, att han skandaliserat deras yrke. "Illfundig", det var ett passande epitet, som ideligen också slängdes i ansiktet på honom. Samme Salomon Petri skref också (1644 $^{4}/_{11}$): "Kommer altså Wiuallius till mig med ganska söta ord och höga förplichtelser, at iag

dher igenom icke den ringaste skada taga wille, om iag med honom cauera wille, hwilket iag såsom een enfaldigh, dock i detta fallet oförsichtig man lät mig öffuertala.“ Emellertid följdes hans processverksamhet med lifligaste deltagande från stadens befolkning.

Den borgare, som han tidigast lyckades bli faktotum för, var en skräddare, och det var en viktig sak för Wivallius, som alltid tyckt om vackra kläder och ett flott uppträdande. Denne, som hette Jonas Jönson, var en notorisk krogkund. Man kan i en sterbhusräkning följa honom dag för dag till Scheurmans källare, där han drack kryddadt vin, äfven om vi till hans heder böra tilllägga, att han doppade skorpor till, men det var då seden. Wivallius' första bekantskap med honom gjordes väl antagligen på en krog. Hos honom lyckades Wivallius tillsvidare få oinskränkt kredit och utstyrde sig jämte sin skrifvarpojke, som han alltid bestod sig med, på det allra präktigaste. Hans skräddareräkning det första året uppgick till icke mindre än 830 daler 16 öre kopparmynt, en verkligen imponerande summa, men så var också det mesta siden och sammet. Till denna räkning skola vi återkomma. Senare, när de blifvit bittra fiender — och därför kunna vi följa deras mellanhafvanden — skref Wivallius om anledningen till deras bekantskap (1645 $^{24}/_{9}$): “Och weet han wäll sielff, att han inför underrätten icke neka kunde sigh sielff haffua tillbudit, tå iagh ifrån Norlandh kom, hwadh iagh till kläder behöffde och icke så straxt hade för redho penninger att köpa, thet wille han af sitt egit tillägga och med migh bijdha, till dess iagh nogon tiänst kunne fåå och medell till att bethala. Ty elliest begärdhe han af migh hwarcken borgen eller obligation, som migh till nogon wiss tijdh binna kunne.“ Jonas var då utsedd af sitt ämbete att förfölja fuskarna i yrket, och när man läser post efter post i skräddareämbetets räkenskapsbok för 1642:[1] “Jonas Jönsson. Jagat en bönhås. 1 daler“, har man svårt att värja sig för misstanken, om icke Wivallius varit honom behjälplig, och han bör ha varit raffinerad i den vägen. Wivallius' viktigaste arbete åt Jonas var att skrifva krafbref på de unga hof-

[1] Rådhusarkivet.

junkarna, som voro dennes kunder, och när dessa icke hjälpte, supplikationer till riksmarskalken.

Antagligen genom Jonas Jönssons bemedling kom Wivallius att sköta en rättegång för skräddareämbetet, som har sitt intresse därigenom, att där framfördes ett problem, som var lifligt omdebatteradt i tidens statsrättsliga litteratur, nämligen om man fick sätta sig upp emot sin öfverhet. Ämbetet hade nämligen klagat på sin ålderman, som de ville ha afsatt, emedan de ansågo, att han missbrukat sin ställning som vårdare af deras kassa. Saken hade pågått en tid ganska trögt, innan Wivallius i slutet af år 1643 fick hand om den och $^{14}/_{9}$ inlade sin första skrift. I ett afsiktligt ålderdomligt språk börjar han med att fritaga sina klienter för några personliga afsikter:

Wi hafwe tillförende inför denne loflige rätt ödmiukeligen tillkänna gifwet, oss hafua ådtskillige beswär emot åldermannen Hindrich Jörensson: och det kunde well synas mångom såsom wij af haat eller afwund sådant emot honom söckiom eller och att wij fåfänge, onödige klagemåhl och klander framburom, allenast till den ända, at wij måttom komma honom i roop och af sitt betrodde rum och ställe, män sådant ware ifrån oss fierran, och wij betygom widh Gudh och wårt samvete, at wij såsom christna eij sådant efftergåhm, uthan begärom rätt rätt wara och olagh medh lagh måtte straffadt blifua, och thet såsom personens wenner och sakzens fiender.

Hans argumentering behärskas af en principfråga, som säkerligen icke så mycket intresserade skräddarna, och han drar fram skäl från tidens statsrättslärare, närmast de monarkomakiska med deras härskarfördragsteori, som behärskade den presbyterianska doktrinen under hans samtid, exempelvis så som Junius Brutus[1] i Vindiciæ contra tyrannos (1579) diskuterade undersåtarnas rätt till motstånd mot den världsliga öfverhetens förtryck. Han undrar, om "wij (ämbetet) så många honom skole med trygt samwet kunne troo eller undergifne och hörsamme wara, der till medh honom

[1] Pseudonym för Du Plessis-Mornay. Jellinek: *Allg. Staatslehre.* 2:dra uppl., s. 203. (Boethius uppger Frans Hotman som innehafvare af pseudonymen. *Om Statslifvet*, s. 123). Emellertid vill jag naturligtvis inte alls inlägga någon verklig åsikt hos Wivallius i detta advokatoriska inlägg. Någon verklig öfvertygelse hade han säkerligen icke

godh erkenna, förefallande fall och beswär i embetet att straffa, som sig sielf är straff wärdigh, rätta och dömma andra, som sigh icke rätta och dömma wille: och det än meera är, icke een gång tänker att förstå sigh hafua noghsampt, at wij icke seije grofueligen, feelat, och icke betrachtat then eedh, han sworet hafuer, då han öfuer ett så så lofligit embete är till ålderman upsatt worden. — — — Män man wille doch detta besinna, at en heel menigheet giör een föreståndare; men så kan man icke slutha twärt emot, uthan fast meer hafuer menigheeten een blygd af den föreståndare, som orichtig befinnes." Det religiösa krafvet att icke sätta sig upp mot öfverheten hade de icke glömt, men häremot satte de som monarkomakerna krafvet att icke tjäna under en orätträdig, som brutit sin ed mot Gud och dem.

Wij hafuom nogsampt för uth tänkt och öfuerwäget, huadh thet hafuer att innebära een ålderman något at beskylla; han tänke och ther emot, at honom warder för swårt sigh att sättia och truga opå oss, som sådane olijdelige illsnidigheeter med honom hafue funnit. — — — Cassan är emot rächningen. Och fast än rächningerne nu richtigare kunne synas, så war doch hans vpsåth oss att snilla; ty om wij icke hade här på klandrat, så wore ju thet, som wij på klagom, undanstucket och förteegat. Och betäncken, att man dömmer een sålunda effter willia och upsåth. Förty, fasth een bedragare icke fåår (: effter som Gud sådant offta förhindrar :) främia och fullföllia sit onda upsåth, så dömmes han doch effter den giärningh, han ärnade giöra. Ty här gäller icke det ordspråket: hött är medh ingo bött, uthan misstanckan, som af een sådan illsnidigheet hoos oss så grof wuxen är, han twingar oss honom at afklaga, fast wij honom än i sielfue giärningen aldrigh hade funnet.

Dessa åsikter utvecklade han ytterligare i en följande inlaga (1644 $^{20}/_{1}$) och lyckades också få åldermannen afsatt.

En af Wivallius' tidigaste stockholmsvänner var rysstolken Hans Österrik. Honom har han flera gånger stått till tjänst med författandet af inlagor till rätten, och vid ett tillfälle bör Wivallius ha varit honom särskildt värdefull. 1647 råkade nämligen Österrik ut för olyckan att bli kastad i fängelse, emedan han, medan hans hustru ännu lefde, hade stått i ett otillbörligt förhållande till sin piga, och denna hade under bikten känt sig manad att yppa hem-

ligheten. Rysstolken blef i enlighet med de stränga lagbuden dömd till döden, då han omöjligt kunde finna 12 män, som voro villiga att gå ed på hans oskuld. Wivallius fick nu anledning att hjälpa sin nödställde vän, och ingen kunde ju bättre än han lägga fram det botfärdiga sinnelag, som borde födas af fängelselifvets ruelse och kval, och finna de bevekande skäl, som kunde röra de hårda domarnas hjärtan till tårar. Det var emellertid en icke alldeles ofarlig sak att söka försvara en äktenskapsbrytare. Denna böneskrift, där man tycker sig höra en genklang af hans suppliker från hans egen fängelsetid, skref han då i rysstolkens namn till magistraten:

Enär jagh betrachtar och migh förnuffteligen för ögonen steller mine begongne fehl och brister, för hwilcket jagh nu sitter uthi beklageligit tillståndh, mörkt och bedröffweligit huss, upwexer uthi mitt samwet och bröst öffwer detta icke aleenast en stoor tortur, ängslan och jemmer, uthan bekymbrar mig fast mehr däröffwer, att jagh som een giffter man i denne obetenckelige synden, den jagh weet Gudh misshaga, så plötzligen ähr fallen och råkat under den werldzligh dom, den då på syndenes fulbordande effter den högstes rettwijsheet oundwijkeligen föllia måste; nu endoch mig mitt samwet alt sådant seent och bitijda öffwertyger, mig och i betrachtande aff alt detta mehra ord fattas att skriffwa eller i pennan författa än tårar inwerttes att uthgiuta. Lickwäl såsom jagh icke twifflar, att mine böner, uthgutne tårar, ruer och ånger uthöffwer denne min begongen missgiärning ähro gudh alsmechtig nogsampt bekende, haffwe och icke wendt åter för än dee sigh gienom skyn trengt och för hans blida ansichte stannat haffwe, aff hwilcket jagh och fattar dett hopp, att den gode och barmherttige gudh icke aleenast mig som een syndare, den der tencker och medh flijt åstundar att giöra boot, sådant förlåtandes och tilgiffwandes warder, uthan och min jemmer och elende ansee och till sins nampns loff och ära, hielpa mig denne swore saak att uthföra till een godh final och ende. Och såsom eder, gode herrar, alle samptligen, mine wilckor, tienster och meriter nogsampt ähre kunnige, huru lenge jagh denne staden tient och huru redeligen min tienst, den jagh haffwer warit betrodder om, ähr förestådt, altså steller jagh alt detta till alle opartiskes rettwijse sensur och dom. Wille I nu, gode herrar samptligen, betrachta och christeligen öffwerwäga mitt elendiga tillståndh och effter Eder högtgellande förmågo hielpa mig arme man till någon roo, lijsa och säkerheet ifrån detta mitt uthiråkade bedröffwelse och elende, skulle jagh förhopligen gienom min trogen bön hoos Gudh den högsta så mykitt förmå, att allt sådant rundeligen hwariom och eenom i sinom tijdh

aff honom som den rijkaste löneherren skulle belönat och wedergellit bliffwa.

Hans Österrik hade emellertid bättre beskyddare än Wivallius, och främst var det väl hans oumbärliga kunskap i ryska språket, som gjorde, att han undgick dödsstraffet snarare än den utlofvade välsignelsen från ofvan, ty äfven han var känd som en ingalunda tadelfri man.

Emellertid hade Wivallius — förmodligen på samma väg som skräddaren — skaffat sig en annan vän bland borgerskapet. Det var förre krögaren och handlanden Tomas Henriksson Ellers, som en gång varit en förmögen borgare och som ännu ägde två stora stenhus, det ena nuvarande Skärgårdsgatan 1 och det andra vid Svartmangatan på en tomt, som nu ingår i Tyska kyrkans område. Han tillhörde en ansedd borgarsläkt. Hans farfar Tomas Ellers var en skotte, som via Danzig hade inflyttat till Stockholm vid midten af 1500-talet (tänkeboken 1571 $^{26}/_{2}$), och fadern Henrik Ellers († 1603) köpte 1597 huset vid Skärgårdsgatan. Då Tomas Ellers vid handelsparteringens införande måste besluta sig för endast ett yrke, valde han efter mycket om och men 1639 kryddkrämarens, men tyckes sedan icke ha gjort någonting. Hans hustru Anna Hansdotter Dober hade antagit officiellt gästgifveri åren 1640 och 1641, och det är väl troligt, att det var därigenom, som Wivallius lyckats blifva bekant med den familj, i hvilken han skulle blifva måg.

När Wivallius gjorde Tomas Ellers bekantskap, befann sig denne just i en process med en skotsk kapten Petter Ogilbuy om en silfverkanna och en guldring. Dessa pjäser hade kaptenen pantsatt hos en mäklerska, hustru Anna Hansdotter, och på hennes dödsbädd skulle Tomas ha tagit dem som ersättning för ett lån, som hon hade från en hans myndling. Nu ansåg kaptenen, att han borde återfå kannan för den hushyra, han hade att fordra af mäklerskan, och tyckes ha varit förgrymmad öfver att kannan med hans namn och vapen stod och skyltade på det Ellerska gästgifveriet (Ogilbuys libell till kämnärsrätten 1641 $^{9}/_{10}$). Emellertid fick Ellers genom stadskämnärsrättens utslag 1642 $^{22}/_{1}$ rätt att behålla

kannan, till dess att den inlöstes genom erläggande af pantsumman, men Ogilbuy appellerade till rådhusrätten, där saken visserligen omedelbart gjordes anhängig, men gick mycket trögt framåt. Men så fick Ogilbuy genom sin hustru och den ofvan omtalade myndlingen höra några skvallerhistorier om Ellers' ärlighet gentemot den döda mäklerskan och tog åter upp saken i slutet af år 1643. Nu växte Ellers' inlagor med en gång i längden. Det var Wivallius, som fått hand om saken, som nu blåstes upp till jättestora proportioner, i det han fann det förmånligt att låta påskina, att det icke längre var en tvist om några lösa inventarier. "Ty här täflas", skref Wivallius 1644 $^{24}/_{1}$, "icke om äpplen och pähron, utan om ähro och redligheet, huilken ingen rätwijs domare enom afdömer utan uppenbara skääl och bewijs och thet för samwetets skull." Ogilbuy hade gjort några dunkla hänsyftningar på att Ellers möjligen kunde ha stulit pengar från mäklerskan under hennes sjukdom, och som sagesmän hade han sin myndling och sin egen hustru, och detta försatte Wivallius i ett förträffligt stridshumör. Man märker, att saken låg honom varmt om hjärtat, och han, som säkerligen mer än de flesta varit utsatt för skvallret, ville nu tydligen rikta ett slag däremot, som, om det utförts af en mera otadlig person än han, varit en verklig kulturbragd i en tid och ett samhälle, där ett förklenande rykte gällde lika med en uttalad dom, ända till dess vederbörande med ett tillräckligt antal edgärdsmän bevisat sin oskuld. I den nyss citerade inlagan skriffver Wivallius:

Så endoch iagh tilförende nogsampt och widlyfteeligare, än iag gerna welat, til sådana wrångwijsa beskylningar hafwer swarat och migh beropat på Sweriges lagh, at han mihg the grofwa tilmålen skulle bewijsa och öfwertyga heller stånda then plicht, som mig borde, om iag skyllig war; ligwäl efter han uti sin sidsta inlaghu framhärdar uti sit ilferdiga upsåt och icke återwänder mig at förklena til min ähra; och ligwäl mit swar så öfwerstaplar som een blind häst, then alena wägen känner med fötterna och icke seer, utan efter famlar; beder iag ödmiukeligen, at mig motte lofgifwas emot hans ogrundade positioner mig så at förswara, som thet jure naturali et civili admitteras kan och mig är högnödigt, hälst efter desse åhre åhrorörige beskylningar och förthenskuld min negative responsio må kraft hafwa

och rejicere onus probandi in actorem probantem. Probatio enim incumbit non neganti, sed dicenti. Och hwem skulle i werlden blifwa oskyldig, om thet giorde tilfyllest, at een finge klaga, hwad han wille? Ja, probationer böra wara liusare än solenes skeen om middagz tid. — — — Thet är och rätfärdigare och tryggiare uti en mörck saak at efterföllia theras meningar, som bäst mena.

Och litet längre fram i samma skrift fortsätter han efter några juridiska citat:

Han witar mig iu tjufnadt etc. Och grundar sit bewijs först uppå sine egne misstanckar, och them styrcker han med sijns hustrus ja och samtycke, huilcken en wetwilling skal bekräfta. Men een högwichtig orsak är, huru laghen icke gillar eller tillåter, at man skal lätteligen troo thet, som eens hedher och åhro gäller med mindre än til åhre sex godhe menner (eij poicke) witne. Elliest finge illud semper mutabile genus och wetwillingar andra witzord och sålunda komma en redelig man uti uppenbart rychte oskyldig och omsider om al sin wälferd, som nu om mig gamble man stämplas. Och huru man skal enom til tiufnad binda, påminner sig then högloffl. rätt utan mig. Blotta misstankar och poicke witne gälla intet i sådana höga åhrender. — — — Och then poickens witne hafuer iag tilförende omtalat; och ynglingens ætas är lubricer et facilis ad mentiendum.

I det afseendet tillhörde Wivallius otvifvelaktigt ännu denna ålder. Och han slutar denna inlaga med följande, för hans sätt att argumentera synnerligen betecknande ord:

Jagh kunde och wäl skylla honom för een tjuf utaf misstanckar; men sij, om iagh icke bewiste, hwadh blefwe iag för een man? Hwad rätt finnes i werlden, som är plichtig inbilningar och strafwerdige misstanckar at utreda? Uthan fast mehra benägen them at straffa, som löpa med sådana utan grund och skiäl. Han är sticken, at han icke får sin pant igen uthan wedergälningh; therföre säger han mig honom hafwa stulit! Then wore iu en ömlig narr, som om han stiäl, och sålunda sättier åhra, lif och lefwerne i fahra, at han stiäl icke sig, uthan androm til nogon fördeel. Hwi skulle iagh stiäla een sölfkanna etc. androm til båtnadt? Jagh tackar gudh för mine meddel, them iag ärligen ärfdt och förwärfwat hafuer; iag är här i staden födt och kändh, hoopas iag, i al åhra.

En fariseisk vändning som denna sista hade säkerligen imponerat på domstolen, om icke motsatsen hade varit känd.

Ständigt är han likväl själf beredd att pika och ansätta sin motståndare. Att han ville borttaga sitt namn och vapen från kannan, berodde naturligtvis icke på någon finkänslighet hos honom, därmed är Wivallius alldeles på det klara:

Kommer här fram medh een hoop förlammade saker, och will dermedh besmyckia sin saak, som ther han lögligen föregifuer at låta sitt nampn och wapn stryka uth, på det ingen skulle kenna hans kannor på annors bord, men der han will sanningen säija, så war det orsaken, huarföre han sit nampn hafuer utstryka låtet, at han ärnade henne försällia och derföre icke wille låta sitt nampn och wapn stå, på det man icke skulle see honom så trängder wara. Sap[ienti] sat. Derföre tiänar sådan fåfäng endskyllan i denne saken intet.

Och för den ironiska reverens, han gjorde sin vederpart, när denne förklarade sig icke bry sig om de pengar, som Ellers på ett eller annat sätt lånat af mäklerskan, bör han ha inhöstat åhörarnas jubel (1644 $^{20}/_{1}$):

Han seijer och uthtryckeligen i den 5:te punckten, at jagh hafuer af henne hafft penningar, män hwem dee tilhörde eller huru jagh hafwer dem betalt, må jagh (säger han) migh medh nu tillskeppade målsman förlijka. Honom böör [wara] tack för denne sin stoore höfligheet, at han icke derföre af migh räckenskap begärer för det, han för sin person intet böör efftertfråga.

Saken blef sålunda betydligt tilltrasslad och befanns af domstolen vara mycket "mörk". Något slutgiltigt utslag finnes icke antecknadt. Antagligen ansåg kaptenen det lönlöst att fortsätta, och Wivallius hade säkerligen aldrig släppt silfverkannan.

På våren 1645 gifte Wivallius sig med den 19-åriga Malin Ellers,[1] men bröllopet stod icke i Stockholm, kanske på grund af släktingarnas ovilja mot hans person, som vi skola se senare bryta fram, utan troligen på Wivallius' ärfda hemman Wivalla i Närike, där svärfadern att döma af en kvittens vid denna tid befann sig. I processhandlingar är äfven något litet om gången af denna kärlekshistoria blottadt. 1644 $^{27}/_{3}$ var han instämd till Norrmalms kämnärsrätt för en skuld hos handlanden Melchior Jungh från 1643 på "en swart slät qwinfolcks tröija, fodrat med tubin och knytningh" och "en swart sijdhen grofgröns kappa medh fem streck

[1] Enl. Storkyrkans dopbok kristnad 1625 $^{21}/_{11}$.

atlasche snören och knytning", inalles värderadt till 274 daler 24 öre kopparmynt och troligen afsedt till presenter åt fästmön, och på hösten 1644 beställde han hos Jonas Jönsson sin säkerligen mycket gentila brudgumsrock. Någon vers, som han skulle ha diktat till henne, är icke känd. Hela denna kärlekshandel kom säkerligen till stånd af ganska prosaiska grunder, och hon gick en svår tid till mötes. Ganska snart efter mannens död var hon åter i Stockholm, och 1690 $^{1}/_{7}$ intogs hon enligt en anteckning i Politikollegiets protokoll 65-årig och utfattig på det s. k. Drottninghuset, där hon fick sluta sina dagar.

Men med ingåendet af detta giftermål var gränsen satt för Wivallius' framgång bland Stockholms borgerskap, och hans kreditorer, som icke längre läto afspisa sig med löften, gjorde sig alltmera gällande. Främst bland dem, som nu gingo till handling, var hans gamle vän Jonas Jönsson, som fordrade sina 830 daler från 1641, trots det att Wivallius påstod sig (1645 $^{24}/_{9}$) kunna bevisa "med ärlige män", "huru offta wij sedermera handtagi[t]s, ia, at hann nyligen uthi min swährfaders huss druckit och swurit, att han aldrigh mehr skulle trätta med migh". Processen, som tog sin början i stadskämnärsrätten på våren 1645, blef mycket roande och nog så lärorik för alla, som ha skräddareskulder.[1] Underrätten lyckades Wivallius också få att gå med på en nedprutning af 427 daler 16 öre (1645 $^{24}/_{3}$), men saken appellerades, och den $^{19}/_{6}$ libellerade Jonas Jönsson inför rådhusrätten. Wivallius ursäktade sig då med att han icke omedelbart kunde svara. Han väntade bland annat sin förre betjänt, som var bortrest och som skulle användas som vittne. På sommaren vistades han själf borta från staden — rymd, insinuerade hans fiender — och först den $^{24}/_{9}$ inlämnade han sin exception.[2] Betecknande sökte han först göra "de gode herrar och

[1] Schück har omnämnt den efter de korta protokollsnotiserna, a. a., s. 235, men har icke haft tillgång till skriftväxlingen och de upplysande handlingarna i målet.

[2] Libell var namnet på kärandens anklagelseskrift, svarandens svar kallades exception, kärandens motsvar replica, svaret på denna duplica. Längre brukade man vanligen icke få gå, men ofta förekommer äfven en triplica och quadruplica, och i hvar sin conclusion sammanfattade parterna sina påståenden. Ungefär samma terminologi förekommer ännu i hofrätten.

män", som sutto i underrätten, afvoga mot skräddaren genom att påstå, att dennes appellation innebure ett misstroende mot dem att icke ha ordentligt skärskådat saken: "Hvadh vore dhet för en domb, som sigh icke funderade upå skähl och bewijs!" Så hade äfven skräddareämbetet vitsordat räkningens riktighet och hade därför haft sammanträde på sitt ämbetshus, dit Wivallius kallats "och ehuru wij otskilliga båd effter hannum förskickade, kom han doch eij till städes, vtan oss medh wår vtskickade sposka ord tilbacka förskickade, säijandes sig jngen skrödder wara, altso eij för obligeret po embit huset at comparera" (skräddareämbetets memorial 1645 $^{7}/_{8}$, hvars knaggliga ortografi bör ha gladt Wivallius). Om denna händelse och anledningen till sin frånvaro skrifver däremot Wivallius på sitt färgrika språk ($^{24}/_{9}$): "han [Jonas Jönsson] stiger till och församblar een hoop på embethzhuset, och sedhan sendhes een dreng effter migh om afftonen kläckan 4, då äffuen iagh war stadder på Norremalm, och det rängnade och slaggade. Denne drengen talade mig så imperiose till, som iagh hade warit nogon böönhåhs och migh emoot dedh låflige skräddare embethet försedt."

Detta sitt första svar afslutade han med ett storartadt förlikningsanbud. Skräddaren skulle återfå alla de gamla kläderna, som nu borde ha tjänat ut, dock med afdrag för hvad Wivallius möjligen hade att fordra af skräddaren för sitt skrifveri. Märkligare än själfva exceptionen var dock den bilaga, som åtföljde denna. I den går Wivallius post för post igenom räkningen och prutar godtyckligt af för hvarje belopp, utmönstrar en del poster, anser sig ha motfordringar och får så lättvindigt ihop en afkortningssumma på 638 daler, så att endast 206 skulle återstå i hans skuld. Varorna, "mäst commissgodhz, som han aff hoffjunckerne och andra uthi betallning för ringa wärde tagit och sedan uthmånglat på migh och andra för högdt", voro dåliga och arbetet illa utfördt, saker, som vid det tillfället icke längre kunde kontrolleras. Ur hans ogenerade, sex sidor långa granskning må första sidan citeras, och denna torde ge godt besked om innehållet i denna troligen exempellösa skrift:

Till första klädningen sätter han:

3 al:r atlask för 8 d:r al:n, men iagh kan inthet bestå än för 5 d:r aln, effter thet war gemeent, bliffuer derföre till afkortningh	d:r	9	—	—
8 dusin knappar 10 öre, bestås 6 dusin til 8 öre. Afkortes	»	1	—	—
8 al:r littzequarder 6 öre al:n, bestås 6 al:r à 4 öre	»	—	24	—
4 lodh silcke 5 m:k lodet, beståås $3^1/_2$ lodh à d:r 4 öre. Afk[ortas]	»	2.	6	—
24 al:r atlask bandh 20 öre aln, beståås 16 öre alnen, afk:	»	3.	—	—
	Sum:a	15	30	—

Noch till yllenskiortan:

3 lodh silffuer gallonor à 1 rd:r, beståås $2^1/_2$ lodh, afkort:	1.	28	—
4 dusin silffuer knappar à 1 d:r dusinet, bestås 3 dusin. Afkorthes	1	—	—
Arbethzlöön 4 d:r, beståås 3 d:r. Afkortes	1	—	—
Sum:a	3.	28	—

Till andra klädningen sätter han:

5 st:r skin till tröijan 5 d:r st:t, bestås 14 m:k. Afkortes	D:r	7.	16	—
Ty jag weet hoos hwem han togh dem, och för hwadh rööp så och huru ringa wärde dee woro, ats dee kunde wäll sellias för 3 d:r st:t.				
3 al:r gult fodher atlask, som war fläckiat och förlegat 8 d:r alnen, beståås till 5 d:r. Afkortes		9	—	—
75 al:r knyttning 3 m:k alnen, beståås 20 öre al:n. Afkortas		9.	12	—
6 al:r litzequarter 6 öre alnen, beståås 4 öre al:n. Afkortes		—	12	—
6 al:r lärefft 1 d:r al:n, beståås 3 m:k alnen. Afkortes		1.	16	
24 al:r atlaskbandh 20 öre alnen, beståås 16 öre. Afkortes		3	—	—
4 dusin knappar 10 öre dusinet, bestås 8 öre. Afkortes			8	—
Sum:a	D:r	31	—	—

Ytterligare beskyller Wivallius skräddaren för att ha behållit tyg, som var Wivallius':

Nu haffuer iagh ock utaf $9^1/_4$ al:n fijnt swart klädhe, som iagh åhrnade migh till kappa, jacka och byxor, icke mehra fått åhn som een kortt kappa och 2 paar trånga byxor, så att iagh dedh een part nödgades derföre bortt-giffua, och åhr kappan migh allt för kortt, at ingen skräddare skall dömma öfwer 4 al:r der vthi wara och niucht 3 al:r klädhe i bägge paren byxorna, hwarföre han mig icke förtänckia kan, att han betalar mig för $2^1/_4$ al:n klädhe, som öfwerbleeff à $6^1/_4$ Rd:r för alnen . . . . D:r 52. 24. —

Sist följer den traditionella hotelsen, i hvilken Wivallius också framhåller sitt eget ädelmodiga uppförande:

Ännu kunde iagh wäll haffua upfört åthskillige expenser, som iagh för hans skulldh ahnvändt haffuer, men iag låter thet till sinom tijdh beståå, till dess iag förnimmer, med hwadh hans discretion denna wår twist aflöper och ändas, om han och sigh till sinnes förer och betrachtar, att wij icke så stort dele och trätte om skräddere lönen som om een hoop förlegat godtz, som han uppå migh fördt haffuer allt för dyrtt. Huru han och kläderna för migh arbethat och skurit wäll eller illa gånge han i sitt samweet och ståår nogsampt till att bewijsa.

Skräddaren förklarade sig emellertid alls icke *vilja* godkänna Wivallius' rekonventioner. På detta svarade han mycket karakteristiskt ($^{24}/_{10}$): "Jonas Jönsson *will* icke bestå mig den ringaste penning, men jagh kan tänkia, om willie wore landzrett, så kan *iag* förmå äwen detsamma." Vid samma tillfälle sökte han också strö ut misstroende mellan Jonas och hans nye advokat, Wivallius' förre skrifvare Salomon Petri: "och gånge ewen hans procurator Salomon Persson i sitt samwet (ty han och på samma tijdh under min hand war och medh Jonas' saker gick för rätta emot Michel Jancken), så kan han medh ingen sanning neeka, at han intet för sit omak fick, oansedt han sig nu annorledes är betänckt och sig ifrån mig till honom slaget".

Men när Wivallius öfverräckte sin inlaga till denne stackars Salomon Petri, tog denne i ett anfall af tillfälligt öfvermod och kastade skriften på golfvet. Genast var Wivallius färdig att anklaga honom att därigenom ha missfirmat, icke Wivallius, utan domstolen, "då däröfver i staden mycket glorieras", och man tyckes allmänt ha beundrat denna djärfhet mot den fruktade advokaten. Wivallius fick också sin motståndare bötfälld, men för hans egen sak blef detta intermezzo utan betydelse.

Liksom vid nästan hvarje rättegångstillfälle fick han också denna gång slå ett slag för att tysta alla de gamla syndahistorierna, hvilkas framdragande var en tacksam uppgift för alla hans motståndare och väl aldrig upphörde att träffa honom. Han vore nu en man, som protegerades af höga herrar i riksens råd.

Hos dem hade han haft lättare att vinna framgång, och 1645 hade han blifvit auditör vid Magnus Gabriel De la Gardies regemente. Men hvad tjänade det då till att ge sig i ordstrid med en skräddare: "Hwad han för olijdelige stickordh gifuer, kunne jagh well til swara, om inför en högl. rett tiente certare conviciis." Honom skulle han nog ge svar vid mera lämpligt tillfälle. "Jag låter sådant till een lägligare tijdh och tienligare rum bestå." Men han såg sig dock nödsakad att tillbakavisa sin vederparts tillmälen i följande passus, som äfven ger goda upplysningar om hans dåvarande förhållanden:

Lijkwell hafuer han icke blygdts mig till spott och föracht olijdeligit taal i staden uthsprijda, lijka som iag för giäld skuld förrymbd wore, där han doch well wiste, at iag war förobligerat den högwelb. herren, her Clas Christerson Horn uti några rettegångzsaker at tiena, och therföre wistades under tijden på hans N[ådes] gårdar, som iag af H. N:de skrifftelig witnesbörd wäl bekomma [kan], om så af nöden är, och sedan iag caution för min person satt och ofuan opå war i cronones tienst kommen, hade iag skrifftligit förlof af den högwelb. gref Magno Gabriel De la Gardie i tuå månaders tijdh mine nödigeste åhrender hemma i Närkie at uthretta, huillket när iag bestellt och nu terminen uthe war, instellte iag mig åther säkert här i Stockholm, uti det hopp, at man större respect tienstone mino gifua skulle än hans fåfänga prætension. Jag är therhoos boofast, som iagh medh bref och segell kan bewijsa, och tiensten allena tillseijer mig meera på ett åhr tillgiörande än iag mig wet i Swerige skyldig wara. — — — Sedan han nu wiste, huadh tienst iag fått, och iag ofuan opå min egen gård och grund igenwunnit och sålunda bofast war, gick han till och uppäggade mot mig andra medh sigh, som stormade sålunda tillijka medh honom emot mig, såsom hade the mig och min welferdz uprettelse gerne welat omstöta och heller seet, at the aldrig af mig betalning fått än som iag i Swerige till några redelige nähringsmedell hade komma skolat, förhindrande sålunda min tienst och reesa, at iag intet fick komma uth till armeen, dijt iag förordnat war.

För alla dessa förtretligheter fordrade han af skräddaren offentlig upprättelse: "förmodar iagh och, att dhen högl. rätt dömandes warder, at han mig och icke iagh honom orett tilfogat".

Denna djärfva begäran kunde dock rätten icke bifalla, och lyckligt nog för alla skräddare fick Wivallius grundligt orätt, d. v. s.

hans svärfader fick betala kalaset genom en inteckning i sitt hus, ty efter domens utfärdande var Wivallius fullkomligt oanträffbar. Det var omöjligt att mot honom exekvera domen, och Jonas Jönsson besvärade sig åter inför rådhusrätten, att han (1646 $^{30}/_{1}$) måst utlägga 120 daler för att genom stadstjänare och andra söka få rätt på honom, och något därefter i samma ärende, att han måst betala dryga postporton till olika platser, för hvilket allt han också ville ha ersättning.

Nu började för svärfadern Tomas Ellers en mycket bekymmersam tid. Hans lösegendom kan man bit för bit följa på dess väg till mäklerskor och fordringsägare, och husen intecknades till skorstenarna. För att göra sig Wivallius' och sina egna fordringsägare kvitt, kommo de då i början af år 1649 öfverens om att sälja huset på Svartmangatan, som i Tyska kyrkans föreståndare hade rätt ifriga spekulanter. Köpet gjordes upp, och på försäljningssumman 2,400 riksdaler hade Ellers redan fått betydliga förskott,[1] men för att allt skulle klareras så mycket raskare, hade man undvikit, troligen på Wivallius' initiativ, att i enlighet med stadslagens föreskrift hembjuda huset åt fränderna, åtminstone dem, som kunde vara intresserade af att få börda det. En af dessa, hofrättsassessoren Petrus Dober, svåger med Ellers och äfven på annat sätt befryndad med honom, uppträdde oförmodadt (1649 $^{28}/_{2}$) som bördeman genom att i rätten insätta samma summa, som Ellers kontraherat med Tyska kyrkan om, och ansåg sig dessutom på grund af några trassliga arfsbestämmelser, på hvilka det är onödigt att här ingå, som ägare till halfva huset, hvilket endast skulle vara till Ellers pantsatt. Denne kunde heller icke visa tillfredsställande åtkomsthandlingar. I Dober fick Wivallius en motståndare, som var honom fullt vuxen och som kunde besvara hans latinska citat ur "kejsarlagen" med om möjligt ännu längre. Dober fick verkligen (1649 $^{19}/_{3}$) rättens tillstånd att mot en pantesumma af 750 daler förvärfva sin pretenderade halfdel och mot en låg värdering inlösa återstoden. Strax därefter sålde han huset åtskilligt högre till

[1] Lüdeke: *Denkmal der Wieder-Eröffnung der deutschen Kirche.* Sthlm 1823, s. 527.

Tyska kyrkan,[1] säkerligen till Wivallius' stora harm, men fick i sin tur att göra med andra bördemän.

Det gällde nu att hämnas, men det tyckes äfven för Wivallius ha varit svårt att hitta på någon angreppspunkt mot Dober. Men så fick han höra af en ung student Daniel, att Dober hemma hos sig hade en klocka, ett s. k. "sägareverk", som en gång varit Tomas Ellers'. En klocka var på denna tid en dyrbar och sällsynt pjäs, och Wivallius blef genast intresserad för fallet. Af svärfadern fick han veta, att denne för 16 år sedan fått klockan som pant för en del varor af en enköpingsbo, att den då var alldeles "ofärdig", och att Dober, som kommit och fått se den, där den stod på en sängekrans i Ellers gatubod, tyckes ha fått den och låtit iståndsätta den genom en landtmätare, som "lät säijaren slå i wår närwahro, det oss alla då samteliga wäl behagade" (Dober 1649 $^{10}/_{7}$). Släktingar emellan hade man icke brytt sig om att göra något papper om saken. Det halp emellertid icke, och Wivallius hade fått ett efterlängtadt tillfälle att gripa in. Att beskylla Dober direkt för att han stulit klockan, vågade han icke, men han hittade på ett annat sätt att med dess hjälp skandalisera honom. Wivallius förmådde svärfadern att stämma Dober inför kämnärsrätten med anhållan, att rätten ville ålägga Dober att dit inleverera klockan, och eftersom denna tillhörde Ellers, visa, hur den kommit i Dobers hus. "Orsaken hwij iagh så hårdt står på at få weta, hwem säijaren ifrån migh staal, är thenna, at iagh fruchtar migh hafwa någon husstiuff, ty öffuer 500 dalers wärde är migh thees förutan ifrånstulit, som ingen fremmande haffuer kunnat åtkomma", låter Wivallius svärfadern säga på sitt försåtligt trovärdiga sätt. "Thet war wäl 12 åhrs tidh förlupen, före än iag först kunde under vädret ther med komma, at han segerwärcket hade. Härpå bör han iu sig förklara och mig hans förklaring see och englefvera, huilket iag förmodar at mig then ährade rätten icke förwägrar."

Man må icke förtänka Dober, om han blef vredgad. En sådan försåtlig insinuation var ju liktydig med en anklagelse för stöld, och i en inlaga till rådhusrätten, där han anmälde Ellers för den-

[1] Se LÜDEKE, a. a., som dock icke kände Wivallius.

nes beskyllning (1649 3/11), formligen skummade han också af moralisk indignation:

Såsom iagh i denne dagh (widt öffuer min förhoppningh) nu måste her stå in för denne lofflige rätt till att defendera och förswara min frägdh, goda nampn och rychte, som iagh alt ifrån min späde barndom och in till närwarande stundh och ålder medh all åhra (dess gudj skee loff) haffuer dragit och burit emot den groffua, åhrerörige beskyldning, som min wederpartt Thomas Ellert för någon tijdh seden haffuer understått sigh, migh emoot all naturligh och christeligh kärleek at påföra och tilwijta; altså tackar jagh gudh den aldrahögste, som sådant alt haffuer låtit skee och tijma under thenna rätt, som icke allenast wäll weet och förstår, hwadh åhran är för ett edelt juvel, clenodh och smycke, uthan och derhoos noch kunnigt är, hwad krafftigh skiäl tygh och witne der till höre, den samme enom at affhånda och beröffua.

Han hade aldrig velat neka till att klockan vore Ellers, utan ofta velat godtgöra den, som han också fortfarande erbjöd sig att göra, men detta ingick icke i Wivallius' planer, och hårdnackadt lät han svärfadern svara: "Men dhet mig nu biudes förlickning för segerwerket, kan iag icke giöra, före än iag får honom fram, som thet ifrån mig stulit och förmenar at thet ligger sielfwa rätten macht uppå att få weta, huru det blef mig ifrånkommet, och hwarföre Dober thet utan loff eller lagh i så många åhr borta hafft."

Dober hade redan från början anat, hvem som låg bakom anklagelsen, och att anledningen var den misslyckade husaffären, för hvilken Ellers "måste medh sin instrument och redskap rijta migh ett puss igen". Af idel hat och afund hade Ellers och hans "kreatur", som han kallade Wivallius, anlagt processen, och han får också ett tydligen efterlängtadt tillfälle att offentligt säga den vanärade släktens mening om Wivallius:

Hwadh huffwudh ursprunget och orsakerna åhro till denne wederpartens grooffua beskyldningh, nämbligen inga andra än idell haat, affwundh och illwillia sampt onda menniskiors rådhgiffuande och påfundh.

Till hwad ända han den driffuer, nembligen till att släckia sin harm, onsko och förtreet dermedh på migh, som den der haffuer sigh emoot några hans obillighe förehaffuande upplagdt och emotsagdt.

Dober begärde än vidare, att rätten skulle undersöka Ellers' sinnestillstånd, ty han "twiffler och dess föruthan eendeles, om han Thomas icke kan på något sätt wara förledder eller elliest aff sigh kommen uthi snillo och förståndh, aff sorgh, motgång och annan olycko, hwarom lofflige rätten wille noga ransaka. — — —

Att han icke så länge sedan är råkadt och kommin i omgenge och gemeenskap medh ondt sälskap, allom nogsampt kunnigt;

Illa utstyrt sitt eget barn och dotter emoot slächt och förwanters goda willia, rådh och samtycke och derigenom på mongehanda sätt mycket kommit till achters;

Sedan märckeligen och wäll lärdt att bruka allahanda odygder och okynne, som äro att besmitta och befläcka sigh siälff och androm, medh hwilka han haffuer icke allenast her antastadt migh, uthan ock icke förskonat lofflige öffre stadsrätten uthi sina inlagor i denna högl. konungsl. hofrätt uti saaken steenhuuset angående."

På alla dessa tillvitelser blefvo Wivallius och hans svärfader icke svarslösa. "Thet han", det är Wivallius' egen hand, som fört pennan, och uttalandet är mycket betecknande, "som iag i mine dagar bort til 27 åhrs tidh så ofta wäl fängnadt och uthan nogon penningz wedergälningh efter min förmågo godt giordt, nu gör mig thetta ofwan uppå, står intet at lida. Och särdeles står han senast in för rätten och sade mig wara i lägerwald. Jag wil icke swara honom här til, som iag kunde. Kan skee wädret tör wända sig om, at han moste lofvera och iag seglar fort." Angreppen mot Wivallius förvånade Ellers, som därför fordrade ($^{23}/_{7}$) "bewijs hwad wanfräjdadt folck iagh migh medh inmängdt: ty iagh, Gudh skee loff, ingen annan haffuer än the[n] af högste öffwerheeten i Swerige betrott ähr", alltså samma hänvisning, som alla Wivallius' belackare fingo. Ellers sade sig vidare förundra sig öfver Dobers uppträdande mot Wivallius, med hvilken denne ofta konverserat och af hvilken han mottagit goda gärningar. Den traditionella hotelsen om rekonventionstalan formulerades på följande sätt: "Jagh haffuer tagit copia aff hans tuchtiga schrifft. Han må wara försäkrat, han bliffuer honom drygh nogh och han skal haffwa thet i sin egen barm,

thet han migh och [de] mina ärnar, min otacksamma gäst. Och huuset må han inthet skräppa utaff.“ Inlagan är skrifven med gubbens darriga piktur, men det är icke svårt att höra, hvem som setat bredvid och dikterat.

Emellertid hade Wivallius måst lämna staden för att sköta sin auditörstjänst, och i saknad af hans kraftiga stöd blef svärfaderns ställning ohållbar. Wivallius måtte ha anat detta, och från sin landsort får han ett styft arbete att hålla processen flytande. Samtidigt med att han (1649 $^{19}/_{7}$) insände en ny skrifvelse för Ellers' räkning, skickade han äfven notarien i kämnärsrätten ett bref för att privatim påverka denne. Detta, som denne emellertid inlämnade till rätten, är i sin insmickrande ton synnerligen belysande för sin upphofsmans förmåga att fullständigt kunna vända upp och ned på sanningen, och man är frestad att sätta ett utropstecken nästan bakom hvartannat ord:

Helsan medh gudh, tilförlåtelige godhe wän, h[er]r notarie, iag haf[ue]r fast ogierna förnummit, at een twist är och warit haf[ue]r millan min swärfar Thomas Eller och Peter Dober, särdeles nu om it segerwärck, huilket från honom är för 16 åhr sedan bortstulit och finnes hoss Dober igän. Ty begärer han thet in i rätten och at weta, på hwad sätt Dobern thet bekommit. Och thet går gubben hårdt til hiertat, at han lider af Doberns olidelige ord och picquer, och at han kan icke hans scrifft mächtig warda henne at öfuersee och ther på at swara. I går wille han gåt til hans exellence öfverstothollaren och sig här öf[ue]r beswärat. Män nu haf[ue]r han migh hela saken öfwerdragit ther med at giöra och låta, som rätmätigast och christeligast wara kan. Ty bedher iag aff h[err] notarien, at han ligwäl presentera wille denna hans scrifft i rätten och mig Doberi inlaga betroo. Jag wil se til, huru saken bäst kan compareras. Jag wille wäl gå för rätten på gubbens wägnar, män thet haf[ue]r sådant utseende, som skulle iag hissa them ihop. Bättre wore för Dobern, at han fogade sig i orden. Gubben haf[ue]r giordt honom myckit godt i sina dagar, och nu haf[ue]r han i 16 åhr hafft borta hans segerwärck och giör honom förtreet ofwan uppå. Thet tager ingen god ända på thetta sätt. Gubben kan icke längre minnas än för honom läses, hwad Petrus scrifuit, ty bekymrar han sig ther om seent och bittida och gif[ue]r sig icke förre tilfredz, för än han får uth inlaghun. Jag wil sedan see til, på hwad sätt saken (salve tamen respectu

judicij) kan bäst biläggias. Her med gudhi befalladt. Af mit quarteer dhen 19 julij 1649.

Herrens notarij
tienstwillige tienare
L. Wivallius.

Gubben tiänar intet i egen person gå ther med. The förifras mot hwarandra, at han ock kan förlöpa sin egin rätt. Ty bedher iag min herre wille then gamble mannen excusera.

Innan Wivallius personligen hade hunnit gripa in, hade Ellers visserligen också blifvit "excuserad", men på ett sätt, som Wivallius icke tänkt sig. Från Jönköping hade Dober skaffat ett bevis af en vid transaktionen om klockan närvarande (utdrag ur Jönköpings tänkebok 1649 $^{31}/_{8}$), och hårdt trängd och plågad af samvetsagg hade den mycket pröfvade Ellers bekänt hela saken, att processen var anlagd för att hämnas, och att det varit Wivallius, som "hissat dem i hop". För att fullständiga sin triumf fordrade Dober af sin svåger en offentlig afbön inför borgmästare och råd, och öfver denna begärde han en skriftlig relation. Den ynkliga figur, som den olycklige Ellers vid det tillfället gjorde, framgår bäst af tänkebokens egen framställning:

Eller tillspordes, huru han wille den beskyllning, han för underrätten assessoren pålagt hafwer, godt göra, all den stund han sielff icke neekar, att han hadhe seijaren och derföre betallning tillbiudit? Swarade, han hafwer icke tänkt att beskylla assessoren för något ährerörigt, trodde icke heller han det så ille skulle uptaga, för sin persoon hafwer han aldrig wettat, som han icke heller nu weet, medh honom än ähra och gott. Det något uthi underrätten förelupit wore, som assessoren aggar och förargar, bedhes han gerna före, berättandes igenom onda menniskior sig till sådant wara förledd, efter som han een gammall man ähr och låther sigh intala aff det, som andra honom ingiffua och föreslå. Badh än ytterligare assessoren wille honom, hwad förelupit ähr, icke tillräckna. Han skulle här effter aldrig förnimma aff sig något om honom talas, än det som ärligit och gott ähr. Assessoren swarade här till, att det giorde honom ont, det han Ellertz, som tillförende hans godhe wän warit haffwer och än medh honom förswågrat ähr, skulle så illa sig aff obetäncksamma och illwillige menniskior förleeda låtha, och endoch han borde denne action på det högste emoot honom driffwa bådhe för stoort förtreet och omkostnad skulld, doch emedan

han sine ord med flijtigt affbediande åtherkallar och uthloffuar sådant aldrigh mehra yrkia willia, så will han och, der rätten så behagar, detta hans brott honom tillgifua; förlijktes alltså å bägge sijdher, görandes här på till hwar andre handsträckning in för rätten.

Därmed hade också för Wivallius det goda förhållandet brustit till hans svärfader, och denne, hvilken han bragt i ruin, använde honom icke ens som rättegångsombud i sina senare processer. Sitt andra hus måste han äfven sälja, och då upprepade Dober sin manöver vid husaffären med Tyska kyrkan, och när han begrof ett barn i Storkyrkan 1653 $^{28}/_{11}$, kunde han, som då kallas "fordom borgare", icke komma ut med de erforderliga afgifterna. Själf dog han snart därefter och begrofs 1654 $^{24}/_{2}$ i sin fäderneärfda graf i Storkyrkan.

Wivallius dyker väl äfven sedan någon gång upp i Stockholm, men där bör marken ha bränt under hans fötter. Ett praktiskt juridiskt resultat medförde en af hans visiter därigenom, att rådhusrätten med anledning däraf 1652 $^{10}/_{5}$ fann sig föranlåten att bestämma, att advokaterna, som alltför gärna retade i hop parterna, "anten af lefverne eller vittnesbörd" skulle vara väl kända, och för att få dem att uppträda mera höfviskt skulle man af dem fordra en "juramentum calumniæ".

Atterboms bref till Schelling.

Meddelade af

Ruben G:son Berg.

Ännu saknas alltjämt en värdig lefnadsteckning öfver såväl den svenske skald som den tyske tänkare, hvilkas namn läsas härofvan. Ett litet bidrag till kapitlet om deras förbindelser med hvarann utgöra de bref, som följa härnedan och som hittills icke varit kända. Då G. L. Plitt 1869—70 utgaf den stora brefsamlingen *Aus Schellings Leben,* måste han nämligen inskränka sig till att väsentligen endast medtaga Schellings egna bref men utelämna de allra flesta af brefven till denne. Så meddelas i arbetet tre bref af Schelling till Atterbom; i andra delens företal skrifver utgifvaren: "eine Reihe interessanter Briefe von Atterbom, Creuzer . . . sind zurückgelegt". Sedan förblef "Schellings Nachlass" länge orördt. 1909 vände jag mig till professor Erich Schmidt för att om möjligt genom hans bistånd få ta kännedom om dessa af Plitt omnämnda intressanta Atterbomsbref. Med största älskvärdhet tog han sig an denna sak, och det var uteslutande hans kraftiga främjan, som jag har att tacka för, att det då alltjämt stängda arkivet villigt uppläts för mig. Filosofens sonson, generalmajor von Schelling, ställde till mitt fria förfogande hela den stora samling bref och dikter af Atterbom, som fanns bevarad. Han berättade, att hågkomsten af den svenske gästen lefvat kvar hos hans fader, den bayerske statsministern, med oförminskad liflighet. Schellings son hade ofta talat med de sina om den ljuslockige utlänningen som en barnkär,

hjärtevarm vän till föräldrarna och anfört sin fars ord: "meine Freunde ..., unter denen mir keiner inniger und näher ist als Sie".

I den fåfänga förhoppningen att kunna få tid till något mera än en blott utgifning af det så älskvärdt lämnade materialet har jag låtit tio år förgå utan att bringa det i dagen. Då studiet af Atterbom nu sent omsider tycks börja fördjupas, har jag emellertid ej velat dröja längre med att bringa brefven till kännedom.

*

Roma, d. 23 Maji 1818.

Es geht mir mit Ihnen recht schlimm, theuerster, verehrtester, unvergesslichster Gönner und Freund, dass ich schon drei Monate lang in Italien bin,[1] und Sie noch keine Zeile von mir bekommen haben. Wenn Jemand, als ich von dem mir durch liebe Erinnerungen so wehrten München abreiste, mir geweissagt hätte, dass ich so leichtsinnig und treuvergessen mich betragen würde, ich hätt' ihm wahrlich ohne Weiteres eine Ohrfeige gegeben. Es ist mir wie ein Traum! Aber wie pfeilschnell eilen die Tage vorüber! Die erste Zeit meines Hierseyns ward nur dem Umherlaufen und Angaffen gewidmet; dann musste ich eine lange Reihe von Schwedischen Briefen beantworten, natürlicherweise den Hyperboreischen Freunden etwas von dem ihnen so märchenhaft erscheinenden Hesperien erzählen; dann hab' ich in Gesellschaft einiger Dänen[2] (es giebt hier deren eilf oder zwölf) mehrere Tage hindurch zu Fuss und zu Esel die wirklich bezaubernden Gegenden um Tivoli, Frascati, Albano, L'Aricia u. s. w. durchgestreift; endlich hab' ich wieder die vollendete Ausführung eines alten fragmentarischen Jugend-Entwurfs, eines schon vor vier Jahren angefangnen romantischen Schauspiels (oder vielmehr Märchenspiels[3]) aus der sich immer mehr anhäufenden Menge dichterischer Pläne und Träume hervorgezogen, und arbeite jezt daran so ämsig, dass ich fast die ganze äussere Welt vergesse. *Sie*, innig geliebter Meister, väterlicher Freund! gehören freilich meiner heiligsten Innenwelt an, und ich darf redlich bekennen, dass mir in diesen Hainen und Ruinen kein einziger Tag entschwunden, wo ich nicht entweder in jedem Augenblick höheren Genusses *Sie* hiehergewünscht habe um *mit* zu geniessen; oder, was öfter der Fall gewesen ist als Sie es vielleicht glauben, mich selbst nach der an und für sich sehr prosaischen Hauptstadt Baierns zurückgewünscht, in Ihrem lehrreichen, erheiternden, erhebenden Umgang, den ich hier sehnlich und schmerzlich vermisse. So hab' ich Ihnen an jedem Posttag schreiben wollen, aber thöricht genug dies liebe Geschäft immer ferner und ferner hinausgeschoben, in der Hoffnung, eine mehr ruhige, gesammelte Stimmung

zu bekommen, und Ihnen dann etwas nicht ganz Uninteressantes von der jetzigen Gestaltung des hiesigen Menschen- und Künstler-Lebens mittheilen zu können. Aber ich gebe diese Anmassung auf, und kritzle lieber in der Eile einige unbedeutende Zeilen hin, als so *in infinitum* zu zaudern und sich mit Gewissensbissen zerquälen. Verzeihen Sie! und nehmen Sie gütigst mit diesen trocknen Betheuerungen der treusten Anhänglichkeit vorlieb. Wenn ich einmal wieder in der *ultimâ Thule,* in Upsala sitze, dann werd' ich Ihnen gewiss recht ordentlich und vernünftig schreiben. An Stoff leidet man eben keinen Mangel. Die gute und brave Louise Seidler[4] hat von Hjort, wie ich glaube, eine Art von präliminarischen Reise-Bericht erhalten. Sie hat Ihnen denn wohl auch erzählt, dass wir muthig mit unserm eignen Wagen bis Rom gefahren, ohne unsre Räuberkunde mit irgend einer persönlichen Erfahrung zu bereichern. Die gute Seidler braucht sich weder vor Räubern, noch Banditen, noch Aqua Tofana zu fürchten. Diese Dinge existieren jezt nur in Erzählungen, geschriebene oder mündliche. Die Ausländer glauben daran, weil das Land dadurch noch romanhafter wird; die Italiener, weil sie Kinder und Poltrone sind. Allerdings hat die lezt verflossene Kriegszeit und chaotische Umwandlung aller öffentlichen Verhältnisse Unordnungen und Schelmereien begünstigt, wie sie auch noch im erbärmlichen Königreich Napoli durch die, allen Begriff übersteigende, Schlechtigkeit der Regierung begünstigt sind. Im nördlichen Italien aber, und in den Kirchenstaate, reist man mit völliger Sicherheit, obwohl man sich auch dort amusirt Räubergeschichten zu *erfinden.* — Goethe und die beiden Langer[5] haben doch gewiss sehr Unrecht in ihrer Ansicht von dem Leben und Streben der *jungen* Deutschen Mahlerkunst, oder Schule, wenn man sie so nennen will. Nun, Sie werden bald selbst den einen von den beiden* Mahlern kennen lernen, die man hier als die Helden dieser Schule betrachtet; *Cornelius* wird nach München kommen, dem Ruf des Baierschen Kronprinzen zufolge, und Ihr tiefer Forscherblick wird eben so schnell erkennen, wie viel sich von diesem Mann für die Zukunft der Deutschen Mahlerei erwarten lässt, als er Ihren männlich reinen Gemüth gefallen wird durch seine einfache, edle Persönlichkeit, voll Bescheidenheit, Ruhe und Klarheit. Mich hat er sehr angezogen; er ist, seiner *Natur* nach, ein durchaus philosophischer Mahler; und ich wünsche ihm recht sehr langes Leben, Gesundheit und freudigen Muth, um an sein schönes Ziel gelangen zu können. Die Langer, die, mit allem ihren guten Willen und dem unverkennbar bedeutendem[!] Talent des jüngern, doch an einem gewissen fatalen *akademischen Eclecticismus,* leiden, und *das* nicht ohne einen hohen Grad von Selbstgefälligkeit, geben ihm Schuld, dass er zu

* *Cornelius* und *Overbeck.*

denjenigen gehört, die Albrecht Dürer und andre alte Meister sklavisch, knochenmässig und fratzenhaft nachahmen. Das ist aber wenigstens *jezt* nicht wahr; nur die *Poesie* der alten Kunst, und der Deutschen ins besondre, will er in's Leben zurück rufen; und bei einem Mann, dessen Lieblingsbücher die *Bibel* und der *Dante* sind, kann man füglich annehmen, dass er Ernst treibt und keinen Spass. — Mit *Thorwaldsen* bin ich oft zusammen; ein herrlicher Nordmann, voll Mark und Schöpferkraft; dabei naiv, ja fast einfältig, wie ein Kind; und da er ganz fanatisch für Italien und alles Italiänische eingenommen ist, so geht uns der Stoff zum Disputiren nie aus; noch gestern setzte es einen harten Strauss, den wir mit der höchsten Wuth mehrere Stunden lang auskämpften. Er kam zu jung nach Italien, um das Charakteristische der nordischen Natur zu verstehen, obwohl er selbst dessen Gepräge in hohem Maasse an sich trägt, freilich ohne es zu wissen; denn er glaubt, dass nur das Italiänische *Clima* ihn zu ein bischen Bildnertalent geholfen, dass er aber ein ganzer Heros der Sculptur geworden wäre, wenn Gott ihm das Glück vergönnt hätte, in Italien geboren zu seyn. Diese superstitiöse Italiänerey steht ihm übrigens so liebenswürdig, dass man sie ihm wohl lassen kann, so oft er die natürlichen Anlagen der Nordbewohner nur nicht gar zu ungereimt geringschätzt. — Ein andrer sehr genie- und talentvoller Bildhauer, *Byström,* ein Schwede, nur wenige Jahre älter als ich, geht mit tüchtigen Schritten einer vollendeten Meisterschaft entgegen; und da er dazu mit Leib und Seele Patriot ist, und die Biederherzigkeit selbst, so können Sie sich leicht denken, dass ich ihn gern und oft sehe. Unser neuer König giebt ihm die Hände vollauf zu thun; jezt hat er die Aufgabe bekommen, die colossalen Statuen der drei grossen Schwedischen Carle (Carls X, Carls XI, Carls XII) zu verfertigen, die nachher auf öffentlichen Plätzen in Stockholm aufgestellt werden. — Die Frau v. Herz[6] hat mir erzählt, dass Fräulein Seidler in künftigem Herbst schon nach Rom kommt. Je eher, je besser! Als Künstlerin wird sie hier trefflich gedeihen; und was die elysische Herrlichkeit betrifft, die Hesperiden-Gärten u. s. w. die ihre Fantasie hier überall ausgebreitet glaubt, so wird sie sich wohl hoffentlich eben so wenig, wie die Hofräthin Herz, in diesen anmuthigen Vorstellungen getäuscht finden, da die Weiber, wie bekannt, stark im Glauben sind. — Die Frau v. Herz lässt Sie schönstens grüssen. Sie ist gut, hübsch, zierlich, freundlich — und wäre unendlich liebenswürdig, wenn nicht, freilich ohne *ihre* Schuld, der doppelte Fluch auf sie lastete, eine Jüdin und eine Berlinerin zu seyn. — Was machen *die Weltalter?* Werden Sie mir wohl, als ein neuer Janus und Thürhüter des Himmels, die erste Periode dieser Zeiträume, in blauem Bande eingefasst, entrollen und entziffern, da ich nach München in October zurückkomme, um

daselbst zu überwintern für's zweitemal? — In diesen Tagen geh' ich auf's Land, um dort am schönen Nemi-See eine Zeitlang zu leben und dichten. (Mein neues Gedicht,* wozu ein Schwedisches Kindermärchen den Stoff geliefert, heisst *der Blau-Vogel, ein Märchenspiel in zehn Abentheuern.* Die erste Abtheilung, fünf Abentheuer enthaltend, bekommt die Überschrift *Streit der Liebe,* die zweite, ebenfalls von fünf bestehend, wird *Sieg der Liebe* genannt.) Napoli und die dortigen Umgebungen will ich auch sehen. Im künftigem [!] Frühling will ich die Rheingegenden bereisen, und dann über Dresden und Berlin nach Schweden zurückgehn. In Upsala will man mich zum ausserordentlichen Lehrer in der Theoretischen Philosophie ernennen, d. h. zum *Magister Docens* und Beihülfen des Professors Grubbe. Ich darf dies Anerbieten nicht in den Wind schlagen, und will also eine Zeitlang versuchen, den *Philosophen* so würdig und verständig darzustellen, als es einem *Dichter* möglich seyn kann.

D. 25 May.

Die vorgestern wieder, wie oftmals, unerträglich schlimmgewordnen Augen machten mir's unmöglich, den Brief zu beendigen; was mir ein trauriges Schicksal war, da mein armer, aber inniger Gruss dadurch wieder um acht Tage verspätet wird, auf seiner langen ultramontanischen Reise. Überhaupt scheint die Quelle der Verjüngung — für *mich!* — nicht in Italien zu fliessen. Wo? das weiss der liebe Gott; wahrscheinlich nur bei *ihm* und in der *überirdischen* Zukunft. Unterdessen müssen Geduld und Poesie, so gut es eben gehn will, ihre Stelle vertreten; wenn auch die leztere lange Perioden hindurch vergeblich ankämpft gegen die Ketten und Stacheln meines physischen Daseyns. Jetzt scheint sie wieder den engen, düstern Damm lichtfluthend durchbrechen zu wollen, und ich raffe alle mir noch übrige Kraft zusammen, um ihr den Spielraum so frei und weit als möglich zu ebnen; wohl fühlend, dass die Beschäftigung mit einer geistigen Aufgabe, die interessant und verwickelt genug ist um unser innerstes Leben auf eine längere Zeit ununterbrochen *ganz* in Anspruch zu nehmen, den Menschen nicht nur geistig, sondern auch sogar körperlich stärkt. Ich bereue schmerzlich die mehreren Jahre, wo ich, meiner Kränklichkeit und dem damit verknüpften dumpfen Unmuthe verzweiflungsvoll resignirend hingegeben, nur hin und wieder in kleinen Lyrischen Herzensergiessungen, zerstreuten Zeitungs-Aufsätzen u. dgl. die Flügel eines bessern Seyns und Wirkens zu regen wagte. Wenn Gott mir eine glückliche Wiederkunft in mein Vaterland vergönnt, und dann ein nicht allzukurzes Erdewallen, so will ich schon klüger

* In Schwedischer Sprache; wenn es mir einigermaassen gelingt, werd ich's vielleicht künftig verdeutschen.

meine Zeit zu benutzen wissen. Wie unendlich reich an Lebensstoff und Seelenfreude sind ja die *einzig wahrhaft* Hesperischen Gefilde der Dichtkunst, der philosophischen und geschichtlichen Weltanschauungen, der Religion, der Begeisterung für Freiheit und Vaterland! Also nur frisch vorwärts — viel gedacht, gedichtet, geschrieben, gethan! Und wenn mir auch, denn ich fühle ungetäuscht den beschränkten Umfang meiner Kräfte, von zehn unternommenen grossen Aufgaben die neun mislingen, so hab' ich doch immer *persönlich* den Gewinnst, dass mein Leben durch würdige Gegenstände und grosse Anstrengungen feste Haltung und aufgefrischte Farben bekommt. Und so will ich Ihnen, wie Kotzebue dem Kaiser Alexander, aber freilich in andrer Manier, aus Schweden von Vierteljahr zu Vierteljahr Bulletins schicken, über meine und meiner dortigen Freunde Unternehmungen; nur werd' ich Sie nicht, wie Kotzebue es mit *seinem* Prinzipal machte, seiner lezten Erklärung gegen Luden[7] zufolge, mit 50 Bogen auf einmal plagen. — In einem hiesigen sogenannten *Gabinetto Litterario*, wo man allerlei Italiänische, Französische und Englische Zeitungen hat, aber nur Zwei Deutsche, die *Allgemeine Zeitung* (die oftmals lügt und immer fuchsschwänzelt) und den *Botschafter aus Tyrol* (der eben erst am Anfange des Fualdèsschen Prozesses[8] steht), haben wir vor nicht langer Zeit gelesen, dass Sie nach *Bonn* als Lehrer an der dort zu errichtenden Universität gehn werden.* Aufrichtig zu reden, mit *eignen* Augen hab' ich diese Nachricht in der Allg. Zeitung nicht gesehen, aber mehrere Bekannte haben mir davon erzählt; nun, die Wahrhaftigkeit jener Zeitung kennen wir zur Genüge aus sonstigen Beispielen. Indessen kann ich nicht läugnen, dass, wenn Ihre eigne Ansicht für diese Veränderung Ihrer Lage bestimmt wäre, und wenn nicht, wie's wohl möglich ist, triftige Gründe sich dagegen erheben können, so würde es mich unendlich freuen, theils weil ich Sie Selbst mit Sohnesgefühl lieb habe, theils weil ich für die königliche Wissenschaft der Philosophie daraus die goldensten Früchte entkeimen sehe, Sie wieder in unmittelbarer Berührung mit der Jugend und in dem akademischen Rednerstuhle zu wissen. Wie stark auch Ihr *antik* fester Charakter seyn mag, Ihr reicher Geist und der unermüdliche Aufschwung Ihres erhabnen Wollens, ich fürchte doch, dass eine solche Einsamkeit, wie die in welcher Sie in München leben, Ihnen auf die Länge nicht wohl thut — in mehr als Einer(!) Hinsicht. Sie haben ja keinen dort, dem Sie sich voll und warm, als *ganzer* Schelling, mittheilen können — und Ihr schönes, *helltiefes* Gemüth nimmt unbewusst eine dunklere Farbenschattirung an, die jeden liebevollen Zuschauer rührend an die muthige Freudigkeit erinnert, deren leuchtendes Gepräge der schönste Waffenschmuck Ihrer wissenschaftlichen Laufbahn war. Ausgestattet, wie

* Dasselbe ist auch von Hrn A. W. von Schlegel erzählt worden.

Sie, von der Natur mit jeder Gabe des Denkens und des Ausdrucks, der dialektischen Entwicklung und der rednerischen Ausbildung — gemacht, um durch *Brust* und *Stimme* die Flamme des heiligsten Enthusiasmus in jedem edleren Jüngling des Zeitalters anzufachen — wie würden Sie sich an einer grossen, öffentlichen Hochschule, im lebendigen Getümmel lebensfrischer und kindlich unverdorbner Zuhörer, verjüngt empfinden, durch schneller ausgebreitetes Wirken und unzweideutig von allen Seiten entgegenblühende Liebe! — Nehmen Sie mir's nicht übel, mein theurer Meister! wenn ich, durch Ihre Güte verwöhnt, in der heissen Aufwallung meiner Wünsche für Ihr Wohl vielleicht in einem Ton mich ausdrücke, der *mir*, dem Knaben, *Ihnen* gegenüber nicht ziemt; aber Gott, der die Herzen prüft, weiss wie redlich ich's meyne. — Die *Natur* ist wirklich hier im Lande in *antikem* Style göttlich schön; und die Trümmer von zwey untergegangnen grossen historischen Vorwelten, dem Römerthum und der Hierarchie, geben ihr einen elegisch-heroisch grossartigen Charakter, den man in dieser Art nirgendwo anders findet. Die *Menschenrace* ist ziemlich unbedeutend; eine gutmüthige Naivetät macht indessen das niedere Volk liebenswürdig; wie bunte Schmetterlinge und Vögelein gaukelt und flattert es, leichtsinnig, bewusstlos, durch sein kindisches Daseyn. So wie man hier mit allem *spielt*, so spielt man ganz besonders mit der Religion; das ist hier der eigentliche *Hauptspass;* auch nehmen die prächtigen Processionen, die rauschenden Feste dieses *travestirten Heidenthums* kein Ende. Übrigens muss ich bekennen, dass der Catholizism mir in der Ferne weit lockender erschien, und dass ich viel leichter begreife, wie man hoch oben im protestantischen Norden zum Pabstthum apostasiren kann, als hier mitten in Rom selbst, wo die Sache, trotz allen Prunks und Flitters, doch jedem gesunden Beobachter in ihrer ganzen *jetzigen* mürben Kernlosigkeit nothwendig erscheinen muss. Ehrwürdig durch Milde und Standhaftigkeit, wie durch ungeheuchelte Heiligkeit der Gesinnung und des Lebens, ist der alte Pius XII (von dem auch das ihm innig ergebne Volk glaubt und erzählt, dass er schon viele Mirakel gethan) gewiss der einzige Gegenstand, in seiner Kirche, der dem Zuschauer einen wahrhaft imponirenden Anblick darbietet, einen wiederaufstrahlenden Nachschimmer der alten Heilgen- und Märtyrerzeit. Auch der kluge und rüstige Cardinal Consalvi, sein Freund und Gehülfe, wegen der Grossartigkeit seiner Pläne und seinen Herrschertalenten von dem übrigen hohen Clerus wie der Tod verhasst, erinnert würdig an die weisen und kräftigen priesterlichen Regenten des Mittelalters, die Julien, die Sixte u. s. w. aber die andern Cardinäle werden ihn gewiss nie zum Oberhaupt erkiesen, und obwohl dieser Mann mehr als irgend ein Mitbewerber verdient, die päbstliche Tiare zu tragen, so ist es vielleicht für Europa ein Glück, dass er sie nicht bekommt.

Die übrige hiesige Geistlichkeit, hohe und niedere, ist wohl im Ganzen genommen, nicht dazu geeignet, den Catholizismus siegend zu machen; man kann ihn nicht roher, mechanischer und prosaischer nehmen, als er hier überhaupt genommen und behandelt wird. — Ich werde wohl also nicht das Beispiel des Fräuleins v. Klein[9] folgen, von der man sagt, dass sie schon *Catholikin* geworden ist oder nächstens werden wird. Da sie jedoch in jeder Hinsicht ein *kleines* närrisches Ding ist, so wird ihr Gott wohl diesen Schritt nicht besonders übel nehmen. Die Frau Legazionsräthin Dorothee von Schlegel wird in diesen Tagen nach Rom erwartet.[10] Vielleicht will sie hier alle noch restirende Protestanten bekehren. Die gute Frau v. Herz, die übrigens ihre varme Freundin und Lobrednerin ist, verspricht feierlich sich gegen ihre Anfechtungen tapfer zu erhalten, und correspondirt ämsig mit dem erz-Antikatholischen Schleiermacher, der ihr wahrscheinlich stärkende Seelenarzneyen zuschickt. Es soll hier in Rom eine ganze Colonie von Deutschen Frauen errichtet werden, und alle diese Damen wollen zusammen wohnen in einem Hause. Die Minerva dieses wunderlichen Olymps wird wohl die Frau v. Schlegel vorstellen; den Platz der Juno wird wohl keine der Frau v. Herz streitig machen wollen. Schade, dass die alte Cybele, die Frau v. Humboldt bald nach England abgeht. Fräulein Seidler muss sich sputen, damit sie ja ihre Aufnahme in diesem allerliebsten Freistaate nicht verfehle. Es sind schon zwey junge Fräuleins dort, und Auguste v. Klein die Dritte, die sich mit Mahlerey beschäftigen. — Wenn Sie den Herrn *Franz von Baader* treffen, so seyn Sie so gütig und grüssen ihn von mir herzlich. Seine freundlichen Unterhaltungen wirkten auf mich mit vielartiger Blitz-ähnlicher Erregung, und oftmals stand er wie ein wiederaufgelebter wunderthätiger Magus vor meiner Phantasie. Ich möchte ihn gern hier haben, mit seinem Feuer, seinem Witz und seiner immer gleichen Fröhlichkeit. Ich wollte ihm gern schreiben, wenn ich nur irgend eine Materie auftreiben könnte, die für ihn Interesse hätte; aber leider seh' ich dazu in Italien wenig Hoffnung, weil Alles was mich hier umgiebt, verflucht unphilosophisch und unmagnetisch ist. *Jezt* ist wohl H:n Baaders Schrift *Über den Begriff der Zeit* erschienen; wie ist sie? Wie Sie im Ganzen von diesem allenfalls höchst originellen und merkwürdigen Mann denken, weiss ich, und bin darüber mit Ihnen vollkommen einverstanden. — Noch muss ich Sie um Verzeihung bitten, dass ich Ihnen einen an objektiven Stoff so leeren Brief sende; aber Sie sind nicht wie Baader, den die Personen eigentlich nur interessiren insofern sie *geistige Begriffe* sind, und Substrate für theosophische, magnetische, psychologische Experimente: *Ihre* Freundschaft verschmäht nicht, ihre Wurzeln tief im Boden des Persönlichen, Herzlich-Individuellen zu nähren, und darum wag' ich's, Ihnen ein paar Bogen voll

freundlichen *Geschwätzes* zu schicken. — Den braven Herrn Wagner[11] hab' ich so oft nicht sehen können, wie ich es wohl gewünscht hätte; man trifft ihn nur Morgens sehr früh zu Hause, und sonst zwischen 11 und 12 bei den Äginetischen Statuen; aber ich habe fast jeden Vormittag mit allen Sinnen und Händen vollauf zu thun. — Welch eine grässlich mürrische und mit der Schlangenhöflichkeit des Hardenbergs (in der famosen Unterredung mit Görres) sehr contrastirende Antwort hat nicht der König von Preussen seinen Rheinischen Unterthanen gegeben! — Aus meinem Vaterlande habe ich lauter gute Nachrichten bekommen. Unser neuer König soll sich mit Freundlichkeit, Würde und Haltung betragen. Der Luxus bei'm Hofe ist sehr eingeschränkt worden. Die Stände des Reichs gewöhnen sich immer mehr an ächt republikanisches Thun und Treiben. Die Norweger nehmen allmählich Vernunft an, und werden immer mehr Schwedisch gestimmt. Wenn wir nur Gelegenheit bekämen, den verdammten Russen ein bischen den Wolfspelz zu zausen! Der Kaiser Alexander hat wohl einem Schaafsfell darüber gezogen, indessen gucken noch immer die Wolfstatzen hindurch. *Finland* wurmt uns ewig im Kopfe, und unser König denkt wohl auch bisweilen mit Sehnsucht an diesem gelobten Lande, das auch, so wie Palästina, die Erobrung eines Kreuzzugs war. Um unterdessen alles zu thun was *ich* kann, will ich ein kleines Heldengedicht schreiben, oder eine Kette von Romanzen, *Erich der Heilige* oder die Eroberung Finlands* genannt, um die unauslöschliche Pflicht der einstmaligen Wiedereroberung recht flammend vor meinen Landsleuten hinzustellen, und dabei die auflaurenden Russen recht gründlich zu ärgern; denn der Russische Minister in Stockholm, Suchteln, versteht und liest Schwedisch; aber wie will er's anfangen, einem *Dichter* Prozess zu machen, der, *zum Scheine* ganz unschuldig, nur *vergangne Zeiten* besingt? — Mein Freund Geyer, von dem ich Ihnen so oft erzählt habe, und der in meiner Liebe nebst Ihnen und Steffens steht, hält in Upsala Vorlesungen über die Geschichte des Mittelalters. Er hat eine schöne Rede zur Feier der Reformation gehalten, und eine Abhandlung über

---

* Welcher König auch, wie Oluf der Heilige in Norwegen, während der Catholischen Zeit der Schutzheilige des Reichs war. Sein Banner ward immer in entscheidenden Schlachten dem Heer vorangetragen, und man glaubte, dass der Sieg an diesem Banner geknüpft war. In einer grossen Schlacht, die Sten Sture der Ältere gegen die Dänen gewann, wehte noch die uralte geheiligte Fahne, und der Schlachtgesang, mit dem die Schweden sich in den Kampf stürzten, war ein Lied von dem Streit des heil. Ritters Georg gegen den Drachen. Dieses alte Lied hab' ich vor drei Jahren aufgefunden und bekannt gemacht. — *Jene* Zeit war doch schön! —

das Verhältniss der Nordischen Mythologie zur bildenden Kunstdrucken lassen, von der man mir schreibt, dass sie sehr gehaltreich seyn soll. Grubbe's Vorlesungen über die Religionsphilosophie und Philosophie des Schönen werden sehr zahlreich besucht. Er besitzt nicht die Genialität, das Dichtertalent und die persönliche Energie Geyers, aber er ist sehr liebenswürdig, sehr gelehrt, sehr gebildet; platonisch in Sitten und Ansichten, enthusiastisch für Ihre Lehre gestimmt und von der Jugend hoch geschätzt. Von den Alt-Schwedischen Helden- und Liebesliedern sind der 3 und 4 Theil erschienen. Geyer, der selbst ein gemüthvoller musikalischer Componist ist, hat in Gesellschaft mit dem Kapellmeister Häffner in Upsala eine Abhandlung über die Art und Weise der Alt-Nordischen Musik geschrieben. Eine neue Zeitschrift, philosophische, geschichtliche, philologische, physisch-wissenschaftliche, künstlerische Gegenstände umfassend, ist jezt in Upsala unter dem Namen *Svea* (eine alte Benennung Schwedens) angefangen; sie wird von Geyer, Grubbe u. a. redigirt; man erwartet auch von mir Beiträge; ich werde aber schwerlich vor meiner Rückkunft etwas zu diesem Zweck leisten können. Ihre *Weltalter* erwartet man in Upsala mit heisser Ungeduld. Was mich selbst betrifft, schreibt man mir dass das Schwedische Publicum im Allgemeinen sich sehr für mich zu interessiren scheint, und dass es mir nicht fehlen kann, wenn ich nach meiner Heimkehr mich mit Ruhe, Mässigung, Besonnenheit und conzentrirter Kraft betrage, tiefergreifende Wirkungen hervorzubringen, da nun auch der *Nimbus* einer *Romreise*, was in Schweden zu den ungewöhnlichen Dingen gehört, meine Person mit einem gesteigerten romanhaften Schimmer umgiebt. — Das erste Folio-Band von den *Scriptores Rerum Suecicarum Medii Ævi*, welche Sammlung jezt, nachdem der alte Haupt-Redacteur Fant gestorben, hauptsächlich von Geyer und einem jungen gelehrten Amanuensen bei der Bibliothek, Schröder, besorgt wird, erscheint im künftigen Monat. Das Studium der alten Gothensprache, oder des Isländischen, breitet sich immer mehr aus. Die *Schwedische Literatur-Zeitung*, von jenem Schröder und dem Buchdrucker der Universität Palmblad, einem innigen Freund von mir, redigirt, steuert ihre Bahn fort durch alle die Ungewitter, die von den königlich Stockholmischen Akademikern und ihrem Anhang ihr entgegen erregt werden. (Wäre nicht die Pressfreiheit bei uns constitutionell und Fundamental-Gesetz, worüber die Stände ein wachsames Auge halten, so würde es uns schon seit geraumer Zeit übel ergangen haben.) Der Naturforscher Wahlenberg, auch in Deutschland schon bekannt, lässt im ersten Heft der *Svea* eine gäologische Abhandlung drucken, über die Bildung der Skandinavischen Erde. U. s. w. Zu diesem kurzen Bericht von den neuesten bedeutenden Erscheinungen in der Schwedischen Literatur will ich noch, der Plaisanterie wegen, einen Artikel an-

führen, der vor kurzer Zeit in *Gazette de Lausanne* gestanden. »Le genre romantique(!) a trouvé des partisans parmi les litterateurs Suédois. Plusieurs Académiciens, qui paraissaient *dormir* sur leurs lauriers» (ja wohl!) »se sont réveillés tout-à-coup(?), et entrent en lice avec *les jeunes poetes*, dont *le zéle(!) pour la nouvelle doctrine exalte le courage.* Un des grandes foyers de l'innovation est à Upsal, ville célébre(!) par son Université, qui a toujours joué un rôle *important* dans les sciences et les lettres. Un journal, *destiné à propager le goût de la nouvelle école*» (wahrscheinlich die Schwedische Literatur-Zeitung), »parait reguliérement dans cette ville». — So! Hier haben Sie meinen ersten Bulletin; die künftigen sollen aber, wenn Gott will, besser werden. Ich könnte noch hinzufügen, dass eine junge Dichterin, die ich gewissermaassen meine Zöglingin nennen kann, sich unter dem Nahmen *Euphrosyne* fortdauernd auszeichnet; aber Sie setzen auf die *Dichterinnen* überhaupt wenig Werth. — Nun grüssen Sie auf's schönste von mir Ihre liebenswürdige Gattin! Das rothe Büchelchen, die liebe Neujahrsgabe aus ihren holden Händen, hab' ich schon bis auf wenigen Blättern vollgeschrieben. Gottes reichster Segen über Sie beyde, theures, meinem Geist und meinem Herzen gleich unvergessliches Paar! Wie gehts den lieben Kleinen? Trägt der goldlockige Arminius noch seinen Helm und Sabel? — Dem biedern Professor Thiersch,[12] seiner guten lebensfrohen Frau, der treuherzigen gemüthvollen Louise Seidler, dem Herrn v. Oberkamp, allen Freunden und Freundinnen, die sich meiner noch erinnern, meine innigsten Grüsse! Hjorth lässt sich Ihnen empfehlen mit gleicher Dankbarkeit, Liebe und Ehrfurcht. Er ist thätig und gesund, wird aber immer dicker. — Ach, wenn ich doch diesen Sommer mit Ihnen und Steffens zubringen könnte! — Leben Sie wohl, mein tief verehrter Lehrer, mein heilig geliebter Freund! Seyn Sie versichert, dass kein Herz auf der ganzen Erde glühender für Sie und Ihre Sache schlägt, als das Ihres ewig ergebnen

Atterbom.

Es ist eine hohe Wonne, jezt in dem Lande selbst und an den vielbesungnen Stellen die alten Schriftsteller Roms wieder zu lesen! Sogar der Horaz, der mir sonst immer verhasst war, bekommt, nachdem ich ihm nun die localfarben aus eigner lebendigen Anschauung geben kann, ein viel freundlicheres, anziehenderes Aussehen.

*

Wien, d. 11 Jan. 1819.

Hochverehrtester Herr Director, mein innigst geliebter, väterlicher Meister! — Durch die Abreise eines jungen Landsmannes, des Herrn Doctor Teng-

ström,[13] nach München, wird mir eine schöne Gelegenheit dargeboten, sicherer, als es vielleicht mit der gewöhnlichen Briefpost der Fall seyn mag, Sie wiederum an meinen unbedeutenden Nahmen mit einigen Zeilen freundlich zu erinnern. Ich ergreife diese Gelegenheit mit unendlicher Freude, aber auch mit unendlichem Schmerz; denn ich hatte mich schon seit vielen Monaten fest an den Gedanken gewöhnt, diesen Winter in München einen neuen und zwar noch längern Besuch abstatten zu können, und dort mit Ihnen die Resultate meiner Reise, meine Hoffnungen und Pläne für die Zukunft, und so vieles, vieles Andre, Wichtigere, Sie Selbst, Ihr Wohlseyn und erhabenes Wirken betreffend, in Musse nach allen Richtungen hin zu besprechen. Allein die göttliche Vorsehung will es für diesmal Anders. Durch allerlei täuschende finanzielle Aussichten und Versprechungen, die meine Neigung zum längern Verweilen in dem mir so vielfachen neuen Stoff des Dichtens und Denkens darbietenden Italien mächtig befestigten und vermehrten, bis zur Mitte Octobers im Süden Hesperiens hingehalten, brach ich um jene Zeit endlich von Rom auf in des braven Dichter Rückerts Gesellschaft, um den Rückzug nach Deutschland anzutreten, als das einzige zuverlässige Mittel, die eingetroffene völlige Verwirrung und Zerrüttung meiner Geld-Umstände nicht, vielleicht für Jahrelang, ganz unheilbar zu machen. Der übrige Rest des Herbstes ward nun auf diese retrograde Reise verwendet, wie wir sie denn auch so viel als möglich mit romantischen Umschweifen und Umstreifungen verlängerten, und uns dazu ein bischen zögernd so wohl in dem anmuthigen Florenz als in der stolzen Neptunischen Venezia aufhielten. Mein Entschluss war aber immer noch, von Wien, wo wir am 29:n Novemb. eintrafen (und wohin ich unvermeidlich *direct* gehen musste um hier wieder etwas Geld zu bekommen), nach vierzehn Tagen oder höchstens vier Wochen wegzufahren, um dann in München auf's Neue meinen Wohnort für wenigstens drei Monate aufzuschlagen. Hier angelangt, erhielt ich aber vor's Erste eine so knapp zugemessene Summe Geldes, und zugleich so schwankende, ungewisse Erhellungen, das nächste Zukünftige meiner Reise betreffend, dass ich vor der Hand nicht von der Stelle weg konnte, sondern erst wieder nähere und bestimmtere Erkundigungen von Schweden und Berlin einziehen musste. Die sind denn nun endlich in diesen Tagen angekommen, und lauten folgendermaassen: Die schwedische Regierung, speciatim der junge Kronprinz, ein halbes Jahr über von meinen Freunden bestürmt, schneidet nur sehr huldvolle Gesichter, spricht von *Möglichkeiten*, scheint aber nichts *Wirkliches* für meinen leeren Reise-Beutel thun zu wollen; die oeconomischen Umstände der guten Frau von Helvig haben sich im leztverflossnen Jahre, wie mir jezt berichtet wird, sehr verschlimmert, anstatt, wie sie selbst im Herbste 1817 glaubte, zu verbessern; meine Freunde

in Upsala beschwören mich dringend, in dieser Lage der Dinge so schnell wie möglich zurückzukehren, und nach Belieben eine Lehrerstelle entweder in der Geschichte oder in der Philosophie zu wählen; mein Gesandte, Baron Palmstjerna, ein junger freundlicher, aber nichts weniger als reicher Mann, hat eine von meinen in Rom gemachten Schulden bezahlt und mir noch dazu Reisegeld nach Berlin gegeben; dort erwartet mich die letzte Unterstützung, welche meine Schwedischen Freunde für diesmal haben auftreiben können, und welche allerdings zureicht um ehrenvoll nach Schweden zu kommen, aber nicht um in Deutschland länger umherzustreifen. — Also, in dieser undurchbrechlichen fatalen Verkettung aller Umstände, was kann ich Vernünftigeres anfangen, als eben den kürzesten Weg über Breslau nach Berlin einzuschlagen, und dann im Frühling den Boden meines sehr liebgewonnenen Deutschlands zu verlassen? — Freilich, *schlechthin* unmöglich wär' es mir nicht, den Umweg durch München zu machen, aber ich könnte mich dort nur zwei oder drei Tage aufhalten, ohngefähr so wie jezt mein guter Briefträger Tengström; und dann — verzeihen Sie diese Weichlichkeit des Gefühls bei mir, — die *Sie* um so weniger theilen werden, da Sie unmöglich wissen, dem ganzen Umfange meiner Liebe nach, *was* und *wie viel* Sie mir sind, — ich möchte nicht gern alle Schmerzen eines neuen persönlichen Abschiedes in meinem Busen erregen, um des durch die unvermeidliche Eile doch beängstigten Vergnügens willen, ein paar mal mich *visitenmässig* an Ihren lieben, vertraulichen, unvergesslichen Theetisch zu lagern; ich würde nachher in dem fortrollenden Postwagen um so grausamer wieder meine Einsamkeit, mein Verlassenseyn empfinden. — Dagegen will man mich aus Schweden mit der Aussicht einer *neuen,* zweiten, *gründlicheren* Deutschlands-Reise vertrösten, deren Möglichkeit, wie's behauptet wird, nach drei oder vier Jahren in Erfüllung gehn kann. Möge diese Hoffnung sich zuverlässiger als die frühere bewähren. Es versteht sich dann von selbst, dass ich vor allen *Sie* und Ihre holde, gemüthvolle Gattin aufsuchen werde, und ich brauche wohl dies mit keinem fernern Eidschwur zu betheuern. — Gern möchte ich Sie um die gütige Erlaubniss bitten, Ihnen unterdessen ein oder zwei mal des Jahrs schreiben zu dürfen; ich werde gewiss in meinem Vaterlande, dem noch in allen Fibern seines Daseyns sturmbewegten und feurig gährenden, oft in Verhältnisse gerathen, wo es mir Noth thut, Licht und Trost bei Ihrem höheren Geiste zu holen. Ihr Charakter ist felsenfest, Ihre Seele ist weise und hell; verstossen Sie mich nicht, und lassen Sie auch in der grössern Entfernung Ihr unmittelbareres Einwirken mich schützend und begeisternd umschweben. Wenn Sie mir dann nur *zwei* Zeilen jährlich zuschicken von Ihrer theuern Hand, — jede Minute Ihrer Zeit ist kostbar, — so machen Sie mich glücklicher, als meine Worte es ausdrücken ver-

mögen; denn *Ihr* Bild ist die glänzendste Erinnerung, die ich mit mir aus dem so wunderreich geistbegabten Deutschland nach Hause bringe. — Einen ziemlich langen Brief, den ich aus Rom schrieb, ich glaube im April, haben Sie vielleicht nicht bekommen. Die gute *Louise Seidler*, die mir darüber und über den Zustand aller meiner Münchenschen Freunde beiderlei Geschlechts die beste Auskunft hätte geben können, hab' ich leider nicht gesehen; wie es scheint, haben wir uns in der Nähe von Florenz (wo ich sie vergebens suchte) auf der Landstrasse begegnet, beiderseits unsers Naheseyns unbewusst, sie nach Rom, ich nach Florenz reisend; es hat mir sehr leid gethan! Ich möchte nur deswegen gern, dass mein so eben erwähntes Geschreibsel, an dem gewiss übrigens gar nichts Interessantes war, nicht verloren gegangen wäre, weil Sie und Ihre liebenswürdige Gemahlin sonst allerdings das strengste Recht hätten, mich der unverzeihlichsten Fahrlässigkeit und Undankbarkeit fähig zu denken. —

D. 13 Jan.

Da es mir vorgestern nicht gelang, mein Schreiben zu beendigen, so ist unterdessen der Doctor Tengström fort nach München gegangen; weswegen es wohl einige Tage später in Ihren Händen kommen wird, obgleich, wie ich nur zu sehr befürchte, früh genug um Ihnen herzliche Langeweile zu geben. — Was machen jezt *die Weltalter?* Man erwartet sie überall, Ihre Freunde mit der lebhaftesten Sehnsucht, die Andern wenigstens mit der gespanntesten Neugierde. *Ich* — nun, Sie kennen ja *meine* Gesinnung. Und sobald Ihr Buch einmal öffentlich erschienen ist, fang' ich gleich die Skandinavische Übersetzung desselben an. Man hat auch dort so viel dummes Zeug über Sie und Ihre Lehre geschwatzt, dass kein anderes berichtigendes Mittel übrig bleibt, als Sie Selbst unmittelbar, und zwar im populärsten Gewande, nähmlich in der eignen Muttersprache des Volks, auftreten zu lassen. Dass ich nach dem — leider geringen — Umfang meiner Kräfte Alles aufbieten werde, um Ihre Gedanken klar, treu und würdig wiederzugeben, dass kann ich mit reinem Gewissen versprechen, und unser herrlicher Freund Steffens, der auch Schwedisch versteht, mag mir nach vollendeter Arbeit darüber Zeugniss darbringen. Zu *ihm* geh' ich nach wenigen Tagen ab; wie viel werden wir uns nicht von *Ihnen* zu sagen haben! — Sein leztes Buch, *die Caricaturen des Heiligsten*, ist hier in Wien von der Censur verboten, und mit grosser Mühe hab' ich es nur zum zwölf-stündigen Durchblättern bekommen können. Hin und wieder, z. B. wo er zuerst die Idee des Staats zu entwickeln sucht, wo er von der Freiheit und der mit der ersten Selbstthat verknüpften ursprünglichen Schuld u. s. w. redet, schien

mir der Gedankengang nicht allemal hell, scharf und bündig genug ausgesprochen zu seyn; indessen, wer nicht in diesen Geheimnissen ganz uneingeweiht ist, sieht leicht seine Ansicht durch die etwas vernachlässigte Umhüllung hervorschimmern. Das Ganze hat mich sehr angesprochen, und die spezielleren Abtheilungen enthalten so viel Treffliches und eigenthümlich Schönes, dass ich herzlich mich sehne nach einem ordentlichern Studium dieser Schrift, die aber freilich erst jenseits den Gränzen Österreichs ordentlich zu haben und geniessen ist. — Unendlich viel hätte der Schwedische Pilger Ihnen jezt zu erzählen von seinem Italienischen Leben, seinem reizenden zweimonathlichen Sommer-Aufenthalt in Albano und Ariccia, seinen Streifereyen mit Hjorth, Rückert, Müller[14] u. a. in den Volscer- und Sabiner-Gebirgen, seiner September-Reise nach Neapel, Pästum, den Inseln u. s. w. aber weder Papier, noch Zeit wollen zureichen, und dabei fürcht' ich auch Ihre Geduld vollends zu erschöpfen, da mein Brief schon in Breite und Länge ziemlich angewachsen und doch eigentlich immer noch ganz inhaltsleer ist. Hier in Wien hab' ich sehr still und eingezogen gelebt. Von den beiden Haupt-Merkwürdigkeiten dieser Stadt, welche alle hieher Reisende pflichtschuldig sehen, die *Stephans-Kirche* und die *Frau v. Pichler*, kenn' ich bis Dato nur die (sehr ehrwürdige) erste. Hr *Friedrich v. Schlegel* wohnt in demselben Hause mit Rückert und mir, ist uns aber allen Beiden etwas zu sehr unzugänglich, esslustig, steif und *affektirt Staatsmännisch* vorgekommen. Wir machen nur so bisweilen bei ihm *rein zeremonielle* Visiten. Seine Frau, die freilich auch gern imponirt und geheimnissvoll thut, aber viel lebhafter und gesprächiger ist, lernte ich in Italien kennen, wo wir besonders auf dem Lande ganz nah an einander wohnten. Hr v. Schlegel ist jezt, wie er sagt, sehr eifrig mit Besorgung einer bei Cotta bald erscheinenden Ausgabe seiner Sämmtlichen Werke beschäftigt. Bald will er auch der Welt eine vollständige Darstellung seiner *philosophischen* Welt-Ansicht mittheilen, von welcher Darstellung er behauptet, dass er sie als das eigentliche Ziel seines Lebens immer angesehen hat. Mit dem Hrn von Baader scheint er mehr zufrieden zu seyn, als mit Ihnen; *wie weit* er aber mit der Baader'schen Natur- und Religionslehre einverstanden oder nicht einverstanden ist, hab' ich nicht erfahren können, da überhaupt der Hr v. Schlegel nur in kurz abgerissnen Orakel-Sprüchen redet, das Ausführlichere aber allein in räthselhaften Mienen und Gebärden zu verstehen giebt. Die Bequemlichkeit ist vielleicht an dieser dunkeln *mimischen* Darstellungsweise Schuld, denn er ist schrecklich fett geworden, und kein Fremder wird wohl mehr in ihm den feurigen Renommisten des *Athenäums* (geschweige der *Lucinde!*) erkennen.[15] — Den Werner haben wir einigemale predigen gehört, auch neue Gedichte von ihm gelesen. Dieser sonderbare, reichbe-

gabte, aber ohne Rettung verunglückte Geist fährt noch immer fort, das Erhabenste mit dem Bizarrsten auf die seltsamste Weise zu vermischen.[16] — Kennen Sie *Grillparzer's* vielbesprochene *Sappho?* und was halten Sie davon? Ich habe bis jezt nur *eine* Aufführung dieses Trauerspiels gesehn, und zwar mit Entzückung; vielleicht trug dazu die göttliche Deklamazion der Madame Schröder (die einzige *poetisch* rezitirende Schauspielerin die ich noch gehört) eben so viel bei, als das eigne Talent des Dichters. Ich bin begierig das Stück zu *lesen.* Grillparzer selbst ist ein sehr angenehmer, reiner und bescheidener Jüngling, der Alles was er sich vornimmt, mit Ernst und wahrhafter Liebe treibt, und von dem sich also für die Zukunft der Deutschen Dramatik gewiss etwas Bedeutendes erwarten lässt. Seine *Ahnfrau* liess allerdings nicht viel erwarten.[17] — Mit dem Baron *v. Hormayr* sind wir oft zusammen; er hat sich besonders an Rückert freundschaftlich angeschlossen. Er ist voll guten Willens und vaterländischer Begeisterung, obwohl nicht selten in seinen Urtheilen von wunderlichen Irrthümern, bisweilen auch von derber Eitelkeit, befangen.[18] Einem gewissen Herrn *v. Pilat* waren wir von Rom aus besonders empfohlen, welcher ein Freund der Schlegelschen Familie ist; wir machten ihm auch gleich nach unsrer Ankunft einen Abendbesuch, und fanden einen artigen, heitern Mann: den Tag nachher bekamen wir aber von ohngefähr zu wissen, dass *er* der Redacteur des *Österreichischen Beobachters* wäre — und seitdem haben wir nie unsre Füsse über die Schwelle dieses neuen *Pilatus* gesetzt.[19] — *Rückert*, der persönlich einer von den trefflichsten Menschen ist, die ich je gekannt, studiert hier die *Persische* Sprache mit dem angestrengtesten Eifer. Er hat, unter uns gesagt, ein Heldengedicht über *die Kreuzzüge* im Sinn, dem er sein ganzes Leben widmen will; und so, wie er jezt gestimmt und in seinem Innern gestaltet ist, wird er künftig als Dichter entweder *gar nichts*, oder etwas *sehr Grosses* leisten. Er ist auch einer von Ihren wärmsten und verständigsten Verehrern, und wünscht nichts sehnlicher, als das *die Weltalter* bald erscheinen mögen. Durch seine langen Haare und eine altdeutsche Mütze, die er noch aus Rom her beibehalten, erregt er übrigens bei den guten Wienern, denen schon seine riesenhafte Statue auffällt, grosses Erstaunen. Er sieht wirklich aus wie *Volker, der kühne Fiedeler.* — *Ich* meinerseits muss mich, so lange das Reise-Getümmel fortdauert, nur damit beschäftigen, einige Ordnung in verschiednen Reise-Papieren, Gedichten, prosaischen Aufsätzen u. s. w. zu bringen; verleiht mir aber Gott in Upsala Gesundheit und Ruhe, so werd' ich wohl auch wichtigere Dinge anfassen. Ich hoffe dort recht viel für die Sache des Wahren und Guten zu bewirken, da die Aussichten meiner ferneren Schwedischen Schriftsteller-Bahn, wie mir meine Upsalischen Freunde versichern, in jeder Richtung

erfreulich sind. — Zu meinen neuesten dichterischen Productionen gehört auch eine Schwedische Umgestaltung des Sonetten-Cyklus über *die Mutter Gottes*, der das Glück hatte Ihnen in seiner ersten unvollkommenen Gestalt zu gefallen. Aus 10 deutschen Sonetten sind 14 schwedische geworden, und ich habe jezt, wie ich glaube, meine Ansicht vollständiger, bestimmter, organischer durchgeführt.[20] Neugierig bin ich zu sehen, was man dazu in Schweden sagen wird. Unter mehrern Gedichten, durch italiänische Gegenstände veranlasst, kann ich noch eine grosse Canzone zu Ehren der *H. Cäcilia* nennen und ein Gedicht über Rom, das ich in Berlin vollenden will; es wird ziemlich lang und in achtzeiligen Stanzen.[21] *Sorrento* hab' ich auch besungen. — In dem Fall, dass es Ihnen etwa gütigst geruhen sollte, mir in einigen Worten ein sichtbares Zeichen zu geben Ihrer fortwährenden unveränderten Gesinnung für mich, an der ich allenfalls nicht den geringsten Zweifel hege, so können Sie nach Belieben Ihren Brief, der für mich eine wahre Brieftaube wird, entweder unter Umschlag an den *Baron und Kammerherrn Palmstjerna*, *Gesandten des Königs von Schweden* an hiesigen Hofe, oder an die *Generalin Amalia von Helwig, geb. Freiin von Imhoff* in *Berlin*, adressiren; er wird mich dann sicher treffen.

Und so leben Sie denn tausendmal wohl, mein theures Vorbild, väterlicher Meister! heiter und muthig! — und spenden Sie in meinem Nahmen die herzlichsten Grüsse ohne Zahl aus, an Ihre verehrungswürdige Frau Gemahlin, Ihre holdseligen Kinder (hat der goldlockige Arminius noch seinen Goldhelm?) an den biedern, geistvollen Hrn Professor Thiersch, von dem ich so eben in den *Wiener Jahrbüchern* eine tüchtige Rezension über *Ast* gelesen, und an seine kindlich gute und lebensfrohe Gattin, — den wackern Hrn v. Oberkamp und alle andre Freunde und Freundinnen, die sich noch des Skandinavischen Wallers erinnern.

Und vergessen *Sie* mich nicht!!!

Ihr treu-ergebenster
Dan. Amadeus Atterbom.

*

Wien, d. 12 Jan. 1819.

Verehrtester Herr Director, mein unvergesslicher Gönner und Lehrer! Der Überbringer dieser Zeilen, Herr Doctor Tengström aus Åbo, wird Ihnen erzählen können, dass ich einen ordentlichern Brief an Sie *grösstentheils* fertig geschrieben, und dass ich ihn meinem jungen Landsmanne, der Morgen früh nach München abreist, hatte mitgeben wollen. Allein physische Schwäche hindert mich leider mein Schreiben heute zu beendigen, und es

wird erst Übermorgen mit der gewöhlichen(!) Briefpost abgehn. Ich weiss nicht bestimmt, wer früher in München eintreffen wird, der Brief oder der Hr Doctor; wahrscheinlich jedoch der letzte, und in diesem Fall muss ich Sie bitten, mein väterlicher Freund, einstweilen vorlieb zu nehmen mit dem *vorläufigen* Nachrichten, die Hr Tengström, dessen Bekanntschaft ich hier in Berlin(!) gemacht habe, von mir und meinen Schicksalen geben kann; dass ich seit Kurzen hier aus Italien angekommen bin, dass finanzielle Umstände mich jezo nöthigen spornstreichs nach Berlin zu reisen u. s. w. Wie weh es mir thut, München bei Seite liegen zu lassen, und mich nur mit der Aussicht trösten zu müssen, dass ich vielleicht nach vier Jahren wieder Deutschlands Boden betreten werde, dies Alles kann ich Ihnen mit keinen Worten ausdrücken. Da ich indessen in meinem oben erwähnten Briefe Ihnen vollständig die gegenwärtige Beschaffenheit meiner Lage und Verhältnisse dargestellt, so bleibt mir für Jezt Nichts weiter Übrig, als Sie um eine gütige Aufnahme für mein nachfolgendes, ausführlicheres Schreiben zu bitten, so wie auch für meinen jungen Landsmann, der bei der Universität in Åbo als Docens in der Natur-geschichte angestellt ist, seinem eigentlichen Fache nach Arzt, übrigens, wie's mir scheint, ein gemüthlicher, gebildeter Jüngling, der, von redlichem Eifer für alles Wahre und Gute beseelt, nichts sehnlicher wünscht, als *Sie* wenigstens *einmal* von Angesicht zu Angesicht zu sehen. Diese Stimmung ist jezt bei der literarisch erzogenen Jugend Schwedens und Finlands fast ausschliesslich die herrschende. — Unzählige herzliche Grüsse an Ihre holdselige Gattin, Ihre Kinder und alle Münchenschen Freunde! Bald werden Sie Mehreres vernehmen von Ihrem innigst ergebenen

Daniel Amadeus Atterbom.

*

Berlin d. 3 Julij 1819.

Da ich Ihnen hiemit, mein hochverehrter, ewig geliebter Freund! so viele Verse von diminutivem Format und noch diminutiverem Werth übersende,[22] werden Sie sich vielleicht weniger wundern, dass gegenwärtiges Schreiben noch unbedeutender an Form und Inhalt ist. Ihr herrlicher Brief vom 29 Jan.—6 Febr. der mir eine wohl tausendmal wiederholte Freude gegeben, für welche ich Ihnen nie genug würde danken können, wenn ich es mit Feder und Dinte versuchen wollte, traf mich leider ziemlich spät, nähmlich in den letzten Tagen Aprils und in Breslau, wo ich vom Anfang Februars an bis zum 10:n Mai stecken blieb — es kommt mir jezt närrisch vor! — durch die Bezauberung von Steffens und noch ein paar andrer Freunde Umgang festgehalten, obwohl ich in jeder Woche den Entschluss

fasste, gleich in den ersten Tagen der nächstkommenden wegzureisen. Eben durch dieses Schwanken und Zögern veranlasst, einige indessen unter ihrer Adresse für mich eingelaufene Briefe nicht an mich zu schicken, weil sie täglich meine Ankunft in Berlin erwartete, behielt die Frau v. Helwig in ihrer Verwahrung auch den Ihrigen, dessen Verfasser sie nicht wusste, bis ich ihr endlich schrieb, sie möchte mir doch nach Breslau lieber alles dergleichen senden, weil meine Abreise sich möglicherweise noch einige Wochen verzögern könnte. Eine geheime Ahnung, ich gesteh' es, flüsterte mir zu, dass unter den Briefen, von deren Ankunft die Freundin mir Nachricht gegeben, wohl auch einer mochte von Ihrer lieben Hand seyn. Sie betrog mich nicht, die schmeichlerische Stimme, und — doch ich brauche Ihnen ja nicht mein Entzücken über die Erfüllung meines Wunsches und meiner schönen Hoffnung zu schildern. Nur so viel kann ich Ihnen sagen, dass der lebhafte Genuss bei Durchlesung Ihres Briefes vielleicht mein Leben gerettet hat, und dies keineswegs poetisch, sondern ganz prosaisch verstanden; ich kam (es war gerade am Charfreitag) aus der feuchtkalten Elisabeth-Kirche, wo ich auf dem grossen Gange der Kanzel gegenüber dünn angekleidet in stark wehender Zugluft stehend eine Predigt angehört hatte, nach Hause mit allen Zeichen (wenigstens kam es mir so vor) einer heftigen Erkältung; aber Ihr freundliches Schreiben und die kräftige Nähe Ihres Geistes, der mich sonst freilich seit Jahren in allen geistigen Richtungen zum Guten belebt, that es diesmal sogar physisch und durchströmte meinen Körper mit einer so lieblich erregenden Wärme, dass alle die Frostschauer, die schon mit fiebrischer Hitze zu wechseln begannen, mit einmal von mir wichen und ich mich ganz kerngesund befand. Glücklicherweise haben Sie mit dem famosen *Höne Wronski*[23] nichts gemein; ich könnte sonst nach diesem Experimente befürchten, dass Sie ein Zaubergeist, ein Magnetiseur, oder sonst etwas der Art wären. A propos von Magnetismus: mit Lachen und Grausen zugleich haben ich und Steffens, dem ich zu seiner innigsten Freude Ihren Brief mittheilte, die Nachricht von Baaders besessener Tochter und seinem Betragen dabei gelesen. Die Philosophie unsrer Tage, wenn Sie mit Ernst, das heisst wie ein reelles persönliches Leben getrieben wird, muss sich entweder in der tüchtig durchgeführten Weltansicht des Christenthums, oder auch in magischen Freveln endigen. Dass Baader jezt, obschon er sich für sehr religiös und christlich gotterleuchtet hält, auf dem dunklen Abgrund heidnischer Zauberei mit vollen Seegeln hinaussteuert, scheint mir deutlich genug. Es thut mir um den Mann weh, der mir noch *in seiner Art* lieb ist; aber, wie er sich selbst äussert in Bezug auf Goethes Faust, in einem Brief den ich vor einiger Zeit von ihm bekam (mit beigefügtem Exemplar seines Schriftleins *sur la Notion du Tems*), dass »*auch in einem*

Gedichte mit dem Teufel nicht zu spassen ist», so hat er wahrhaftig selber, in Ernst und Scherz, mit Dichten und Beschwären, so lange an den fürchterlichen Mauern des Dämonenreichs herumgetastet und gepocht, dass es kein Wunder ist, wenn endlich die munter gewordnen Teufel *Wer da?* rufen und nun ihrerseits mit ihm zu spassen anfangen. Und so ist er allerdings von den höllischen Mächten geneckt und geplagt, wenn auch nicht in *der* Weise wie er sie zu vernehmen glaubt, doch in einer andern viel unheilbareren. Die arme Tochter wird wohl einmal aufhören (und hat es hoffentlich schon?) *inspirirte Zoten* zu reissen, aber schwerlich wird der Vater jemals den Faden finden, der ihn aus dem wunderbaren Labyrinth von abwechselnden Begeistertwerden und Selbsttäuschen, von göttlichen Gedankenblitzen und leichtfertigen Einfallsspielereyen, zum einfachen Tageslicht eines ächt in Gott aufgegangnen Lebens hinauswindet. Die Schrift *sur la Notion* etc. hab' ich noch nicht gelesen, weil ich mir zum Gesetz gemacht, kein philosophisches oder theosophisches Buch anzurühren, bevor ich mit der Redaction meiner verschiedenartigen halb poetischen, halb prosaischen *Reisepapiere* fertig bin. Um damit so schnell wie möglich fertig zu werden, bleib' ich wohl in Berlin, trotz dem Unangenehmen des Sommerlebens in einer so dürren, naturlosen und von Gott verlassnen Hauptstadt, bis gegen Ende August's; denn sobald ich nach Schweden komme, wird die von allen Seiten auf mich hereinstürmende Gegenwart der dortigen Verhältnisse mir alle Hände voll von andern Geschäften zu thun geben. Die einzige Ausnahme von meinem oben erwähnten Gesetz hab' ich mit einem Buch von *Solger* gemacht, weil er ein Freund von Steffens ist, und von Tieck (der eine Zeitlang hier in Berlin gewesen und erst vor drei Tagen wieder nach seinem Ziebingen zurückgekehrt) ausdrücklich als der *erste* Philosoph unter allen jeztlebenden verehrt und erklärt, mit dem endlich in der Wissenschaft die Erfüllung desjenigen begonnen, was die alten Meister aller Zeiten in ihrer Sehnsucht gewünscht und mehr oder weniger dunkel geahndet haben. Es war wohl also verzeihlich, dass ich die *philosophischen Gespräche* von Solger mit vieler Neugierde las; über den positiv wissenschaftlichen Werth des Buchs und des Verfassers wird wahrscheinlich der zweite Theil, zu dem der erste nur als Einleitung zu dienen bestimmt ist, entscheiden: unterdessen, obwohl jener noch nicht erschienen, scheint mir die Vermuthung zuverlässig, dass der gute Solger sich mit einem geringeren Platz in der Wissenschaft und derselben Geschichte wird begnügen müssen. Kennen Sie das genannte Buch? Die Schreibart, hübsch, niedlich, wie der Mann auch selbst im geselligen Verkehr angenehm ist, lässt sich leicht lesen, und manches Einzelne drin ist recht gut; so gefällt mir besonders seine Polemik gegen die an allen Ideen leeren praktischen Volksthümler und Staatendrechsler der heutigen

Jugend, die dabei immer das Maul voll von *Idee, lebendiger Anschauung, Eigenthümlichkeit* u. dgl. führen. Ob aber diese Episoden und der nicht ungeschickte dialektische Gang der einleitenden Gespräche zu einem wirklich grossartigen Ganzen sich zusammenschlingen werden? Es kommt im lezten Gespräch des ersten Theils und auch sonst hin und wieder Einiges vor, was mich befürchten lässt, dass in dem zweiten, der alle Räthsel lösen soll, die ganze Sache wohl ein bischen wird über die leichte Schulter genommen. Die zweite Ausnahme von jenem Interims-Gesetz, nichts Philosophisches zu lesen, könnte (und freilich aus triftigern Gründen!) statt finden, wenn Ihre *Weltalter* mir plötzlich aus der Luft auf dem Schreibtische hereingeschleudert würden; denn ohne irgend ein sonderbares Abentheuer von Sturm, Gewitter, Somnambulischer Vision, oder so etwas, bekomm' ich diese langerwartete und heissersehnte Amazonentochter Ihres Geistes gewiss nie in meine Hände. Aber gegen diese Zerstreuung, die mich allerdings für lange Zeit alle Italiänische Erinnerungen und Grübeleien vergessen machen würde, sichert mich das Schicksal mit mehr Sorgfalt, als mir lieb ist. Es mag löblich seyn, dass Sie den alten Zeus darin nachahmen, Ihr Kind erst voll erwachsen und vollgeharnischt an das Tageslicht zu fördern; aber in der That, mein verehrter Meister, bereiten Sie sich diesmal zu Ihrer hoffentlich äusserst glücklichen Entbindung so besorglich und zögernd, als wenn Ihr Kopf noch *Jungfrau* wäre, was er doch, Gott sei Dank! keineswegs mehr ist, wie wir alle und sogar die Franzosen wissen, da sie, wie ich aus Ihrem Brief ersehe, jezt sogar bis zum *Subject-Object* gekommen sind. (Ich möchte gern hören, wie so ein Wort sich in Französicher Aussprache gebärdet.) Bei meinem Versprechen, die zu erwartende Schöne gleich nach ihrem Auftreten diesseits des Baltischen Meers in Schwedischer Tracht meinen lieben Landsleuten zu präsentiren, setz ich allerdings fest: wäre sie nur da! In jedem Brief von Upsala fragt man mich über das Buch, bittet mich Exemplare davon augenblicklich übers Meer zu schicken u. s. w. Natürlich ermahne ich die Leute in meinem Antworten zur Hoffnung und Geduld. Wenn ich hier bis zum Herbst verweile, ist es dann nicht möglich, dass ich jene Herzensdame meiner philosophischen Minne ritterlich nach Hause mitbringen kann? — Mit der vollsten Theilnahme meiner Seele hab' ich den Tod Ihrer vortrefflichen Mutter erfahren, dieser einfach gemüthvollen Frau, über deren schönen Character ich theils von Ihnen, noch mehr aber von Ihrer holden Pauline so viel liebes und herrliches hörte. Auch *ich* weiss, was das heisst, eine Mutter zu verlieren; weil auch die Meinige eine von den liebenswürdigsten Wesen ihres Geschlechts war: und wenn noch hin und wieder aus dem dunkeln verwornnen Gewebe meines Daseyns einige Lichtfaden hervorschimmern, so hab ich es einzig und allein meinem geistigen und physischen Entstehen aus jener

himmlischen Natur voll Unschuld und frommer Holdseligkeit zu verdanken. Es sind bald zehn Jahre, seitdem sie in's Reich der übrigen Engel und Heiligen entschwand, und wo jezt freilich nur in Träumen mein Auge sie erblicket. Ich liebte sie mit der ganzen ungetheilten Gluth meines Daseyns; sie war mir in ihrer lautern Frömmigkeit und Demuth, in ihrer unermüdet heitern und thätigen Freundlichkeit gegen Alle, in ihrer Liebe zu meinem guten Vater, der sie nicht weniger als ich wie eine Gottheit verehrte, und nach dessen Tode es ihr erst bemerklich ward, durch den ungeheuren Schmerz der nach zwei Jahren ihr verwittwetes Blumenleben brach, dass ihr Ich eben ein *Ich*, d. h. etwas Abgetrenntes und in sich Geschlossnes war, — in ihrer zarten Empfänglichkeit jeder Begeisterung, wie sie mir denn auch alle die bessern meiner frühesten Gedichte selbst eingegeben und bei deren Vorlesen mitgefühlt als wenn sie ihre eigenen gewesen wären, — in ihrer schlanken, weissen, jungfräulich zierlichen Gestalt, wo die fast blendend durchsichtige, in ihrem Todesjahr noch kindlich blühende Farbenhülle ihres Antlitzes und der unbeschreiblich wehmüthige, dabei aber immer ungetrübte Strahl ihrer himmelklaren Augen deutlich genug den mir als Gast uns besuchenden ätherischen Lichtgeist verriethen, — kurz, in ihrer ganzen Erscheinung war sie mir die persönliche Gegenwart der Religion, der Poesie, aller ewigen Liebe und Sehnsucht; und obwohl ich in der Welt und dem Menschengewimmel in der That nur *dieses* einzige Wesen lieb hatte, und über *sie* gewissermassen alle Menschen, ja Gott selbst vergass, so war ich doch damals in jeder Beziehung besser als jezt, nähmlich gegen jede schöne Einwirkung der Natur und des geselligen Lebens unendlich offener, gegen das Menschengeschlecht unendlich wärmer, ja gegen meine persönlichen Freunde unendlich inniger. Hätte ich den göttlichen Lebensfunken, den ich von einer solchen Mutter empfing, rein bewahren und nach ihrem Sinn harmonisch zur ächten Flamme des Gesangs, des Glaubens und des gottgefälligen Wandelns ausbilden können, *dann* wäre ich vielleicht, mein grosser, edler Lehrer, jenes Zutrauens, jener liebevollen Güte und anfeuernden Ermunterung würdig, die Sie jezt unverdienterweise aus einer für mich freilich sehr glücklichen Täuschung an einen jungen Mann verschwenden, dem die erregende und schaffende Lebensfreude *so* ausgestorben ist, dass er höchst wahrscheinlich im Dichten wie im Wissen immer nur erbärmliche Dilettantismen zum Vorschein bringen wird. Schmählicher Ersatz, wenn die Sonne der Liebe schon längst in's Meer des Todes gesunken, alles gelehrte Bemühen und Künstlerische Reisen, alles Anschauen und Auffassen des bunten äusserlichen Daseyns, wodurch die sinnliche Phantasie von allerlei Stoff bis zum Bersten vollgestopft wird, indessen die einmal erloschene Frühlingsbegeisterung ruhig in der farblosen Wüste der Innenwelt vermoderte! Ich

weiss wohl wo die Rettung und die *höchste* Begeisterung zu suchen ist, und ich arbeite redlich dran, in dieser Bahn recht tüchtig vorwärts zu schreiten; aber noch ist es mir nicht gelungen, zu meiner Schmach sey's gesagt, Gott unmittelbar die bleibende, allbelebende und alldurchstrahlende Stätte in meinem Herzen einzuräumen, die er vormals dort durch die Vermittlung meiner Mutter besass. Ich hoffe unterdessen, dass der Heiland nicht zürnen kann, so lang ich treu mich befleissige, die für ihm bestimmte Wohnung nach meinem besten Wissen zu reinigen. Übrigens rauscht ja bald das Schattenspiel dieses Erdewallens mit seinem Wolkenhimmel vorüber, und der künftige Sonnenaufgang wird uns allen, auch mir, um so herrlicher leuchten je frostiger hier die Pilgernacht auf einsamen Pfaden und in ruchlosen Kneipen war. Möge Gott mich nur gegen zwei Übeln beschützen, die mir drohend in der Nähe stehn, kränkelndes Hinwelken und kalte Verzweiflung; und möge er mir dagegen nur drei Bitten gewähren, körperliche Rüstigkeit, geistige Ausdauer und heitres, liebewarmes Resigniren; oder, wenn er mir die zwei ersten auch versagen will, wenigstens diese letzte! Dann hoff' ich noch mit dem Leben in Ehren fertig zu werden.

D. 4 Julij.

Die Gedichte über Rom, Sorrento u. s. w. die Sie von mir zu sehen wünschen, sind leider alle *Schwedisch;* damit Sie jedoch *etwas* Neues von mir bekommen, schicke ich hiebei einige Strophen, die ich im schönen Kärnthen dichtete, durch die Beschaffenheit der dortigen Natur lebhaft an meine Kindheit und mein Vaterland erinnert, und ein Gedichtchen[24] was ich unserm Steffens vorlas an seinem Geburtstage, der auf dem Lande einige Meilen von Breslau recht hübsch gefeiert ward. Bei einem Dorfe Hochkirchen, auf einer gewaltigen in weissblühenden Obstbaumhainen eingehüllten Anhöhe, zu unsern Füssen die grosse Ebene von Breslau mit den Thürmen der fernen Stadt und den hinter ihnen aufdämmernden Riesengebürgen, sass um einen heitern Tisch im schönsten Maiwetter die kleine auserwählte Gesellschaft; dort las ich dem liebenswürdigen Helden des Tages meine den Tag vorher sehr eilig, aber wohlgemeint geschriebene Verse vor. Die Nacht brachten wir im zierlichen Städtchen Trebnitz zu, das in einem niedlichen Thal am Abhang einer Höhe liegt, von deren Gipfel wir im Abendroth weit hinaus in die unermesslichen ebenen Gefilde von Polen blickten; auf der andern Seite des Städtchens, in mässiger Entfernung, ladet ein hoher schattiger Buchenwald ein zur Ruhe und sinnendem Genuss. Dort trieben Steffens und ich uns umher schon von halb vier Uhr an am andern Morgen, und dort hat er mir bei Vollgesang unzähliger Nachtigallen seine Theorie

der Sinne, seinen Begriff der wahren Methode in der Naturphilosophie und den ganzen Entwurf zur Einleitung des zweiten Theils der *Caricaturen* vorgetragen, mit einer Begeisterung, die ich *Ihnen* nicht zu schildern brauche, da Sie die rührende Beweglichkeit und Entzündbarkeit seiner ewigen Seelenjugend kennen. Er gehört zu den wenigen, die mit den grössten und glänzendsten Geistesgaben bis an ihr Grab unschuldig wie Kinder sind, und die eben ihrer kindlichen Unbefangenheit und Arglosigkeit wegen von der ganzen dominirenden Race der Altklugen, der Tückischen und der Philisterirenden als eitel und närrisch gescholten werden. Bei unsrer Wiederkunft zum Gasthofe waren eben erst die Damen und die übrigen Reisegefährten aufgestanden; und so verlebten wir noch diesen Tag in reizenden Gegenden, auf die anmuthigste Weise theils zu Fuss, theils in Wagen spazierend. So hab' ich denn auch den Geburtstag des *dritten* Deutschen Philosophen mitgefeiert; Sie erinnern sich, dass ich in München zum Mitgenuss von dem Ihrigen und dem des seel. Jacobi eingeladen ward. Übrigens hat Steffens jetzt wieder seine vorige Heiterkeit errungen, welche durch die famosen Turnstreitigkeiten und Berlinischen Zänkereien sehr gelitten hatte. Er arbeitet rüstig am zweiten Theil seiner Caricaturen. Seine anmuthvolle Gattin, die ich sehr schätze, ist auch von einer gefährlichen Krankheit jetzt wieder hergestellt. — Eine neue Abschrift von den *Sonetten über die Mutter Gottes* hab' ich auch beigelegt, weil Sie sich ehemals so freundlich über ihrer Werth erklärten, und weil ich glaube sie jezo in mehrern Hinsichten beträchtlich verbessert zu haben. — Der wackre *Hegel* ist hier, und hält haarscharfe dialektische und spintisirende Vorlesungen; ich habe ihn einmal besucht, und glaube dass er ein kernbraver Mann ist, aber sein trocknes, herbes und durchaus polemisches Wesen war mir persönlich nicht anziehend. Nach Ihrem Befinden und dem Befinden Ihrer *Weltalter* erkundigte er sich mit Achtung und Wärme. In seiner Art ist dieser Philosoph mir sehr ehrwürdig, und wird es immer bleiben, weil er unter allen *Formalisten* der Wissenschaft der vollendetste ist und also auch derjenige, der als solcher noch am meisten von reeller Fülle der Weltbetrachtung durchdrungen ist, obgleich er selbst von dieser Fülle nur die starre Begriffsseite erfassen kann. Die *Logik* hat durch ihn wissenschaftliche Würde errungen, und einen Character von rüstigem, lebendig gegliederten Daseyn, da sie vorher, in spätern Zeiten wenigstens, nie etwas anders als ein abgeschmachtes Steckenpferd aller Schwätzer und Unphilosophen war. — *Schleiermacher* ist im Umgang viel unterhaltender und heitrer, behauptet aber fortwährend, im Leben wie in seinen Schriften, die negativ-kritisch geheimnisvolle Verborgenheit seiner *esoterischen* Ansichten. — Sind Sie mit der Baierschen Stände-Versammlung zufrieden? Dergleichen Einrichtungen in Deutschland nehmen sich noch

immer etwas kümmerlich aus, wie seichte halb Anglisirende, halb Französirende Nachahmungen. — Für Schweden ist jezt wieder, wie es scheint, eine drohende politische Crise glücklich vorübergegangen. Am Ende ist Carl XIV schlauer und muthiger, als die Ausländer von ihm sich vorgestellt haben. — Der neue über *Stralsund* eingerichtete Postgang (Sie schreiben: *Upsala in Schweden, über Stralsund*) ist vollkommen gut und sicher. Auch der alte über *Hamburg*. Wenn Sie bei Gelegenheit mir etwas Grösseres, z. B. ein Buch, schicken wollen; so wird das allerdings von der hiesigen Schwedischen Gesandtschaft, wenn es bei ihr oder bei meinen Freunden dem General v. Helwig und seiner Frau deponirt wird, so schnell wie möglich nach Schweden hinüber besorgt. Der Nahme des hiesigen Schwedischen Gesandten ist Baron *Taube,* Envoyé und Kammerherr m. m. Sein Legazions Secretair heisst *von Maule.* Vielleicht bin ich so glücklich, noch vor meiner Abreise von Berlin einige Zeilen von Ihnen zu erhalten. Mögen diese dann eben so erfreuliche Nachrichten über Ihre persönliche Lage und dem Befinden Ihrer trefflichen Gemahlin, Ihrer lieblichen Kinder enthalten. Und feierlich versprech' ich Ihnen, *dann* meine Antwort nicht so unverzeihlich lange aufzuschieben, wie diesmal, da Zerstreuungen von hundert Arten mich Monate lang beinahe in beständiger Verwirrung umgedreht haben. Grosse Freude würd' es mir machen zu erfahren, dass die Transmigration der Landshuter Universität nach München zu Stande käme, und dass Sie in dem alten schönen Verhältniss zur wahren lebendigen Wurzel der Menschheit, zur lieben empfänglichen Jugend zurückgetreten wären. Gott erhalte Sie kräftig auf dem hohen Standpunct, den Sie durch seine Gnade erschwungen, und schütte allen himmlischen Frühlingssegen über die schöne Hälfte Ihres Daseyns, über den aufblühenden Kreis Ihrer zarten Sprösslinge aus! Dass ich Ihnen treu bin, im Leben und im Tod, in Zeit und in Ewigkeit, dass wissen Sie ohne mein ferneres Versichern. Aber was hab' ich Ihnen nicht auch zu verdanken! Das ist es ja eben, was mir möglich macht, die Bürde meiner irdischen Existenz zu ertragen, das süsse Bewusstsein, dass solche herrliche Naturen, wie Sie, in mir etwas noch nicht völlig verworfenes, Schwächliches und zu Grunde gegangnes erblicken, und dass nicht *alle* Saiten in meinem Innern zersprungen sind, die Gott bei meiner Geburt zum Wiederhallen göttlicher Melodien bestimmte. — Und so empfehle ich Sie und Ihr ganzes Haus unserm gemeinsamen himmlischen Vater in meinen glühendsten Bitten.

Ewig der Ihrige

D. A. Atterbom.

P. S. Tausend herzliche Grüsse an alle Freunde und Freundinnen in der mir unvergesslichen Bairischen Hauptstadt! — Ich habe, wie ich sehe, in meinem Schreiben ganz vergessen zu erzählen, dass ich hier im Hause des General-Gouverneurs *Gneisenau* wohne und lebe, dessen freundliches Anerbieten der Art ich aus mehrern Gründen nicht ausschlagen durfte. *Physisch ernährt* werd' ich also hier mit der grössten Bequemlichkeit. Aber ach! die einsame Sandwüste hier und die sehnsüchtige Nähe meines Vaterlandes, wo die harrenden Geschwister und Jugendfreunde sich über mein langes Zögern beklagen!!! —

D. 10 Julij.

Durch Versäumnis eines Bedienten ist mein Brief hier im Hause über den lezten Posttag liegen geblieben; heute will ich in(!) mit meinen eignen Händen den Post-Beamten übergeben. — Was werden Sie wohl überhaupt von mir denken, da ich so lange gezaudert habe, Ihr liebes Schreiben vom 6:n Februar zu beantworten? Ich bin wirklich ein bischen darüber in Angst. Möchten doch diese Zeilen Sie überzeugen können, dass ich nicht undankbar, nicht in meiner Gesinnung erkaltet bin! —

Ich trage vielerlei dichterische Entwürfe *in petto* mit mir herum, aber ich muss erst die Beschreibung meiner Reise vollenden, welche (die Beschreibung nähmlich) mir selber im Grunde mehr Langeweile macht, als Sie den Lesern jemals Vergnügen geben wird. Aber meine Freunde fordern sie dringend von mir, und haben gewissermassen auch deswegen ein Recht dazu, weil in Schwedischer Sprache nichts Ordentliches über Italien geschrieben ist, wenn man einige genialische, aber äusserst fragmentarische Aphorismen von einem Admiral *Ehrenswärd* ausnimmt, der 1780—83 in Frankreich und Italien umherreiste. Steffens, dem ich seine kleine Schrift gegeben und der ganz in ihm entzückt ist, versprach mir, bei Gelegenheit diesen ausserordentlichen Mann, über dessen tiefe Naturanschauung und *ästhetisches Hellsehen* man erstaunen muss (besonders wenn man sich an seine Zeitgenossen erinnert), dem Deutschen Publico bekannt zu machen.

Haben Sie von einem hiesigen Professor *Neander*[25] zwei treffliche Bücher gelesen, *Kaiser Julian* und den *heiligen Bernhard?* Mir ist noch nie etwas Kirchengeschichtliches vorgekommen, was mir einen solchen Genuss gewährt hat. Der Verfasser ist gewiss nicht nur einer der gemüthlichsten, sondern auch einer der *wahrhaft wissenschaftlichsten* Theologen unsrer Zeit. — Ein trauriges Unglück hat der gute und fromme Neander in diesen Tagen gehabt, dass nähmlich, wie man erzählt, seine Schwester durch die jezt hier herrschende (und in der That kaum erträgliche) Hitze

toll geworden ist. Man muss den Bruder um so mehr beklagen, da er sehr kränklich ist und um so schrecklicher von dieser Begebenheit leiden wird. Erhalte uns doch der gütige Gott, wenn wir auch sonst allerlei im Leben erdulden müssen, bei unserm Portiönchen *Verstande!* — Die hiesige Charité, behauptet man, ist ganz voll von Menschen, die wahnsinnig geworden sind durch die zerrüttende Gluth der jetzigen Luft-Temperatur.

Nochmahls empfehl' ich mich Ihrem gütigen Andenken, und verharre

Ihr wärmster Freund und Diener

Atterbom.

P. S. Man fängt jezt hier an, *Studenten* zu verhaften und sich ihrer Papiere zu bemächtigen. Der *Buchhändler Reimer* soll auch gestern verhaftet geworden seyn, sagt man. *Schleiermacher* ist unter den Linden mit einem *bedenklichen* Gesichte gesehen.

*

Stockholm d., 1 Febr. 1820.

Nun, so sey denn unser himmlischen Vater vieltausendmal gedankt und gelobt, mein theurer Meister und Freund, dass Sie noch unter uns Erdbewohnern auf dieser freilich ziemlich schlechten sublunarischen Welt umherwandeln! Die dartschen Zeitungen und nach ihnen die Schwedischen haben Ihre hiesigen Freunde eine lange Zeit hindurch mit drohenden Nachrichten von Ihrem fast gewissen Tode geängstigt. Wir betrauerten schon das Schicksal der *Weltalter* und der ganzen philosophischen Wissenschaft, über welche wir in diesem schrecklichen Ereigniss ein von Gott für Jahrhunderte ausgesprochenes Todesurtheil sahen. Von meinem persönlichen Gefühl bei der Aussicht eines *solchen* Verlustes will ich kein Wort sagen. Indessen beruhigte mich über *diesen* Punct einigermaassen der Gedanke: *wenn* er wirklich von der Erde entschwunden ist, so kann sein jetziges Loos nur ein schönes und seeliges seyn, und du wirst ihn wohl früh genug wiedersehn, wenn auch *du* dein Tagewerk vollendet hat — denn wie kurz ist in der That die Spanne Zeit von ein Stück zehn, zwanzig oder dreissig Jahren?

Aber, Gottlob! besser ist doch besser; wir wollen den vergangnen Schmerz über die gegenwärtige Freude vergessen. Ich glaube jezt sehr fest sogar an die Möglichkeit, dass wir noch diesseits des Grabes uns nicht nur im Geiste umarmen werden. Gewiss komm' ich noch einmal in mein geliebtes Deutschland zurück. Unterdessen will ich treu für unsre gemeinsame Sache thätig seyn, nach meinem Maass von Wissen, Können und Gewissen.

Ihr letztes Schreiben an mich, datirt *Franzens-Brunnen in Böhmen d. 19 Aug. 1819*, kam ziemlich spät in meine Hände. Jedoch hätt' ich es weit früher beantworten können und sollen, wenn ich nicht bei dessen Empfang mit der Ausgabe eines poetischen Taschenbuchs beschäftigt gewesen wäre, das kurz darauf die Presse verlassen sollte; und bald nachher zerstreute mich eine Lustreise auf's Land in den Weihnachts-Tagen, so wie gleich darauf die Veränderung meines Wohnorts, der jezt auf noch unbestimmte Zeit von Upsala nach Stockholm versetzt geworden ist. Sie haben vielleicht aus dem Hamburger Correspondenten vernommen, dass unser Kronprinz in Upsala den vorigen Herbst zugebracht; dort alle Menschen entzückt (was wirklich *wahr* ist), Vorlesungen fleissig gehört und besucht, und einen Cursus in der schönen Literatur der Deutschen unter meiner Leitung angefangen. Dieses Studium setzt er auch hier fort, und hat mich deswegen hieher berufen. Er hat eine gewandte Sprachfähigkeit und viel poetisches Gefühl. Wir haben in kurzer Zeit die meisten Schiller'schen Trauerspiele durchgelesen, unter denen er *Wallenstein* und *Tell* am meisten schätzt. Dass er Schiller dem Goethe vorzieht, dessen *Egmont* er doch sehr lieb genommen hat, mag man ja leicht einem jungen *Fürsten* verzeihen, den natürlicherweise grosse Staats-Actionen, kriegerische Gesinnungen und politische Grundsätze mehr interessiren als die blosse reine *Poesie an sich.* Nachher will ich seine Aufmerksamkeit zur Bühne des gewaltigen Shakspeare hinlenken, und ihm in der schönen Schlegel'schen Übersetzung besonders die *rein historischen* Trauerspiele mittheilen, die wahre *Fürstenspiegel* zu nennen sind. Den *Sigurd Schlangentödter* von Fouqué will ich ihm auch nächstens vorlesen, weil die zierliche Behandlung, die übrigens dem Stoff nach sich sehr treu an die alte Skandinavische Sage anschliesst, mir geeignet scheint ihm lockend die freundlichste Seite zu zeigen von der heilig-schauerlichen Gemüthstiefe des Landes und des Volkes, die er zu beherrschen bestimmt ist. Von der Existenz jener Tiefe ahndet man freilich hier in der Haupstadt sehr wenig, und Sie können sich leichtlich denken, wie die *alten Perücken* über mein Verhältniss zum Kronprinzen ihre Köpfe schütteln. Da der König aber still schweigt und seinen Sohn lesen und treiben lässt was er will — dem Vater ist wohl im Grunde wenig dran gelegen ob man die Französischen Tragiker u. s. w. respectirt oder nicht, wenn man ihm nur nicht politische Kreuzsprünge macht — so sehen sie die Bekehrung des Prinzen zur Schwärmerey als entschieden an und damit das lang gefürchtete Jahrhundert der durch mich und meine Freunde auf die Bahn gebrachten ästhetischen Barbarei und Schellingischen Mystik als leider! angefangen. —

Man muss dem Prinzen Oscar übrigens innig gut werden, wenn man

ihn näher kennt. Er ist schön und ritterlich, unschuldig und brav, weich und kräftig, ernst und heiter, alles am rechten Platze. Er kann fröhlich, ja muthwillig seyn, wie es seine zwanzig Jahre mit sich bringen, aber das ernste und besonnene Prinzip, das einem Nordischen Fürsten so wesentlich zu besitzen ist, scheint immer mehr und mehr in ihm vorherrschend zu werden. In summa, wir haben sehr viel von ihm zu hoffen und erwarten. — Es ist ein eignes und seiner Art, so viel ich weiss, ganz neues psychologisches Phänomen, diese Transsubstantiation eines jungen *französisch* gebornen Menschen in eine durchaus entgegengesetzte Natur. Die Übersetzung seiner ersten Individualität in die zweite ist aber so gelungen, dass keiner, der nicht das Gegentheil historisch wusste, aus der Art seines Sprechens und seines Umgangs vermuthen würde, er wäre nicht mitten in Schweden geboren. Dieses Glück haben wir, nächst Gott, dem eben so ächtschwedischen, als gründlich gebildeten und liebenswürdigen Erzieher des Prinzen, dem Canzlei-Rath von Tannström zu verdanken; so wie auch, dass er eine tüchtige, freie und constitutionelle politische Denkungsart in seinem Innern entwickelt hat. Geschichte, Geographie und Kriegswissenschaft sind übrigens seine täglichen Hauptstudien; er ist von der Armee sehr geliebt, und scheint entschlossen, seinen Feinden einmal recht derb auf's Leib zu gehen.

So habe ich denn das »*a Jove Principium*» im Auge habend, Ihnen meinen fürstlichen Gönner und Jünger recht ausführlich geschildert. Es wird Ihnen nicht unlieb seyn zu hören, dass der Schwedische *Princeps Juventutis* das Deutsche gründlich lernen will. Er *spricht* es auch schon, obwohl noch sehr ungeübt, und will es jezt anfangen zu *schreiben*. — Jezt etwas von mir selbst und meinen hiesigen Freunden. Meine Gesundheit ist noch häufig von allerlei Magenschmerzen, hämorrhoidalischen Verdriesslichkeiten u. dgl. gezwackt und geplagt. Ich will aber im künftigen Sommer eine ungeheure Menge Brunnenwasser verschlucken, wovon mir Freunde und Ärzte grossen Nutzen versprechen. Unterdessen verarbeite ich allmählich allerlei während meiner Reise gesammelten Stoff, und werde wohl bald ein sich darauf beziehendes grösseres Werk, aus Prosa und Versen vermischt, herausgeben. Über Deutschland muss ich wohl die meisten von meinen Briefen im Pulte behalten, bis auf eine fernere Zukunft; denn die Gränzlinie zwischen dem, was ich über die dortige Lage der Dinge und bedeutende persönliche Verhältnisse *sagen* oder *nicht sagen* darf, ist gar fein und schwierig zu ziehen. Ich bin noch über diesen Punct mit mir selber in grosser Confusion und Uneinigkeit. Einige Gedichte aus diesem beabsichtigten Reisewerke hab' ich einem poetischen Taschenbuch für 1820 einverleibt, unter dem Nahmen *Vandrings-Minnen* (buchstäblich: Wanderungs-Erinnerungen). Die Überschriften kann ich Ihnen mittheilen, weil sich

nichts weiter mittheilen lässt, und Sie doch ein so güthiges Antheil an meinem Thun und Treiben nehmen: 1. *Die neunjährige Dichterin* (An die Frau von Helwig, veranlasst durch ein kleines Bildniss, wo sie als Kind gezeichnet ist.) 2. *An Schelling* (das deutsche Original kennen Sie.) 3. *Tyroler-Lied.* 4. *Italia.* 5. *Byström's Juno* (eine schöne Gruppe von einem in Rom lebendem Schwedischen Bildhauer.) 6. *Bettina.* (Nachklang eines Albaner-Liedes.) 7. *Die schöne Nonne.* 8. *Auf der Gebirgshöhe von Olebano.* 9. *Sicilianisches Lied.* 10. *Der Besuch in Sorrento.* 11. *Die Guitarrspielerin auf dem Jahrmarkte.* 12. *Abschied von Villa Borghese.* 13. *Die Gondelfahrt.* 14. *In den Kärnthner-Alpen* (das Deutsche Original hab' ich Ihnen ja mitgetheilt.) 15. *An eine Schwester.* 16. *Das Kinder-Ballett* (eine Wienerische Theaterscene.) 17. *Einsamkeit.* 18. *Aussicht.* 19. *An Steffens* (auch zuerst Deutsch gedichtet, an seinem Geburts-Tage.) 20. *Wandrers Abendlied.* — Unter vielen andern, die zu diesen Cyclus gehören, aber noch ungedruckt sind weil ihnen die letzte Hand fehlt, werden auch jene Sonette zur Ehren der Heil. Jungfrau zum Vorschein kommen, die ich in München *deutsch* niederschrieb. Auch ein Gedicht zum Lob des *Albrecht Dürer,*[26] eine Canzone über *Raphaels Cäcilia,* Stanzen über *Rom* u. s. w. wovon künftig ein mehreres.* Ich beeile mich um mit einer Menge dergleichen Gegenstände so schnell wie möglich fertig zu werden, weil ich nachher mich vaterländischen Romanzen und dramatischen Bearbeitungen Skandinavischer Stoffe fast ausschliessend widmen will. Mein Freund *Geijer* arbeitet sehr ämsig in der Schwedischen Geschichte, und hat im leztverflossnen Herbste, wo der Kronprinz täglich seine Vorlesungen besuchte, einen fast göttlich herrlichen Vortrag über die altnordische Geschichte (von Odin an bis zum Gustaf Wasa) gehalten. In Upsala giebt man jezt eine Zeitschrift Svea heraus, die sehr viel für die Zukunft verspricht. Geijer hat dort eine schöne Abhandlung *über Feodalismus und Republicanismus* einrücken lassen, die auf eine merkwürdige, aber ganz selbstständige Weise mit Steffens' politischen Ideen in den wesentlichsten Puncten zusammentrifft. Sie wird auch vom Prinzen Oscar mit lebhaften Interesse gelesen. Unsre *Presse* ist wohl jezt die *freieste* in Europa; nur die Tageblätter stehen unter einiger Aufsicht, die aber keineswegs besonders streng ist. Auch wird die Universität von Upsala jezt von der Regierung mit grosser Achtung und Auszeichnung behandelt. Drum sind auch die 900 Studenten dort sammt und sonders ausgemachte (obwohl constitutionelle) Royalisten. — Hier in Stockholm

* Auch über den *Kaiser Julianus* (dem Abtrünnigen) hab' ich eine wunderliche Art von *antiker Romanze* im Sinn, aus vier Abtheilungen in Alcæischen Versmaasse bestehend.

hat man wohl an der Persönlichkeit des Königs allerlei auszusetzen, aber mit dem Sohne ist man allgemein zufrieden. In den Provinzen hat aber auch *jener* sich im grossen Credit zu setzen gewusst. Im Grunde hat er den besten Willen, nach Maassgabe seiner Ein- und Ansichten; aber er ist ein *Franzose*, und fühlt sich als *Ausländer*, ist dabei durch eine Revolution gebildet und an revolutionären Schauspielen gewöhnt, und dies macht sein Innres unsicher, schwankend und schwermüthig. Gegen unsre Nachbarn beträgt er sich indessen mit Muth und Gewandtheit, gegen das Volk mit Freundlichkeit, und mit Achtung gegen die Repräsentanten desselben. Er lebt an seinem Hofe wie ein militärischer Einsiedler, streng und sparsam, will aber dass die Armee prächtig und glänzend erscheinen soll, und ist in seinem eignen Anzug fast ein bischen zu ausgesucht. Eitel ist er freilich, wie alle Franzosen; aber, wäre er nur nicht so reizbar, hitzig, inconsequent und hypochondrisch, er würde doch einer von unsern tüchtigsten Herrschern seyn. Dies erwarten wir aber von seinem Sohne, der es freudig fühlt, dass er in der Nation gleichsam *eingewurzelt* ist. —

Von den alten *Edda's* haben wir durch Rask und Afzelius eine schöne Ausgabe erhalten, mit einer gut gelungnen Übersetzung in unsrer jetzigen Sprache. *Afzelius* hat auch eine treffliche Sammlung von unsern Ritter- und Liebesliedern aus dem Mittelalter herausgegeben, mit den alten Melodieen dazu. Er macht selbst sehr hübsche Lieder, so wie auch ein andrer Freund von mir, *Hedborn*. Beide sind Hofprediger hier in Stockholm. —

Ist *Hjort* noch in München, oder ist er dort über Weihnachten gewesen? Ich wollte dem trefflichen Freund etwas Geld schicken, was ich ihm noch schuldig bin, weiss aber gar nicht wohin ich Briefe und Gelder adressiren soll. Er hat mir aus Florenz geschrieben im Anfang Novembers, wo er sich auf ein vorhergehendes Schreiben aus Rom bezieht, worin mir alles Nöthige über Geld und Adresse gesagt seyn sollte; dieser Brief ist aber unterwegs verloren gegangen, denn ich hab' ihn nie gesehen. Nur so viel merkte ich aus seinem Florentinischen Brief, dass er in München den Winter verleben wollte und nachher Paris besuchen. Er ist in Florenz der Krankenwärter des unglücklichen Rühs gewesen; dies sieht dem guten und wahrhaft grossmüthigen Hjort sehr ähnlich. Ob Rühs noch lebt, weiss ich nicht.

Schliesslich, mein ehrwürdiger Lehrer, lassen Sie sich Ihre letzte Krankheit fein als *Warnung* gelten, dass Sie nun nicht länger die Ausgabe Ihrer heiss erwarteten *Weltalter* verzögern!!! Wer weiss, wie lange der irdische Lebensfaden fortgesponnen wird? —

Wenn das Buch wirklich fertig ist, so senden Sie es entweder der ***Frau** Generalin v. Helwig* in *Berlin* oder dem dortigen Schwedischen Le-

gazions-Secretär *von Maule* — so werd' ich's wohl am sichersten bekommen. An mich können Sie schreiben entweder unter Umslag an die Helwig, oder an *Professor Geijer* in *Upsala*,* weil ich noch nicht weiss wie lange ich hier in Stockholm verweilen werde. Im letzten Fall thun Sie vielleicht besser, Ihren werthen Brief lieder über *Stralsund*, als Hamburg gehen zu lassen; man sagt, dass der Postgang über Hamburg jezt langsamer ist. — Wenn ich die Sache recht bedenke, so ist, was die *Weltalter* betrifft, das Räthlichste, dass Sie mir das Buch gradezu mit der Briefpost senden — wenn nur dieser Weg überhaupt *zuverlässig* ist. Denn das bischen mehrere Postporto macht mir keine Bedenklichkeit — Die Hauptsache ist, das Buch *geschwind* zu bekommen — weil mir sehr viel daran gelegen ist.

In Deutschland scheint die seltsam-peinliche Lage der Dinge jezt bald ihren höchsten Culminationspunct erreicht zu haben. Was wohl daraus entstehen wird? — Die Rolle, die besonders Preussen in dieser tragikomischen Farce spielt, ist zum Grausen abgeschmackt. Hier behauptet man, die Deutschen hätten eine unermüdliche Lammesgeduld und werden sich in Alles willig fügen und schmiegen. Ich kann aber die Möglichkeit von so etwas nicht im Kopf hineinzwingen. Mag aber geschehen was da will, Gott und das Gute werden doch wohl am Ende siegen.

Wie geht's den lieben Freunden und Freundinnen in München? und vor allen Ihrer holden, trefflichen Pauline? Was macht die gute Louise Seidler? Ist sie noch immer in Rom? — Sie hat mir Ihr Bildniss versprochen und Sie muss ihr Gelübde erfüllen. Sag' ihr das! — Grüssen Sie auch den braven Thiersch herzlich und seine heitre Frau — Die Niethammer's[27] sind wohl noch lebend und gesund? — Wie mögen jezt Ihre Knaben sich blühend entfalten! — O könnt' ich mich doch in Ihrem Kreise wieder versetzen, Ihr Lieben Alle! — Aber ich bin im Geiste oft bei Euch — zweifle auch nicht, dass Sie mich in Ihrem Andenken behalten.

Atterbom.

*

Stockholm d. 16 Juni 1820.

Wenn diese Zeilen in Ihre Hände kommen, mein verehrter Freund, haben Sie wahrscheinlich schon einen ausführlichen Brief von mir erhalten. Tausendmal Dank für Ihr letztes Schreiben; ich habe viel darauf zu erwiedern, und wenn ich die Portion Mineralwasser verschluckt, welche mir die Ärzte verordnet haben, werd' ich wohl die Feder ergreifen und Ihnen aus warmen Herzensgrunde mein gegenwärtiges Leben und Streben ausein-

* Oder auch an den Buchdrucker der Universität, *Magister Palmblad.*

andersetzen. Ich gehe in diesen Tagen nach Ostgothland, um in meinem Geburtsort den 92:ten Geburtstag meines Grossvaters, eines alten ehrwürdigen Geistlichen, mitzufeiern; dann nach dem Gesundbrunnen *Porla* in Nerike, und von dort in August nach Upsala, wo ich den Herbst und den Winter zu verleben willens bin. Der Kronprinz wird auch in Herbst die Universität besuchen. Zum Weihnachten wird hoffentlich eine Sammlung von Gedichten, Briefen und prosaischen Aufsätzen, die sich auf meine Reise in Deutschland und Italien beziehen, die Druckpresse verlassen. Davon und von meinen sonstigen Verhältnissen werd' ich Ihnen in meinem ordentlichen Brief ausführlich erzählen. Der Überbringer dieser Zeilen heisst Hällström,[28] ist Mineralog und Optiker, überhaupt, wie es mir scheint, ein wackrer, gründlich gebildeter, von regem wissenschaftlichen Eifer beseelter Jüngling. Das Gute, was in ihm liegt, werden Sie leicht entdecken, und ich bedarf um so weniger viele Worte drüber zu machen, da ich ihn selber persönlich nur seit kurzem und eigentlich nach Hörensagen kenne. Er kommt Ihnen mit redlicher, tief gefühlter Verehrung entgegen, und hat mich gebeten, ihn auf die in unsrer Entfernung einzig mögliche Weise Ihnen vorzustellen. Und somit leben Sie wohl und glücklich, mein ehrwürdiger Meister und Freund, und erinnern Sie sich Ihres

Treuergebensten

Atterbom.

*

Upsala d. 9 April 1824.

Rousseau hatte die unglückliche Gewohnheit, so oft er auch Briefe an seine Freunde schreiben wollte, die Ausführung des guten Vorsatzes von einem Posttag zum Andern so lange aufzuschieben, bis er endlich aus Verlegenheit und Angst, wie er's nur anfangen sollte um sein wunderliches Benehmen zu entschuldigen, *gar nicht* zum Schreiben kam, sondern auf immer schwieg — während er in seinem Gewissen sich drüber immerfort die bittersten Vorwürfe machte. *So* ist es, leider! *mir* auch in Hinsicht einiger sehr lieben Freunde gegangen; und fast wäre mir für immer, durch meine eigne unverzeihliche Schuld, das schöne Glück entschwunden, Ihnen, mein ewig hochverehrter und hochgeliebter *Meister*, noch durch das einzige — obwohl dürftige! — Mittel der schriftlichen Mitthei-

lung mein Leben und Treiben bisweilen näher zu bringen. Glauben Sie mir indessen auf mein Wort, dass mein Gemüth Ihnen noch mit derselben innigen Treue und Dankbarkeit zugewandt ist, wie in der unvergesslichen Zeit, wo wir mit einander unmittelbar persönlich lebten — und dass ich noch keinen Mann habe kennen gelernt, dem ich von *dem* Orte meines Herzens, wo *Ihr* Bild wie ein Heiligthum lebt, auch nur das kleinste Winkelchen einräumen möchte.

Wahrlich! wenn jenes Übermaass von Güte, das Sie mir sonst so erregend und ermunternd zeigten, mich diesmal nicht entsühnen will: so bin ich nicht zu entsühnen. Wenn Sie mir auch künftig mit keiner Zeile Ihrer theuren Hand beehren, so hab' ich alles Recht verloren, mich beklagen zu dürfen. Aber, dass ich Sie unaussprechlich lieb halte, und hoch über Alle schätze, die mir sonst im Leben auf irgend einer bedeutenden Weise entgegengekommen sind — *das* will ich Ihnen dennoch, in *dieser* Sphäre des Daseyns wie in *jeder* zukünftigen, unverhohlen und uneigennützig zeigen. Strafen Sie mich, wie ich's verdiene, so ruf' ich aus, wie's in jenem deutschen Volksliede heisst:

»Wenn ich Dich liebe, *was geht's Dich an?*»

und die Treue meiner Anhänglichkeit kann durch *nichts* verändert werden.

Freilich hab' ich durch meinen liebenswürdigen Verwandten *Kernell* erfahren, dass Sie noch immer gütig meiner gedenken. Was er mir von Ihnen erzählt, und der Gruss, den er mir von Ihnen gesendet, hat meinen Muth angefacht, die unnütze Schaam über mein langes Stillschweigen endlich zu besiegen. Dazu kommt, dass ich in der Unruhe, in der alle Kernells hiesigen Freunde über den Ausgang seiner (uns vor einiger Zeit verkündigten) gefährlichen Krankheit schweben, von Niemanden eine zuverlässigere Nachricht über sein Befinden erwarten kann, als von Ihnen, der Sie ihm — dem wahrhaft trefflichen Jüngling! — so viel Wohlwollen und Theilnahme bezeigt(!), und seine Umstände so genau kennen. *Wenn* er noch lebt — so werden ihn wohl die beigefügten Zeilen von mir und noch ein paar freundlichen Wesen erfreuen. Ich ersuche Sie um die Gefälligkeit, dass Sie ihm unsre Briefchen einhändigen. Er wird aus ihnen ersehen, wie treu und glühend ihm vaterländische Freundschaft Leben, Gesundheit und glückliche Wiederkehr zuwünscht. Wäre das (für *uns*) Schreckliche geschehen, dass er schon von der Erde abgeschieden ist, — oder geschieht es vielleicht in diesen Tagen, — so wird er in sehr vielen Herzen eine Lücke zurücklassen, die durch *nichts* in *diesem* Daseyn wieder erfüllt werden kann. *Er* freilich verliert nichts bei dem Umtausch. Einem Engel ähnlich an Gemüth, wie an Antlitz und Betragen, war er

immer; und so wird er *dort* nur die Flügel freier und schöner entfalten. *Uns* ist er auch nicht verloren, die wir *wissen*, was wir *glauben*. Die Kürze, ja Nichtigkeit der irdischen, der bloss apparenten Zeit ist das einzige, was bei dergleichen schmerzlichen Vorfällen trösten kann, wo einem fast die Brust zerspringen möchte. Das Loos seiner Mutter und Geschwister ist aber bei alledem sehr zu bedauern; und leicht könnte besonders bei seiner jüngern Schwester, einem von Gott und Natur herrlich ausgestatteten Mädchen, sein Tod über ihr ganzes Erdendaseyn einen Schatten werfen, der ihre schöne Seele — obwohl nichts destoweniger an die Lichtkraft und Milde der *Sonne* glaubend — in langer Sonnenfinsterniss versetzte. Wunderbare Verkettung der Dinge! wenn so weit von vaterländischer Erde, in Erlangen, die Gebeine ruhen müssen des guten Jünglings, der hauptsächlich dahin zog, um *Ihre* Bekanntschaft zu machen und Ihre Vorlesungen zu hören! wenn der redliche, fromme Jünger der Weisheit, gerade zu des Lehrers Füssen sitzend, die *letzte* Weihe der höchstens Geheimnisse so früh erhalten sollte; und damit früher, als dieser, die Stufe der *himmlischen* Meisterschaft gewinnen! —

Die *Insel der Glückseligkeit*, von der ja Kernell Ihnen einiges erzält, wird bald im Druck erscheinen. An der ersten Abtheilung — denn das Ganze wird in zwei Abtheilungen herausgegeben — arbeiten fortwährend Setzer und Druckerpresse. Bis Ende Mai wird sie ausgedruckt seyn; die zweite wird im Herbst erscheinen. Die ganze Composition ist so weitläufig (Gott gebe, nicht *weitschweifig*), dass jeder Theil wohl aus 18 Bogen — jedoch freilich sehr spatiös gedruckt — bestehen wird. Das von mir dramatisirte (oder dramatisch-dialogisch erzählte) Mährchen ist ursprünglich einheimischer Herkunft, aber nicht alt. Es scheint erst in der ersten Hälfte des letztverflossnen Jahrhunderts entstanden zu seyn. Es hat eine tief tragische Bedeutung, welche freilich durch einige Veränderungen und Zusätze, die ich mir mit dem Stoff erlaubt habe, noch bestimmter und schneidender hervorspringt. Es ist das *Trauerspiel der Phantasie.* Sobald der erste Theil fertig gedruckt ist, send' ich ihn meiner Freundinn Frau v. Helwig zu, welche die Schwedische Sprache, Diction u. s. w. vollkommen versteht, und gerade jetzt mit der Herausgabe eines Werks über Schweden beschäftigt ist. Wenn sie nach Durchlesung meines Gedichts noch mit Ihnen in dem für mich überaus schmeichelhaften Wunsch übereinstimmt, dass ich es *verdeutschen* sollte — so wär' es wohl möglich, dass ich (in dieser Hinsicht) in Öhlenschlägers Fussstapfen zu treten mich erkühnte, und zugleich oder nachher eine verdeutschte Auswahl meiner Gedichte versuchte. Ich habe übrigens *mehrere* dichterischen Projecte grösseren Umfangs theils durchgedacht, theils stückweise auf's Papier

ausgeführt, die ich jetzt, nachdem mir Gott das Kreutz vieljähriger Kränklichkeit abgenommen oder wenigstens viel leichter gemacht, allmählich vollenden werde. Glauben Sie auch, wie die gute v. Helwig, dass *ich* — ein im Grunde unbekannter Fremdling — Verleger zu etwas dergleichen im Deutschland finden könnte?

Mein Aufenthalt in Stockholm und am Hofe in den Jahren 1820 und 1821 waren(!) weder für meine Auctorschaft noch für meine Gesundheit und Lebensfreude besonders erspriesslich. Im Sommer und Herbst 1822, nachdem ich ein Halbjahr hindurch öffentliche Vorlesungen über die Kreuzzüge (nach einer Einleitung über den Sinn für Geschichte und besonders für Geschichte des Mittelalters) gehalten hatte, mit grosser Anstrengung, nahm die kränkliche Stimmung meines Körpers so sehr zu, dass ich in völliger Unthätigkeit gefesselt nur die Auflösung meines irdischen Daseyns erwartete. Im folgenden Winter und Frühjahr konnte ich wieder ein bischen den verlassenen Faden meines Märchen-Dramas aufnehmen und fortspinnen. Indessen war ich doch fortwährend kränklich und hypochondrisch, bis sich unvermutheterweise mir eine Arzenei darbot (gegen das Ende des letztverflossenen Sommers) die heilsamer als alle vorher versuchten auf mich eingewirkt, und mir die Morgenröthe einer glücklicheren Zeit verkündigt. Wahrscheinlich hat Kernell Ihnen schon davon erzählt, aus Nachrichten von seiner Mutter und einer (freilich sehr kurzen) von mir, dass ich während meines lezten Sommer-Anfenthalts in Ostgothland (meinem Geburtslande) die Bekanntschaft eines hübschen und herzensguten Mädchens gemacht habe; und was aus dieser Bekanntschaft erfolgt ist. Ich habe mich zum erstenmal in meinen Leben ordentlich verliebt, und also mich (billigerweise) auch ordentlich als Bräutigam versprochen. Meine Braut ist ein Fräulein *Ebba von Ekenstam*, liebevoll, verständig, treu und fromm; dabei gesund und kräftig wie die Natur, deren Schönheit sie mir in der *einfachsten* Anmuth zurückstrahlt. Sobald nur meine Insel flott geworden ist, eil' ich auf's Land, wo ich die Monate Juny, July und August in ihrer holden Gesellschaft, zum Theil am Ostsee in dem Waldgebirge *Kolmården,* in einer der schönsten Gegenden Schwedens, zubringen werde. Meine Adresse während des Sommers ist *Linköping* und *Solla;* bis zum Ende Mai's verbleib' ich aber *hier*. Vielleicht wird es mir möglich, im künftigen Jahr das Band der Ehe zu knüpfen; die Besoldung, die ich als sogenannter *Adjunct der Theoretischen und Practischen Philosophie* geniesse, ist aber äusserst gering, so dass meine oeconomische Lage sehr viel zu wünschen übrig lässt — um so mehr, weil meine Braut eben so arm ist, wie ich selber.

Im nächsten Herbst werd' ich auch philosophische Vorlesungen halten.

— Nun, wann bekommen wir denn Ihre *Weltalter?* oder wenigstens Ihre *Vorlesungen über Mythologie?* — Wir erwarten beide, mit der heissesten Ungeduld. — Mein Freund Geijer, der jetzt seine *Geschichte Schwedens* drucken lässt, bittet mich Ihnen seinen Gruss inniger Verehrung darzubringen. — Mein Freund und vormaliger Reisegefährte Hjort hat mir sein Buch *Erigena*[28] u. s. w. zugeschickt. Ich habe bis jetzt nur Zeit zum *Blättern* darin gehabt — werd' es aber mit mir auf's Land nehmen. Es scheint gründlich und interessant zu seyn. Im künftigen Frühjahr erscheint vielleicht auch von *mir* ein Versuch, die ethische und religiöse Seite der sogenannten Naturphilosophie darzustellen[29].

Übrigens hat der *litterarische* Kampf bei uns sich fast ganz zu einem *politischen* verwandelt. Die *liberale* (in Amerikanischem und Französischem Sinn) Parthei residirt in Stockholm, und herrscht in den dortigen Tagblättern. Weil wir hier in Upsala ihre Ansichten seicht, ja fast durchaus leer und absurd finden, haben sie die Upsalische Universität für das Haupt der Schwedischen *Ultraisten* oder *Royalisten* erklärt, und haben Geijer, Biberg, mir u. a. m. mitsammt der hiesigen Litteratur-Zeitung und allem was von hier ausgeht, einen grimmigen Hass geschworen.

Leben Sie gesund und glücklich, grüssen Sie Ihre holde Pauline, deren Gedächtniss noch in meinem Innern gleich blühend sich erhält und ewig erhalten wird — Ihrer ganzen Familie, den liebenswürdigen Schubert, und andre Ihrer Freunde von Ihrem *ewig treu ergebenen*

D. A. Atterbom.

Wie geht's der guten Louise Seidler?

Upsala d. 10 Febr. 1826.

Unmöglich, mein ewig verehrter Meister und Freund! kann ich die schöne Gelegenheit mir entschlüpfen lassen, Ihnen einen dankbaren Gruss, zwar nur mit eilender Feder, in *Geijers* treuer Begleitung darzubringen. Der Glückliche, der Sie vor so kurzer Zeit von Angesicht zu Angesicht gesehen und gesprochen! *Mich* trennt von Ihnen jetzt schon eine *acht*jährige Entfernung, obwohl *körperlich* nur; denn im *Geiste* bin ich fortdauernd und immer bei Ihnen in Verehrung und Liebe gegenwärtig. Vielleicht haben Sie mir, in der letztverflossenen Zeit, doch ein bischen Flüchtigkeit und Vergesslichkeit zugetraut; mein verewigter Verwandter und Freund *Kernell* ermahnte mich ein paarmal von Erlangen aus recht dringend, dass ich Sie eines bessern belehren möchte; ich war aber, in jener Zeit, noch selbst sehr kränkelnd, missmuthig und unthätig. Jedoch

raffte ich mich kurz vor seinem Tode zusammen, und schrieb an ihn und an Sie zu gleicher Zeit: ich hoffe, dass Sie daraus wenigstens meinen guten Willen, meine fortwährende Gesinnung erkannt haben. Mit der herzlichsten Freude hab' ich von Geijer gehört, dass Ihre Gesundheit wieder hergestellt ist, und dass wir bald von Ihrer verjüngten Lebensthätigkeit, Ihrem erheiterten Muth lang und sehnlich erwünschte Früchte zu erwarten haben. Möge Ihnen der Allweise und Allgute dazu seinen reichsten Seegen verleihen!!! — Des alten Versprechens, die *Weltalter* in's Schwedische überzutragen, bin ich noch treulich eingedenk, und werd' es bewerkstelligen, so gut ich vermag, sobald sie nur da sind. Treten Sie nun recht bald wieder auf, herrlicher Kämpfer des Lichts, und seyn Sie mit freudiger Vorempfindung gewiss, dass Sie unzähliche empfängliche Gemüther berühren werden, und in ihrer nach neuer Lebensregung in Philosophie und Religionswissenschaft lechzender, durch alle germanische Lande verbreiteten Gemeinde unendlich viel Entscheidendes für die Geburt einer besseren Zukunft bewirken!

Um so schwiegsamer *Sie* seit vielen Jahren sind, um so mittheilender und schreiblustiger ist *Steffens.* Wenn der sonst so reichbegabte, so von Herz und Geist sprudelnde Mann nur mit mehr Klarheit, Maass und bestimmter Gestaltung, auch mitunter ein bischen *concentrischer* schriebe! Dass er hier, in Schweden und Upsala, zur Sommerzeit 1824 war, wissen Sie ja; dass er, während seines hiesigen Aufenthalts, in meinen Zimmern wohnte, vermehrte, wie Sie sich's leicht vorstellen können, unendlich meine Freude über sein Hierseyn. — Wie oft und feurig sprachen wir von *Schelling!!!* Wie schön entglühte, schon bei dem blossen Klang Ihres Nahmens, der begeisterte Freund, mit seinen strahlenden, thränenfeuchten Augen! — »Er hat nur *einen* Fehler», — sagte er von Ihnen: »er will seine Weltalter *gar zu* vortrefflich machen, er will in seinem Werke etwas *durchaus Vollendetes* liefern; so etwas aber, *allzu streng genommen,* vermag nur allein *Gott*». — Zeigen Sie uns denn bald durch die That, dass Sie *auch diesen* Fehler nicht haben; geben Sie uns nur, was in Ihren Kräften steht, ein *menschlich vortreffliches* Werk — und Sie werden genug für Ihre Mitmenschen, für Zeit und Unsterblichkeit geleistet haben. — Und entschuldigen Sie vor Allem meine dringende Ungeduld, wenn sie aus diesen Zeilen allzu lebhaft hervorblickt!

Dass ich, nun schon seit zwei Jahren, Bräutigam eines guten, hübschen, tüchtigen, liebenswürdigen Mädchens bin, haben Ihnen wohl in Carlsbad meine reisende Freunde sattsam erzählt, vielleicht aber nicht, dass ich in dem blühenden Sommermonat gegenwärtigen Jahrs mich mit der holden Geliebten durch das heilige Band der Ehe verknüpfen werde.

Wahrscheinlich wird gerade der Johannis-Abend zu unserm Hochzeittag bestimmt[30], und meine Brautnacht wird, wie hoffentlich mein folgendes Leben, ein heller und weniger *Midsummernights-dream* werden. Meine Braut heisst Ebba von Ekenstam (Eichenstamm), Tochter eines verstorbenen Obersten bei der Amiralität. Sie ist eine blühende, schöngewachsne, kerngesunde Blondine, von 24 Jahren. — Übrigens geniesse ich hier, als sogenannter *Adjunct der Theoretischen und Practischen Philosophie*, einer äusserst geringen, ja dürftigen Besoldung; meine Braut ist auch arm, und wenn nicht recht geschwind irgend ein alter Professor stirbt, oder Abschied nimmt, so muss Gott uns wie die Lilien auf dem Felde ernähren. — Meine Gesundheit, mein Lebensmuth, meine geistige, ja zum Theil körperliche Jugend haben sich durch den erquickenden Einfluss dieses Verhältnisses kräftig wiederbelebt; von den Fesseln, in welchen Kränklichkeit und Hypochondrie sonst, so viele (freilich verlorene!) Jahre hindurch, mich schlugen, fällt die eine nach der andern herunter; und so werd' ich auch als Dichter und Schriftsteller künftighin allerley von mir hören lassen. — Grüssen Sie von mir den Herrn Grafen von *Platen* schönstens, ich habe ihm, und dem andern verehrten Freunde, Prof. *Engelhardt*,[31] auf ihr Verlangen durch den Buchhändler Deichmann in Copenhagen, im vorigen Jahr, Exemplare von *Lycksalighetens Ö* (einem dramatisirten allegorischen Märchen) und von meiner *Gedächtniss-Rede über Kernell* gesandet. Die Schauspiele von Gr. Platen sind lebhaft und geistreich. Der zweite Theil meines oben genannten Märchens, aus welchem man erst deutlich einsehen kann wo das Ganze hinauswill, und zur klaren Anchauung meiner Idee gelangen, wird im künftigen Herbst erscheinen. Nachher will ich ein Buch über *Italien*, das in Schweden eine *Terra incognita* ist, herausgeben; dann ein Band philosophischer und ästhetischer Aufsätze; dann aber mich wenden an's Dramatisiren einiger Gegenstände aus der schwedischen Geschichte — und *dies* soll der Haupt-Augenmerk meines künftigen Lebens und Wirkens werden.

Die Uhr schlägt gleich 7 am Dom-thurme neben mir — ich muss unverzüglich den Brief endigen! — Gottes Segen, alles Heil, ewiges und irdisches, über Sie, Ihre liebenswürdige Gattin, Ihre Familie, Ihre Freunde! Und zählen Sie zu diesen immer

Ihren treuen

Atterbom.

Upsala d. 23 Jan. 1834.

Ewig verehrter Meister und unvergesslicher Freund!

Nach vieler Jahre Schweigen erleb' ich endlich die Freude, Sie wieder, obwohl nur schriftlich zu begrüssen; und zwar durch Vermittelung zweier jungen Freunde und Gelehrte von Upsala, die ich Ihnen hiemit auf's wärmste empfehle; Sie heissen *Kjellander* und *Carlson*,[38] Doctoren der Philosophie, beide an Kopf und Herz mit schönen Naturgaben ausgestattet, und in jeder Art von gründlicher humanistischer Bildung gleich vorzüglich ausgezeichnet. Der erste hat sich sogar durchaus der Philosophie gewidmet, und ist bei der hiesigen Universität als Docent in der Geschichte der Philosophie angestellt. Beide werden, als lebendige Briefe Ihnen vollständig erzählen von meinem jetzigen Leben und Thun, meinen Unternehmungen, Wünschen und Hoffnungen; beide werden, so Gott will, mir freudige Nachrichten von Ihnen, Ihrer holdseligen Pauline, Ihren ganzen lieben Familie, so wie von Ihrem mächtigen, neuverjüngten wissenschaftlichen Wirken zurückbringen. Millionen und abermal Millionen der herzlichsten Grüsse und Seegenswünsche! Führen Sie uns nur bald ein in die Hallen Ihren *Weltalter*, oder Ihrer *Philosophie der Offenbarung;* ein Lichtgenuss, von allen meinen denkenden Landsleuten sehnlich erwartet, von Niemand sehnlicher, als von Ihren

mit unwandelbarer Treue ergebenen

P. D. A. Atterbom.

Upsala d. 25 Jan. 1835.

Verehrter Freund und Meister!

Der Überbringer dieser Zeilen ist ein junger mir sehr theurer Freund, Docens in der Ethik und Amanuens bei der hiesigen Bibliothek, Magister *Böttiger;* unter den jüngern Dichtern meines Vaterlandes einer der vorzüglichsten. Ich erkühne mich ihn hiemit Ihrem Wohlwollen zu empfehlen, dessen ich ihn in jeder Hinsicht würdig schätze. Was *mich* betrifft, kann er den Dienst eines *lebendigen Briefes* leisten; und also habe ich für jetzt nichts weiteres hinzuzufügen, als mit tausend Danksagungen für Ihre *Vorrede* zu der kleinen Schrift *V. Cousins*, hunderttausend sehnsüchtigen Wünschen nach Ihren *Weltaltern*, *Philosophie der Mythologie*, *Philosophie*

der Offenbarung u. s. w., und endlich hunderttausendmal hunderttausend Grüssen an Ihre holde Gattin und ganze mir unvergessliche Familie, mich

unterzuzeichnen
Ihr ewig treu ergebenster
P. D. A. Atterbom.

Ewig verehrter Meister!

Diese Zeilen haben nur die Bestimmung, meinen Jugendfreund, den Präsidenten u. s. w. *von Hartmansdorff* bei Ihnen anzumelden. Was ich von ihm — der mehrere Jahre in Schweden *das* gewesen, was man bei Ihnen »Minister des Cultus» (der kirchlichen und wissenschaftlichen Angelegenheiten) nennt — in möglichster Kürze berichten kann, ist: dass Sie in ihm einen von den reinsten, bravsten, in jeder Hinsicht tüchtigsten Männern werden kennen lernen, die Gottes Erde je getragen hat. Dadurch, so wie durch den hellen Verstand, die gründlichen Kenntnisse und den unerschütterlichen Muth, die in ihm mit der lautersten Vaterlandsliebe vereinigt sind, ist er auch der edelste *politische* Charakter geworden, den das jetzige Schweden, durch unselige Partheiungen zersplittert, durch einen erbärmlichen und noch mehr abscheulichen Pseudo-Liberalismus heruntergebracht, aufzeigen kann. — Auch seine Frau wird, wie ich hoffe, Ihnen und Ihrer Gattin sehr gefallen.

Wie gränzenlos meine Freude über Ihr Auftreten in *Berlin* war und ist, vermag ich nicht auszudrücken. Ich habe darüber an unsern gemeinsamen Freund *Steffens* ausführlich, so wie über meine jetzigen Bestrebungen und Zustände, geschrieben. Er wird Ihnen wahrscheinlich das Alles mittheilen; übrigens mögen Sie den ganzen Hartmansdorff als ein lebendiges Schreiben von mir betrachten.

Lassen Sie nun Ihre Freunde, deren Sie auch in Upsala und Schweden sehr viele zählen, nicht zu lange warten auf die öffentliche Erscheinung einer Philisophie, die nicht »*Stein* statt des *Brotes*» giebt!

Mit den herzinnigsten Grüssen an Sie, Ihre Frau Gemahlin und ganze Familie, verharre

Ihr ewig treu ergebenster
Atterbom.

Ups. d. 19. Apr. 1842.

Geijer u. die *Frau v. Silfverstolpe* grüssen.

Anmärkningar.

Atterboms dotterdotter, fröken Hedvig Atterbom-Svensson, har haft vänligheten att låta mig få ta del af de Schellingiana, som äro i hennes ego. Utom de tre bref, som Plitt offentliggjort och som äro dagtecknade 29 januari och 19 augusti 1819 samt 16 mars 1820, finnas endast två små breflappar, hvilka här må aftryckas för fullständighetens skull. Den första är af Schellings egen hand och förskrifver sig från första början af bekantskapen (enligt Atterboms egen uppgift gjorde han den 12 december 1817 sitt första besök hos Schelling):

M[ünchen] 17. Dec. 17.

Ich habe ungemein bedauert, mein werthester Herr Doctor, von Ihnen verfehlt worden zu seyn und zumal gerade um die Stunde, welche ich Ihnen selbst bezeichnet hatte. Ich wiederhole daher meine Einladung mit der Versicherung, dass Sie, den Fall einer Sitzung in der Akademie ausgenommen, der in der Regel nur jeden Vorabend eintrifft, mich alle Tage in den Stunden von 3—5 Uhr Nachmittags zu Hause finden. In der Hoffnung bald das Vergnügen Ihres Besuches zu geniessen

Ihr ergebenster
Schelling.

Atterbom dröjde icke att hörsamma inbjudningen; i bref till Geijer berättade han (se Atterboms Minnen I: 127), att han den 18 dec. vardt "bjuden till Schelling på Caffe och satt hos honom från kl. $^1/_2$ 4 till kl. $^3/_4$ 6".

Det andra lilla brefvet åter, som är skrifvet af Schellings maka, är från de allra sista dagarna af Atterboms vistelse i München, alltså från midten af februari 1818:

Ist es unwiderruflich beschlossen dass Sie *Montag* abreissen? wir mögen nicht gern daran glauben. Auf jedem Fall rechnen wir darauf Sie noch zu sehen, heute sind wir nicht zu Hause aber morgen bestimmt, und für Sontag Abend nehmen wir Sie noch ganz besonders im Empfang dass Sie

doch gewiss den *letzten Abend* noch mit uns und bey uns zubringen. Den schönsten Guten Morgen von mir und Schelling.

Pauline Schelling.

*

1. Den 26 febr. 1818 öfverskredo Atterbom och hans reskamrat, den danske författaren P. Hjort, italienska gränsen.

2. Af Atterboms danska bekanta i Rom nämnas utom Hjort i Atterboms "Minnen" endast danske ministern, Schubert, och Thorvaldsen.

3. Det aldrig fullbordade "Fågel blå", hvarom mera i det följande.

4. Louise Seidler, målarinna, f, 1786, d. 1866, fick på Goethes initiativ stipendier af Karl August i Weimar för utbildning i München och Rom. H. Uhde utgaf 1874 "Erinnerungen aus dem Leben der Malerin Louise Seidler"; de ha emellertid ej varit mig tillgängliga.

5. Johann Peter von Langer (1756 - 1824) och hans son Robert von Langer (1783 – 1846) voro, den förre direktör och den senare professor vid konsthögskolan i München. Fadern var en förbittrad fiende till Overbecks och Cornelius' riktning.

6. Henriette Herz hade 1817 begett sig till Rom, där hon bildade medelpunkten i en krets af konstnärer, författare, skönandar m. fl. I hennes för öfrigt ganska torftiga "Erinnerungen" omnämnes (s. 236) flyktigt Atterbom, hon berättar om Rückerts hjälpsamhet mot honom o. s. v. Flera af de personer, som nämnas här i Atterboms bref, återfinnas naturligtvis i hennes skildringar från Rom, såsom just Louise Seidler och Consalvi. Jfr Atterboms "Minnen" II: 685 ff.

7. Heinrich Luden (1780—1847) råkade som utgifvare af tidskriften "Nemesis" i konflikt med Kotzebue.

8. En vid denna tid oerhört ryktbar process rörande lönnmordet på f. d. prokuratorn Antoine Bernardin Fualdès.

9. Auguste von Klein, tysk genre- och porträttmålarinna.

10. Dorothea von Schlegel var i Rom 2 juni 1818—27 maj 1820.

11. Johann Martin von Wagner (1777—1858), konstnär och antikkännare, som för Münchenglyptotekets räkning inköpte viktiga antika skulpturer.

12. Fr. von Thiersch (se Atterboms "Minnen" II: 681), f. 1784, d. 1860, den berömde filologen.

13. Johan Jakob Tengström (1787—1858), sedermera professor i Helsingfors. I "Aus Schellings Leben" II: 428 är namnet förvanskadt till Töngstroem.

14. Wilhelm Müller (1794—1827), skald. Af hans "Rom, Römer und Römerinnen" (1820, 2 bd) är andra delen tillegnad Atterbom.

15. Jämför Atterboms skildring i "Minnen" II: 551 ff.

16. Om Werner finns en kortare notis i "Minnen" II: 552.

17. Grillparzer är i korthet skildrad i "Minnen" II: 553 ff.

18. Josef Hormayr (1782—1843), historiker. Se "Minnen" II: 550 och 687.

19. Josef Anton Edler von Pilat (1782—1865), tidningsman.

20. Dessa svenska sonetter äro fortfarande okända, så vidt jag vet; finnas de möjligen ännu bevarade i handskrift? Utgifvaren af Atterboms "Minnen" berättar (II: 683) sig ha sett dem, men sparat deras utgifning till en fullständig samling af hans skaldestycken.

21. Hvarken kanzonen om den heliga Cecilia eller ottavedikten om Rom är känd; till äfventyrs blefvo de aldrig fullbordade. Däremot trycktes "Besöket i Sorrento" i "Poetisk kalender" för 1820.

22. De "diminutiva" verser, som Atterbom sände Schelling på samma gång som detta bref, voro de sju tyska dikter, som sedan trycktes i hans "Dikter", III: 281 ff., samt de två hittills otryckta, hvilka följa här.

*Der gütigen Geberin.**

Es weiht sich *Dir*, aus Deiner Hand empfangen,
Das Jahrbüchlein am zweyten Neujahrsmorgen.

* Pauline Schelling, se »Minnen» I: 148 och II: 683.

O, wohnt' in meinem sehnenden Verlangen
Der väterlichen Skalden Kraft verborgen,
Hinweg von Dir zu *singen* jener langen
Erst kaum gedämpften Leiden lezte Sorgen!
Doch, Du bedarfst ja keiner Runenlieder:
Dich schenkt die *Liebe* schon dem Leben wieder.

Derweil indessen noch gewöhnt zu walten
Ist Seher-Kunst in jenen nord'schen Gauen,
Erblick' ich, wie sich jezt Dir weit entfalten
Verjüngten Erdewallens Blüthenauen.
In vier- und fünffach spriessenden Gestalten
Wirst Du Dein Kleeblatt Dich umschlingen schauen,
Und prangend in dem Schmuck unzähl'ger Lenzen
Den Winter selbst, wie gestern, noch bekränzen.

Wir lauschten an der Thür zur heil'gen Stelle;
Auf flog sie, staunend jauchzten schon die Söhne,
Du standst, umflossen von des Christbaums Helle,
Der Weisheit Braut in lichter Mild' und Schöne;
Zum Tempel-Eingang ward uns da die Schwelle,
Wie Hymnen klangen uns der Kinder Töne,
Und lächelnd wogte durch das Götterzimmer
Holdseel'ger Gattin, blüh'nder Mutter Schimmer.

Wohl lässt sich's fühlen, wie an solchen Herzen
Des grossen Gatten Herz mag freudig schlagen,
Wohl, wie Dein hold Erscheinen, Trösten, Scherzen,
Den Liebling stärkt nach ernster Arbeit Tragen.
Und wie Dein Friedenshauch jedwedes Schmerzen
Dem theuren Haupt entscheucht und jedes Zagen,
So, hohe Frau! wird ewig in mir leben
Dein edles Bildniss, sanft und lichtumgeben.

In ferner Heimath einst zurück gezogen,
Wie wird mich Deine Gabe still erquicken!
Wie kommt Erinnrung dann weither geflogen,
Und sieht mich an mit klaren Sternenblicken!
Dann schwimm' ich muth'ger mit den Geisteswogen,
Die dort entsprungen an der Felsen Rücken,

Wo jezt aus erzner Tief' entfesselt fluthen
Uralter Sag' und neuen Sehnens Gluthen.

In dunklen Winternächten auch erfahren
Werd' ich von Zeit zu Zeit die Kund' am Heerde,
Wie Deine Knaben, schlank, in goldnen Haaren,
Von Hermanns-Siegen ziehn mit Helm und Schwerdte;
Und wie noch *Er*, geschirmt von Engelschaaren,
Durch mächt'ger Rede That bezwingt die Erde,
Gestaltend kühn zu Einer Herzens-Wahrheit
Der Dichtung Zauber und des Wissens Klarheit.

Dann lodern heller auf die Feuerfunken,
Dann leuchten Herz und Heerd wie Frühlingssonnen,
Dann sink' ich in die Kniee, und freudetrunken
Dank' ich mit Thränen Gott für Eure Wonnen.
Die Ferne, die uns trennt, dem Aug' entsunken
In allvereinigender Freundschaft Bronnen,
Lässt ungetrübt mich da im Spiegel schauen
An Seiner Brust die Krone aller Frauen.

Einst, wann der Erde Finsternisse schwinden,
Des Bösen Wuth verstummt, die eignen Qualen,
Wann sich am ew'gen Lebensbaum entzünden
Die Sternenlichter all' mit hellern Strahlen,
Wie frohe Kinder wollen wir uns finden
Und spielen in den morgenrothen Thalen;
Wie gestern, schmilzt von Einer Freude Flammen
Dort Weihnachts-Fest und Neujahrs-Tag zusammen.

D. 2 Januar 1818. Atterbom.

An Heinrich Steffens
am 2:n Mai 1819.

Wann Deine Lieben Freud' und Wein erfrischen
Und hell im Glanz erklingt der Gläser Zier,
Darf seinen Jubel drin ein Sänger mischen,
Der Sprache fremd zwar, doch nicht Fremdling Dir?
Aus *eines* Stamms gemeinsam kräft'gen Blute
Fernher entsprossen über'm Goth'schen Meer,

Seh' ich Dich an, so wird mir fast zu Muthe,
Als wenn das Herzblut auch gemeinsam wär'.

Wohl hold und weise hat an *diesem* Tage
Der Mai uns hier zu Deinem Gruss geschaart,
Wie *einst* dem Deuter der Erscheinungs-Sage
Als Knabentraum er Farb' und Duft gepaart.
So schmückten billig sich des Frühlings Hallen
Zu Deinem Einzug in des Lebens Reich,
Die Blüthen hauchten, und die Nachtigallen
Im Buchenhaine jauchzten Zweig am Zweig.

Bald stiegst Du schon als Jüngling, kühn und munter,
In manche Schacht voll eisenschwangern Schaums,
In jener heil'gen Steinwelt Tief' hinunter,
Das Nachtgedicht des ersten Schöpfungstraums;
Da rangst Du fröhlich in krystallnen Kammern
Mit Zwergen um den Apfelbaum vom Erz,
Und silbern drang sich dort aus Felsenklammern
Der Urgeschichte Faden an dein Herz.

Dann lachten droben, wo die Menschen hausen,
Als Dichtung Dir entgegen Wald und Thal;
Denn, wo das Leben *wurzelt*, da ist Grausen,
Doch nur zum Sieg der Freude dient die Quaal.
Verstehst du erst das Dunkel und das Feuer,
Dann weilt nicht ferne mer der *Liebe* Stern:
Die herbe Schaale macht das Sehnen treuer;
Je starrer Sie, je köstlicher der Kern.

Froh blommst Du jetzt, (des Geistes Waffen klangen),
Der ew'gen Sommenrose Stamm hinauf,
Und des Erkennens goldne Pfeile drangen
In jedes Ziel mit ungehemmten Lauf.
Dem Kelch entwand sich das Geheimste Schöne,
Das Herzblatt der Natur, in Himmelsglanz,
Und segnend weihten alle Frühlingstöne
Das Nektarmahl des seligen *Tharand's*.*

* In diesem anmuthvollen Ort, und in derselben schönen Jahreszeit, ist Hr Steffens Bräutigam seiner liebenswürdigen Gattin geworden.

So von der Kraft gestählt, von Liebesgluthen
Zur festen Thräne perlengleich erhellt,
Wie blitzt des Willens Strahl durch Nacht und Fluthen
Empor zur Freiheit höh'rer Geisterwelt!
Denn frei ist nur, mer an des Glaubens Lichte
Erkennt, wo des Gesetzes Schönheit blüht,
Und wie die Kreuzesfahne der Geschichte
Aus Gnade weht ein göttliches Gemüth.

Heut vor sechs Jahren* schwangst Du froh den Degen,
Treu diesem Sinn, in deutscher Freiheitsschlacht.
Da war auch wieder Lenz; doch blüt'ger Seegen
Bethaute heiss die grüne Todesnacht.
Wie herrlich zündend sprühten rings die Funken,
Wohin Dein Ross dich trug auf Heldenspur,
Vom Lebenswein, den Du so reich getrunken
An holden Brüsten freudiger Natur!

Drum Dank Dir, heitrer, gottbegabter Seher,
Dass Du uns deutest dem verschlungnen Pfad,
Wo oft uns webe wird und immer weher
Wann wild im Umschwung sonst das Zeitenrad.
Die Schlange lauert in verborgnen Grüften,
Und droht herauf vom schwarz basaltnen Thron;
Doch fächeln uns schon nah' in Wonnedüften
Des Eilands Palmen, wo verstummt ihr Hohn.

Lass der verworrnen Zeit Caricaturen
Das einfach lichtgeborne Wort verschmähn:
Zertheilen *hier* nicht schon der Sonne Fluren
Die Nebelräume, wo die Dohlen krähn?
Auf, nimm die Waffen, starker Gotteskrieger,
Und ringe, dulde, schaffe Jahre lang!
Wen Gott begeistert, *der* ist Weltbesieger,
Und flammt als Stern, wo er als Blitz entsprang.[1]

---

* D. 2 Mai 1813: Schlacht bei Lützen.

[1] Atterbom öfversatte själf sin dikt till svenska i *Poetisk kalender* för 1820.

Det förtjänar anmärkas, att den i "Dikter" III tryckta texten företer många olikheter med den renskrift, som Schelling fick mottaga; särskildt gäller detta sonetterna till jungfru Maria och "Der Schwede", som äro grundligt omarbetade. Till dikten "Liedesklage", egnad Amalia von Helwig och Luise von Imhof, fogade Atterbom följande självbiografiska

Bemerkung.

Gegen Ende des Jahrs 1816 brach über den Verfasser eine lang in geheim vorbereitete politisch-theologische Verfolgung los, die unter andern auch den Anlass zu jener durch deutsche Zeitungen bekannten halboffiziellen Frage gab: »Ob die Theologische Facultät in Upsala die Lehren des Christenthums nach Grundsätzen der Schellingischen Philosophie dozirte?» Diese Verfolgung, welche zuerst dem Verfasser eines materialistischen Pantheismus und Fatalismus Schuld gab, und dann ihn für einen fanatischen Catholiken und Werkzeug der Jesuiten erklärte, dauerte bis zu seiner eignen Reise nach Deutschland ununterbrochen fort, und trug viel zu der trüben, ja sogar etwas unpatriotischen Stimmung bei, in der das obige Gedicht componirt wurde.

Däremot saknas den tyska affattningen af dikten "I Kärnthneralperna".

23. Joseph Marie Wronski (egentl. Hoene), f. 1778, d. 1853, en egendomlig matematiker-filosof.

24. Dikten till Steffens; den här ofvan meddelade.

25. Johann August Neander (1775–1869), den berömde kyrkohistorikern.

26. Om alla dessa dikter eller diktplaner känner jag intet annat, än att de i detta och ett par andra bref omnämndes af Atterbom som påtänkta.

27. Friedrich Immanuel Niethammer (1766—1848), teolog och ämbetsman; jfr "Minnen", I: 175.

28. Hjort utgaf 1823 den filosofiska skriften "Johan Scotus Erigena".

29. Jag vet icke, hvilken uppsats Atterbom åsyftar härmed; förmodligen någon, som icke vardt offentliggjord.

30. Den 20 juni 1826 stod Atterboms bröllop.

31. Skalden August von Platen-Hallermund och teologen Veit Engelhardt (1791—1855) knöto i Erlangen nära vänskap med Per Ulrik Kernell, Atterboms kusin. Engelhardt öfversatte Geijer och stod i liflig förbindelse med svenska kretsar; Platen lärde genom Kernell känna den romantiska poesien i Sverige.

32. Ernst Johan Fredrik Kjellander och Fredrik Ferdinand Carlson.

I detta sammanhang aftrycker jag äfven två små Atterbomsbref, som jag likaledes skref af 1909 och som härröra från hans utomlandsresa. Det första, riktadt till författarinnan Helmine von Chezy (jfr "Minnen", s. 113), utgör inledning till en henne tillegnad dikt (tryckt i "Minnen", s. 179 ff.). Det andra, till Steffens hustru, saknar årtal, men härrör tydligen från Atterboms vistelse i Breslau under hemresan våren 1819 (jfr ofvan s. 93):

München d. 28 dec. 1817.

Gnädigste Frau! Aus dem Schreiben meines Freundes Hjort haben Sie wohl schon ersehen, dass mein langes Säumen und Schweigen keineswegs eine Folge von Leichtsinn und Vergesslichkeit, sondern von einem Zustande erhöhter körperlicher Kränklichkeit und damit genau verbundener geistiger Schwermuth gewesen, die indessen jezt allmählich wieder mir einige Frist von Erleichterung und Erheiterung zu vergönnen scheinen. Die merkwürdigsten Begebenheiten unsrer Reise von Dresden bis hieher hat Ihnen wahrscheinlich schon mein Freund erzählt. Der liebenswürdige Jean Paul, von den wir sehr heiter und freundlich aufgenommen werden, sprach von Ihnen mit viel Achtung und Liebe, und erkundigte sich recht angelegentlich nach Ihrem gegenwärtigem(!) Sich-Befinden. Gott weiss, ob der Mensch nicht einmal über die Ohren in Ihnen verliebt, zum Sterben verliebt gewesen, denn er entwarf mir stehenden Fusses einige so begeisterte Schilderungen von den glühenden Pfeilen Ihrer »*unwiederstehlichen*» Anmuth, denen er während seines Aufenthalts in Berlin blossgestanden, dass Sie selbst, wenn Sie jene Beschreibungen gehört hätten, — jedoch ich sage nichts anderes als was ich verantworten kann. In Nürnberg verlebten wir zehn herrliche Tage — ja, sie werden immer zu den schönsten meines Lebens gehören — schwelgend in Alterthümern und Kunstgenüssen. Bis jezt hab' ich nichts in Deutschland gesehen, was

über Nürnberg geht. Hier in München führen wir ein vergnügliges Leben; schon mit den interessantesten hiesigen Gelehrten und in ihren Familien befreundet, auch durch die geistvolle Frau v. Liebeskind, die einen sehr lebhaften Antheil an Ihren Schicksalen nimmt, in ein paar *weltlichere* (Sie verstehn nich doch?) Häuser eingeführt, entbehren wir keineswegs das Erfreuliche einer auszeichnenden und gemüthlichen Gesellschaftlichkeit. Wir werden hier wohl noch ein vierzehn Tage verweilen, oder vielleicht noch etwas drüber. Sind Sie jemals in München gewesen? Etwas Ausführlicheres über meine Begebenheiten hier, über meinen Verhältnissen zu Schelling, Jacobi u. s. w. wird Ihnen, wenn Sie es wünschen, unser holder Freund Malsburg aus meinem Briefe an Ihm mittheilen; der zwar noch nicht geschrieben ist, aber der doch heute Abend aus meiner Feder fliessen *soll*, wenn ich anders mit dem zu diesem Geschäft nöthigen Verstande zu Hause komme. Ich bin nähmlich von dem alten äusserst freundlichen Jacobi zur Mittagsmahlzeit eingeladen, werde auch da den Abend zubringen — und ich liebe sehr diese Symposien, wo man die Philosophie mit Strömen cyprischen Weines erfrischt und verjüngt. Schon rückt die Stunde heran, allein ich hab' Ihnen noch nicht für die herzlichen Zeilen gedankt, die mir am Tage der Abreise und da ich schon im Wagen sass, von Ihrer gütigen Hand durch Hjort eingehändigt wurden. Aber was könnt' ich antworten, was nicht schon in jenen vier himmlischen Zeilen Ihres eignen Liedes enthalten wäre, die ich hier in Ihre Erinnerung zurück rufe:

Was will *ich* von Abschied sagen,
Da so holdes Lied erklang?
Ach! doch Nachtigallgesang
Sind ja *alle* Herzensklagen.

Härefter följer den i Atterboms "Dikter" III: 303 ff. tryckta dikten; till slut läses raden:

P. S. Vergiss-mein-nicht!

Frau Professorin v. Steffens
H. Wohlgeboren
Breslau.

Am Abend des 1:n Mai.

Gnädigste Frau!

Gröben's haben jezt bei sich eine zahlreiche Gesellschaft und wollen mich gar nicht fortlassen; auch schneidet mir der wolkenumzogne Himmel

ein grimmiges Gesicht: entschuldigen Sie mich also, dass ich diesen Abend nicht komme? Wenn Sie mich Morgen sehen wollen, so bin ich um jede Zeit und jede Stunde bereit zu kommen. Hiebei folgt auch *Der Wintergarten* [von Achim von Arnim], der mir recht viel Vergnügen gemacht hat. Ich wünsche Ihnen Glück von Herzen zum schönen Morgentage, und vor allen dem Helden des Tages, den ich Sie herzlich zu grüssen bitte. Ich empfehle mich Ihrer fortwährenden Güte und verharre

Ihr treuster Diener
Atterbom.

Ett par nyfunna dikter af Henricus Tidemanni.

Af

Josef Svensson.

Af vår medeltids ende didaktiske skald, biskop Henricus Tidemanni eller Henrik Tidemansson i Linköping,[1] äro i Klemmings Svenska Medeltids dikter och rim publicerade de fyra dikterna "Konungen" (mot Karl Knutsson), "Sveriges Lag", "Klokskapsråd för hushållning" och "Om Bohag". — I äldre källor anföres dessutom början på en "psalm" af samme författare: "Then som vill enn god Christen vara..." etc. Så hos Stiernman[2] och efter honom Wieselgren[3] m. fl. Denna psalm har ej kunnat påträffas och förutom ofvannämnda fyra stycken har Tidemannis diktning ansetts förlorad.[4]

Att emellertid ännu något från biskop Henriks lyra bevarats torde, såsom jag hoppas, följande rader ådagalägga.

---

[1] Jfr Schück, *Sv. Literaturhistoria* I (1890), s. 122 o. 202; Schück och Warburg, *Ill. Sv. Litt.-hist.*[2] I (1911), s. 254.

[2] *Tal om De Lärda Vettenskapers tilstånd i Svearike under Hedendoms och Påfvedöms tiden*... (1758), s. 58.

[3] *Sv. Kyrkans Sköna Litteratur*[3] (1866), s. 61.

[4] Ang. de Tidemanni ofta tillskrifna »Gamle Rim om tucht, dygder, höfwiskhet och ärligit umgängelse, både med Gud och människior» — så Lidén i sin *Hist. Litt. Poet. Svec.* I (1764), s. 8 och flerstädes af senare författare — se Klemming i *Sv. Medelt. dikter och rim*, s. 524.

Som ett ex. på hur en felaktig uppgift kan vandra från förf. till förf. må nämnas, hurusom Lidén å anf. ställe ger Tidemannis dikt: »Lerdom stelt i Rijm om bohagx handell...» titeln »Lärdom etc.... om Boskapshandel...» Denna rubrik återkommer sedan hos Hammarsköld (*Sv. Vitterheten*[2], 1833), Lenström (*Sv. Poes. Hist.* II, 1840) etc, ja ännu 1915 i *Linköpings stifts herdaminne* I, s. 35.

Omkring år 1498 höll "then werdige Herren her Biskop Hendrik i Linköpingh" visitation i det stora Alsheda pastorat i Njudung, som på den tiden i kyrkligt hänseende lydde under östgötabiskopens spira, vid hvilket tillfälle han bl. a. bjöd församlingen att "köpa Messebook" — tydligen Breviarium Lincopense af år 1493.

Dessa uppgifter hafva vi ur Alsheda gamla kyrkobok, hvars nedskrifvande började år 1600 men som i afskrift från denna tid meddelar uppgifter och dokument alltifrån början af 1300-talet.[1]

Bland dessa dokument befinner sig äfven (fol. 17 r.) ett aflatsbref af biskop Henrik, tvifvelsutan skrifvet i samband med nyssnämnda visitation och i kyrkboken infördt omedelbart efter visitationsberättelsen. Brefvet börjar så:

Anno d*omi*nj M.CDXCVIII. Nos Henricus dej gratia Episcop*us* Lincopensis concedimus omnes istas or*acio*nes legentibus, scribentibus et alios docentibus xl dies indulgentia*rum* . . .

Härpå följa femton böner till Kristi pina, ställda till Kristi kroppsdelar (fol. 17 r.—18 v.)[2] samt Credo (fol. 19 r.). Omedelbart efter Credo är så med samma hand skrifvet följande stycke:

Præcepta Domjnj

Bedh till en sannan gud och haff han käran.
Swer eÿ om honom, vthan hedran och ähran.
Dÿrka helga daga alla fläste.
Hedra fader och moder munka[3] (kyrkiotienare) och Presta.
Dräp eÿ med Hierta munn eller hender.
Stiäl eÿ, Liugh eÿ, så warder tw wäl kender.
fly skörleffnat och leff wäl reen.
Spill eÿ hionalagz tro.

[1] De äldsta partierna i denna bok (nu i Vadstena landsarkiv, sign. Alsheda, Jönk. län, L I 1) komma att publiceras i *Kyrkohistorisk Årsskrift*.

[2] Två varianter till denna medeltida bön äro publicerade af R. Geete i S. F. S. S., h. 131 (*Sv. böner fr. medelt.*, s. 83 ff.).

[3] *munka* öfverstruket. Den protestantiske afskrifvaren — Petrus Laurentii Moringius, kyrkoherde i Alsheda 1597—1626 — har samvetsgrant afskrifvit sina förlagor men på flera ställen i boken öfverstrukit katolska uttryck och vändningar för att inom parentes tillfoga sådana, som bättre öfverensstämde med hans åskådning.

Åstunda eÿ annars godz tå må tw i himmelrijke boo.
Gör rätt Tiende th*et* är gudz Lagh
Ät ett mål om fastedagh.
kämpa om arffwada och eÿ om drÿck
Tå bliffwer tu säll och Hederligh.[1]
Almosa, fasta och gudeligh böön.
Rensa tijn siäl och ökia tijn löön.

Författaren till detta rimmade stycke är säkerligen biskop Henrik.

Redan förekomsten i sammanhang med biskopens bref ger stöd åt en förmodan i denna riktning. Diktarten och tonen i dessa "Tio Guds bud" äro ju också öfverensstämmande med biskop Henriks didaktik. — Ett afgörande bevis är emellertid att v. 12, 13 som synes äro direkt hämtade ur en förut känd dikt af samme förf.: Klokskapsråd för hushållning,[2] där v. 47, 48 lyda:

Kämpas om Arbete och ey om dryck
Så blifver tu säll och hederlijk.

Att biskopen äfven vid andra tillfällen ej dragit sig för att låna ur egen fatabur, se vi äfven i t. ex. rimmet Om Bohag, där v. 15, 16 (jfr v. 5) äro = v. 29, 30 i Klokskapsråd.

De nio första verserna i ofvanstående dikt igenkänna vi emellertid från annat håll:

I Skrifter till Uppbyggelse[3], sid. 242 f., har R. Geete publicerat tvenne rimmade stycken af okänd förf. De anföras här:

Precepta exodj.

Bidh til en sa*n*nan gudh och haff han käran
Swär ekke om hanom vth*en* hedhran och äran
Dyrka hälgha dagha alla fläste
hedhra fadh*er* och modh*er* badhe mwnka och präste
Dräp ekke m*ädh* hiärta mwn älla händir

[1] Före *Almosa*... torde något ord hafva utfallit.
[2] *Medeltida dikter och rim*, s. 425.
[3] S. F. S. S., häft. 127.

Stiäl ekke thu wardh*ir* th*ä*r aff ilda kändir
Fly skörliffnath och liiff wäl reen
Mädh falskom withno*m* gör engom meen
spil ekke hionalagsens troo
Astunda ekke a*n*nars gotz tha skalt thu j hi*m*me*r*ike boo.

Concilia christi.

Wid*er*sägh egith vilia och fränder•
war fatigh renlik och lydogh j sändh*er*
Bär korssith och älska th*em* tik dröffwa
wänt kindbenith til tha th*ät* behöffwa
Sägh jaa och ney war allo*m* til wilia
Synda fälle plägha fraan gudhi skilia
Thiin ordh och g*är*nin*g*a wa*r*i som brödh
Thit eghit loff swa best so*m* dödh*ir*
Näffs thin brodh*er* först hemelik
För mykin omsorgh for bwdh*ir* jach tik.

Som synes öfverensstämma Precepta exodj nästan ordagrant med Alshedacodexens Præcepta Dominj; de härröra således från samma person. Vers 8 saknas emellertid i Alshedatexten — till förfång bl. a. för rimmet — väl genom afskrifvarens förbiseende.

Till sin tidigare nedskrifna Precepta exodj torde således biskop Tidemanni senare i aflatsbrefvet fogat ännu sex verser.

Hvad den senare dikten, Concilia christi, angår, är det ju troligt, att den har samma författare som sin till omfånget — tio rader — lika föregångare.

Vid undersökandet af styckenas ursprung har man äfven att taga hänsyn till vår källa för kunskapen om desamma: en pappers-codex, skrifven i Vadstena kloster, i ifrågavarande parti under senare hälften af 1400-talet.[1]

Äfven denna omständighet pekar således åt samma håll.

[1] Hskr., som nu förvaras i UB. med sign. C 50, är beskrifven af R. Geete i *Sv. Kyrkobruk*, inl. p. XXI o. f. Jfr samme förf:s *Skrifter t. uppbyggelse*, inl. p. XXVII.

Äro nu dessa dikter original af biskop Henrik eller å andra sidan mer eller mindre fria öfversättningar och i så fall hvarifrån? Härpå ger i viss mån redan handskriften, C 50, svaret, då den efter den senare, Concilia, tillägger:

Hec tho[mas] in compendio et eciam de vita christi.[1]

Biskop Henriks källor skulle enligt detta vara tvenne latinska verk, nämligen Thomas' ab Aquino "Compendium" och "De vita Christi".

Vid en undersökning af det Compendium theologiæ ad fratrem Reginaldum (inc. Æterni Patris Verbum), som i våra dagar går under Thomas Aquinas' namn, finna vi dock snart, att detta verk ej kan vara det ofvan åsyftade.

Fastmer är det här fråga om ett annat medeltida arbete med liknande titel: Compendium theologicæ veritatis (inc. Veritatis theologiæ), hvilket blifvit tillskrifvet än Thomas ab Aquino, än Albertus Magnus,[2] än Thomas af Sutton. Numera anses dock vanligen Hugo af Strassburg som författare härtill.[3]

I detta verks femte bok, De virtutibus et gratia, finna vi en utläggning såväl af Præcepta (cap. lviij ff.) som Consilia Christi (cap. lxviij ff.) jämte utredning af skillnaden mellan dem båda.

Ur cap. lxix, De consilijs in specie, må följande utdrag, i anslutning till den svenska "Concilia christi", anföras.[4]

---

[1] Närmast före de båda »rimmen» äro anförda uppräkningar af budorden, de sju dödssynderna etc. Ursprungsbeteckningen hec tho[mas] etc. torde gälla äfven dem.

Före dessa smånotiser läses en mera utförlig utläggning af Synd mot Den helige Ande i tre paragrafer, efter som »sanctus Thomas sigher articulo primo questione xiiij^a^,... art. 2°,... art. iij^o^.» Härmed afses Quæstio XIV, art. 1—3, af Secunda Secundæ i Thomas' ab Aquino stora arbete *Summa Theologiæ* (de blasphemia in speciali quæ est peccatum in spiritum sanctum). Början af § 1 i svenska texten liknar lib. III, cap. xxiij i nedannämnda Compendium.

[2] Att denne ej skrifvit verket, uppvisades redan af ANTONINUS FLORENTINUS († 1459) i hans *Chronicon*, p. III, tit. 18, c. X, § II.

[3] Jfr: *Kirchenlexikon ... der katolischen Theol.*², 6. Band, sp. 391, och: *S. Thomæ Aqu. Compendium theol.* (utg. af ABERT, 1896), s. 18.

[4] Efter ett ex. af Compendium (tr. 1480) i UB. (Jfr COLLIJN: *Kat. der Inkunabeln der UB.*, under Albertus Magnus, n:r 39, s. 9.)

Consilia que Christus adiecit preceptis ista sunt. Primum paupertatis que consistit in abdicacione proprietatis. Vnde Lucas. Qui non renunciauerit omnibus que possidet non potest meus esse discipulus. Mattheus. Omnis qui reliquerit domum vel fratres aut agros &c propter nomen meum centuplum accipiet et vitam eternam possidebit. De hoc Hieronymus. Monachus habens obolum non valet obolum. Secundum est obedientie... Tercium castitatis... Quartum consilium est caritatis. Mattheus. Diligite inimicos vestros... Quintum est mansuetudinis. Mattheus. Si quis te percusserit in unam maxillam &c.... Sextum est misericordie et erogationis . vt illud. Omni petenti te tribue. Et illud. Si vis perfectus esse vade et vende omnia que habes et da pauperibus... Septimum consilium est de simplicitate verborum . vt ibi. Sit sermo vester est est non non. cuius sensus est. Si affirmatio vel negatio est in ore . sit et in corde. Octauum consilium est de vitanda occasione peccandi. Vnde dicitur. Si oculus tuus scandalizat te erue eum et projice abs te... Nonum consilium est de rectitudine intentionis ac simplicitate finis. Vnde dicitur. Attendite ne iusticiam vestram faciatis coram hominibus vt videamini ab eis. Item istud Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Decimum consilium est de conformitate operis ac doctrine... Vndecimum consilium est de vitanda sollicitudine . vt ibi. Nolite solliciti esse &c. Et ibi. Nolite cogitare de crastino... Duodecimum est fraterne correptionis . vt ibi . Si peccauerit in te frater tuus...

Hvad "De vita Christi" angår åsyftas med denna titel säkerligen Ludolphus' de Saxonia "Meditationes vitæ Jesu Christi", som (ofta i samma ordalag som Compendium ofvan) behandlar præcepta i pars I, cap. xxxiiij och consilia i p. II, c. xij.

Till slut några ord om ett ställe hos Olaus Magnus, som i detta sammanhang kan ha sitt intresse.

I 13:de boken (De agricvltvra et hvmano victv), 4:de kapitlet (De vtilitate agriculturæ) skrifver han:

Extant in vulgari Gothico pauci rhythmi cuiusdam sancti Henrici Episcopi Lincopensis in commendationem agriculturæ: satis compendiosè posteris pro memoria sempiterna relicti, his verbis:

Haued draeper maangen man,
Haa iorden brukar sael aer han.

Id est, mare multos occidit, vbi felix est, qui terram colit, o. s. v.

Måhända ha vi här ännu en rest bevarad af Henrik Tidemannis rimkonst, försåvidt vi antaga, att Linköpingssonen Olaus Magnus,

när han skref sin Historia — ad majorem gloriam? — gifvit salig biskop Henrik epitetet "sanctus".[1]

Ofvannämnda båda rader återfinnas f. ö. på ännu ett ställe, i omedelbar närhet till uppteckningar af ett par andra Henriks dikter. Den stora ordspråksskatten i Palmskiöldska handskriftssamlingen å UB. (band 403 ff.) föregås som bekant bl. a. af en afdelning med rubriken "Henrici Episcopi Lincopensis Proverbia" (sid. 3 ff.). Dess innehåll är följande. Sid. 5—8[2] ha en uppteckning af dels Henriks Klokskapsråd ("Folket minnes..." etc.), dels, under rubriken "Ett annatt", ett "rim" som tydligen af misstag placerats bland Henriks dikter. Det må här anföras:

Werlden fruchtar swåra för Påwens band
Och mehna icke rättar än han är then helgesta man
Endoch hans band och stora list
är som en skijtin brook för wist.
Thet weet well sielf then goda man
then som sådant eÿ förstå kan
Then räcker han thenna brook att kÿssa frij
Och styrker så gäckens gäckerij.
Han tager ther före Sölf och guld i sin skrudh
Och blifwer tin och werldsens gudh.
Finis.

Å sid. 9—11 läses (skrifvet med annan handstil än det föregående): "Biskop Hendrichs i Linköping Rijm öfwer Sweriges lagh." På sid. 13 komma vi så till den ofvan åsyftade versionen af "Haued draeper" etc.:

---

[1] Jfr äfven den förväxling af Sankt Henrik, biskop i Uppsala, och biskop Henrik Tidemansson i Linköping, som förekommer i Io. BAAZ[IUS]' lilla skrift »*Breviarium Computi Ecclesiastici*» (1618), där det på tal om den Computus ecclesiasticus, som flerstädes i litteraturen tillskrifves Henrik Tidemansson, heter: ...computo illo perbreui, qui S. Henricum, Episcopum Suecum, (cuius memoriam recolit patria anniuersarie 19. Jan.) habere authorem dicitur... STIERNMAN åter anger i sitt *Tal* (sid. 71), ehuru hänvisande till Baazius, tydligt biskop Tidemansson som Computus' författare.

[2] Sid. 5—8 äro skrifna på papper af annat utseende och format än det i hdskr. i öfrigt förekommande.

Laurentii Archiepiscopi rijm:

Hafwet dräper mången Man
Then Jorden brukar säll är Han.
Booklige Konster äro lätte att bära,
Then them nimmer, kunna honom wäl åhra
Ty lärer wäl min käre barn
Then konst tags icke med haragarn.

Det ordspråksartade rimmet sönderfaller i tvenne, tämligen löst hopfogade delar, anbefallande 1) åkerbruket 2) "Booklige Konster". De senare fyra raderna återfinna vi äfven längre fram i samma handskrift; i den egentliga, alfabetiskt ordnade ordspråkssamlingen är nämligen (sid. 145) en smal pappersremsa inhäftad, hvarå läses:

Bookliga konster äro lätte att bära
Hoo dhem lärdt, han kommer till åhra
Märker thet i unge barn,
den konst tages ey medh hara garn.

Att författareuppgifterna i vår handskrift ej alltid äro att lita på, ha vi redan sett ifråga om den ofvan anförda "Werlden fruchtar swåra", för hvilken dikt en öfverskrift "Laurentii Archiepiscopi" kanske snarare skulle passa än för "Hafwet dräper" etc. Att äfven i den sistnämnda åtminstone de båda första raderna ej kunna härröra från ärkebiskop Laurentius Petri, som väl är den åsyftade, utan i stället torde vara att tillskrifva biskop Henrik Tidemansson, har af det sagda framgått tillfyllest.

Strödda bidrag.

Af

Johan Nordström.

I.

Ett balladfragment i uppteckning från 1500-talet.

I en packe under nordiska sjuårskriget uppsnappade svenska bref, förvarade i Danska Riksarkivet, finnas två små papperslappar,[1] som vikta tillsammans utgöra 8 sidor, af hvilka tvenne upptagas af följande, med en mycket oöfvad handstil skrifna fragment af en dansvisa. Återgifvet på vanligt sätt har det följande lydelse:

1.

I Then ffrögd jagh gernna är
hos Then uen jagh wtti mitt hiertta haffuer ker.

2.

Hwar ffrw och jo[m]ffruer Thett(!) komme Ihop
Ttå bär hon ffför Them pris och lof.

3.

Jagh seger Thett aff hierttans grund
att hon är både karsk och szund.

4.

Hon fförer ffför fförstjnan en frue dans
ffőr tty ber hon en Rosen krans.

---

[1] Hvarpå min uppmärksamhet vänligen fästes af doc. Gottfr. Carlsson.

5.

Medh blå skarlahn och huitte skin
så Troder hon i danszin in.

6.

Ett uenare uiff allre war
Til år och dygd war hon ospar.

7.

The satte på hene . . .[1]

Nedskrifvaren af dessa verser är utan tvifvel den Olof Jonsson, som undertecknat följande lyriska rader, hvilka, äfvenledes i ett fragmentariskt skick, stå före balladen och äro skrifna i ett slągs chiffer, där vokalerna a, e, i, o, u, återges med ett p, överstruket med ett till fem streck:

Nw ir thenn winter bortt gången
mett sznö och myken frost
then szommer er i ghenn kommen
medh glede och myken loost.

The orther the erre wT...

Fortsättningen tillhör tydligen en annan visa:

— — — — — — — — — — —

Tůcktt e(?) aff alltt sitt liff

Thenn iomffRunn stodh w(?) sů dygedleg
i edrs wůl ttů geffwer iag migh
i e(l?)sker migh fför ed(er?) wenn
iagh will och göre eder Thett samma igenn.
ffinnesz (= finis!)

Oloff Ionnson.

[1] Möjligen står detta balladfragment i stilistiskt beroende af medeltidsdikten *Paris och Vienna* (S. F. S. S. 25). Man jämföre med strof 2 vers 77 i P. o. V.: Ffor ffruor oc jomfrur bar hon priis; och med strof 6 vers 95 ib.: han war til tokt oc ära ospar. — Detta är kanske mer än en tillfällighet och förklaras måhända därigenom, att balladens motiv är historien om Paris och Vienna?

Fortsättningen af versen härofvan, som börjar "The orther" etc., är måhända identisk med visan 23 i Harald Olufssons visbok, som börjar:

The örter the äre vtsprungne
vdi markenne så margefåldh,
iagh wetth så höweskenn jomfru,
minn glädie haffuer hon i wåldh.[1]

Tydligen är det med tanke på den Doredela bdotter (Birgersdotter?), hvars namn återfinnes på s. 1, som Oloff Jonsson afskrifvit de här återgifna verserna. På samma sida förekomma, liksom det föregående i chiffer, namnen Per Hanssen och Arwed jämte några andra ord, som det varit mig omöjligt att uttyda.

II.

Till den svenska hexameterns historia.

I Samlaren 1914 hade jag tillfälle att under rubriken "Vår äldsta svenska hexameterdikt" meddela en bröllopsdikt, författad 1634 af Daniel Kylander. Ännu en förstiernhielmsk hexameterdikt finnes i Kungl. Bibliotekets samlingar af "Verser till enskilda". Vid Harald Appelboms bröllop uppvaktade nämligen Petrus Claudius Prytz, Ostrogothus, och Andreas Wallwyk, Dalchar-Svecus med en hyllningsskrift "*Nuptiali Festivitati ... Haraldi Andreæ Appelbomii ... Nonis majis M.D.C.XLV. Amstelodami ... Apud Ludovic. Elzevirum*", hvilken dels innehåller latinska dikter af de bägge författarna, dels också, som en inledning, följande hexameterdikt, som icke är undertecknad men dock väl torde vara författad af antingen Prytz eller Wallwyk:

Aff Himmels högden/ Gudh edher skicke nedunder/
Echtenschaps frögden/ kiärleek/ sampt lustiga stunder.
Med mycken gamman/ Lyffsfruchtsens Liuffliga blommer/
Askåden samman/ wärkas aff brånade frommer.

[1] Jfr ock K. Bibl. Visbok in 16:o, n:r 11.

Dhens högstes förswaar/ beskerm/ och krafftiga styrckio/
Stånde med edher qwaar/ moot allan olyckones yrckio.
Hans englar klara fullstädes både bewahre/
För Sathans snara/ sampt alsköns hyszliga fahre.
Blandh helgons skaren/ när Gudh ehr kalla behaghar/
Som een Lemm waren befundne: thet yffriga laghar.

Som man finner, äro dessa verser i hufvudsak byggda under iakttagande af de antika positionslagarna, utan hänsyn till svensk accent. Liksom Kylanders och Bureus' hexametrar ha äfven dessa slutrim och liksom den senares äfven inrim.

Det kan i detta sammanhang också förtjäna att påpekas, att äfven Wiwallius gjort ett försök i denna lärda diktart, nämligen i sin klagovisa vid Gustaf Adolfs begrafning 1634 (tryckt i Schücks Wiwallius II, s. 88), alltså ungefär samtidigt med Kylander. Wiwallius' 8 hexametrar äro lika stelbenta som dennes och synas byggda helt och hållet på position. Ett ännu underligare intryck göra de, emedan alla i dem förekommande ord börja med G och ett eller två ord äro inskjutna mellan de olika versraderna, som t. ex.:

Gråten Gustafwen/ Gremmens Gudfruchtigha Göther.
Doch/
Gören Godh Gengiell/ Gugh Gjenger Gerna Göstafwen.
Men/
Gudzfruchtan Glömmes/ Galenskap/ Gabberij Gjömmes.
etc.

Före Stiernhielm var tydligen också den Andreas Aroensis, som Andreas Arvidi i sin Manuductio s. 168 omnämner som hexameterdiktare. Några tyska hexametrar af Matthias Schaumius vid A. Nyrots och Christina Bondes bröllop, tryckta i Stockholm 1638, må slutligen också nämnas, ehuru utan direkt intresse för svensk litteraturhistoria. Den för öfrigt på latin skrifna dikten finnes i K. B:s Verser till enskilda, 4:to.

III.

Hvar ligger Wiwallius begrafven?

Lars Wiwallius afled som bekant 1669, den 6 april, enligt upplysning i en supplikation från hans hustru Mahlin Ellertz till M. G. de la Gardie. Schück, som i sin bok om Wiwallius meddelar detta dokument, tillfogar s. 266: "Vi veta ej, hvarest hans kropp öfverlemnades åt den sista hvilan. Tydligen var det i Stockholm, men dess kyrkoböcker innehålla ingen anteckning härom." Under forskningar i andra syften i Stockholms olika kyrkoarkiv råkade jag emellertid sommaren 1916 i Katarina församlings likbok att finna följande anteckning för den 29 aug. 1669:

Lätt hustru Malin Ellers begrafwa sin sahl. Man *Vivallium,* för Jorden, alla klockor päll och båhr, Item för dhet han stodh 4 månars tidh här i kyrkian, gifwit tilsammans 35 D:r.

Man finner sålunda, att Wiwallius är begrafven på Katarina kyrkogård och att jordfästningen ägde rum under vederbörlig solennitet, väl tack vare de 50 daler s. m., som regeringen utanordnade i begrafningshjälp med anledning af änkans ofvan åberopade supplik.

IV.

Stiernhielmiana.

I Mål-Roo eller Roo-Mål har Samuel Columbus tecknat den kanske vackraste bild, vår litteratur äger, af Stiernhielm, sin faderlige vän och beundrade mästare. Han anför därvid en mängd anekdoter, hvars sanningshalt i stort icke lär kunna betviflas. De historier om Stiernhielm, som här meddelas, härstamma från andra källor, hvilkas auktoritet är svårare att bedöma. I allmänhet äro de dock väl förenliga med dem Columbus berättar — undantagandes möjligen den sista, ehuru en bestämd samtida sagesman här uppgifves. I

hvarje fall äro de så pass underhållande och så karaktäristiska för det nästan legendariska skimmer, hvarmed samtidens fantasi omgöt Stiernhielms person, att de väl kunna förtjäna att räddas från glömskan.

1.

Ett *Propert* Sambtahl och *Raillerie* emel. greffwen Hr *Clas Tott* och Hr. *Georgh Stiernhielm,* om ächtenskaps Wahl, sampt Modrens och dottrens gemehne och lijke *qualiteter, prose* och *ligate* fattat effter deras Vthsagu, Åhr 1666 hoos Rikz*Can. M. G. De la Guardie.*

Discursen härflyter aff det tahlet, att greffwe *Tott* frågar *Stiernhielm,* om han intet snart wille giffta sigh, han säger sigh dett wäll willia giöra, men intet så wäll bekant, medh Wackre *Dames* som Hr. *Tott* wore, hwarföre försågh till honom, att han som så wäll *engagerat* och bekandt i hoffwen, förmådde skaffa honom en Wacker flicka.

Greffwen *Tott* swarar leendes:

Domine Stiernhielmi, Si vis pulchram ducere Uxorem, consule Grammaticam, ibi habebis indeclinabile Cornu, et Raro Pulchra pudica Caro.

Men Stiernhielm war icke medh Swar seen:

Cornua nunquam meruit, qui Cornua nunquam fecit, ast Cornifices mille cornua gerant, och blir så wist som den Engelska Poeten skriffwer:

Cornua qui faciunt ne Cornua ferre recusent. [Ovenus.]

Tamen Domine Stiernhielmi obserua sequentia, et da mihi explicationem extemporalem, cum noverim te esse poetam Excellentissimum, et eris mihi Magnus Apollo:

Ex Asinis Asinus, Bubo Bubone creatur,
Et Similes Catutos, Simia mater habet.
Non Leporem Catulus generat, non Falcho Columbam
Arboris indomitæ Fructus acerbus erit.
Nosce cupis qualis tibi virgo Futura sit Uxor,
Jngenium matris respice, Certus eris.
Arte licet sua Similem se monstret Amanti,
Jn vitium tandem, Nata Parentis abit.

Stiernhielms Extemporalis Explicatio.

eller

Bråhr Katt på Katt, på Kiölın och Fahn på Mohr sin.
Aff alle diur på Iordh, födz Allster dem siälff lijke,
Aff Åsner Åsna blijr, aff Vllffwar Vngar slijke.
Een Hahre föder ey, Kattungar i sitt slächte,
Och om Apan siälff, må föda Vngar ächte,
Så äh' dhe henne lijk, ey afflar Fallken Duffwa,
Vthaff willde Trän, man bitter must måst sufwa.
Will du nu wetta wist, hurdan den Jungfru blifwer,
Som du till hustru fåhr, digh Modren det beskriffwer
Och oansedt hon sigh i Jungfrustånd mån' wijsa,
Heel dygdigh, stilla, from, seen du åhr gifft först prijsa,
Des dygder som hon haar, om Modren ähr Lastwärder,
Åhr dottren lijka dan, det sagt haar mången Lärder,
Men ähr hon wärdh beröm, haar Dottren samma Kynne,
Du sällan annat seer, men måste städz förnimme
Att alldrigh Långt från Trää, ett Åple månde falla,
Så ähr i denne Saak, medh migh det sanna alla.

Medh detta instämmer Englängderne och Tyskarne [Ovenus Fridman]

Filia moechatur quæ Moecha matre creatur.
Von Alters her ein Sprichwort kam,
Der Apffell fällt nicht weit von Stam,
Willtu dasz Töchterlein haan,
See zuvor die mutter an,
Ist die Mutter von guten Sietten
Machtz du woll umb die Tochter bitten.
Vndt
Wer sich zu ein andern Weib gesällt,
Vndt mitt die selbige zuhällt,
Ehr darff sich auch beklagen nicht,
Wen der gleichen ihm aucht geschieht.
Cape hoc Domine
Comes.
Tantum.

[Ur Palmsköldska Saml. Tom 356.]

2.

— — — Till denna serieusa detaille bifogar jag en löjelig Anecdot om Krigsrådet Stjernhielm.

Han föregifwer sig, wid et tilfälle, wara sjuk och tillika beswärad af åtskilliga scrupler, hwarföre han påkallar en Präst, hwilken ej war af det klyftigaste slaget. För honom bekänner han, med förbehåll af en ewig tystnad, i synnerhet tre stora synder, för hwilka dess samwete anklagade honom. 1:o at han icke läsit Fader Vår på tre år, 2:o at han icke warit til Natwarden på 15 år, och 3:o at han besofwit Prästens Hustru. I anseende til sin uprigtiga ånger häröfwer, beder han sin Bikt-Far med någon tröst och förlåtelse ställa sig til freds. Efter många inkast och swårigheter, skall Prästen hafwa absolwerat och gifwit honom förlåtelse för de twänne första synderna, men den tredje trodde han wara oförlåtelig: hwarföre han i harmen yppade altsammans och stämde sin grofwa Syndare för Consistorium. Stiernhielm förklarar sig på den första, at han ifrån sin födelsestund, som andra barn, på de twå eller tre första lifs-åren icke kunnat fatta eller läsa Bönen Fader Vår. På den andra, at han likaledes, som annan ungdom, från den första lifsstunden til sit 15 år icke begått Natwarden. Consistorium fann des förklaringar häröfwer nöjaktige och desse begge synder förswunne men öfwer den tredje äskade man en Libell. Här uprördes i synnerhet all nit och galla hos Delatorn, såsom warande så nära förfördelad. Men Delinquenten nekar sjelfwa hufwudsaken, såsom aldeles stridande emot des Conduit och heder; och uptäcker i det stället, at han blott anstält detta Gyckelspel, som et försök, huru långt en Lärare kunde gå i sin enfaldighet och missbruket af sitt Embete, samt huru djupt han kan slafwa under sin hämd och sina passioner. Härmed afslöts denna löjliga Rättegång och Stiernhielm hade förswarat sig så wäl, at icke en gång det skämtaktiga uptåget med Religions saker blef beifradt. Anklagaren däremot måste undergå en skarp läxa, för det han uppenbarat et hemligt skriftermål. — Anecdoten är hämtad ur et papper rörande Stiernhielm, skrifwet af Assessor Gagnerus.

[Utdrag ur bref af Matth. Floderus till O. A. Knös, Ups. 15 aug. 1785. Skara Stiftsbibliotek.][1]

3.

Rdrotzen gref Magnus de la Gardie skal een gång hafft hoos sig till måltijd KrijgsRådet Stiernhielm som kommit wid samma tillfelle att sittia

[1] Afskriften vänligt ställd till förfogande af d:r G. Lindstén.

emellan CammarRådet Drakenhielm och Räntemästaren Cronberg, då Rdrotzen skal till honom sagdt, see huru een lärd man sitter emellan twenne rijka Capitalister hwarpå han straxt skal gifwit sådant swar *den något har lärdt, han weet något, och den som något har stulit, så har han något.*

[Ur Palmsköldska Saml. Tom 243.]

4.

Georg Stiernhielm

berättas hafwa een gång uthi Upsala uppå een Cröning gifwit een Bonde, ett så kallat quittentz, då allmogen uthi dhe näste Socknar warit anbefallt i afräckning på dheras utskylder att inskaffa hwariehanda Maatwaror, och bonden i meening att Stiernhielm warit een Cronofougde, lefwerat till honom Twå stycken fåhr emoot fölliande quittentz:

Swen Min Wän, kom till mig igår
medh Tu feeta fåår
fåhren wore hurtige
och Jag war torfftiger
altså tog Jag fåhrens hurtigheet
och lade till min torfftigheet
är det så, att det icke kan bestå
Så skall Swen, min gode Wän
få tu feeta fåhr igen.

[C. Prytz.]

[Ur Palmsköldska Saml. Tom 356.]

V.

Anteckningar om Samuel Columbus.

Följande dikt af Samuel Columbus, hvilken icke är tryckt i Hansellis upplaga, finnes i Kungl. Bibl:s samling af "Verser till enskilda" 4:to och i U.U.B:s motsvarande samling. Ett annat exemplar har jag sett i Kongel. Bibl. i Köpenhamn.

Ett lijtet Samtal
Hwaruti Sylvia af den giffte Chloris
upmanas til krigs:

Till
Ehreborne och wälbetrodde Her
Andreas Arosius
Bookhållare öfwer Gottland
och Ösels intrader
Samt.
Den Ehreborne och Dygdige Hustru.
Gertrud Spiring
Tå de med ett starkt ächta-Band blefwo
ihopknäffte i Stockholm den 12 Febr. 1671
skriffwit af deras Wän och Tienare
Myrtillo.

1.

Siunges såsom Cinquepas.

S. Allena lefwer iag i liufligh frijd:
Chl. Allena lefwer iag i sorglig qwijd.
S. Jag älskar hälst en stilla liuflig frijd.
Chl. Jag älskar både liuflig frijd oc strijd.

2.

S. Hur kan man älska både frijd och strijd?
Chl. Förutan strijd erhålls ey trogen frijd.
S. Then aldrig bröt/ han altijd niöt go frijd.
Chl. Doch gärna tar förswaringswärian wijd.

3.

S. Iag kan med undflykt köpa mig min frijd.
Chl. Hur achtas den som en ey står i strijd?
S. Jag acktas dock för stilla from ok god.
Chl. Som den som hwarken hafwer mod ell blod.

4.

S. När wädret stoppat är i Eols säck:
Och Solen skijner klart är Himlen täck.
När Siön han ligger wacker from och still:
Hwem finnes til/ som slijkt ey älska wil.

5.

Chl. Är Stormen all/ så blijr thet stilla lungt/
Är regnet öfwer/ blifwer Solsken ungt:

Mijn Syster kär/ så gårä til i krijg.
På strijden föllier frijden liufwelig.

6.

Chl. All enslighet är ängslighet för mig:
S. Hur skal man med en Wänn förbinda sig.
Chl. Så så/ min Syster/ fort mä dä/ så så/
Är willian god kan snart en tingst framgå.

7.

S. Dock Syster kär/ hur gårä til i Krijg?
Chl. Däd bättre görs än spörs af dig ok mig.
S. Gå här i bruk/ Kartower/ Krut ok Lod?
Ney/ thet är nog/ en frisk Lijf-wäria god.

8.

S. Än wederparten mig starkt motstånd gör?
Chl. Så blij ni bättre Wänner seen än för.
S. Ack Syster min/ ett lustigt Krijg thet är/
Chl. At slåss/ och hafwa wederparten kär.

9.

S. Så gieck dä förr/ så går full nu med mig.
Chl. Jag will på staan/ thet ginge mig som dig.
S. Gör du som Jag/ får du så gott som iag.
Chl. Jag wor tilfrids fast thet än skedd' i dag.

Columbus vanliga pseudonym är ju eljest Myrtillus af Bergen, men den som är något hemma i hans stil, känner utan svårighet igen den här. En annan Myrtillo af SeriN uppträder visserligen med en hexameterdikt i Stiernhielms stil vid ett bröllop 1680, men någon anledning att antaga denne som diktens författare föreligger på intet sätt.

Hanselli upptar likaledes icke en latinsk och en grekisk dikt af S. Columbus, "In honorem ... D. Olai Rudbeck" från 1661, hvilka finnas i K. B:s samlingar.

*

Ar 1708 utgaf Jacob Reenstierna "Några Fabler af Ovidii Metamorphoses Förswänskade". Egendomligt nog var denna öfversätt-

ning illustrerad med gravyrer, hvilka Samuel Columbus under sin Parisvistelse låtit kopparstickaren N. Guerard förfärdiga för en Ovidiusöfversättning, som han ämnade utgifva af trycket. Detta uppger Reenstierna visligen icke, men 13 af de 19 kopparsticken i hans arbete finnas bland Columbi papper i Palmsköldska samlingen vol. 388. På hvad sätt Reenstierna kommit öfver dessa stick, är lätt att räkna ut, alldenstund Columbus under sin utländska resa var hans præceptor och Reenstierna sedermera blef utgifvaren af hans dikter.

Något manuskript af Columbi Ovidiusöfversättning finnes icke kvar. Men historien med kopparsticken, sammanställd med det dåliga personliga anseende Reenstierna hade, i det han bl. a. i egenskap av kungl. råd blef öfverbevisad om bedrägeri, kan ju fullt ut motivera antagandet, att han samtidigt med sticken också lade sig till med öfversättningen. Detta antagande bekräftas också af en notis af Palmsköld (Palmsk. saml. vol. 355, p. 465), däri han om Reenstierna säger: "Versio libb. Metamorphos. Ovidii (quam ipsi nulla ratione attribuit Holmia literata A:o 1701. edita, p. 94) debetur Samueli Columbo, qui eandem typis conatus fuerat submitteri eumque in finem varios icones quibus illustranda foret, in Belgio vel Gallia sculpi curavit quorum nobis exemplar communicatum est ab Elia Brenner."

Sannolikt bör man alltså tillskrifva Samuel Columbus denna öfversättning. Någon ökning af hans berömmelse sker dock knappast därigenom. Den moraliserande prosaparafras, som detta arbete är, utmärkes af den tunga kanslistil, Columbus brukade använda i sina allvarliga prosastycken, så helt skild från det rappa och otvungna språk, som med rätta berömmes i Målroo och Ordeskötseln.

*

Schück citerar (i Hufvuddragen af Sveriges litteratur, s. 164) ett bref af Columbus från 1679, hvari han talar "om den kärliga smak, som jag i de franska komedier, isynnerhet Molière's och Corneille's, funnit, och förmodar jag mig göra mitt kära fädernesland en angenäm tjänst, om jag den på svenska öfversätter". Schück

synes förmoda, att detta uttalande endast afser planer för framtiden, dem Columbi förtidiga död hindrade att realiseras. Det är dock icke så säkert, att så är förhållandet. Heysig uppger nämligen i sina Observationes in Schefferi Sveciam Literatam, p. 264 (Palmsk. XV, T. XXXIX), att Columbus "ex gallico in Sueticum transtulisse plurimas Molliere comoedias". Denna bestämda uppgift kan näppeligen betviflas, ehuru man numera icke kan uppvisa någon af dessa öfversättningar af Columbi hand. Möjligen kan man dock våga den gissningen, att den 1600-talsöfversättning af Les précieuses ridicules, som finnes i handskrift på Kungl. Bibl. i Engeströmska Samlingen, härrör från ingen annan än Samuel Columbus.

Atterbom och Afzelius.

Anteckningar efter några bref.

Af

Alf Grandien.

Nedanstående anteckningar äro sammanställda efter några bref från Atterbom till A. A. Afzelius. Brefven, som befinna sig hos kanslirådet G. Afzelius i Stockhom, äro till antalet 17, däraf 4 från hösten och vintern 1812, 5 från samma tid 1813, 7 från sommaren och hösten 1814 [1] samt slutligen ett från 1817, skrifvet i Dresden under Atterboms utländska resa. Deras innehåll rör sig hufvudsakligen om Afzelius' medarbetarskap i Phosphoros och Poetisk Kalender. Dessutom innehålla de åtskilliga uttalanden af Atterbom i dagens litterära strider och om hans egen sjukdomshistoria. I hopp att de skola bjuda ett eller annat af intresse, har jag gjort ett försök att i korthet systematiskt referera deras innehåll.

Först må då Afzelius' eget författarskap beröras. I Poetisk Kalender för 1813, som trycktes och förbereddes hösten 1812, hade Afzelius tre dikter, Hellwin, Nattriddaren och Warulfven. Dessa dikter, som ju ursprungligen varit tillämnade Iduna men där enhälligt förkastats, hade genom Hammarskölds hjälp erhållits för Kalenderns räkning och blefvo också där införda. Omdömet om dessa dikter är öfverensstämmande däri, att de ej ansågos vara särskildt värdefulla. Att de det oaktadt infördes, torde väl bero på gammal vänskap samt på de stora tjänster, som Afzelius i öfrigt kunde göra Atterbom. En af dem ville Atterbom reservera för Phosphoros. Härom skrifver han:

[1] Ett af dessa bref saknar visserligen årtal, men genom sitt sammanhang med ett af föregående bref dateras det lätt till 1814.

Har du något däremot, om vi använda en af dina trenne romanzer i Phosphoros i stället för Kalendern? Skälet vore helt enkelt, att jag nu ämnar börja tryckningen af ett nytt Phosphor.häfte, och sedan Kalendern sväljt nästan alla här tillgängliga poetiska produkter, finner du, att Morgonstjernan löper nog fara att i thy fall magras. Om du ville understödja henne, så kan du sjelf bestämma, hvilken du ämnar beskära henne, antingen *Nattriddaren* eller *Helwin*. Orsaken hvarför jag ej ämnar Warulfven (i förbigående sagdt primus inter pares) är att denna är (lucka) satt. (26/11 1812.)

Dessutom tycks emellertid Afzelius ha bidragit med en annan dikt, som blef föremål för mera skriftväxling. Afzelius ville af allt att döma icke framträda som dess författare. Atterbom skrifver nämligen, att han bland sina papper "upptäckt" ett bref från Afzelius, hvari denne begär,

att ingen namnsignatur skall sättas derunder. Men i sådant fall skulle ju jag blifvit ansedd som dess författare? Nu har jag funderat på att sätta den i slutet af poemerna. Skulle man ej då kalla den Epilog och sätta ett fingeradt namn inunder? (26/11 1812.)

Samma förslag upprepas senare:

Din Tillegnan ställer jag i slutet af Poemerna, såsom Epilog, med något slags stjerntecken. (1/12 1812.)

Den synes dock icke ha blifvit införd.

Samma år tycks Afzelius ha lofvat lämna ytterligare bidrag. Atterbom skrifver nämligen:

Nu är Kalendern började i ena ändan, det vill säga, att romanen sättes. Således måste Hedborn med yttersta första skicka sin romanz. Dröj ej heller Du för länge med deras lofvade Förespråk, för Phosphoros. (6/10 1812.)

"Förespråket" återfinnes dock icke i Phosphoros.

Det följande årets korrespondens rör sig äfven till stor del om Afzelius' medarbetarskap i de fosforistiska publikationerna. Den 10 sept. 1813 begär Atterbom af honom ett bidrag:

och af Dig får jag ju ock något, t. ex. Eklogen?

Den 12 oktober heter det:

Skicka mig med omgående post dina poetiska bidrag till Phosphoros. Jag är just nu sysselsatt att rangera de poetiska arken. Jag vet, att du nyligen skrifvit någonting vackert vid en viss persons afseglande. Du ämnar väl icke låta det ligga i lådan.

Tre dagar senare kommer en ny påminnelse.

Skicka emellertid Eclogen, man får sedan se hur rum och omständigheter passa sig.

Den 22 oktober har dikten kommit. Atterbom skrifver:

Tack för *Elegien till Hullda.* Jag har ej ännu haft tillfälle till mer än att hastigt genomläsa den. Den är såsom jag förut visste rätt vacker. Du skall nästa postdag få veta, om några dubier vid ett och annat ställe falla på mig. Ännu så länge är jag missnöjd med ingenting, utom med — namnet på flickan. Jag har äfven i Kosegarten sett namnen *Hullda* och *Holdy*, och det sökta ordspelet i sådana namn förekommer mig *etwas kindisch.* Dock du har deruti din fria vilja, ehuru det visserligen finns tusende vackra namn att tillgå.

Dikten var ägnad åt Phosphoros, där den infördes under rubriken "Framtiden, eklog till Hulda", men Afzelius synes ännu i det sista ha varit tveksam om dess införande. När Phosphoroshäftet för 1814 redan var tryckt och häftadt, har han begärt att den skulle afföras, detta dels af en misstanke, att man skulle kunna gissa sig till föremålets namn, dels af fruktan för beskyllningar för "opresterligt svärmeri". Atterbom skrifver emellertid 12 aug. 1814.

Då det nya häftet af Phosphoros nu redan är häftadt, så förstår du, att ej något ark kan fråntagas eller tilläggas. Då du *uttryckligen* egnade din elegi åt *Phosphoros*, kunde det ej falla mig in, att du efter dess införande der skulle förklara dig missnöjd dermed. Jag lemnar dina skäl i sitt värde, men tror dig att du sjelf vederlagt dem i sista raden af ditt bref, der det heter: »de, hvars gissningar jag fruktar, läsa ej Phosphoros», helst när man tillägger, att de som läsa Phosphoros, läsa den förmodligen af andra orsaker, än för att utspionera namnen på författarnas älskarinnor. Dessutom innehåller detta häfte så besynnerliga ting, att det sqvaller och calumnierande, som troligtvis ånyo derom uppväckes, kommer att fästa sig vid helt andra ämnen. Hvad det *opresterliga svärmeriet* angår, för hvars beskyllning du fruktar, så har ju Hedborn, som också är prest, i Phosphoros ett

stycke poesi, som är än mera excentriskt i den erotiska grenen; och jag har ej kunnat finna, att hans andliga reputation derigenom förminskats. Du bör således kunna vara lugn.

Äfven i Kalendern 1814 hade Afzelius medverkat, därtill uppmanad af Atterbom. Äfven nu synes dock samma tveksamhet som vi ofvan lärt känna. Atterbom skrifver nämligen 22 okt. 1813:

Visst skall du skicka *Romansen öfver Fru Schütz:* det förstås ju af sig sjelf, och gör det snart!

Denna romans infördes under rubriken *Stolts Henrietta*, men hör icke till de mera lyckade bidragen.

Afzelius hade äfven insändt två andra dikter, *Klagan på stranden* och *Tomtar.* Men hvad den förra beträffar, har författaren i sista stund ångrat sig och begärt den tillbaka. Härom heter det i Atterboms bref 7 dec. 1813:

Din *Klagan på stranden* är redan satt, men såsom formen, på hvilken han står, ännu icke är aftryckt — så måste den väl utbrytas och gömmas, enligt din begäran. Stycket är täckt.

I ett senare bref, 10 nov. 1814, begär Atterbom tillbaka dikten för en senare Kalender.

Afzelius tredje bidrag till 1814 års Kalender blef däremot icke ens uppsatt. Atterbom skref härom till Hammarsköld:

Afzelii *Tomtar* använder jag ej, men låt detta vara unter uns, till dess Fosforos utkommit. Han kunde annars i vrede begära sina tvenne andra stycken tillbaka.

Till Afzelius själf skref Atterbom vid återsändande af dikten den 12 aug. 1814 följande:

Dina *Tomtar* återsändes härmed. Förändringarna, som stodo på en särskild lapp, hittar jag ej på: kanske igenfinnas de framdeles.

Hufvudintrycket af den litterära förbindelsen mellan Atterbom och Afzelius blir trots Atterboms alla vackra ord detta, att Atterbom icke hyste den höga tanke om Afzelii dikter, som han ibland låter påskina. Men som redaktör för sina tidskrifter måste han

skaffa sig bidrag från alla håll och svårigheterna häruti läto honom förmodligen öfvervinna lusten att alltför hårdt kritisera en medarbetare, som på mer än ett sätt var nyttig för den unge redaktören.

På mer än ett sätt — ty det var ej blott som författare, Afzelius hjälpte Atterbom. Äfven beträffande det tekniska arbetet hade Atterbom hjälp af Afzelius. Detta berodde därpå, att Afzelius var bosatt i Stockholm och följaktligen kunde tjänstgöra som Atterboms kommissionär framför allt vid arbetet med notgraveringen. År 1812, $^{6}/_{10}$, skickar Atterbom flera melodier. Bland dem skall Afzelius välja de bästa — äfven detta ett förtroendeuppdrag — samt skaffa kostnadsförslag från gravyranstalten. Och sedan återkommer uppdraget gång på gång, 1812 $^{26}/_{11}$, $^{1}/_{12}$; 1814 $^{8}/_{7}$, $^{15}/_{7}$, $^{8}/_{10}$, $^{10}/_{11}$, oftast under otåliga förebråelser öfver arbetets långsamhet. Att skulden icke lades hos Afzelius utan hos gravören, framgår emellertid af det starka uttrycket i brefvet af $^{26}/_{11}$ 1812:

Påskynda, bäste, fienden Åhlström, ljusets svurne hatare!

Och ett ståtligare erkännande kan väl knappast någon medhjälpare få af sin arbetsgifvare än Atterboms ord den 13 nov. 1812:

Du är en hedersman och såsom Kalenderns fosterfader får jag å min pupills vägnar tacka Dig för det nit Du låter påskina för hennes utstyrsel och morgongåfva.

Det var ju ej heller endast med musikgravering och litterära bidrag, Afzelius hade stått till tjänst. Äfven i det svåra arbetet att förmå andra att lämna bidrag stod Afzelius hjälpande vid Atterboms sida. Kanske det just var därför som Atterbom äfven lät sin hjälpsamme "stallbroder" få del af sina tankar om åtskilliga af landets öfriga skalder. De efterlämnade brefven innehålla härvidlag några sparsamma yttranden, som icke sakna sitt intresse.

Det är särskildt af Geijer, som Afzelius skall hjälpa till att utpressa lofvade omtalta bidrag. I andra hand kommer 1812 och 1813 äfven Ling. Med glädje meddelar Atterbom, när bidrag ha inkommit från resp. författare. Han låter också sin litteräre vän dela glädjen öfver t. ex. Hammarskölds arbete:

Huru väldigt Hammarsköld gripit sig an för den goda (h. e. den Phosphoriska) saken känner du väl redan. Han har öfversatt Plotini afhandling om det Sköna. Det är att tappert arbeta i vingården. (10/9 1813.)

Afzelius får också dela omtanken om den nödställde stallbrodern Ingelgren. Han hade fått löfte om plats som kopist i Riksarkivet, om han blott inställde sig i Stockholm. Nu ber Atterbom Afzelius om hjälp åt honom, 20/11 1812.

I gengäld stod Atterbom till tjänst vid Afzelius' arbete på folkvisesamlingen. Flera gånger uttalar han sitt intresse för arbetet. Ibland hjälper han honom med afskrifvandet af en eller annan visa och är honom äfven behjälplig vid underhandlingarna med Häffner, som biträdde vid folkvisornas musikaliska redigering. En inblick i Häffners musikaliska arbete ge några rader i ett af brefven:

Hvad Riddar Tynne m. fl. angår, så vet jag blott, att den enligt Häffner är en af de äldsta melodier vi äga, och att han påstår sig hafva renat den från alla moderna tillsatser och upptäckt dess egentliga schema. Den är, som han säger, en gammal *runesång*, till hvars egentliga beskaffenhet en för längre tid sedan i Tyskland funnen runemelodi gifver claven. Jag kan ej musik, och kan således ej afgöra, om han har orätt eller rätt: jag vet endast att Geijers vilja är att Häffners melodier skola till punkt och pricka få införas, som gubben har satt dem. Det är dessutom troligt, att en man som i fyratio år har studerat antika musiken i alla dess former, och har musikens theori — hvarpå *här* allt ankommer — fullkomligt i sin makt, icke gerna misstager sig; särdeles såsom han med verkligt nit och intresse sysselsätter sig med allt, som hör till choralen och romansen. — Gerna åtager jag mig att bli din commissionär hos gubben, så godt jag förmår. (21/6 1814.)

Intressantare äro emellertid de yttranden, som låta oss se något af Atterboms egna åsikter rörande sina vänner och fiender.

Om den lofvande, tidigt bortgångne Elgström skrifver Atterbom 10 nov. 1814: "Oersättlig är den förlust vi gjorde, när detta herrliga subjekt lemnade oss". Dessa ord fällas på tal om hans dikt *Romeo i Julias Graf*, som infördes i 1814 års Kalender. Att den därvid "reviderades" af Atterbom, är ju en känd sak. Själf säger han: "Jag har ändrat den på icke få ställen, särdeles mot slutet, och förkortat den ansenligt".

Om Wallin yttrar han sig 1814 rätt tveksamt.

Redaktionen för Svensk Litteratur-Tidning har idag mottagit ett ganska väl skrifvet bref från D. Wallin. Om den mannen fullkomligt känner i sitt hjärta den entusiasm, som han yttrar för Religionens sak, så är han i hög grad aktningsvärd. Redaktionen har allt från den tid som det beryktade företalet kom till dess kunskap, ämnat göra honom kraftig rättvisa för hans ståndpunkt: att man emeller(tid) icke kunde neka Ödmann, som gjort Redaktionen reella tjänster, att införa sin recension, bör hvarken Wallin eller någon annan finna underligt. ($^{8}/_{11}$ 1814.)

Det gällde en recension öfver andra häftet af Franzéns och Wallins profpsalmer, hvilken i sin helhet var erkännande.

Intressantast torde dock omdömena om Idunisterna, särskildt Ling, vara. Hösten 1812 meddelar Atterbom, att han har skrifvit till Ling angående bidrag. Året därpå heter det på tal om bidrag till Phosphoros:

Hvad Ling angår, kan du väl säga till honom min önskan, men han nekar förmodligen efter sin vana, och i det fallet gifver jag mig väl tillfreds ändå. Vida mera ligger mig bistånd af Geijer om hjärtat, i anseende till omfattningen af hans förmåga. ($^{10}/_{9}$ 1813.)

Den 8 juli 1814 frågar Atterbom efter "Lings nya Gylfe", hvarmed han åsyftar den samma år utkommande senare delen af Lings stora epos. En vecka senare skrifver han:

Laga att Iduna (den nya) och Gylfe (som nu är utkommen?) snart komma hit. Apropos af den senare: Jag vet ej, hvarifrån Hammarsköld tagit sig den inbillningen, att jag är afvundsjuk på Ling. Jag har aldrig hyst den minsta ovilja mot honom utan anser honom tvertom för en duktig karl och ett förträffligt hufvud. Att han anser mig för ett slags Androgyn i poesi, en vekling, som ej har kraft till stora företag, vet jag ganska väl; men det har aldrig bekymrat mig: om det stora och oändliga beror på massans och volumens omfång, som han tyckes tro, torde äfven jag i fall af en längre lifstid kunna frambringa något *stort;* hvad qvinligheten åter angår, säger mig en inre röst, att min vekare stämma skall lefva så länge och *kanske* längre än hans thordön. Att min sång kan vara svensk med mindre Skythism, se vi ju på Geijers exempel. Jag har således intet skäl att *skåda snedt* på Ling, som Hammarsköld uttrycker sig. Om han verkligen är den ypperste af Sveriges skalder (ett rum på hvilket *jag* aldrig

ämnat göra anspråk), så har jag af alla dödlige *minst* att invända deremot, och väntar med glad otålighet att i den nya Gylfe få se detta Primat bekräftadt. Det förargar mig, att mina vänner tro mig om att ledas i mina omdömen af så inskränkta personliga synpunkter. ([15]/6 1814.)

Längre fram på hösten återkommer han till Ling och Idunisterna.

Idunisterna lära vredgas på Hammarsköld för hans omdöme om Geijers *sång d. 3 Junii* (hvilket synes öfverflödigt, då han icke klandrar det själf); vidare öfver den dom som fälles om Tegnérs Nore: de lära inbilla sig att Upsalienses hysa emot dem ett slags sekthat, och bevisa derigenom, att de sjelfva ämna bilda en ordentlig *sekt.* Man har till och med sagt mig, att Tegnér skrifver denna dom på mig, och ämnar derföre offentligen anfalla mig. Jag önskar att detta icke må ske: Men om han verkligen tillåter sig denna orimlighet, så skall han, vid Gud! icke spinna silke dervid. Ling och Tegnér uppföra sig i sanning på ett särdeles sätt. Wenn sie fortfahren, Umstände zu machen, so kann man ihnen zeigen, wie man keine Umstände weiter macht. Den förres Gylfe är dessutom det mest misslyckade poem i sin genre, som jag i min lefnad sett: och äfven Hammarsköld lärer väl snart bli af samma mening derom, som alla mina härvarande bekanta. ([8]/11 1814).

Ett par dagar senare återkommer han till samma ämne:

Jag minns i sjelfva verket ej, hur Hammarskölds Recension öfver Geijers tredje Juni ser ut. Din räknar jag ej bland Idunisterne, såsnart dermed menas något *parti,* till hvilket de stundom vilja göra sig. Du är ej illiberal och ensidig. Ling är båda delarna, samt ytlig och arrogant dertill; och med allt detta förde han under sitt vistande i Upsala beständigt *tolerans* på tungan samt lät oss förstå, huru intoleranta vi äro här. ([10]/11 1814.)

Man ser, huru oviljan växer mot den en gång väntade medarbetaren. Sedan denne definitivt ställt sig i ett annat läger än Atterbom och dessutom framkommit med en diktning, som Atterbom icke kunde gilla, bli omdömena ytterst skarpa. En ytterligare spets få de ju genom den tydligen utbredda misstanken, att Atterboms ovilja berodde på författareafund. Hvilka orsakerna än må vara, vittna brefcitaten tillräckligt tydligt om Atterboms stridbara energi, äfven om man måste pointera det egendomliga i att den man, som i juli karakteriseras som "en duktig karl och ett förträffligt hufvud" endast några månader senare beskrifves som illiberal, ensidig, ytlig, arrogant och intolerant.

Men Atterbom själf var vid denna tid nedstämd och dyster. Hans hälsa hade varit dålig och han vantrifdes i Sverige. Detta var nog en af anledningarna till hans häftiga ord mot Ling. Brefven till Afzelius fullständiga på ett ibland nära nog rörande sätt Atterboms sjukdomshistoria.

Sjukdomen hade börjat den 17 april 1812 med hjärtklappning och konjektioner åt hufvudet, allt i förening med grubblerier och nedstämdhet. Äfven hans ögon voro angripna. Det gick så långt, att den blide skalden haft planer på att ta anställning vid fortifikationen. Det stannade emellertid vid hvila och kroppsarbete, eller som han skref till Hammarsköld "slå dank, gå, gunga, åka, gräfva, dricka tripolium och blaska mig i vatten".

Denna sommarkur hjälpte emellertid icke. I november skrifver han emellertid till Afzelius, att han måste komma bort ifrån Upsala. I nästa bref grubblar han på hvart han skall resa, till Stockholm, Sala eller Östergötland. Någon "mutatio loci" måste han ha. Hans hälsa har nämligen kommit till den punkt, där den stod vid midsommartid. Men svagheten hindrar honom icke från att arbeta:

Jag forcerar mig emellertid allt hvad jag förmår. Döden är jag just icke rädd, men det fatala långsamma aftynandet är olidligt. Som jag dessutom icke stort mera kan nyttja mina ögon, så är jag på allt sätt *ostörd*, öfverlämnad dagarna igenom åt mina angenäma betraktelser. (26/11 1812.)

I ett postskriptum uttalar han den förmodan, att hans ögon förmodligen få "plikta därför hela morgondagen".

I december blir han förbjuden att arbeta på ett helt år.

Jag är nu bragt därhän, att Doctor Zetterström formligen förbjudit mig all slags litterär sysselsättning på ett helt år, vid vite af ögonens och lifvets förlust. — Således är jag åtminstone *ledig*, gudskelof! Och får nu spekulera i fred och ro på nöjen och lustbarheter, synnerligen *resor*, dem Medici framför allt anbefallt mig. Det bästa af allt är, att jag *an sich* icke har skjutspengar till Alsike. En galen Doktor i Linköping plägar råda backstuguhjon, som komma till honom och klaga öfver brist på krafter, att de *endast* skola dricka ett par, tre glas godt vin på hvar middagstid: »Hos Rydbom», tillägger han, »finns bästa viner». Vivant Medici! (1/12 1812.)[1]

[1] Ljunggrens uppgift IV: 411 »i December tyckes han vara nära återställd» är alltså felaktig.

Men tiden gick och sjukdomen häfdes. Tyvärr försvann dock icke melankolien på samma gång. Länge spårar man lifströtthet och arbetsleda hos Atterbom. I ett bref hösten 1813 ger han en inblick i sitt inre.

Att jag, sedan vi skildes, varit i Landsberga, vet du redan. Troligtvis visade jag mig der icke synnerligen till min fördel. Det är lätt för mig, att inom den korta tidrymden af en aftonstund fördölja obehaget af mitt hypochondriska inre; men blottställd halfannan dag för sällskapslifvets fordringar, känner jag med smärta att jag måste bli tråkig för de varelser, som omgifva mig, om de än voro Guds änglar eller fruntimmerna Schwerin och Ramsay.

Sköna dikter, kärlek, lycka!
Konstens verk med er sig smycka,
medan konstnärns ögon gråta.
Hur de milda ljuden låta
Han sin trägna cittra lär.
Fjärran dock från *honom* är
Hvad de spända strängar tala.

Så sjöng jag en gång i mina Variationer, och om mina idealer begynna antaga jordisk skepnad, så sker det blott för att fullkomligt uppenbara mig det omätliga svalg, som Ödet gräft mellan mig och dem. — Välan! Jag är blott en *ton*, en luft-vibration på poesiens allmänna orchestrion, ett ljud, som icke är till i sig själf, utan endast så vida den når en åhörares öra; ja jag får icke göra anspråk på rättigheterna af ett subjekt, af en person, hvad som i mig är individualitet, existerar blott för att utveckla den i mig intenderande klangen. — Lyckliga emellertid de, som få vara annat än luftgestalter. ($^{10}/_{9}$ 1813.)

Brefskrifvaren bekänner här sin egen "hypokondri", men äfven andra sorger sälla sig därtill.

Med den långa pessimismen följde oförmåga till arbete. Denna gick så långt, att skalden började tvifla på sig själf. Han beslutar att ta farväl af sin skaldekonst.

Ja, icke allenast blifver detta häfte af Phosphoros det sista, utan sedan det utkommit samt slutet af Palmblads Roman, hvartill jag måst pina ur mig ett par visor — hänger jag min lyra, liksom Hammarsköld, för alltid på väggen. Detta är, vid Gud, mitt fulla allvar, och jag skall visa att jag håller ord. Jag har en million skäl till detta beslut; af hvilka nu i hast

ett enda kan nämnas, af synnerligen bevekande innehåll, det nemligen, att naturen ämnat mig blott att producera en viss cyclus af lyriska bitar och att jag nu hunnit den gränsen, utom hvilken jag blott kan manufakturmessigt imitera mig sjelf. Att jag riktigt inser förhållandet, känner jag deraf, att min fantasi är absolut uttömd och min känsla alldeles förtorkad. I några Sonetter för detta häfte samlar jag nu de sista gnistorna, och i Epilogen vill jag visa, att en på sig sjelf misströstande kraft, så snart dess tillstånd slagit sig till förtviflan också kan frambringa ett sken af Begeisterung. — Sedan skall jag blifva *lugn.* (15/10 1813.)

Samma tanke återkommer längre fram:

förmodligen skola ej många läsare af mina *Scener ur Fågel Blå* kunna inse, under hvilken kamp mot ohelsa och olynne de blifvit författade. Emellertid skall det vara mig kärt, om de gifva mina vänner någon njutning; jag sjelf har vid producerandet njutit — ingenting. (7/12 1813.)

I samma bref heter det vidare:

Det är sorgligt att höra, det vännen Hedborn fortfar att vantrifvas. Men — denna hårda jorden, detta tråkiga Sverige var visst aldrig af naturen ämnadt till poeters hemvist. (7/12 1813.)

Här förspörjer man längtan till ljusare och varmare länder, där de romantiska drömsynerna mera höra hemma. Samma leda vid hembygden och fosterlandet kommer äfven fram i ett bref från 1814, där det heter:

Upsala har nu så förtorkat mig, att af tio à tolf utkast till poemer, som alla vexelvis sväfva för min föreställning, är jag icke mäktig att fixera ett enda och göra det färdigt. (15/7 1814.)

Atterbom hade mognat. Upsalalifvet blef för honom ett hinder i det stora verk, som väntade honom, när melankolien försvann och arbetslusten återkom.

Gifve Gud att jag snart komme ifrån detta skolpojkslif. Jag hvälfver inom mig ofantliga litterära planer, som nästa år skola begynna utveckla sig. (8/11 1814.)

Ljusare tider hade alltså börjat visa sig för Atterbom. Därtill medverkade säkerligen bl. a. det oväntadt goda ekonomiska

resultatet af Kalendrarna och Phosphoros. Härom skref han till Afzelius:

På de tvenne Kalendrarna hafva Boktr. redan *vunnit 300 Rdr B:co Riksg.* Af den sista äro redan 150 Ex. sålda. På Phosphoros ha de vunnit *400 Riksd. Banco,* enligt en general räkning, som gjordes i förgår, ty förlaget kostade 1100 R. och 1500 hafva influtit. Således har man skäl till någorlunda förhoppningar om afsättning för framtida större företag. Jag medger, att jag ej trodde vinsten på Phosphoros blifva synnerlig och att jag af denna upptäckt blef högst angenämt öfverraskad. ($^{28}/_{10}$ 1814.)

Tedde sig framtiden alltså redan nu mera förhoppningsfull än under de långa mörka åren, så lyste den väl ännu klarare, när ändtligen tillfälle bereddes Atterbom att få göra sin länge åtrådda och efterlängtade resa till Italien. I Afzelii papper finnes endast ett bref från denna resa, fullt af hälsningar till hemmavarande vänner och fullt af beskrifningar. Här må endast citeras några få ord därur, visande hur Atterbom dock trots all klagan och alla bittra missräkningar i grund och botten hyste en brinnande kärlek till sitt eget fädernesland. Han märker detta själf, när han ute i Tyskland får veta, att man gärna ville behålla honom för alltid därute. Han skrifver:

Den största fördelen jag skördar af min utländska resa är att i hela sin omfattning och djuphet lära känna, huru innerligt Sverige är mig kärt, och huru det aldrig kan på allvar falla mig in — såvida ej oförmodade omständigheter skulle därtill *tvinga* mig — att bortbyta detta land, denna nation emot en annan boningsort och andra statsborgerliga förhållanden. Detta skulle *annars* icke vara mig svårt — jag har redan derom erhållit betydande vinkar. Men nej! Jag *är*, och jag *blir* svensk; och om man ej en dag drifver sitt hat emot mig så långt, att man formligen landsförvisar mig, så vill jag hellre *svälta* i Sverige och tråna bort, såsom förut, i en enslig vindskammare, än härute föra ett beqvämare, gladare lif med det villkoret att *förtyska* mig och förglömma mitt fädernesland.

Ehrensvärds idealuppfattning i förhållande till Winckelmanns.

Af

Gunhild Bergh.

I Preussische Jahrbücher för år 1862 finns det en liten uppsats om C. A. Ehrensvärd, som bär titeln: "Schwedens Winckelmann". Denna titel är betecknande. Redan tidigt har man sammanställt Ehrensvärd som konstfilosof med Winckelmann och diskuterat hans förhållande till den store föregångaren. Det gör t. ex. Beskow i sin täflingsskrift, Carl August Ehrensvärd, i Vitt. hist. ant. akademien 1834. Beskow påpekar, att Ehrensvärds "konsttheori af mången ansetts såsom blott ett snillrikt sammandrag af den Tyske konstfilosofens". En uppfattning som Beskow dock själf ej delar. Enligt Beskows mening är Ehrensvärd "såsom konstdomare oberoende af Winckelmann". Beskow betviflar, att han läst Winckelmanns skrifter, på grund af att dennes namn aldrig förekommer i Ehrensvärds papper, ehuru han samtidigt förmodar, att Ehrensvärd känt grunddragen däraf genom Sergel. F. ö. går Beskow i sin studie ej in på någon närmare undersökning af föreliggande spörsmål. Han nöjer sig med allmänna antydningar, där han mest bemödar sig om att finna olikheter mellan de bägge författarna och att bevisa att Ehrensvärds definitioner "äro honom alldeles egna".[1]

En genomförd parallell möter man däremot som bekant i Ljunggrens arbete: "Jämförelse emellan Ehrensvärd och Winckelmann

[1] *Vitt. hist. ant. akad. handl.* XVI, Sthlm 1842, s. 227 ff.

såsom konstfilosofer". Ljunggren anser det troligt, att Ehrensvärd läst Winckelmann, men äfven han sträfvar att framhålla den förres själfständighet och betona att Ehrensvärds "förtjenster om konstfilosofien, så väl som hans originalitet äro obestridliga". Ljunggren tröttnar ej på att understryka, att Ehrensvärd är mer skarpsinnig än Winckelmann, att han sett långt klarare och friare, att han uttryckt sina tankar mer distinkt.[1]

Man kan säga, att samma önskan att förringa Winckelmanns inflytande utmärker äfven modernare forskare. Warburg anser det i sin biografi omöjligt att "med säkerhet" afgöra om Ehrensvärd direkt tagit intryck af Winckelmann, ehuru han liksom Beskow anser det troligt, att han känt till Winckelmanns skrifter. Men Warburg betonar, att man ej får "stirra sig fast vid namnet Winckelmann". Om ock Winckelmann var den störste representanten för den nyklassiska riktningen, så var han dock ej den förste och den ende. Och det fanns andra än rena konstteoretici, som inverkade på Ehrensvärd. Den, som enligt Warburg framför andra bestämt Ehrensvärds utveckling, är Montesquieu. "Det är dennes lära", säger Warburg, "som Ehrensvärd i sin resebeskrifning exemplifierar och som han sedan utför i afseende å konsterna."[2] En åsikt, som Blanck i Den nordiska renässansen upptar och fördjupar. Äfven för honom är Montesquieu det förnämsta namnet. Under Montesquieus inflytande stå Winckelmann och Ehrensvärd "jämställda". Likheterna dem emellan bero häraf, men det är fullt själfständigt Ehrensvärd utnyttjat de gemensamma förutsättningarna.[3]

Att Ehrensvärd verkligen läst Winckelmann, berättar han ju själf. Och att han tagit mycket starka intryck af detta studium torde vara obestridligt. Dock kan man säga, att just detta betydelsefulla uttalande bestyrker den uppfattning om Ehrensvärds själfständighet gentemot Winckelmann, som således så ofta gjorts gällande. Det bör läggas märke till att Ehrensvärd talar om Winc-

[1] *Sv. akad. handl.* XXIX, Sthlm 1857, s. 51 ff., 87 ff.
[2] WARBURG, *K. A. Ehrensvärd,* Sthlm 1893, s. 105 f.
[3] BLANCK, *Den nordiska renässansen,* Sthlm 1911, s. 288.

kelmann som en jämnbörding. Han är medveten om att han ej är någon direkt afskrifvare, ingen tanklös upprepare. Ehrensvärd kommer till Winckelmanns skrifter med en rik beläsenhet i estetik och filosofi och med en ingalunda obetydlig kännedom om såväl modern som äldre konst. Det är ett faktum, som ej får förgätas.

I intet fall framträder denna Ehrensvärds egenskap af på en gång lärjunge och själfständig estetiker så klart som i fråga om hans behandling af idealproblemet. Detta problem, gammalt som konsten själf, är det centrala i de flesta estetiska system, och är det också i Ehrensvärds. Han diskuterar det redan i sina bref från Rom och i de utkast han där gör, han dryftar det i sina tryckta verk, och han återkommer ständigt därtill i de fragment, hvilka han skrifver under de aderton år han går i Sverige och fryser och längtar tillbaka till Italien och hvilka mestadels äro förklaringar och tillägg till de äldre arbetena. Ehrensvärds åsikter strida i mer än ett afseende mot Winckelmanns. Och dock voro de dem förutan i sin nuvarande formulering otänkbara. Det torde knappt behöfva tilläggas, att detta problem ej är det enda, där Winckelmanns inflytande kan spåras, men det är det, där bägges karakteristika tydligast träda i dagen.

Winckelmann indelar imitationen af naturen i två slag. Han skrifver i sitt första arbete, Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst: "Die Nachahmung des Schönen der Natur ist entweder auf einen einzelnen Vorwurf gerichtet, oder sie sammlet die Bemerkungen aus verschiedenen einzelnen, und bringet sie in Eines. Jenes heisst eine ähnliche Copie, ein Porträt machen; es ist der Weg zu holländischen Formen und Figuren. Dieses aber ist der Weg zum allgemeinen Schönen und zu idealischen Bildern desselben; und derselbe ist es, den die Griechen genommen haben."[1]

I sitt hufvudverk, Geschichte der Kunst des Altertums, säger han några år senare: "Die Bildung der Schönheit ist entweder

[1] J. J. Winckelmann, *Sämtliche Werke*, ed. Eiselein, Donauöschingen 1825—29, I, 21.

individuel, das ist: auf das Einzelne gerichtet, oder sie ist eine Wahl schöner Theile aus vielen Einzelnen und Verbindung in Eins, welche wir idealisch nennen.“[1] Winckelmann ställer alltså mot hvarandra direkt afbildning af något förhandenvarande och väljande och hopfogande till en idealisk bild. Det senare tillvägagångssättet anser han vara det rätta. Naturen, hvarmed Winckelmann som den franska klassicismen menar människan, det enda ämne, som är fullt värdigt för konsten, kan ej kopieras direkt. Genom materien och genom alla de tillfälligheter, som människan är underkastad, hindras hon att nå den fullkomlighet, som är hennes egentliga syfte. Äfven den skönaste kropp har delar, som hos en annan äro mer fulländade. Ej ens i Grekland, där klimatets sundhet skapat ett skönare släkte än annorstädes och där lefnadssättet ej fördärfvats af civilisationen, hvilken Winckelmann betraktar med ett misstroende lärt af Rousseau, fanns en gestalt helt utan fel. Den grekiske konstnären valde därför från flera håll de delar, hvaraf han sedan bildade sitt verk. Winckelmann liknar honom vid trädgårdsmästaren, som ympar in olika sticklingar på samma stam och vid biet, som samlar sin honung från alla håll. Han opponerar bestämdt mot Bernini, som klandrat den från antiken hämtade anekdoten om målaren Zeuxis, som af fem af Krotons skönheter skapat sin Helena. Ett tillvägagångssätt, som Bernini finner rent orimligt, då man ej kan sammanfoga delar, som ej ursprungligen hört tillhopa, men som Winckelmann, som redan antydt, finner vara det riktiga. Ty „diese Wahl der schönsten Theile, und deren harmonische Verbindung in einer Figur, brachte die idealische Schönheit hervor“.[2]

Denna uppfattning om naturefterbildningen som ett val är ingalunda ny. Den finnes antydd redan hos Aristoteles, mimesisteoriens fader. Aristoteles förklarar, att alla konster bestå i efterhärmning, πᾶσαι τυγχάνουσιν οὖσαι μιμήσεις τὸ σύνολον.[3] De skilja sig åt genom de medel, hvarmed de imitera, de föremål de imitera

---

[1] A. ed. IV, 62.
[2] A. ed. IV, 70.
[3] *Aristotelis de arte poetica liber*, ed. G. Christ, Lpz. 1907, s. 1.

och det sätt, hvarpå de imitera, ἢ γὰρ τῷ ἐν ἑτέροις μιμεῖσθαι ἢ τῷ ἕτερα ἢ τῷ ἑτέρως.[1] Aristoteles ser just i imitationen konstens behag. Uppfattningen bottnar i ett rent intellektualistiskt betraktelsesätt. Aristoteles går nämligen ut från sambandet mellan kärleken till μιμεῖσθαι, hvilken är alla människor medfödd, och den äfven för människan naturliga önskan att öka sina kunskaper. Den njutning vi känna inför en konstnärlig afbildning beror på den glädje vi känna vid jämförandet mellan afbild och urbild, alltså på vår förmåga af slutledning, λογισμὸς.

Men man får trots detta icke göra Aristoteles' lära kongruent med modern realism. Den konstnärliga framställningen skall enligt Aristoteles visserligen vara naturtrogen, men äfven skön. Konsten skall stå öfver naturen. Af diktaren fordrar han icke berättande af det skedda utan berättande af händelsen, så som den borde ha skett, det möjliga efter sannolikhetens och nödvändighetens lagar. Därigenom skiljer sig poesien från historien. Poesien är mer filosofisk, den skildrar det allmänna och historien det enskilda, ἡ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει.[2] Skalden skall likna den gode porträttmålaren, som gör bilden lika men på samma gång förskönad. Att Zeuxis med hjälp af flera modeller framställt en människa, som alltså ej äger motsvarighet inom verkligheten, anser äfven Aristoteles vara det rätta, ty idealet skall öfverträffa verkligheten. Ehuru det strider mot hans estetiska grundlära, önskar han, att konstnären skall utmönstra det fula och felaktiga och endast upptaga det sköna och felfria. Redan Aristoteles ser således i viss mån imitationen som ett val, betraktar konstnären som en eklektiker, hvilken hopsamlar enskilda sköna detaljer från olika håll för att sedan foga dem till en helhet.

Denna åsikt möter oupphörligt i den följande estetiken. Anekdoten om Zeuxis upprepas till leda genom sekler. Renässansens kritici återkomma ständigt till att konsten skall vara en "natura perfezionata", den franska klassicismens representanter påminna

[1] Ibid.
[2] A. a. s. 12.

lika ifrigt om, att konstnären bör "corriger la nature". Le Brun t. ex. förklarar, att konsten skall rätta "ce que la nature et le vrai lui avait montré d'imparfait dans le modèle".[1] De Piles påpekar, att naturen hindrats af allehanda "accidens" att nå sitt egentliga syfte, som är "de faire un ouvrage parfait". Naturen betraktad som helhet är fulländad, men i sina detaljer ofta felaktig. Det har antikens konstnärer förstått: "C'est dans ce général que les anciens Sculpteurs ont puisé la perfection de leurs Ouvrages, et d'où Polycléte a tiré les belles proportions de la Statuë qu'il fit pour la posterité, et qu'on appella la Régle. Il en est de même des Peintres."[2] De Piles skiljer på "le Vrai Simple", efterbildningen af tingen sådana de i verkligheten äro, och "le Vrai Ideal", som är "un chois de diverses perfections qui ne se trouvent jamais dans un seul modele". Holländare och flamländare, hvilkas konst De Piles, liksom flertalet af 1600- och 1700-talets konstteoretici betraktar med oförstående och förakt, ha misslyckats just därför att de efterhärmat naturen "comme elle se voit ordinairement avec ses déffauts, et non comme elle pourroit être dans sa pureté". Om Rembrandt fäller han de betecknande orden: "Il disoit luy-même que son but n' étoit que l'imitation de la Nature vivante, ne faisant consister cette Nature que dans les choses créés, telles qu'elles se voyent." Och han anklagar honom senare för att ha afbildat "de vieilles armures, de vieux instrumens, de vieux ajustemens de tête, et quantité de vieilles étoffes ouvragées".[3]

Det är samma uppfattning, som ligger gömd i Boileaus berömda regel, "rien n'est beau que le vrai". Med sanning menar Boileau i själfva verket sannolikhet. Konsten skall efterbilda den sanna naturen, det är L'Art Poétiques ständigt återvändande term, men en natur, som är "sann" genom att förnuftet borteliminerat allt tillfälligt, allt regellöst, allt bisarrt och nyckfullt. En natur alltså i allmängiltig förenkling.

[1] A. Fontaine, *Conférences inédites de l'Académie royale de peinture et de sculpture*, Paris 1903, s. 116.

[2] De Piles, *Abregé de la vie des peintres*, Paris 1699 s. 21 f.

[3] De Piles, *Cours de peinture par principes*, Paris 1708, s. 31 f., *Abregé* etc. s. 531, 433.

Den, som i allmänhet plägar framställas som representanten för konsten som imitation af den sköna naturen, Batteux, fortsätter sålunda på en väg, som beträdts långt tidigare. Mer än någon af föregångarna betonar emellertid Batteux nödvändigheten att försköna. Konstnären skall sträfva att framställa "le beau vrai — — — avec toutes les perfections qu'il peut recevoir", han skall återge naturen "avec tous ses agréments et enjolivements".[1]

Det kan förefalla af det ofvan sagda som om äfven Winckelmann vore en direkt fortsättare. Och naturligtvis är han det också i viss mån. I detta som så många andra fall bygger han vidare på äldre tradition. Men han skiljer sig dock väsentligt från den här skisserade riktningen. Ty de synpunkter, som han anser bestämmande för konstnären, äro andra än dem De Piles och Batteux förutsätta.

Fullt klar är visserligen icke Winckelmanns ståndpunkt. Hans estetik ger sällan direkta definitioner, tydliga förklaringar. Den är vacklande, t. o. m. motsägande. Den är vidare af öfvervägande empirisk art. Winckelmann är icke estetiker, han är mer än något annat historikern, som går ut från det material han satt som sin uppgift att ordna och värdera och söker ge analyser däraf, ej regler för nyskapande. En annan sak är, att den beundran han ägnar en del af detta material, nämligen den grekiska konsten, kommer honom att uppställa den till mönster och således indirekt göra hans analyser till direktiv för moderna konstnärer.

Det har redan antydts att Winckelmann ställer idealisk i motsats till individuell. Den betydelsen är ej den enda, men den möter ofta i hans skrifter. Han säger t. ex. "Es sind die Gesichter derselben nicht Idealisch, sondern scheinen bestimmte Personen vorzustellen." Han påpekar gång på gång, att de grekiska konstnärerna sträfvade efter typer. De undertryckte alla detaljer, de utmönstrade det karakteristiska, det individuella för att blott behålla de allmänna formerna. Winckelmann tror på möjligheten af en bestämd kanon. Han talar om att grekerna fastställt vissa mått

[1] Batteux, *Les beaux arts reduits a un même principe*, Paris 1746, s. 27.

såväl för olika åldrar och stånd som för gestalten i dess helhet och för hvarje särskild kroppsdel. "Da nun das Idealische der Schönheit von den alten Künstlern als das höhere Theil derselben betrachtet worden, so haben sie dieser die bestimmten Verhältnisse unterworfen, und diese jener gleichsam zugewäget mit einiger Freiheit, die zu entschuldigen ist, wenn es mit Grunde geschehen." Det är det, som förklarar, att de flesta antika verk, oafsedt om de äro goda eller dåliga, äga en viss gemensamhet, en alldeles påtaglig öfverensstämmelse.[1]

Det bestämmande för denna kanon är sträfvandet efter "der meisterhafte Contur", vilken Winckelmann kallar "die Hauptabsicht des Künstlers".[2] Som Justi påpekat, har Winckelmann här säkerligen influerats af Hogarth.[3] I sin Analysis of Beauty bekämpar denne som en villfarelse att bedöma konstverket efter dess ämne och dess förhållande till naturen, och ej efter det Hogarth anser väsentligast, dess form. Som skönast uppställer Hogarth våglinjen.

Detta uttryck möter visserligen ej hos Winckelmann, ehuru han vid beskrifvandet af vackra konturer ofta liknar dem vid hafvets vågor. Han betraktar i stället den elliptiska linjen som den ideala. Han säger en gång: "Die Formen eines schönen Körpers sind durch Linien bestimmt, welche beständig ihren Mittelpunkt verändern, und fortgeführet niemals einen Zirkel beschreiben; folglich einfacher, aber auch mannigfaltiger, als ein Zirkel, welcher, so gross und klein derselbe immer ist, eben den Mittelpunkt hat, und andere in sich schliesset, oder eingeschlossen wird. Diese Mannigfaltigkeit wurde von den Griechen in Werken von aller Art gesuchet, und dieses Systema ihrer Einsicht zeiget sich auch in der Form ihrer Gefässe und Vasen, deren svelter und zierlicher Conturn nach eben der Regel, das ist: durch eine Linie gezogen ist, die durch mehr Zirkel muss gefunden werden: denn diese Werke haben alle

[1] A. ed. IV, 232, 226 f.
[2] A. ed. I, 25.
[3] Justi, *Winckelmann und seine Zeitgenossen*, Aufl. II. Lpz. 1898, III, 156 ff.

eine elliptische Figur, und hierin bestehet die Schönheit derselben".[1]

För att nå detta formideal ha grekerna utrustat sina verk med "das schöne Profil", hvilken endast genom en svag sänkning afviker från den raka linjen och är "die vornehmste Eigenschaft der idealischen Köpfe".[2] En annan gång påpekar Winckelmann, att de grekiska konstnärerna aldrig skildrade gropar i kinderna, ty dylika störa kindens vackra kontur, att de aflägsnade rynkor, så litet som möjligt betonade ådror och senor.[3] Han talar om att idealiska hufvuden hafva ögonen djupare liggande än i verkligheten och annorlunda formade öron. Han framhåller också, att grekerna företrädesvis valde sådana gestalter, där den elliptiska linjen förekommer. Dylika voro i allmänhet de ungdomliga kropparna och i all synnerhet de androgyna. Där saknas de kantigheter, de hårda, raka linjer, som utmärka t. ex. gubbens eller den mognade mannens kroppar. Där öfvergå konturerna så mjukt i hvarandra, att de påminna om hafvets yta, hvilken på afstånd synes fullständigt lugn, om ock dess vågor ständigt äro i rörelse.[4]

Men idealisk i denna betydelse är i Winckelmanns språk ej blott lofordande och ingalunda alltid identiskt med skönt. Så t. ex. säger han på tal om egypternas konst, att man måste komma ihåg "dass etwas idealisch heissen kann, ohne schön zu sein. Denn die Gestalt den ägyptischen Figuren, in welchen weder Muskeln noch Nerven und Adern angedeutet sind, ist idealisch, bildet aber dennoch in derselben keine Schönheit".[5] Dessa och liknande uttalanden leda öfver till den egentliga innebörd Winckelmann tilllägger ordet ideal, och på väg till hvilket förintandet af det individuella blott är en etapp. Mot hans rent sinnliga glädje öfver linjernas spel bryter sig ett starkt inslag af nyplatonsk mysticism. Winckelmann har ej endast studerat grekisk skulptur, han har

[1] A. ed. IV, 65 f.
[2] A. ed. VII, 118.
[3] A. ed. VII, 147, IV, 273.
[4] A. ed. IV, 263, f. 64 f., 72 ff.
[5] A. ed. IV, 62.

äfven läst grekisk filosofi, och intrycken därifrån betinga i mycket hans konstlära. Det är ingen tillfällighet att Platons namn så ofta möter i hans arbeten. Det är Platons teorier, ehuru i nyplatonsk omklädnad, genom Plotinos och Proklos, man återfinner hos Winckelmann.

Utgående från Platon ställer Plotinos mot hvartannat andens värld och materiens värld. Men i motsats till Platon ser han i konsten bryggan mellan dessa världar. Platon föraktar ju konsten. Den efterbildar verkligheten, men det vi kalla så är endast en skugga af det i egentlig mening verkliga. Vi se blott afbilden af tingen, ej tingen själfva. Konstverket blir följaktligen en kopia af en kopia. På dessa Platons beskyllningar svarar Plotinos:

εἰ δέ τις τὰς τέχνας ἀτιμάζει, ὅτι μιμούμεναι τὴν φύσιν ποιοῦσι, πρῶτον μὲν φατέον καὶ τὰς φύσεις μιμεῖσθαι ἄλλα· ἔπειτα δεῖ εἰδέναι, ὡς οὐχ ἁπλῶς τὸ ὁρώμενον μιμοῦνται, ἀλλ᾽ ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τοὺς λόγους, ἐξ ὧν ἡ φύσις· εἶτα καὶ ὅτι πολλὰ παρ᾽ αὑτῶν ποιοῦσι. καὶ προστιθέασι γὰρ ὅτῳ τι ἐλλείπει, ὡς ἔχουσαι τὸ κάλλος· ἐπεὶ καὶ ὁ Φειδίας τὸν Δία πρὸς οὐδὲν αἰσθητὸν ποιήσας, ἀλλὰ λαβὼν οἷος ἂν γένοιτο, εἰ ἡμῖν ὁ Ζεὺς δι᾽ ὀμμάτων ἐθέλοι φανῆναι.[1]

Konsten är således efterbildning, men ej af det synliga, utan af de idéer, som äro det sanna varat. Hvarifrån stammar, frågar Plotinos, tingens skönhet? Hvarifrån Helenas, denna omstridda kvinna, hvars fägring jämförts med Afrodites? Hvarifrån Afrodites själf? Är det icke öfverallt afglansen af det gudomliga, urskönheten, den öfver alla motsatser höjda enheten? Icke i stoffet utan i formen ligger skönheten, i det högres härskande öfver det lägre, idén öfver materien, själen öfver kroppen.

Så är det också med konstverken. Deras skönhet beror på att de skapats efter konstnärens vision, efter den bild af idén han sett i sitt inre. För att förtydliga sin mening talar Plotinos om två marmorblock. Det ena är rått och obearbetat, det andra däremot formadt af en konstnärlig hand. Detta senare är skönt, men icke därför att det är af marmor, då vore ju äfven det första vackert,

[1] *Plotini Enneades*, ed. Volkmann, Lpz 1884, II, 232.

men på grund af den form, εἶδος, som konsten förlänat det. Denna εἶδος fanns ej hos marmorn, den fanns innan den uttrycktes i stenen i konstnärens själ, och ej därför att han ägde ögon och händer, utan just därför att han var konstnär.

I detta konstnärens försök att åt andra delge den upplefvelse han själf haft, att förkroppsliga den vision af det gudomliga han i extasens ögonblick undfått, ligger konstens betydelse. Ty därigenom väckes vår längtan till idévärlden, därigenom höjas vi öfver materien. Renad från allt sinnligt når konstnären åskådningen af urskönheten, därigenom åstadkommer han äfven hos andra den rening, som är nödvändig för att nå det sant sköna. Ty för att nå skönhetens land behöfvas ej hästar eller skepp. Det behöfs att vi, liksom Odyssevs flydde Kalypsos frestelser, fly alla sinnlighetens lockelser, glömma allt yttre, sluta de kroppsliga ögonen och blott använda de inre, som vi alla äga, men ej alla bruka. Har man förmåga att se med dem, då ser man det sköna.

Det är detta mål, framställandet af det osinnliga, af idén, som äfven för Winckelmann är konstens egentliga uppgift, det syfte, som skall bestämma det konstnärliga urvalet. Det är t. ex. därför han som andra Plotinospåverkade estetici förordar användandet af allegorier. Måleriet, säger sålunda Winckelmann i Nachahmung etc., sträcker sig till "Dinge, die nicht sinnlich sind; diese sind ihr höchstes Ziel". Men att nå dit är möjligt blott genom "Bilder, die allgemeine Begriffe bedeuten".[1] Det var till detta syfte de grekiska konstnärerna sträfvade. De förstodo, säger Winckelmann, att det noggrannaste naturstudium ej kan skänka konstnären fullkomliga begrepp om skönheten, liksom kunskapen i anatomi ej ensam kan lära honom kroppens vackraste proportioner. "Diese häufigen Gelegenheiten zur Beobachtung der Natur veranlasseten die griechischen Künstler noch weiter zu gehen: sie fingen an, sich gewisse allgemeine Begriffe von Schönheiten sowohl einzelner Theile als ganzer Verhältnisse der Körper zu bilden, die sich über die Natur selbst erheben sollten; ihr Urbild war eine blos im

[1] A. ed. I, 50 f.

Verstande entworfene geistige Natur."[1] Ty, säger Winckelmann en annan gång förklarande, "der Geist vernünftig denkender Wesen hat eine eingepflanzete Neigung und Begierde, sich über die Materie in die geistige Sphäre der Begriffe zu erheben, und dessen wahre Zufriedenheit ist die Hervorbringung neuer und verfeinerter Ideen. Die grossen Künstler der Griechen, die sich gleichsam als neue Schöpfer anzusehen hatten, ob sie gleich weniger für den Verstand, als für die Sinne arbeiteten, sucheten den harten Gegenstand der Materie zu überwinden, und, wenn es möglich gewesen wäre, dieselbe zu begeistern: dieses edle Bestreben derselben auch in früheren Zeiten der Kunst gab Gelegenheit zu der Fabel von Pygmalions Statue. Denn durch ihre Hände wurden die Gegenstände heiliger Verehrung hervorgebracht, welche, um Ehrfurcht zu erweken, Bilder von höheren Naturen genommen zu sein scheinen mussten."[2] Från betraktelsen af det enskilda sköna höjer sig konstnären till åskådningen af det allmänna sköna och därifrån till urskönheten, hvilken äfven Winckelmann anser vara detsamma som det gudomliga, den absoluta enheten. Men dit nå ej alla. Ty alla äga ej smak. Winckelmann skiljer på två slag af smak. Det finns en smak, som beror af organens beskaffenhet. Den är mer fulländad hos välbildade människor, därför att i regel yttre och inre organ pläga stå i förhållande till hvarandra. Men som organen hos två människor aldrig äro lika, kan smaken ej heller vara det. Det är därför t. ex. färger bedömas så olika af olika konstnärer, och det är därför den skönaste kvinna i Italien ingalunda var skön i allas ögon. Men denna smak är af lägre art. Den egentliga är den inre, hvilken endast den besitter, som frigjorts från alla sinnlighetens band. "Das wahre Gefühl des Schönen", skrifver Winckelmann, "gleichet einem flüssigen Gypse, welcher über den Kopf des Apollo gegossen wird, und denselben in allen Theilen berühret und umgibt. Der Vorwurf dieses Gefühls ist nicht, was Trieb, Freundschaft und Gefälligkeit anpreisen, sondern

[1] A. ed. I, 17.
[2] A. ed. IV, 85.

was der innere feinere Sinn, welcher von allen Absichten geläutert sein soll, um des Schönen willen selbst, empfindet."[1]

I sina bästa verk framställde grekerna gestalter, som icke blott sakna hvarje personligt kännetecken, men hvilka liksom genom eld renats från materien, befriats från allt, som tyder på mänsklig svaghet och mänskliga behof, gestalter, hvilka, som Winckelmann uttrycker det "Hüllen und Einkleidungen blos denkender Geister und himmlischer Kräfte zu sein scheinen".[2]

Det är konstnärens förmåga att försinnliga idén, som för Winckelmann ger verket betydelse. Trots att han kallat formen konstnärens hufvudafsikt, är dock det han själf i sina analyser först och främst söker, det innehåll som formen är uttryck för.

Man kan följa hans tankegång i ett intressant uttalande i Geschichte der Kunst. I dess elfte bok gör Winckelmann en jämförelse mellan några antika konstverk, den borgesiske fäktaren, Laokoon, Herkulestorson och Apollo di Belvedere. De tre sistnämnda stå högre än det första. Winckelmann liknar dem vid en sublim hjältedikt, som genom sannolikheten höjts öfver sanningen till det underbaras värld. Den borgesiske fäktaren däremot är som historien, man möter där sanningen, om också berättad i de utsöktaste ord. Fäktarens ansikte visar nämligen tydligt, att konstnären arbetat efter en bestämd modell, det tillhör en människa, som ej längre står i blomman af sin ålder, och det bär spår af ett lif, härdadt af möda och arbete.[3]

Torson och Apollo äro helt idealiska. Winckelmann söker i sina beskrifningar af dessa visa, hur konstnärens εἶδος betingar hvarje enskilt drag. Först då man själf upplefvat hans vision, förstår man verkets skönhet.

Herkulestorson afser att skildra den gudomliggjorde hjälten. Dess mästare har alltså gått längre än skalderna. Desse besjunga Herkules blott som hjälte, statyn visar oss honom "in einer vergötterten Gestalt, und mit einem gleichsam unsterblichen Leibe".

[1] A. ed. IV, 47 ff., I, 245.
[2] A. ed. IV, 124.
[3] A. ed. VI, 227.

"Der Künstler derselben hat ein hohes Ideal eines über die Natur erhabenen Körpers, und eine Natur männlich vollkommener Jahre, wenn dieselbe bis auf den Grad göttlicher Genügsamkeit erhöhet wäre, in diesem Herkules gebildet, welcher hier erscheinet, wie er sich von den Schlaken der Menschheit mit Feuer gereiniget, und die Unsterblichkeit und den Siz unter den Göttern erlanget hat: denn er ist ohne Bedürfniss menschlicher Nahrung, und ohne ferneren Gebrauch der Kräfte vorgestellet. Es sind keine Adern sichtbar und der Unterleib ist nur gemachet zu geniessen, nicht zu nehmen, und völlig, ohne erfüllet zu sein." I gestaltens mäktiga konturer ser Winckelmann den oöfvervinneliga kraften hos jättarnas besegrare, skuldrornas bredd påminner honom om att de en gång uppburit himmelen. Bröstet är väldigare än hos en mångfaldigt bekrönt olympisk segrare, ryggen är böjd under höga tankar. Den nedre delen af kroppen är ej bevarad, men knäet ger ändock åskådaren möjligheten att i fantasien se de ben, som aldrig tröttades, och som förföljde och nådde den flyende hjorten. Öfver det hela ligger en stillhet och ro, som uppenbarar själsstorheten hos den man, som af kärlek till rättfärdigheten utsatte sig själf för de största faror. "Diese vorzügliche und edle Form einer so vollkommenen Natur ist gleichsam in die Unsterblichkeit eingehüllet, und die Gestalt ist blos wie ein Gefäss derselben; ein höherer Geist scheinet den Raum der sterblichen Theile eingenommen, und sich an die Stelle derselben ausgebreitet zu haben."[1]

Ännu mer hänförd är Winckelmann i sin på en gång af sinnlighet och religiös mystik genomandade beskrifning af Apollo, det konstverk, som för honom är det förnämsta af alla, "der Gott und das Wunder der alten Kunst". Då Winckelmann söker tolka det, gripes han af rörelse, analysen blir snarast en personlig bikt, kanske just därför tydligare än alla långa utredningar klarläggande hans uppfattning af idealet.

Ich unternehme die Beschreibung eines Bildes, welches über alle Begriffe menschlicher Schönheit erhaben; ein Bild, welches kein Ausdruk, von

[1] A. ed. I, 226 ff., VI, 96 f.

etwas Sinnlichem entnommen, entwirft. — — — Die Statue des Apollo ist das höchste Ideal der Kunst unter allen Werken des Altertums, welche der Zerstörung entgangen sind. Der Künstler derselben hat dieses Werk gänzlich auf das Ideal gebauet, und er hat nur eben so viel von der Materie dazu genommen, als nöthig war, seine Absicht auszuführen und sichtbar zu machen. — — — Es scheinet ein geistiges Wesen, welches aus sich selbst und aus keinem sinnlichen Stof sich eine Form gegeben, die nur in einem Verstande, in welchen keine Materie Einfluss hat, möglich war; eine Form, die von nichts Erschaffenem sichtbar genommen ist, und die allein eine Erscheinung höherer Geister hat bilden können. — — — Über die Wirklichkeit erhaben ist sein Gewächs, sein Stand zeuget von der ihn erfüllenden Grösse, und sein Gang ist wie auf flüchtigen Fittigen der Winde. Ein ewiger Frühling der Jugend bekleidet die vollkommene Männlichkeit dieses Körpers, und der Reiz entzükender Zärtlichkeit gefälliger Jahre spielet mit dem stolzen Gebäude seiner Glieder. — — — Ein himmlischer Geist, der sich wie ein sanfter Strom ergossen, hat die ganze Umschreibung dieser Figur, die er selbst bildet, angefüllet. Er hat den Python mit Pfeilen, die nicht fehlen können, erlegt, und siehet auf das Ungeheuer von der Höhe seiner Genügsamkeit, wie vom Olympos, herab mit einem Blik, unter welchem alle menschliche Grösse sinket und verschwindet. Zorn schnaubet aus seiner Nase, und Verachtung wohnet auf seinen Lipen; aber sein Auge ist wie das Auge dessen, der den Olympus erschüttert, und in einer ewigen Ruhe, wie auf der Fläche eines stillen Meeres, schwebet. So wie auf dem Gipfel des höchsten Gebirgs, welches in seinem Schatten die fruchtbaren Thäler Thessaliens verhüllet, die Asche der Opfer niemals ein Spiel der Winde gewesen, so heiter und ungerühret von Leidenschaften erhebet sich seine Stirn mit einer sanften schwellenden Fülle der Majestät und mit der Grossheit des Vaters der Götter. — — — Mit Verehrung scheinet sich meine Brust zu erweitern und zu erheben, wie diejenigen, die ich vom Geiste der Weissagung aufgeschwellet sehe, und ich fühle mich weggerüket nach Delos und in die lycischen Haine, Orte, welche Apollo mit seiner Gegenwart beehrete: denn mein Bild scheinet Leben und Bewegung zu bekommen, wie des Pygmalion's Schönheit.[1]

I bägge dessa beskrifningar framhåller Winckelmann, att konstverken bära prägeln af upphöjd ro. De äga ej blott en yttre, linjernas enhet, de äga äfven en inre, moralisk. Och det är däri deras största värde ligger. Ty liksom Platon anser Winckelmann själens skönhet vara en högre uppenbarelse af idén än kroppens.

[1] A. ed. VI, 221 ff., XII, LXIV ff.

Denna inre enhet är det Winckelmann betecknar med de berömda orden "edle Einfalt und stille Grösse". Stor och ädel, säger han, är själen endast då den är i enhet d. v. s. i ro. Detta själstillstånd ligger mellan smärta och glädje, därför det för skönheten som för hafvet mest egentliga. Och erfarenheten har visat, att de skönaste människor alltid haft ett stilla och harmoniskt väsen.[1]

Redan i Nachahmung etc. betraktar Winckelmann, delvis i protest mot barockens principer, denna harmoni som "das allgemeine vorzügliche Kennzeichen der griechischen Meisterstüke",[2] en åsikt som han aldrig tröttnar att upprepa. "So wie die Tiefe des Meers allezeit ruhig bleibet, die Oberfläche mag noch so wüthen, eben so zeiget der Ausdruk in den Figuren der Griechen bei allen Leidenschaften eine grosse und gesezte Seele".[3]

Lugn och behärskning finner man således t. o. m. i Laokoongruppen, som ju framställer en människa pinad af de ohyggligaste plågor. Vergilius har skildrat sin Laokoon skrikande, den plastiske konstnären har satt som sitt mål att visa hur själsstyrkan besegrar äfven de värsta lidanden. "Der Schmerz des Körpers und die Grösse der Seele sind durch den ganzen Bau der Figur mit gleicher Stärke ausgetheilet, und gleichsam abgewogen." Laokoon lider, men han lider som Sophokles' Philoktetes, hans elände griper oss in i själen, men vi önska dock att på samma stora sätt kunna bära pröfningarna.

Att konstnären nått så långt beror på att han själf äger den själsstyrka han försinnligar, han är i stånd, att, som Winckelmann uttrycker det, filosofera med lidelserna. Det är därigenom hans verk blir idealt. "Der Ausdruk einer so grossen Seele gehet weit über die Bildung der schönen Natur; der Künstler musste die Stärke des Geistes in sich selbst fühlen, welche er seinem Marmor einprägte. Griechenland hatte Künstler und Weltweise in einer Per-

[1] A. ed. IV, 192 ff.
[2] A. ed. I, 30.
[3] A. ed. I, 30 f.

son, und mehr als eine Metrodor. Die Weisheit reichte der Kunst die Hand, und blies den Figuren derselben mehr als gemeine Seelen ein."[1]

* * *

Äfven Ehrensvärd skiljer på två slag af imitation. Med upptagande af den ofta använda term vi mött hos Winckelmann, kallar han det första slaget porträtt eller stundom "Portraittet af en gångbar natur",[2] det andra är den ideala efterbildningen, framställningen af "den stora sanningen".

Det första slaget finnes i synnerhet i den holländska konsten. Äfven Ehrensvärd klandrar holländarne därför, att de gått "den simplaste vägen att ta naturen där han fans" och målat den med alla "sine ofullkomligheter". De ha låtit "en feter Borgare vara Alexander och Målarns frodiga kärng Venus", de ha målat "trasiga kjärl" och "ruttna hus".[3] De ha icke brustit i "skicklighet", d. v. s. i utförande, i teknik. Därvidlag stå de lika högt som något annat folk, grekerna ej undantagna, men de ha valt illa. De ha ej ägt "principier". Hade Rembrandt haft "principier", så hade "Raphaël kanske haft en Mästare". Poussin var ej "så stor" som Rembrandt, men den förre valde bättre och nådde därför högre. Det är detsamma klassicismen sagt så ofta: "Voicy où échoüent presque tous les Peintres Flamans; et la pluspart sçavent imiter la Nature pour le moins aussi bien que les Peintres des autres Nations; mais ils en font un mauvais choix, soit parce qu'ils n'ont pas veu l'Antique, ou que le beau Naturel ne se trouve pas ordinairement dans leurs païs".[4]

Samma fel vidlåder öfverhufvudtaget den moderna konsten. "Nu är konsten", klagar Ehrensvärd i sitt första utkast till De

[1] A. ed. I, 31 f.

[2] *C. A. Ehrensvärds brev*, utg. av G. Bergh, Sthlm 1916, I, 60.

[3] Strödde anmärkningar öfver Antiqven sedan de större äro millioner gonger gorda. Skrifna i Rom 1781. Mskr. i Stafsunds arkiv. Publ. i *Svenska autograff örbundets tidskrift* II, 291 f.

[4] De Piles, *Remarques sur L'Art de peinture de Du Fresnoy*, Paris 1673, s. 104.

fria konsters philosophi,[1] "så förkastadt till hantvärket, att man öfveralt inbillar sig hela konsten består uti att [taga] afbilder. detta är intet konsten att afbilda naturen, kånstnären skall vara i sin pensel dictare, och ingenting i kånsten duger som intet är vackert. Skönheten med liten Konst Skildrad, äger mera värde som tafla, än det fula väl gort, det är dåraktigt att villa afbillda naturen som den är — men Stort och Nyttigt att afbillda henne som hon borde vara." Gång på gång återkommer Ehrensvärd till att den direkta naturefterbildningen är ett handtverk, vidt skild från den verkliga konsten: "ty utan Vackert är en Tafla blott ett hantvärksprof, målning är ett språk som intet allenast skall säga saken hurudan den är, men det bör säga saken på ett vackert sätt, Det är en Poesie som icke allenast bör säga saken på ett vackert sätt utan också saken som den hadde varit ifall den hadde varit i sitt fullkomliga."[2]

I stället skall konstnären sofra och välja. "Idealt betyder ett ting uti idéen. Det fullkomliga är oändeligen sälsynt, det förvandlar sig lika som till inbillning — derföre har man kallat det fullkomliga Idealt — Konstnärer för att göra väl, taga bröstet af en, hufvudet af en annan, Lår och ben af den tredie etc. etc. deraf hopfogas en Ideal figur."[3]

Liksom Winckelmann anser Ehrensvärd, att naturen under sin tillblifvelse utsatts för störningar, hvilka hindrat den från att nå sitt egentliga syfte, som är fulländning. Begynnelsen, fröet, gjutformen är alltid god, men resultatet blir ändå mer eller mindre fel-

---

[1] Till bägge de tryckta verken föreligga i manuskript olika utkast. Till Resa till Italien ett, Sammelsurium på En Resa 1780—1781—1782, förmodligen till större delen skrifvet i Rom och sedan afslutadt på hemvägen i Stralsund. Till De fria konsters philosophie finnas två utkast. Det äldsta bär titeln Philosophie om Fria Konster Första Stycket. Det är enligt Ehrensvärds egen uppgift skrifvet i »Rom i Juli 1782 och slutat i Stralsund i Augusti». Det andra kallar han Κατήχισμος eller Underrättelser ställde i frågor och svar om Konsternes Philosophie. Titelbladet bär anteckningen »Börjad Carlscrona december månad 1782 — Slutad och hopfogad Carlscrona September 1783 —» Samtliga manuskript tillhöra Tosterups arkiv.

[2] Sammelsurium på En Resa.

[3] Philosophie om Fria Konster Första Stycket.

aktigt. Utvecklingen hindras ständigt genom "händelser och förfång", genom "små" lagar, som "lägga sig i vägen för de stora".[1] D. v. s. hindras från vår inskränkta synpunkt sett. Vi kalla det så därför att vi ej förstå afsikten, ej äro i stånd att öfverblicka det hela. Dessa lagar vi kalla små äro kanske större än dem vi anse stora. I alla händelser äro de lika nödvändiga för det helas bestånd.

"Växten af ett masteträd", säger Ehrensvärd med en bild lånad från Winckelmann, för att förklara hvad han menar med "händelser och förfång", kan förstöras af en myra.[2] Människans kropp utsättes för skada stundom redan före födelsen, sedan inverka olämplig föda, illasittande kläder, öfvermått af arbete, dåligt klimat, otämjda passioner o. s. v. Osunda seder följa med civilisationen, hvilken Ehrensvärd hatar som Winckelmann men med en glöd, som är närmare i släkt med den gemensamme lärarens. Människan är sällan frisk. Ehrensvärd tar detta ord i en mycket vidsträckt bemärkelse. Friskhet är för honom fullkomlighet, den fullständiga harmonien mellan såväl yttre som inre organ. Sjuk är alltså ej blott den, som lider af "Frossor Lungsot och Febrar", sjuk är en dvärg och en enögd, en fet och en alltför mager, en häftig och en högfärdig. Alla dessa lida brist på måtta, på enhet. "Naturen är rubbad".[3] Vissa organ ha utvecklats på de andras bekostnad, vissa egenskaper ha alldeles tagit öfverhand. Resultatet blir med nödvändighet disharmoni, ofullkomlighet, alltså äfven fulhet.

Denna sammanställning af friskhet med harmoni och skönhet finnes mångenstädes i antik och modern estetik. Redan hos Alkmaion[4] finner man definitionen af hälsa som jämvikt mellan människ-

[1] Ehrensvärd, *Skrifter, utg. af C. Eichhorn,* Sthlm 1886, s. 56.

[2] På tal om egyptiernas konst säger Winckelmann: »Die Kunst der Zeichnung unter den Ägyptern ist einem wohlgezogenen Baume zu vergleichen, dessen Wachstum durch den Wurm, oder durch andere Zufälle, gehemmet und unterbrochen worden». A. ed. III, 61.

Ehrensvärd, a. ed. s. 56.

[3] Philosophie om Fria Konster Första Stycket, a. ed. s. 52.

[4] *Die Fragmente der Vorsokratiker* hrzg. von H. Diels, Aufl. III, Berlin 1912, s. 136. Jfr Cicero, *Disp. Tuscul.*, lib. IV, c. 13.

skans alla förmögenheter. De Piles påpekar i sin kommentar till Dufresnoys dikt L'Art de peinture, att antikens konstnärer valde från olika håll för att sedan kunna skapa "un beau Tout" och fortsätter: "Il est mesme à presumer que dans le choix qu'ils faisoient de ces Parties, ils suivoient le sentiment des Medecins, qui estoient pour lors bien capables de leur donner des regles de la Beauté; puisque la Beauté et la santé se doivent ordinairement suivre l'une l'autre. Car la Beauté, selon Galien, n'est autre chose, qu'un juste accord et une harmonie des membres les uns avec les autres, animez d'un bon temperament."[1]

Shaftesbury säger: "Thus beauty and truth are plainly joined with the notion of utility and convenience, even in the apprehension of every ingenious artist, the architect, the statuary, or the painter. 'Tis the same in the physician's way. Natural health is just proportion, truth, and regular course of things in a constitution. 'Tis the inward beauty of the body. And when the harmony and just measures of the rising pulses, the circulating humours, and the moving airs or spirits, are disturbed or lost, deformity enters, and with it, calamity and ruin."[2]

Att tusen skiftande tillfälligheter inverka på människans hälsa och därigenom äfven på hennes skönhet påpekas bl. a. af André och Mengs. André säger på tal om den kroppsliga skönheten: "Une maladie la défigure, un chagrin la ternit, un air trop vif, un aliment trop fort, un excès de travail ou d'indolence, mille accidens la dégradent."[3] Mengs förklarar, att det ej existerar ett ting utan fel, trots att naturen alltid sträfvar till fullkomlighet, och fortsätter därpå: "Siccome l'uomo non si genera da sè, ma dipende anche prima di veder la luce, ed allorchè prende la sua forma, da accidenti estranei; così è quasi impossibile, che possa riuscire perfettamente bello. Non si trova quasi mai uomo, che non provi delle passioni, le quali o in parte, o in tutto pregiudicano alla sua salute; nè vi è chi non abbia i suoi affetti prediletti, e predomi-

[1] A. a. s. 106.
[2] SHAFTESBURY, *Characteristics*, ed. Robertson, London 1900, II, 267 f.
[3] ANDRÉ, *Essai sur le beau*, Paris 1770, s. 41.

nanti. — — — Lo stesso accade nelle donne. Queste appena gravide sono tormentate, ed oppresse dalle passioni, ed assetti in danno della loro salute, e di quella della prole, che portano; onde l'anima di questa non resta in libertà per finire la formazione del suo corpo a perfezione."[1]

Ehrensvärds stränga fördömande af fetma och magerhet som tecken på ohälsa och fulhet, ett fördömande hvartill han ständigt återkommer, icke minst i sina teckningar, finnes hos Crousaz, en estetiker, af hvilken Ehrensvärd i flera afseenden tagit intryck. Crousaz skrifver: "La maigreur, qui vient ou de ce que l'on manque d'appetit, ou de ce que le corps ne profite pas de la nourriture qu'il prend, la maigreur, dis-je, qui marque un excès de sécheresse ou de chaleur, et un deperissement, tel que les maladies et tout ce qui tend à la mort ont accoûtumé de produire, n'a point de convenance avec la destination naturelle de l'homme et la perfection du Corps humain, et par là se trouve naturellement contraire à la beauté." På samma sätt gör ett öfvermått af fetma intryck af sjukdom. "Une égalité de rapports doit regner universellement, la constitution de l'homme le demande ainsi."[2]

Naturen är ständigt "oroad", man "måste således leta och sammanfoga, för att tillstäda ett vackert, som då sällan syns",[3] det är den föreskrift, hvilken Ehrensvärd ofta upprepar. Det kan synas af de anförda uttalandena som vore han ren klassicist. Ett antagande, som ligger så mycket närmare till hands, som Ehrensvärd åtskilliga gånger förklarar, att det ej är tillräckligt, att konstnären från det han efterbildar utmönstrar det felaktiga, det fula, han skall äfven förstå att konsten endast kan behandla höga och värdiga ämnen. Detta graderande af ämnena är ju en af klassicismens hufvuddogmer. Den som målar landskap, säger t. ex. Félibien i företalet till sina konferenser i akademien, står högre än den, som målar frukter och blommor. Den som målar lefvande djur är mer "estimable" än den, som målar döda ting. Men den som fram-

[1] Mengs, *Opere*, Roma 1787, s. 9.
[2] Crousaz, *Traité de beau*, Amsterdam 1724, I, 78 f., 88.
[3] A. ed. s. 68.

ställer människor är "beaucoup plus excellent que tous les autres".[1] Därmed äro dock ej bestämmelserna slut. Klassicismen tillåter ej framställandet af hvilka människor som helst och ej i hvilka situationer som helst. Félibien och hans samtida utdöma i all synnerhet "les bambochades", scener ur privatlifvet och hvardagen, de upptaga Aristoteles' kraf på ämnen, som kunna intressera ett helt land och ett helt folk. Detsamma gör Winckelmann. Det har redan påpekats, att han anser att endast människogestalten bör framställas konstnärligt. Men han berömmer grekerna också därför att deras konst icke var "auf Kleinigkeiten oder auf Spielwerke durch Einschränkung des Orts oder durch die Lüsternheit des Eigentümers heruntergesezet". Hvad konstnärerna utförde var "den stolzen Begriffen des ganzen Volks gemäss".[2]

Detsamma gör äfven Ehrensvärd. "Och huru kunna fria konster då bibehållas i sin värdighet då i sång och taflor utställas Sjelfsvåldet och ringheten och då för folk och efterkommande det fullkomligt obetydliga nämligen Ödemarkens behag och Blomsterqvastens pragt förevigas, man bör måla och sjunga Skjördarne och friheten Årstiderne och Jupiter", utbrister han en gång.[3] Till motsats mot de moderna uppsättes alltid antiken. "Ett vårdslöst ämne en krog eller en hantverkarbod blef aldrig skilldrat och upptäckt i Palatzets Rum. Smaken begick alldrig förseelser hvarken i uppförande eller konster."[4] Det är som bekant ungefär samma klagan, som Lessing framför i Laokoon.

Men trots att det är oförnekligt, att Ehrensvärd icke blott i fråga om imitationsläran utan i hela sitt system i mångt och mycket hänger fast vid den klassicistiska traditionen, menar han dock något annat med sin fordran på "principier" och sanning, än hvad klassicismen afsett med samma termer.

Det ofvan (sid. 018) citerade uttalandet om ideala figurer har följande betydelsefulla afslutning: "derföre är intet alt det Sanfär-

---

[1] Félibien, *Conferences de l'academie royale de peinture et de sculpture*, Londres 1705, préface.

[2] A. ed. IV, 36.

[3] Tal om vittra vetenskaper. Skrifvet 1796. Mskr. K. B.

[4] Tal om vittra vetenskaper.

digt Idealt Hvad konstnärer så kallat".[1] Det har redan visats att klassicismen önskar formell korrekthet, att dess ledande princip är förnuftet. Hvad Ehrensvärd åsyftar med det "sant Ideala", "den stora Sanningen" är ett återförande från den tillfälliga naturbilden till dess konstituerande element. "Sant", säger han, "kallas den stora Mathematiqven och är den fullkomlighet då en sak i naturen fullbordas utan hinder till sitt ändamål. ett Träd ämnat af sin natur till rakt växer krokigt är naturens historiska sanning, men det är intet ett sant att naturen ämnat detta Träd krokigt, det sanna är att Träd af detta slaget skall vara ett rakt Träd. Detta är grundvaln till en stor Smak."[2] För att kunna frambringa ett idealt verk, får konstnären ej stanna vid den isolerade företeelsen. Han måste se den i samband med det släkte hvartill den hör. Han skall skildra det eviga, icke det växlande tillfälliga, han skall gifva det väsentliga, icke virrvarret af detaljer. Han skall söka efter lagarna för hvarje ting och skapa med ledning af dessa lagar. Söker han blott natursanning, förnedrar han konsten och blir osann.

I stället för klassicismen närmar sig Ehrensvärd den estetik, som inaugurerats af Shaftesbury. Äfven Shaftesbury betraktar naturen som en stor, harmonisk enhet, där hvarje del står i beroende af den andra, och där alla arbeta till samma mål. Med andra ord en organism. Denna organism är alltså som helhet taget fulländad. Att vi ej finna den så, beror på att vår syn är begränsad. Äfven Shaftesbury förklarar, att det vi kalla rubbningar i naturens ordning beror på lagar lika nödvändiga som de andra.

Let us not therefore wonder if by earthquakes, storms, pestilential blasts, nether or upper fires, or floods, the animal kinds are oft afflicted, and whole species perhaps involved at once in common ruin; but much less let us account it strange if either by outward shock, or some interior wound from hostile matter, particular animals are deformed even in their first conception, when the disease invades the seats of generation, and seminal parts are injured and obstructed in their accurate labours. 'Tis then

[1] Philosophie om Fria Konster Första Stycket.
[2] Mskr. Tosterups arkiv.

alone that monstrous shapes are seen: Nature still working as before, and not perversely or erroneously, not faintly, or with feeble endeavours; but overpowered by a superior rival, and by another nature's justly conquering force.[1]

Hvad konstnären har att göra är således ej att imitera den förhandenvarande naturen eller att välja lämpliga delar däraf och hopfoga dem till en helhet. Genom bägge tillvägagångssätten blir han osann och hans verk alltså osköna. Det finns visserligen skönhet i de enskilda tingen, men det är en lägre grad af skönhet, och därifrån skall man sträfva att stiga upp till den gudomliga skönheten. Liksom Plotinos och liksom Winckelmann skiljer nämligen Shaftesbury på olika grader af skönhet. Lägst står den sinnliga skönheten, materien, som Shaftesbury med ett uttryck lånadt direkt från Plotinos kallar "dead form". Materien förmår ej skapa ny skönhet, och den skönhet den själf besitter får den från själen. "What is it you admire but mind, or the effect of mind? 'Tis mind alone which forms. All which is void of mind is horrid, and matter formless is deformity itself."[2] Det andra slaget af skönhet är den själiska, hvilken har förmåga att skapa andra former och alltså står öfver den kroppsliga. Ty kroppen är intet, säger Shaftesbury, vore den än så välbildad, om den själiska skönheten saknas, som den gör det t. ex. hos en idiot eller en vilde. Men högre ändå står det tredje och sista slaget af skönhet, den gudomliga skönheten, som ej blott som den själiska har förmåga att bilda döda former utan äfven själar.

För Shaftesbury är alltså skönheten ej ett accidens hos materien, utan självfva principen för tingens gestaltning. "The beautifying, not the beautified, is the really beautiful".[3]

Konstens verk skola realisera naturens innersta afsikt, åstadkomma en stegring af naturprodukten. Det är det Shaftesbury menar med sanning, "poetical truth" i motsättning till "plastic" eller "graphical". Konstnären skall skildra urbilden, "the first

[1] A. ed. s. II, 23.
[2] A. ed. II, 132 ff.
[3] A. ed. II, 131.

beauty". Han kan visserligen ej framställa mer än en bråkdel af naturen, men denna bråkdel skall han framställa så, att man i den ser all naturens harmoni, att man där igenfinner den princip, som leder det hela. Konstnären skapar inifrån utåt, hans verk visa en ny värld, han blir hvad Shaftesbury kallar en ny Promethevs under Jupiter.

A painter, if he has any genius, understands the truth and unity of design; and knows he is even then unnatural when he follows Nature too close, and strictly copies Life. For his art allows him not to bring all nature into his piece, but a part only. However, his piece, if it be beautiful and carries truth, must be a whole, by itself, complete, independent, and withal as great and comprehensive as he can make it. So that particulars, on this occasion, must yield to the general design, and all things be subservient to that which is principal; in order to form a certain easiness of sight, a simple, clear, and united view, which would be broken and disturbed by the expression of any thing peculiar or distinct.[1]

Hur idealistisk Shaftesburys estetik än är i mycket, som norm för konstnären erkänner han endast det af människan oberoende natursammanhanget. Det är just däri han skiljer sig från Winckelmann, som eljest i åtskilliga afseenden påverkats af den engelske Plotinoslärjungen. Trots sin vackra bild om Promethevs erkänner ej Shaftesbury konstnärens individualitet, fantasiens suveräna rätt att nyskapa. Shaftesbury går ej utom naturen, han vill blott att konstnären skall kunna skåda bakom den mer eller mindre felaktiga ytan till den verkliga sanningen, som döljer sig där. Enligt Shaftesbury är konstnärens skaparkraft förmågan att se världssammanhanget och att inom konsten återställa detta sammanhang, sådant det skulle förverkligats, om ej tillfälligheter kommit hindrande emellan.

Så också för Ehrensvärd. Han förklarar visserligen, att konstnären skall ha "Eld",[2] men han erkänner ej att denna "Eld" får följa sina egna lagar. Konsten skall vara objektiv, ej subjektiv.

[1] A. ed. I, 94 f.
[2] Sammelsurium på en Resa.

Konstnären skall tränga in i det han väljer som ämne för sitt verk och finna dess egentliga väsen. Men han får icke lägga till eller taga ifrån; Ehrensvärd vill icke som Batteux försköning, för honom är konstverket som naturen en organism, det måste följa sin egen princip.

Ehrensvärd understryker denna uppfattning bl. a. i sitt särskiljande af maner och stil och i sin utredning af smakbegreppet.

Liksom Winckelmann konstaterar Ehrensvärd en öfverensstämmelse mellan alla antikens verk. Man finner öfverallt en viss likhet. Utförandet kan vara godt eller dåligt, men på grund af att antiken aldrig skildrat annat än "ideala figurer", bära dock verken prägeln af en och samma mästare. Under det den moderna konsten tvärtom är så skiftande, att man t. o. m. kan tro en och samma konstnärs arbeten vara utförda af flera personer. De moderna, förklarar Ehrensvärd, äga maner, antiken ägde stil. "Maner det ligger i någon viss vacker del man vänt sig framvisa i förtret af sjelfva Sammanhanget, maner är en öfverdrift. Hoss de moderna har detta skämt konsterna ehuru de största Mästare hafva afhållit sig så mycket de kunnat ifrån Maner. Antiqven hadde aldeles intet maner, den hade Styl. och Styl är saken och maner bihanget."[1] Alltså, antiken har endast följt sanningen, i sina arbeten rekonstruerat natursammanhanget. De moderna ha gått utom naturen och därigenom misslyckats.

Ehrensvärd använder nästan samma ord som Sergel, då denne i sitt självbiografiska bref till Gjörwell $^{12}/_{1}$ 1797 skrifver, att man måste lära sig förstå "que l'Antique n'a pas ce que communement on apelle manière; mais que l'Antique est le choix de la plus parfaite Nature, qui porte le nom de Style".[2]

Möjligt är att Sergel inspirerats af Ehrensvärd, en likartad uppfattning finnes dock hos två andra af Shaftesbury influerade författare, Mengs och Goethe, af hvilka den förstnämndes skrifter tvifvelsutan voro kända af Sergel. Mengs anser, som påpekats, naturen

---

[1] Philosophie om Fria Konster Första Stycket.

[2] Göthe, *Sergelska bref*, Sthlm 1900, s. 28 f. Jfr Bref till Byström $^{20}/_{3}$ 1811. *Personhistorisk tidskrift* 1914, s. 169.

förstörd af allehanda tillfälligheter och därför omöjlig att imitera, så som man ser den framför sig. Konstnären skall studera och känna naturen, men han skall använda denna kunskap till att visa tingen "o come potrebbero, o dovrebbero essere" hans högsta merit är "di darci idea delle cose prodotte dalla natura".[1] Konstnären får dock aldrig gå utom naturen, då förfaller han till maner. "Il gusto consiste, come più volte ho detto, nella scelta. La maniera è una specie di bugia, ossia finzione, ed è di due specie: cioè, una, che vien fatta con tralasciare molte parti; ed un' altra, che inventa, e crea molte parti nuove. Si vedono degli esempi e dell' una, e dell' altra. Coloro, che hanno cercato il grande, alle volte hanno tralasciato tante parti, che anche l'essenziale dell' oggetto stesso è restato mutilato, e guasto: altri poi hanno voluto migliorare, e correggere le cose da loro scelte, facendo il grande più grande, il piccolo più piccolo, ed eccedendo così in tutta la natura, tanto nelle forme, e nel disegno, quanto nel colorito, nel chiaroscuro, ed in tutte le parti dell' arte."[2]

Uppdelningen maner och stil gör några år senare än Ehrensvärd, den icke blott af Shaftesbury men äfven af Mengs starkt påverkade Goethe. Goethe skiljer på "einfache Nachahmung der Natur", d. v. s. direkt kopierande, "Manier", det subjektiva återgifvandet, och "Stil", framställandet af tingens väsen, hvartill konstnären når först genom "genaues und tiefes Studium der Gegenstände selbst".[3] Han säger en gång: "Wodurch unterscheidet sich denn also der Künstler, der auf dem rechten Wege geht, von demjenigen, der den falschen eingeschlagen hat? Dadurch, dass er einer Methode bedächtig folgt, anstatt dass jener leichtsinnig einer Manier nachhängt. Der Künstler, der immer anschaut, empfindet, denkt, wird die Gegenstände in ihren höchsten Würde, in ihrer lebhaftesten Wirkung, in ihren reinsten Verhältnissen erblicken. — — — Das Resultat einer echten Methode nennt man Stil, im Gegen-

[1] A. a. s. 292.
[2] A. a. s. 18.
[3] Goethe, Einfache Nachahmung der Natur, Manier, Stil, *Sämtl. Werke, Jubil. Ausgabe,* XXXIII, 56 f.

satz der Manier. Der Stil erhebt das Individuum zum höchsten Punkt, den die Gattung zu erreichen fähig ist; deswegen nähern sich alle grossen Künstler einander in ihren besten Werken."[1]

Med Ehrensvärds uppfattning om stil eller som han ibland kallar det ideal stil sammanhänger direkt hans utredning af smakbegreppet. För Ehrensvärd är smaken icke förnuft utan känsla, närmare definierad "känslan af naturens allra hemligaste sanningar". Det finns, säger han, med upptagande af ett par klassicistiska termer, två slag af smak, den stora och den lilla. Den, som äger stor smak, väljer "den fullkomliga och friska naturen" (jfr ofvan s. 174), den som äger liten smak väljer "det hvardagsvackra, det medelmåttiga". Men, tillägger Ehrensvärd, "i begge desse två val kan man vara utan smak, och i desse begge två val kan man ha smak", man kan nämligen i bägge valen ha "antingen sett eller intet sett det nog hemliga och det nog fina af sanningarne." Smak är således känslan af naturens innersta lagar, det konstitutiva i tingen. Den kan ej läras och förvärfvas, Ehrensvärd betonar uttryckligen, att "här är kunskapen omöjlig". Det är "endast känslorne som fatta desse innersta Sanningar, och för Slutkonsten är det omöjligt att sätta dem i beskrifning och mått."[3] Men den finns ej heller hos alla. På klassicistiskt sätt skiljer Ehrensvärd på geni och smak. Han förklarar geni bestå i "ett öfversvämmande af egenskaper till någon höjd öfver allmänheten". Men smaken, anser Ehrensvärd i likhet med Shaftesbury, är identisk med dygden och beroende af harmonien mellan dessa egenskaper. Endast den, hos hvilken de "stå med hvarann i rätta förhållander, proportioner och öfverensstämmelser,"[4] äger smak. Alltså endast en "frisk". Förutsättningen för att denna harmoni skall kunna förverkligas är emellertid ett idealt klimat. Det har antydts, att Ehrensvärd räknar klimatet bland de "händelser och förfång", som störa människans utveck-

---

[1] Goethe, Anmerkungen zu Diderots Versuch über die Malerei, a. ed. XXXIII, 252 f.

[2] A. a. s. 69.

[3] Tillägg till De Fria Konsters Philosophi. Mskr. Tosterups arkiv.

[4] A. ed. s. 84 f.

ling. Tron på klimatets betydelse är ju en af 1700-talets favoritdogmer. Ehrensvärd har närmast lärt af Montesquieu och Winckelmann, men i fanatisk ensidighet går han längre än någon af dem.

Winckelmann liksom Ehrensvärd betraktar grekerna som ett naturfolk njutande af ett klimat utan brister. Det var ju därför Winckelmann ansåg grekerna skönare än andra folk. "Vieles, was wir uns als idealisch vorstellen möchten, war die Natur bei ihnen", säger han. "Wo die Natur weniger in Nebeln und in schweren Dünsten eingehüllet ist, sondern in einer heiteren und fröhlichen Luft wirket, wie Euripides die atheniensische beschreibet, gibt sie dem Körper zeitiger eine reifere Form."[1] Det är detsamma som Ehrensvärd ständigt upprepar. I Greklands milda klimat befinna sig människans inre och yttre organ i jämvikt. Visserligen voro grekerna ej alldeles utan brister, men de stodo dock den "stora Sanningen" mycket nära. Hos dem har "ordningen fått herraväldet".

I "Norden" däremot, d. v. s. i länderna norr om Alperna, har klimatets hårdhet, den osunda dimman, de förödande stormarna, de tvära skiftningarna från ljus till mörker, från värme till köld, präglat invånarna i såväl inre som yttre afseende. I Grekland voro sjukdomar okända, i Italien, hvars klimat mest närmar sig grekernas, sällsynta, i "Norden" är det vanligare att se en sjuk än en frisk. Då Ehrensvärd reser från Italien, utropar han redan i Milano: "farväl styrka och helsa, orsak till skönhet och smak, farväl, vackra natur".[2] Ju längre norrut han kommer, ju mer brister människan i "jemvigt". Till ren förtviflan bringas han i Berlin: "Naturen har skapat folkslagen så illa och så omogne åt nårr att ingenting kan mogna i deras händer. jag tror physionomien utmärker Smak, alla ansigten här ha ingen forme, huru kan Sinnet ha Caractaire, Gifs ett vackert ansigte så äro de oformlige Lineamenterne endast genom nuancer adoucerade till ett slags behag, huru kan då deras Genie fatta idée om en sann Skönhet."[3] Det är

[1] A. ed. IV, 9 f.
[2] A. ed. s. 13.
[3] Bref till L. Masreliez $^{10}/_{8}$ 1782, a. ed. I, 73.

den uppfattningen, som ligger bakom den så ofta citerade, men kanske ej alltid rätt förstådda aforismen: "Antiken har haft smak, och vi ha sökt smak".[1]

Det är också den uppfattningen, som förklarar Ehrensvärds definition af ideal stil. Han bestämmer ideal stil först som den "naiva härmningen af så väl de friska yttre organer, som de inre friska organers verkningar", och förklarar sedan sin mening ytterligare i följande ord: "Ideala stylen är således den, som har intet prunk eller låghet i stort, och intet låghet eller prunk i smått, som visar naturen, der hon skall vara och intet der hon är, som i expressioner visar mognad och återhåll, som har det innerliga af allting och som ger en allvarsam och älskansvärd känsla för naturen".[2]

I sin "Jemförelse emellan Ehrensvärd och Winckelmann såsom konstfilosofer", säger Ljunggren med anledning af dessa definitioner: "Liksom denne [d. v. s. Winckelmann], säger äfven Ehrensvärd att konstnären skall välja det vackra och sammanfoga det; men de valda delarnes 'härmande' och sammanfogande skall ske med naivitet, det är, de af konstnärerna 'hopletade' delarne skola omformas i fantasiens smältugn, under det konstnären är innerligt hänförd och genomträngd af det innehåll som han vill gifva gestalt, 'har känsla af det han gör'. Härur framgår då icke ett af olika delar hopfogadt, utan ett med ens helgjutet verk, som 'har det innerliga' af det framställda tinget och gifver dess väsende. Uti en sådan ideal gestalt finnes intet som är beräknadt på en blott yttre sinnlig verkan ('intet prunk'), och intet som påminner om en rå naturhärmning ('ingen låghet'); naturen är sådan som hon i sin renhet skulle vara, icke såsom hon i verkligheten visar sig, grumlad af 'händelser och förfång'."[3]

Ljunggren utgår i denna tolkning från att Ehrensvärd definierat "naivetet" som "det innerliga" — — — "det är just det, som sätter smak i friska naturens afskildrande och låghet i den sjuka:

[1] A. ed. s. 3.
[2] A. ed. s. 71 f.
[3] *Sv. akad. handl.* XXIX, Sthlm 1757, s. 49 .

naiveteten är känslan af det man gör".[1] Han torde emellertid ej alldeles rätt ha tolkat Ehrensvärds uppfattning.

Med naiv menar Ehrensvärd naturlig, sann. Men en sann efterbildning åstadkommes ju enligt hans mening endast af den, som helt igenom känner det afbildade tingets väsen och lagar. Ehrensvärd talar t. ex. om, att det är nödvändigt att låta de unga konstnärerna i ritskolan äfven få öfva sina kroppar, "därigenom läres dem sjelfe ställningar och Rörelsen". Ty, fortsätter han, "det är omöjligt att med fula åtbörder inbilla sig naijvt de vackra".[2]

Holländaren, anser Ehrensvärd, är "naiv" i skildringen af det plumpa.[3] Men endast grekerna, detta folk, som strålar af hälsa och skönhet, kan skildra "naivt" det fullkomliga. Endast den grekiske konstnären fyller den fordran Ehrensvärd en annan gång uppställer, att "känna det sköna som sitt modersmål".[4] Med några ord lånade från Schiller kan man säga, att han är i sitt verk, och att verket, det är han själf. Det är detta Ehrensvärd menar med att den ideala stilen, för honom alltid identisk med den grekiska konsten, är den "naiva härmningen" af friska organer.

Han menar då också, att det är omöjligt att skapa ideala verk i "Norden". Omgifven af disharmoni och själf disharmonisk kan den "nordiske" konstnären blott "igenom reflection" försöka skildra den harmoni, "som ställer sig alltid främmande för hans ögon då hårdheten i Climatet alldrig sjelf allstrar den".[5] Resultatet blir misslyckadt. Ehrensvärd säger en gång om de franska målarne: "man kan intet kalla deras Expression naïve den är alltid utan förnuft som på Theatren".

En följd af denna feltolkning är, att Ljunggren, enligt min mening, äfven missuppfattat orden "prunk eller låghet". Ehrensvärds onekligen ej lättfattliga definition af den ideala stilen kommer som afslutning på en lång utredning af smak- och stilbegreppen och står i direkt motsatsställning till ett par definitioner af

[1] A. ed. s. 69 f.
[2] Mskr. Tosterups arkiv.
[3] A. ed. s. 69.
[4] Sammelsurium på en Resa.
[5] Mskr. Tosterups arkiv.

låg stil. Endast i detta sammanhang kan den förstås. Låg stil definierar Ehrensvärd som "den stylen, som på minsta sätt har en känsla af sjukdom eller af någonting öfver eller under måttan, det är: den som på minsta sätt har en öfverdrift, antingen i en visad styrka eller i ett visadt behag". Kort förut har Ehrensvärd sagt om den italienska skolan, hvilken han räknar till den låga stilen: "Den har stor smak utan naivetet i allt; det felas honom naivetet i det vackra; den har i det vackra en slags brist, men på ett stort sätt, och ibland ett slags öfverflöd på ett lågt sätt, men alltid på ett stort sätt".[1] Ehrensvärds mening är: den italienska skolan har försökt att skildra det fullkomliga, men ej kunnat skildra det i sanning. Utan "naivetet" ha konstnärerna vacklat i sin framställning. De ha förstorat somligt och förminskat annat, resultatet blef i hvarje fall disharmoni, de ha aldrig nått ett "sannt lagomt".

I motsats härtill ställer Ehrensvärd, som sagt, den ideala stilen. Där härskar fullständig harmoni. Där finns öfverensstämmelse mellan innehåll och form. Med att den ideala stilen ej har "prunk eller låghet i stort", menar Ehrensvärd, att den ej har öfverdrifter i någondera riktningen i fråga om de stora dragen, liksom att den ej har "prunk eller låghet i smått" betyder, att den ej heller där är "öfver eller under måttan", utan alltid sann.

Ljunggren säger vidare i fortsättningen af sin jämförelse, att Ehrensvärd haft en friare uppfattning än Winckelmann, därigenom, att han bestämt att expressionerna skola visa "mognad". En bestämning, som Ljunggren fattar som "ett medgifvande, att själsrörelsens fulla framträdande icke upphäfver idealet". Ehuruväl Ljunggren samtidigt påpekar, att tillägget "återhåll" betyder att sinnesrörelserna skola framställas på ett "ädelt" sätt. Dessa båda ord "mognad" och "återhåll" torde emellertid här vara synonyma. Med bägge menar Ehrensvärd harmoni, jämvikt. I synnerhet "mognad" är ett uttryck Ehrensvärd liksom Winckelmann ofta använder och då alltid med denna innebörd.

[1] A. ed. s. 70 f.

På andra vägar än Winckelmann når Ehrensvärd fram till samma mål, uppfattningen om stillheten som det högsta själstillståndet. För Winckelmann är Laokoon en stoisk filosof, som genom självöfvervinning betvingar uttrycket af smärta, och konstnären når så högt därför att äfven hos honom själf affekternas välde brutits. Ehrensvärd skulle i detta konstverk blott finna "friska organers verkningar". Det är naturligt, att denne med fysisk och psykisk jämvikt utrustade man äfven i lidandet behåller behärskning.

Hur nära dock Ehrensvärds uppfattning står Winckelmanns, visa några vackra ord i ett fragment:

"Då man examinerar all ting af menniskan så är hennes stillhet det ädlaste.

Skrattet är en ofullkomlighet
Sorgen en ofullkomlighet

Stillheten eller det alfvarsamma upkommer genom den balencen som liger uti fullkomlighet."[1]

Som af det föregående torde framgå finns det många och viktiga öfverensstämmelser mellan Ehrensvärds och Winckelmanns idealuppfattning, men det väsentliga är dock olika. Winckelmann är idealist, Ehrensvärd trots allt naturalist. Winckelmann vill formell enhet, Ehrensvärd teleologisk fullkomlighet. Ehrensvärd vill i konsten realisera naturens lagar, dess innersta afsikt. Winckelmann upprepar visserligen att konstnären måste befruktas af ett ständigt förnyadt naturstudium, men han anser icke därför, att denne alltid måste följa naturens lagar. Hans uttalanden om den raka profilen, om ögonen och öronens utseende etc., betingas helt af omsorg för formen. Och hans lofprisande af Herkulus-torson, därför att "der Unterleib ist nur gemacht zu geniessen, nicht zu nehmen, und völlig ohne erfüllt zu sein", strider ju direkt mot Ehrensvärds uppfattning, att skönheten består i att hvarje organ fullständigt fyller det ändamål, hvartill det skapats.

---

[1] Mskr. Tosterups arkiv.

Liksom Shaftesbury sätter Ehrensvärd som sista norm naturens af människan oberoende sammanhang. Hans ideallära står ej i motsats till principen om naturefterhärmning. För Winckelmann är detta icke nog. Visserligen kan han ej alldeles frigöra sig från den äldre åskådningen, gång på gång märker man reminiscenser af den gamla imitationsläran. Men det för honom förnämsta blir dock konstnärens egen själserfarenhet. Det är därigenom han bryter med mimesisteorien, och hans idealuppfattning alltså betyder något nytt inom estetikens historia. Det är betecknande, att Winckelmann vid en beskrifning af den Sixtinska madonnan säger: "Die Zeit hat allerdings vieles von dem scheinbaren Glanze dieses Gemäldes geraubet, und die Kraft der Farben ist zum Theil ausgewittert; allein die Seele, welche der Schöpfer dem Werke seiner Hände eingeblasen, belebet es noch izo."[1]

Därför har också Winckelmann en annan uppfattning om möjligheten för moderna konstnärer att skapa ideala verk. Visserligen hämtar han alla sina bestämningar för idealet från antiken, och visserligen har han en klarare blick än någon af föregångarne för betydelsen af alla de egenartade yttre och inre betingelser, ur hvilka den antika konsten framgår. Men då han i Nachahmung etc. förklarar: "Der einzige Weg für uns, gross, ja, wenn es möglich ist, unnachahmlich zu werden, ist die Nachahmung der Alten",[2] ger detta uttalande ej blott vidden af hans beundran utan också ett medgifvande, att de moderna konstnärerna skola kunna med hjälp af antiken nå lika högt, alltså nå idealet. "Nur ein einziger Begrif der Schönheit, welcher der höchste und sich immer gleich ist", säger Winckelmann, "kann gedacht werden".[3]

Det behöfver knappast tilläggas att äfven denna väg är stängd för Ehrensvärd. Också han har utbildat sin ideallära under det direkta inflytandet af antik konst. "Jag gör intet mer än ropar utan till utur en stor sönderrifven bok spridd öfver hela Italien", förklarar han en gång.[4] Men just den utom-

[1] A. ed. I, 37.
[2] A. ed. I, 8.
[3] A. ed. V, 216.
[4] Mskr. Tosterups arkiv.

ordentligt starka upplefvelse af antik konst och kultur, som vistelsen i Italien skänker och som utgör grunden för hela hans konstfilosofi, kommer honom bestämdt att förneka möjligheten af efterbildning. Från Rom skrifver han till sin mor: "Jag har varit endast sysselsatt att se hvad man gort för 200 år sedan och äfven tusende år sedan, hvarföre man haft mer smak då än nu, hvet man intet, och hvarföre vi ännu beundra det vi hvarken villa eller kunna efterfölja det vet jag intet heller". "Läran om Vackert är förlorad", det är den vemodiga slutsats, till hvilken hans teorier föra.

[1] 21/12 1780, a. ed. I, 23.

En Birgittinsk revelation och dess litterära förebilder.

Af

Henrik Cornell.

Så mycket som vid olika tillfällen än skrifvits om Birgitta, så har dock ingen gjort hennes berömda revelationers innehåll till hufvudsakligt föremål för en undersökning. Schück har dels klarlagt förloppet vid revelationernas nedskrifvande och redigering,[1] dels också i sin psykologiska skildring[2] af Birgitta gifvit nyckeln till uppfattningen af hennes person. På belysandet af Birgittas person har också K. B. Westman[3] hufvudsakligen inriktat sig särskildt genom framvisandet af religiösa kvinnotyper, parallella med Birgitta.

Revelationernas innehåll, de litterära motiv, med hvilka Birgitta rör sig, är sålunda det minst utforskade området af hennes historia. Här gömmas ännu många större och mindre problem, hvilkas lösning kunde ge svar på frågan om huru pass självständigt nyskapande Birgitta i litterärt afseende varit. Hvad är i revelationerna hennes egen uppfinning, hvad har hon fått från andra författare, och på hvilka vägar har det nått henne? Dessa frågors lösning är kanske icke ägnad att i det stora hela förändra den bild af Birgitta, som vi äga, men den kunde ge oss en mera lefvande uppfattning af de idéer, som sysselsatte Birgitta och hennes omgifning.

[1] *Några anmärkningar om Birgittas Revelationer* i *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar* 13: 1.
[2] *Illustrerad Svensk Litteraturhistoria* I, s. 170 ff.
[3] *Birgittastudier. Uppsala Universitets årsskrift,* 1911.

Här kan det naturligtvis icke bli fråga om ett upptagande af dessa problem i större skala. Jag skall här endast syssla med ett par Birgittinska motiv, som ha dominikanskt ursprung, och skall inskränka mig till att redogöra för några källor till kap. 17 i revelationernas tredje bok. I denna bok äga nämligen kap. 17 och 18 ett nästan helt och hållet dominikanskt innehåll. I kap. 17 talar Maria till "bruden" och berättar om Dominicus bl. a. om hvad som skulle ha inträffat i hans dödsstund:

Nar hans dödz time kom hulkin min son tedhe honom Andelika gik han til min hans modhir mz tarom sighiande O maria hymerikis drotningh hulka siälfwir gudh vtvalde sik i gudhdomsins ok mandomsins samfögilse Thu äst the wallogasta frvn aff hulke siälff waldit fram gik hör mik bidhiande thik iak flyr til thin thy at iak wet thik wara walloga mz gudhi Tak mina brödhir hulka iak vpfostrade vnder minom thranga skaplara ok beuara them vndir thinom vida mantle styr them och vidhir quek at gamble ovinin fange ey makt owir them ok at han skuli ey fordärfwa nya vingardin hulkin som thins sons höghre handh plantade O min frv hwat märkir iak vm then thranga skaplaren som hawir et klädhe framman i brysteno. ok annat bak til. Vtan twäggia handa skudilse som iak hafdhe til minna brödra Visselika iak hafdhe vmsorgh dagh ok nat for them huru the skullin thiäna gudhi j skälike ok loflike tämpran Jak badh ämuäl for them at the skullin änkte astunda af wärldinne thz som gudhi mistäktis älla matte minzska ödmiuktinna ok mandomsins frägh när thera iämcristnom Nw for thy at minna atirlöna time är när andwardha iak thik mina limj. lär them swa som syni Ok wärna them swa som modhir Mz thessom ordhomen ok androm war dominicus kalladhir j gudz äro Hulkom iak swarade swa O dominice min älskelike vin thu älskadhe mik mer än thik Jak skal wäria ok styra thina brödhir vnder minom vidha mantle ok alle the som staa ok blifwa j thinne reglo skulu hele wardha Min vidhe mantel är min miskund hulka iak ängom bidhiandes nekar Vtan alle the som bedhas wärnas vndhir mino miskunna sköte Än hwat tror thu o dottir hwat dominici regla är andelika. Hans regla är ödmiukt ok atirhald ok wärldinna forsmäilse Thy at alle the som thessin thry taka ok älska framhaldelika skulu aldrigh for dömas ok the äru the som halda dominici regla. Vtan hör nw thz som vndarlikit är Dominicus andwardade sina synj vndir min vidha mantol Än nw äru färre vndir minom vidha mantle än tha war vndir hans tranga skaplare. etc.[1]

[1] *Den heliga Birgittas Uppenbarelser (Svenska Fornskriftsällskapets samlingar)* I, s. 355. Jag markerar ej textens upplösta förkortningar.

Att stoffet till denna berättelse om Dominicus' samtal med madonnan, hans bön att hon skall taga predikarebröderna i skydd under sin mantel och hennes löfte att göra det icke härstammar från Birgitta själf förefaller redan vid första påseendet troligt. I de båda kapitlen 17 och 18 inlägger ju Birgitta en vältalighet för Dominicus, som knappast kunde vara större, om hon själf tillhört hans orden. Närmast har hon väl fått stoffet från dominikanerna, hos hvilka också motivet med ordensbröderna under madonnans mantel mycket riktigt återfinnes. Men själfva berättelsen eller legenden, i hvilken det hos dem ingår, är icke identisk med den som Birgitta skildrar. Den handlar om en syn, som Dominicus skulle haft under sin lifstid. Jag återger den efter Acta Sanctorum:

At Vir sacer ad locum rediit, ubi prius steterat ad orandum; & ecce repevte facta manu Domini super eum, raptus est ir spiritu ante Deum, & vidit Dominum sedentem, & Matrem ipsius, quæ sedebat ad dextram ejus, Virginem gloriosam, amictam cappa coloris sapphyrini. Aspiciens autem in circuitu, vidit ex omni natione spiritualium patrum, qui ex factis Religionibus Christo filios & filias spiritaules genuerunt, multitudines innumeras in conspectu Altissimi gloriantes; & cum nullum illic suorum conspiceret filiorum, erubescens & compunctus ex intimis, amarissime flere cœpit. Exterritus ergo a gloria majestatis Domini, stetit a longe, nec audebat vultui gloriæ & Virginis excellentiæ propinquare. Innuit autem ei manu Domina, ut ad se veniret. At ille tremens ac pavens non præsumpsit accedere, quousque eum similiter vocavit Dominus Majestatis.

Accessit itaque homo compunctus & humilis spiritu & contrito corde, amarissimis totus perfusus lacrymis, Filii & Matris propitiis pedibus devotissime & humillime se prostravit: ac consolator flebilium, Dominus gloriæ dixit ei: Surge. Qui cum staret coram Domino, interrogavit eum dicens. Cur sic amarissime ploras? Qui ait: Quia in conspectu gloriæ omnis Religionis homines intueor; de mei vero Ordinis filiis hic, proh dolor, nullum conspicio. Cui Dominus: Vis videre Ordinem tuum? At ille: Hoc desidero, Domine Deus. Tunc Filius Dei manum suam super scapulam Virginis, matris suæ ponens, dixit ad illum: Ordinem tuum Matri meæ commisi. Et cum adhuc pio adhæreret affectu, Ordinem suum videre desiderans, Dominus iterum dixit ei: Omnino vis eum videre? Respondit: Hoc affecto, mi Domine. Et ecce Mater virgo, dum placuit Filio, cappam, qua decorata cernebatur, evidenter patefaciens aperuit, expandens coram lacrymoso Dominico servo suo; eratque hoc tantæ capacitatis & immensitatis vestimentum, quod totam celestem patriam amplexando dulciter continebat.

Äfven om denna af Dietrich von Apolda[1] först berättade legend icke är kongruent med den af Birgitta revelerade, företer den dock två så väsentliga likhetsdrag, att det är troligt, att just denna varit grunden för Birgittas uppenbarelse. Likheterna äro dels att madonnan tar predikarebröderna i skydd under sin mantel, dels att detta sker under ett sammanträffande mellan henne och Dominicus. Att Birgitta skulle ha uppfunnit mantelmotivet själf eller hämtat det från annat än dominikanskt håll är uteslutet på grund av den dominikanska anda, som genomgår hela revelationen. Visserligen finnas ytterligare ett par dominikanska legender byggda på mantelmotivet, men det är då icke Dominicus själf, som skådar den mystiska mantelns madonna. Flera af dominikanernas äldsta historiografer berätta om en kvinnlig eremit, som visat förakt för några unga predikarebröder men af madonnan blef öfverbevisad om sitt misstag. Madonnan, som uppenbarade sig för henne om natten, lyfte sin mantel, under hvilken hon härbärgerade en stor skara dominikaner.[2] Thomas Cantimpretanus berättar också om en cisterciensermunk, som i en syn skådat madonnan. Hon bad honom troget älska hennes bröder och söner och bedja för dem af all sin kraft. Munken trodde, att det gällde hans egna bröder cistercienserna och svarade gladt ja. Ser du, återtog jungfrun, jag har andra bröder, som jag innesluter i mitt beskydd. Hon slog upp manteln och visade för cisterciensern dominikanerbröderna, som hon hyste därunder.[3] Den gode dominikanerförfattarens berättelse förefaller närmast som ett maliciöst skämt med cistercienserna. Den var också ett led i konkurrensen mellan de båda ordnarna, och vittnar om en desto större hänsynslöshet som själfva mantelmotivet hämtats från cistercienserna. Det var nämligen dessa, som först funnit

---

[1] Syster Cecilias berättelse. MAMACHI, *Annales Ord. Pred. append.* s. 257. DIETRICH V. APOLDA i *Acta Sanctorum* 4 augusti, s. 583. MORTIER, *Histoire des maîtres généraux de l'ordre des frères prêcheurs* I, s. 125 f. LACORDAIRE, *Vie de Saint Dominique*, Paris 1871, s. 203 f. För mantelmotivet se särskildt PERDRIZET, *La Vierge de miséricorde,* Paris 1908.

[2] GERARDUS DE FRACHETO, *Vitæ Fratrum.* Monumenta ord. pred. historica utg. af Reichert. I. DIETRICH VON APOLDA *A. SS.* 4 aug. s. 607, m. fl.

[3] THOMAS CANTIMPRETANUS, *De Apibus,* II, 10. *A. SS.* 4 aug. s. 468.

denna utsökta plats under den heliga jungfruns mantel som tillflyktsort för sin orden. Första gången motivet uppdyker i litteraturen är också hos deras store hagiograf Cesarius von Heisterbach, i hvars Dialogus miraculorum det förekommer i sjätte bokens sista kapitel.[1] Som en särskild godbit har Cesarius tydligen spart denna berättelse till slutet. Här är det en cisterciensermunk, som i himmelen förgäfves söker sina ordensbröder. Slutligen slår madonnan upp sin mantel, under hvilken de saliga cistercienserna äro församlade. Cesarius' arbete författades mellan 1220 och 30. Första gången dominikanerna uppta motivet är ungefär ett kvartsekel senare i Gerardus de Frachetos Vitæ Fratrum. Dietrich von Apoldas verk om Dominicus innehållande ordensfadrens eget sammanträffande med mantelmadonnan skrefs 1292. Motivet blir senare ett af dominikanernas älsklingsmotiv. Det inarbetas i det omkring 1324 af Ludolf af Sachsen sammanställda dominikanerarbetet Speculum Humanae Salvationis och har sedan en lång utveckling ända in i våra dagars katolicism.[2] Den vanligaste vägen för dess spridning har antagligen gått genom Speculum, som under 1300- och 1400-talen var mycket en vogue i synnerhet i gränsområdena mellan Tyskland och Frankrike. På Birgittas tid var mantelmadonnans motiv redan tämligen spridt. Att hon lärt känna det genom Speculum är visserligen möjligt, och ett särskildt skäl skulle till och med kunna anföras för en sådan hypotes, nämligen att i Speculum detta motiv förekommer alldeles bredvid en berättelse om hur Dominicus tillsammans med madonnan och den helige Franciscus anropar Gud-Fader om nåd för människorna och då naturligtvis först och främst för dominikanerna. Birgittas legend består ju just af mantelmotivet kombineradt med Dominicus' bön för sina bröder. Jag anser dock denna hypotes betydligt mindre sannolik än den att det är Dietrich von Apoldas legend om Domicus' syn, som föresväfvat Birgitta. Legender om huru Dominicus bönfaller madonnan om skydd för

---

[1] Cesarius von Heisterbach, *Dialogus Miraculorum* ed. Strange Köln 1851. Perdrizet a. a.

[2] *Speculum Humanae Salvationis* ed. Lutz—Perdrizet Mülhausen 1907. Perdrizet, *Étude sur le Speculum*, Paris 1908.

sina bröder äro ju vanliga. Detta motiv ligger ju för övrigt så nära till hands, att det väl är troligt, att vi få anse Birgitta själf som ursprunget till den variant hon ger af mantelmotivet. Denna kan karakteriseras som en verkningsfull men af dominikansk anda genompyrd anekdot.

Äfven andra detaljer i denna revelation röja den dominikanska andan. Ty inga ha väl som dominikanerna omhuldat den ursprungligen augustinska idén om de tre hufvudsynderna högmod, girighet och otukt[1] och den senare utbildade, därmed symmetriska idén om de tre gissel, med hvilka Gud straffar dessa synder, nämligen krig, hunger och pest. Dessa idéer äro ett utmärkt exempel på den medeltida teologiens svärmeri för symmetri och antites. Hos Birgitta lyder detta ställe som följer:

Min son viste them hälgha mannenom (d. v. s. Dominicus) at thry thing waro j wärldinne hulkin som them sama minom son mistäktos som är höghfärdh ok päninga giri ok kötsins giri til skörlifnadh til hulka thriggia minskilsa Dominicus ärnade hiälp och läkedom mz mästom grat Hulkins tarom gudh miskunnade ok visadhe honom mz andelikom inskiutilsom lagh ok reglo til got lifwirne J hulko dominicus skipadhe thry godh thing Thy at mot girinna last skipadhe han at änkte magha ägha vtan sins priara orloff Mot högfärdhinne skipadhe han at hafwa ödmiukan ok enfaldan klädhabonadh Mot kötsins omättelika swalghe skipadhe han atirhald ok skipadhan tima til at styra sik.[2]

Här ha vi sålunda de augustinska hufvudsynderna, åtföljda visserligen icke af sitt straff utan sitt botemedel. Alltså samma antitetiska sätt att konstruera som i det nyss nämnda exemplet, ett typiskt teologiskt drag, som Birgitta tillägnat sig och i största utsträckning använder. Konstruktionen har hon väl lärt sig mest direkt af dominikanska, möjligen äfven af andra förebilder. Själfva tanken om fattigdom, den enkla klädnaden och återhållsamheten är ju allmänt dominikansk. Birgittas eget verk skulle i detta fall vara kombinationen till ett motsatsförhållande af just dessa båda trepar af idéer. Hennes tillvägagångssätt är tämligen analogt med

[1] Augustinus' Bekännelser. MIGNE, *Patres latini* XXXII, 802.
[2] Uppenbarelserna *(Sv. Fornskr.-sällskapet)* I, s. 354.

det först behandlade fallet, då hon upptog mantelmotivet. Det har också talrika motsvarigheter inom hennes revelationer för öfrigt. Jag behöfver blott nämna den symboliska tolkningen af Dominici skapular, som förekommer i den först citerade Birgittatexten. Den ena fliken motsvarade den omsorg han dag och natt hade om att bröderna skulle tjäna Gud, den andra hans böner att de icke skulle åstunda något af denna världen, som kunde misstäckas Gud.

Så godt som alla motiv i denna revelation skulle för öfrigt kunna uppvisas ha mer eller mindre ogrumlad dominikansk källa, hvilket dock kan anses onödigt, då den i sin helhet så tydligt ådagalägger sitt ursprung. Det sagda torde också visa huru starkt Birgitta måste ha varit influerad af dominikanska idéer. Det sätt hvarpå hon begagnar och för sina revelationers ändamål apterar här behandlade motiv är med all sannolikhet symptomatiskt för tillkomsten af hennes revelationer i allmänhet, när de ha teologiskt innehåll, en sak som en utsträckt undersökning med all säkerhet skulle bestyrka. Liksom de flesta medeltida författare är Birgitta i stor utsträckning en eklektiker. Hon plockar samman motiv och idéer från olika håll, medvetet och omedvetet, och ger oss dem tillbaka omsmälta och med nya tillsatser i sina revelationer. Just den omständigheten att det här rör sig om *revelationer* ger dock författarskapet en viss särställning. Visserligen hade medeltiden så godt som inga fordringar på författaroriginalitet, men en revelation borde väl dock, äfven om elementen i dess innehåll lånats från andra håll, som helhet kunna passera som någonting nytt.

Svensk litteraturhistorisk bibliografi.

36.

1917.

Upprättad af Nils Gobom.

1. Bibliografier.

ABERSTÉN, S. En svensk tidskriftsindex.
I *Biblioteksbladet,* Årg. 2, s. 216—221.

—— Litteratur om Bohuslän.
I *Biblioteksbladet,* Årg. 2, s. 53—59.

BROBERG, S. GRÉN. Bibliografi över de under 1916 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen.
I *Årsskrift för modersmålslärarnas förening,* 1916—1917, s. 11—30.

COLLIANDER, E. Kungl. Svenska vetenskapsakademiens skrifter 1826—1917. Register upprättadt. Stockh. (tr. i Upps.) 8:o. xxiv, 688 sp. Pr. 15 kr.

GOBOM, N. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 35 (1916). 45 s.
I *Samlaren,* Årg. 38.

HIERTA, P. Förteckning öfver Friherre Johannes Rudbecks utgifna skrifter.
I *Bibliograf. studier tillägn. J. Rudbeck,* s. 76—92.

HJELMQVIST, F. Smålandslitteratur.
I *Biblioteksbladet,* Årg. 2, s. 76—92.

[KOCK, A.] Viktigare skrifter af Hans Hildebrand. (Undert.: A. K.)
I *Kungl. Sv. vet. akad. årsbok för år 1917,* s. 293—298.

LUNDBERG, O. Nordisk ortnamnslitteratur 1916.
I *Namn o. bygd,* Årg. 5, s. 189—194.

LUNDGREN, HJ. Litteratur om Östergötland.
I *Biblioteksbladet,* Årg. 2, s. 111—120.

MÖLLER, B. [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1915.
I *Ark. för nord. filol.,* Bd 33, s. 339—384.

Årskatalog för svenska bokhandeln. Utg. af Svenska bokförläggareföreningen genom C. Efvergren. Årg. 45 (1916). Stockh. 8:o. 169 s. Pr. 2 kr.

2. Bibliotek och Arkiv.

A. Allmänt.

COLLIJN, I. Smärre bidrag till de svenska klosterbibliotekens historia. 1–3.
I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 66—72.

—— Franciskanernas bibliotek på Gråmunkeholmen i Stockholm med särskild hänsyn till Kanutus Johannis' verksamhet.
I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 101—171.

Från bok- och biblioteksvärlden.
I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 235—248, 364—372.

B. Särskilda bibliotek och arkiv.

Lund.

[Universitets-]Biblioteket. (Kalenderåret 1916.) [Redogörelse afg. af öfverbibliotekarien.]
I univ:ts *Årsberättelse*, 1916/17, s. 42—58. — Äfven sep. med tit. *Lunds universitets biblioteks årsberättelse. 1916.* Lund. 8:o. 19 s.

Stockholm.

BERGH, S. Svenska riksarkivet 1618—1837. 1916.
Anmälan af V. Gödel, *Hist. tidskr.*, Årg. 36, föranledde Några erinringar af förf., i Bil. till *Hist. tidskr.*, Årg. 37, åtföljda av rec:s svar.

—— Stockholms slotts brand 1697.
I *Karol. förb. årsbok*, 1916, s. 76—119.

Meddelanden från Svenska riksarkivet. Ny följd. 2: 6. Stockh. 8:o. VIII, 400; 48 s. Pr. 10 kr.
J. A. Almquist. Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. Del. 1, 3: 1.

Uppsala.

AREEN, E. När Carl XIV Johan skulle lägga grundstenen till Carolina Rediviva.
I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 229—235.

BROLÉN, C. A. Om Alströmerska brefsamlingen i Upsala universitets bibliotek. Upps. 8:o. 47 s. Pr. 1,25 kr.
Anm. i *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 220—221, af A. Nelson.

Universitetsbiblioteket under år 1916. [Redogörelse afg. af öfverbibliotekarien.]
I univ:ts *Redogörelse* för 1916/17, s. 74—114. — Äfven sep. med tit. *Uppsala universitets biblioteks årsberättelse för år 1916.* Upps. 8:o. 43 s.

WIESELGREN, O. Bref från Johan Eenberg till Bengt Oxenstierna [rörande Uppsala universitets bibliotek].

I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 306—312.

ÖSTMAN, N. Lambertska arfvet. Stockholms rådhusarkiv och Westinska samlingen i Upsala universitetsbibliotek. Ett stycke stockholmsk arkivaliehistoria. Behöfliga upplysningar för lambertider och andra. Stockh. 8:o. 76 s., bilagor. Pr. 2,75 kr.

Öfriga.

LAGERGREN, H. Liguellska manuskriptsamlingarna i Kristinehamns realskolas bibliotek.

I *Hist. tidskr.*, Årg. 37, s. 303—307.

ROMDAHL, A. L. Linköpingsbibliotekets visningssal. En gammal konst- och kuriositetskammare.

I *Sv. dagbl.*, $^{12}/_{4}$.

SJÖGREN, A. Ur ett gammalt herrgårdsbibliotek [ɔ: Graneberg].

I *Sv. exlibris-tidskr.*, Årg. 7, s. 1—5.

STENBOCK, C. M. Ur Stiftsbibliotekets [i Linköping] annaler.

I *Östg. corresp.*, $^{9}/_{5}$, $^{19}/_{5}$, $^{30}/_{5}$, $^{27}/_{6}$, $^{5}/_{7}$.

—— Stiftsbibliotekets [i Linköping] Elsevirer och Visingsborgstryck.

I *Östg. corresp.*, $^{28}/_{11}$.

3. Bok- och urkundsväsen.

Tidskrift, Nordisk, för bok- och biblioteksväsen. Under medverkan af O. Kolsrud, V. Madsen, G. Schauman, utg. af I. COLLIJN. Årg. 4 (1917). Upps. 8:o. VIII, 379 s., 3 pl. Pr. för år (4 häft.) 10 kr.

BECKMAN, N. Svenska bokfabriker och skrifvarestugor.

I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 73—80.

BRUNIUS, A. En svensk boktryckstyp.

I *Sv. dagbl.*, $^{28}/_{5}$.

DAHLBERG, R. Det gröna reuterholmska exlibriset.

I *Sv. exlibris-tidskr.*, Årg. 7, s. 6—7.

DAHLGREN, E. W. Om antikvastilens införande i svenskt boktryck.

I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 172—190.

HÆGGSTRÖM, C. Z. Svenska Slöjdföreningens täflan om en svensk boktryckstyp.

I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 242—246.

HIERTA, P. Än ett Kristinaband.

I *Bibliograf. studier tillägn. J. Rudbeck*, s. 37—38.

JÖRGENSEN, A. Bokägarmärken i Finland. 1916.

Anm. i *Stockh. dagbl.*, $^{9}/_{7}$, af A. SJÖGREN; *Nya Argus*, Årg. 10, s. 34—37, af R. DAHLBERG.

LAGERSTRÖM, H. Svensk bokstavsform. Resultatet av Sv. slöjdföreningens pristävlan om en svensk boktryckstyp.
I *Nord. boktryckarekonst*, Årg. 18, s. 145—147, 241—245. — Smärre inlägg rörande denna fråga samma tidskr. s. 83, 119, 151—152.

PAULSSON, G. Täflingen om en svensk boktryckstyp.
I *Stockh. dagbl.*, 25/5.

SJÖGREN, A. Ett par stilprof från Olof Rudbecks tid.
I *Bibliograf. studier tillägn. J. Rudbeck*, s. 64—67.

—— Har en del av vasatidens kungliga tryckeris materiel kommit till Finland?
I *Nord. boktryckarekonst*, Årg. 18, s. 278—286.

—— Ur anteckningsboken. Smärre boktryckerihistoriska bidrag. 14. Boktryckarevapnets äldsta förekomst i svenskt tryck. 15. Om några av det äldre Västeråstryckeriets tryckaremärken.
I *Nord. boktryckarekonst*, Årg. 18, s. 22—24, 57—59.

—— Vandrande tryckare- och förläggaremärken.
I *Bibliograf. studier tillägn. J. Rudbeck*, s. 68—75.

[——] [Valspråk och deviser å böcker och exlibris.] (Undert. A. S.)
I *Sv. exlibris-tidskr.*, Årg. 7, s. 10—12.

4. Universitets-, skol- och lärdomshistoria.

BACKMAN, E. L. De svenska doktorsgraderna.
I *Ups. nya tidn.*, 31/10.

BECKMAN, N. Gammaldags skolliv. Minnen från 1870- och 80-talen. Stockh. 8:o. 45 s. Pris 0,75 kr.
Skrifter utg. av Pedagog. sällsk. i Stockh., [3.]
Anm. i *Pedagog. tidskr.*, Årg. 53, s. 215—217, af K. NORDLUND.

BERGH, S. Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia under första århundradet af dess tillvaro. Stockh. 8:o. 178 s., 2 pl. Pr. 7,50 kr.
Hist. handl., Del 25, Bihang.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 11/12, af B. BOETHIUS; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 14/12, af K. W[ARBUR]G.

FORSSTRAND, C. Stockholms lyceum. Skolminnen från 1860-talet.
I *Samf. S:t Eriks årsbok*, 1917, s. 115—134.

GRAPE, A. Om Bengt Skyttes planerade universal-universitet.
I *Biblioteksbladet*, Årg. 2, s. 155—159.

Historia, Göteborgs latinläroverks. Minnesblad åren 1865—1900. Göteb. 4:o. 523 s. Pr. 15 kr.
Anm. i *Nya dagl. alleh.*, 23/12, af H. SELDENER.

SIMONSSON, I. En skolinteriör från 1500-talet.
I *Sv. dagbl.*, 1/7.

THORNGREN, H. En gymnasistkrönika från början av förra seklet [från Linköping].

I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 1380—1387. — Innehåller bl. a. notiser om Atterbom, Berzelius, Dahlgren, Hedborn, Sondén.

Lund.

LUNDGREN, K. HJ. Kring Lund och Lundagård. Stockh. 8:o. 121 s.

WANGSON, O. R. Nationslif för 100 år sen. Till Kalmar nations i Lund historia. Lund. 4:o. 21 s.

WRANGEL, E. Lund för hundra år sedan. Ett apropos till de stundande jubelfesterna. 1—4.

I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 449—458, 509—520.

Uppsala.

[FORSSTRAND, C.] Som Uppsalastudent på 1870-talet. (Undert.: C. F.)

I *Sv. dagbl.*, 7/1, 4/2, 11/2.

MEYER, G. Studentlif i Uppsala för femtio år sedan jämte några skolminnen.

I *Nya dagl. alleh.*, 11/3, 18/3, 25/3, 1/4, 9/4, 15/4, 22/4, 29/4, 6/5, 3/6, 10/6, 25/6, 1/7, 8/7, 15/7, 22/7, 29/7, 5/8, 12/8, 19/8, 26/8, 9/9, 16/9, 23/9, 14/10, 21/10.

SCHÜCK, H. Från det forna Upsala. Några kulturbilder. Stockh. 8:o. 232 s. Pr. 5,25 kr.

Innehåll: S. Erik och hans reliker. — Upsala på 1640-talet. — En Upsalaroman från 1700-talet. — Några förlofningar förr i världen. — Akademiska dansmästare. — Upsala för hundra år sedan.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 24/11, af C. F[ORSSTRAND]; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 10/12, af K. W[ARBURG]; *Stockh. dagbl.*, 26/11, af G[EORG] N[ORDENSVA]N; *Sv. humanist. tidskr.*, Årg. 1, sp. 280—283, af V. LUNDSTRÖM.

Finland.

SCHYBERGSON, C. M. Ett studenttumult i Åbo på 1650-talet.

I *Förh. o. upps.*, 30, s. 80—96.

SCHYBERGSON, M. G. Ett blad ur historisk-filologiska studentfakultetens protokoll.

I *Finsk tidskr.*, T. 82, s. 55—60.

5. Kulturhistoria.

A. Allmänt.

ARNE, T. J. Det stora Svitjod. Essayer om gångna tiders svensk-ryska kulturförbindelser. Stockh. 8:o. XII, 222 s., 28 fig. Pr. 6,50 kr.

DE BRUN, F. Anteckningar rörande medeltida gillen i Stockholm.

I *Samf. S:t Eriks årsbok*, 1917, s. 34—79.

LAGERSTRÖM, H. Svensk bokstavsform. Resultatet av Sv. slöjdföreningens pristävlan om en svensk boktryckstyp.

I *Nord. boktryckarekonst*, Årg. 18, s. 145—147, 241—245. — Smärre inlägg rörande denna fråga samma tidskr. s. 83, 119, 151—152.

PAULSSON, G. Täflingen om en svensk boktryckstyp.

I *Stockh. dagbl.*, 25/5.

SJÖGREN, A. Ett par stilprof från Olof Rudbecks tid.

I *Bibliograf. studier tillägn. J. Rudbeck*, s. 64—67.

—— Har en del av vasatidens kungliga tryckeris materiel kommit till Finland?

I *Nord. boktryckarekonst*, Årg. 18, s. 278—286.

—— Ur anteckningsboken. Smärre boktryckerihistoriska bidrag. 14. Boktryckarevapnets äldsta förekomst i svenskt tryck. 15. Om några av det äldre Västeråstryckeriets tryckaremärken.

I *Nord. boktryckarekonst*, Årg. 18, s. 22—24, 57—59.

—— Vandrande tryckare- och förläggaremärken.

I *Bibliograf. studier tillägn. J. Rudbeck*, s. 68—75.

[——] [Valspråk och deviser å böcker och exlibris.] (Undert. A. S.)

I *Sv. exlibris-tidskr.*, Årg. 7, s. 10—12.

4. Universitets-, skol- och lärdomshistoria.

BACKMAN, E. L. De svenska doktorsgraderna.

I *Ups. nya tidn.*, 31/10.

BECKMAN, N. Gammaldags skolliv. Minnen från 1870- och 80-talen. Stockh. 8:o. 45 s. Pris 0,75 kr.

Skrifter utg. av Pedagog. sällsk. i Stockh., [3.]
Anm. i *Pedagog. tidskr.*, Årg. 53, s. 215—217, af K. NORDLUND.

BERGH, S. Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia under första århundradet af dess tillvaro. Stockh. 8:o. 178 s., 2 pl. Pr. 7,50 kr.

Hist. handl., Del 25, Bihang.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 11/12, af B. BOETHIUS; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 14/12, af K. W[ARBURG].

FORSSTRAND, C. Stockholms lyceum. Skolminnen från 1860-talet.

I *Samf. S:t Eriks årsbok*, 1917, s. 115—134.

GRAPE, A. Om Bengt Skyttes planerade universal-universitet.

I *Biblioteksbladet*, Årg. 2, s. 155—159.

Historia, Göteborgs latinläroverks. Minnesblad åren 1865—1900. Göteb. 4:o. 523 s. Pr. 15 kr.

Anm. i *Nya dagl. alleh.*, 23/12, af H. SELDENER.

SIMONSSON, I. En skolinteriör från 1500-talet.

I *Sv. dagbl.*, 1/7.

THORNGREN, H. En gymnasistkrönika från början av förra seklet [från Linköping].

I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 1380—1387. — Innehåller bl. a. notiser om Atterbom, Berzelius, Dahlgren, Hedborn, Sondén.

Lund.

LUNDGREN, K. HJ. Kring Lund och Lundagård. Stockh. 8:o. 121 s.

WANGSON, O. R. Nationslif för 100 år sen. Till Kalmar nations i Lund historia. Lund. 4:o. 21 s.

WRANGEL, E. Lund för hundra år sedan. Ett apropos till de stundande jubelfesterna. 1—4.

I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 449—458, 509—520.

Uppsala.

[FORSSTRAND, C.] Som Uppsalastudent på 1870-talet. (Undert.: C. F.)

I *Sv. dagbl.*, 7/1, 4/2, 11/2.

MEYER, G. Studentlif i Uppsala för femtio år sedan jämte några skolminnen.

I *Nya dagl. alleh.*, 11/3, 18/3, 25/3, 1/4, 9/4, 15/4, 22/4, 29/4, 6/5, 3/6, 10/6, 25/6, 1/7, 8/7, 15/7, 22/7, 29/7, 5/8, 12/8, 19/8, 26/8, 9/9, 16/9, 23/9, 14/10, 21/10.

SCHÜCK, H. Från det forna Upsala. Några kulturbilder. Stockh. 8:o. 232 s. Pr. 5,25 kr.

Innehåll: S. Erik och hans reliker. — Upsala på 1640-talet. — En Upsalaroman från 1700-talet. — Några förlofningar förr i världen. — Akademiska dansmästare. — Upsala för hundra år sedan.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 24/11, af C. F[ORSSTRAND]; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 10/12, af K. W[ARBUR]G; *Stockh. dagbl.*, 26/11, af G[EOR]G N[ORDENSVA]N; *Sv. humanist. tidskr.*, Årg. 1, sp. 280—283, af V. LUNDSTRÖM.

Finland.

SCHYBERGSON, C. M. Ett studenttumult i Åbo på 1650-talet.

I *Förh. o. upps.*, 30, s. 80—96.

SCHYBERGSON, M. G. Ett blad ur historisk-filologiska studentfakultetens protokoll.

I *Finsk tidskr.*, T. 82, s. 55—60.

5. Kulturhistoria.

A. Allmänt.

ARNE, T. J. Det stora Svitjod. Essayer om gångna tiders svensk-ryska kulturförbindelser. Stockh. 8:o. XII, 222 s., 28 fig. Pr. 6,50 kr.

DE BRUN, F. Anteckningar rörande medeltida gillen i Stockholm.

I *Samf. S:t Eriks årsbok*, 1917, s. 34—79.

EKHOLM, G. Sveriges äldsta förbindelser med Östeuropa enligt forskningens senaste resultat.

I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 129—136.

FOGELKLOU, EMILIA. Ur fromhetslivets svensk-historia. 2: 1. Stockh. 8:o. 178 s. Pr. 4 kr.

Anm. i *Hertha*, Årg. 4, s. 343—344, af LYDIA WAHLSTRÖM.

FORSSTRAND, C. Köpmanshus i gamla Stockholm. Nya bidrag till skeppsbroadelns historia. Stockh. 8:o. VIII, 207 s., 5 pl. Pr. 6 kr.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 10/12, af N. AHNLUND; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 19/12, af [A.] Å[HMA]N.

.TERSMEDEN, C. Amiral Carl Tersmedens memoarer. Ur frihetstidens lif. I sammandrag utg. af N. ERDMANN. Stockh. 8:o. 290 s. Pr. 5,50 kr.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 9/12, af C. F[ORSSTRAND]; *Stockh. dagbl.*, 22/12, af V. S[ÖDERBER]G.

B. Teater- och musikhistoria.

[BJÖRNBERG, C.] När det var teater i Berns för 50 år sedan. (Undert.: C. B.)

I *Nya dagl. alleh.*, 3/3.

[BYSTRÖM, O.] Gamla tider i Karlskrona. Några teater- och musikminnen från 50 år tillbaka. (Undert.: O. B—M.)

I *Stockh. dagbl.*, 4/2.

DAMM, ADA. Teaterlif [i Borås].

I förf:ns *Bilder från det gångna Borås*, s. 115—122.

FREDRIKSON, G. Gustaf Fredrikson berättar.

[1.] Skoltiden och studenttiden i Uppsala. [2.] De första teateråren. [3.] Sällskapsliv och minnen från 1860-talet. Nya år vid teatern. [4.] Nya teaterstudier i Berlin, Wien och Paris. De första åren på 70-talet. [5.] Slutet av 70-talet. De första skandinaviska gästspelen, Hälsingfors och Kristiania. [6.] De första åren på 80-talet. Gästspel av Brun, Coquelin och Olaf Poulsen. [7.] De sista åren på 80-talet. Mitt 25-årsjubileum. Associationens första säsong och Betty Hennings gästspel. [8.] Det sista årtiondet av gamla seklet. Associationens fortsatta verksamhet och krisåret 98. [9.] Teaterminnen från det nya seklet och gamla Dramatens sista år.

I *Bonniers månadshäften*, Årg. 11, H. 1—6, 10—12.

JOSEPHSON, L. Ur Ludvig Josephsons efterlämnade papper. Minnen från teaterlivet under förra seklet.

I *Aftonbl.*, 1/4, 20/5, 8/7.

KAUNITZ, A. V. Anteckningar om Hälsingborgs teater 1877—1917, samlade och utg. Hälsingborg. 8:o. 251 s. Pr. 3 kr.

LINDBLOM, E. Mina teateraftnar. Stockh. 8:o. 48 s. Pr. 2,25 kr.

Innehåller bl. a.: Då Lycko-Pers resa gavs för första gången. — Sista föreställningen på »Hammers lada». — Festen efter sista föreställningen å »Hammers lada». — Märkliga pjäser å Svenska Teatern. — »Hedemoras store son» [ɔ: Aug. Lindberg].

NORDENSVAN, G. Svensk teater och svenska skådespelare från Gustaf III till våra dagar. Del 1. 1772—1842. Stockh. 8:o. 370 s., 5 pl. Pr. 14 kr.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 21/12, af A. BRUNIUS; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 23/5, 3/7, 27/11, af K. W[ARBUR]G.

SCHÜCK, H. Ur gamla anteckningar. 8. Franska trupper i Sverige 1743—1753.

I *Samlaren*, Årg. 38, s. 230—248.

SVANBERG, J. Kungl. teatrarne under ett halft sekel. 1860—1910. Personalhistoriska anteckningar. Del 1. Stockh. 8:o. 204, III s., 1 pl. Pr. 6,50 kr.

Anm. i *Stockh. dagbl.*, 22/12, af G. NORDENSVAN; *Nya dagl. alleh.*, 16/12, af N. ERDMANN; *Aftonbl.*, 19/12, af T. B[LANCHE].

6. Svensk litteraturhistoria.

A. Allmänt.

Dagbok, Svenska akademiens. 1786—1789. Utg. af H. SCHÜCK. 1916.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 18/1, af R. G:SON BERG; *Stockh. dagbl.*, 8/3, af O. R[ABENIU]S; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 23/2, af K. WARBURG.

Edda. Nordisk tidskrift för litteraturforskning. Red. G. GRAN; red.-sekr. F. BULL. Bd 7—8 (= H. 1—4, 1917). Kra. 8 o. 368, 372 s. Pr. för hel årg. 12 kr.

Författare, Svenska, utg. af Svenska vitterhetssamfundet. 1: 5, 6: 2—3. Stockh. 8:o. Medl.-afg. 10 kr. för år.

1. Then Swänska Argus. H. 5. — 2. Samlade skrifter af Carl Gustaf af Leopold. Utg. af K. FREDLUND. H. 6. — 6. Samlade skrifter af ANNA MARIA LENNGREN. Utg. af T. HJELMQVIST och K. WARBURG. H. 2—3. — Meddelanden, nr 8.

Förhandlingar och uppsatser. 30 (1916). Hfors. 8:o. CXXVIII, 340 s. Pr. 9 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 134.

Förhandlingar. — G. SCHAUMAN. Styrelseåtgärderna rörande finska språket år 1850. — G. SCHAUMAN. »Saimas» indragning. — E. LAGUS. J. L. Runebergs gradualprov, meddelat. — C. M. SCHYBERGSON. Ett studenttumult i Åbo på 1650-talet. — A. HULTIN. Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden. — G. SCHAUMAN. Ytterligare om tillkomsten av det finska censurpåbudet år 1850. — H. BERGROTH. Det svenska scenspråket i Finland.

Handlingar, Svenska Akademiens, ifrån år 1886. Del 28 (1916). Stockh. 8:o. 368 s. Pr. 8 kr.

Handlingar angående Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1916: Inledningsord af Akademiens direktör, herr SCHÜCK. — Redogörelse för sammankomsten. — Minne af Esaias Tegnér, af herr VON HEIDENSTAM. — Minne af Carl Reinhold Berch, af herr SCHÜCK.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott. Årg. 38 (1917). Upps. 8:o. VII, 248, 45 s. Pr. 7 kr.

Skrifter utg. af Sv. litt.-sällsk., 1: 38.

Redog. för årsmötet. — C. SANTESSON. Mot »Lycksalighetens ö». — S. EK. Karin Ulfsparres visor. — J. FLODMARK. Något om C. M. Bellman

och hans anhöriga. — S. CEDERBLAD. Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning. — K. R. G. STRÖMBERG. Leopolds Virginia. — J. PALUDAN. Ole Svendsen Lemvig. — J. NORDSTRÖM. Till frågan om Skogekär Bärgbo. — G. LINDSTÉN. Visan om Konung Gustaf och Dalkarlarna. — G. LINDSTÉN. En oration af Kellgren från Åbotiden. — F. BÖÖK. Bidrag till de Almquistska skrifternas kronologi. — H. SCHÜCK. Ur gamla anteckningar. 8. Franska trupper i Sverige 1743—1753. — N. GOBOM. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 35 (1916).

Samlingar utg. af Svenska fornskrift-sällskapet. H. 150—151. Lund & Stockh. 4:o & 8:o. Medl.-afg. 5 kr. för år.

H. 150. K. F. SÖDERWALL. Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H. 28. — H. 151. N. BECKMAN. Studier i outgivna fornsvenska handskrifter. — Årsmöte.

Skrifter utg. af Svenska litteratursällskapet. 1: 38, 7: 10: 1. Upps. 8:o. Medl.-afg. 5 kr. för år.

1: 38. Samlaren. Årg. 38. — 7: 10: 1. 1500- och 1600-talens visböcker, utg. af A. NOREEN och A. GRAPE. 10. Samuel Älfs visbok. H. 1.

Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 132—136. Hfors. 8:o. Medl.-afg. 10 fmk för år.

132. Finlands svenska folkdiktning. 1. A. Sagor, referatsamling. Bd 1. Utg. av O. HACKMAN. — 133. Studier i nord. filologi. Utg. gen. H. PIPPING. Bd 8. — 134. Förhandlingar och uppsatser. 30 (1916). — 135. Folkloristiska och etnografiska studier. 2. — 136. Finlands svenska folkdiktning. 1. B. Sagor i urval. Bd 1. Utg. av A. ALLARDT.

Argus. Then Swänska. Utg. af B. HESSELMAN och M. LAMM. H. 5. S. 91—266. Pr. 7 kr.

Svenska förf. utg. af Sv. vitterh.-samf., 1: 5.

BECKMAN, N. Studier i outgivna fornsvenska handskrifter. Stockh. 8:o. VI, 256 s., 2 faksim. Pr. 4,50 kr.

Samlingar utg. af Sv. fornskr.-sällsk., H. 151.

BERG, R. G:SON. Våra oskrivna romaner.

I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 1491—1495.

BERGH, GUNHILD. Litterär kritik. 1916.

Anm. i *Revue critique*, Sér. 2, T. 83, s. 378, af P. VAN TIEGHEM.

Biografier, Äldre svenska. [Utg. af H. SCHÜCK.] 6. Nils Grubbs självbiografi. Upps. 8:o. S. 186—201. Pr. 0,50 kr.

Upps. univ. årsskr., 1917, Program, 1.

BJÖRKMAN, E. Beowulf och Sveriges historia.

I *Nord. tidskr.*, 1917, s. 161—179.

BÖÖK, F. Essayer och kritiker 1915—1916. Stockh. 8:o. 286 s. Pr. 5,50 kr.

Innehåller bl. a.: Gustaf II Adolf som talare och författare. — Almquiststudier. — Frödingsstudier. — Heidenstams Nya dikter.

DAHLBERG, R. Den svenska öfversättningen af Canisius' Parvus catechismus catholicorum.

I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 1—11.

EK, S. Karin Ulfsparres visor.
I *Samlaren*, Årg. 38, s. 70—82.

—— Svensk litteraturhistoria 1916.
I *Edda*, Bd 7, s. 351—366, Bd 8, s. 140—161.

FOG, R. Trolden »Grendel» i Bjovulf. En Hypotese.
I *Danske Studier*, Årg. 1917, s. 134—140.

FOGELQVIST, T. Bok och svärd. Tal och uppsatser. Stockh. 8:o. 281 s. Pr. 5,50 kr.
Innehåller bl. a.: Inför Barbarskogslitteraturen. — Med filosofen [ɔ: Hans Larsson] på krigsstigen. — August Strindberg in memoriam. — Litteraturkritikens självbesinning.
Anm. i *Dag. nyh.*, 5/4, af J. L[andquist]; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 18/4, af K. Warburg; *Aftonbl.*, 17/6, af F. Vetterlund; *Forum*, Årg. 4, s. 404—406, af J. Gustavson.

FREDBORG, E. Å. Det första årtalet i Sveriges historia. [Beowulfstudier.]
I *Redog. för högre allm. läroverket i Umeå 1916/17.* 29 s.

GRIP, E. Uttydning af ordspråket: När man får et embete; så får man ock förstånd. Humoristisk satir från 1700-talet.
I *Edda*, Bd 8, s. 353—357.

GÖDEL, V. Sveriges medeltidslitteratur. 1916.
Anm. i *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 4, s. 353—362, af I. Collijn.

GÖTLIND, J. Gammal och ny folkvisa.
Studentfören. Verdandis tidningsart., nr 329. (*Ups. nya tidn.*, 24/4.)

HEDÉN, E. Eris och Himeros. Litterära hyllnings- och stridsartiklar. Ny samling. Stockh. 8:o. 192 s. Pr. 4 kr.
Anm. i *Dag. nyh.*, 8/4, af J. L[andquist].

HEDERSTRÖM, T. Fornsagor och eddakväden i geografisk belysning med inledande namnundersökningar. Utdrag ur ett efterlämnat arbete. Del 1. Stockh. 8:o. 60 s., 1 karta. Pr. 3 kr.
Anm. i *Stockh. dagbl.*, 22/12, af B. Schnittger; *Namn o. bygd*, Årg. 5., s. 187—188, af J. S[ahlgren].

HEDVALL, RUTH. Finlands svenska litteratur. Borgå (tr. i Hfors). 8:o. 296 s. Pr. 9,50 fmk.
Skrifter utg. av Åbo akademikommitté, 5.
Anm. i *Finsk tidskr.*, T. 83, s. 454—466, af A. Hultin.

Historia, Svenska litteraturens. Av F. Böök, G. Castrén, R. Steffen, O. Sylwan. Under red. av O. Sylwan. H. 1. Stockh. 8:o. 48 s. Pr. 1,50 kr.

HULTIN, A. Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden.
I *Förh. o. upps.*, 30, s. 97—314.

HYLÉN, J. E. Tersites i svensk dikt. En litterär essay.
I *Söderm. läns tidn.*, 15/2.

JACOBOWSKY, V. Uddevalla med omnejd i svensk litteratur. Uddevalla (tr. i Göteb.). 8:o. x, 144 s. Pr. 4 kr.

Legender från Sveriges medeltid illustrerade i svensk medeltidskonst. Utg. av EMILIA FOGELKLOU, A. LINDBLOM, E. WESSÉN. Del 1—2. Stockh. 8:o. 336 s., 29 pl. Pr. för del 3,50 kr.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 24/12, af N. HERLITZ; *Nya dagl. alleh.*, 19/12, af N. FORSSELL; *Aftonbl.*, 17/12, af N. G. WOLLIN.

LIEDGREN, E. Kyrka och dikt. Några uppsatser. Stockh. 8:o. 143 s. Pr. 2 kr.

Denna vol. innehåller följande svensk litteraturhistoria berörande uppsatser, vilka förut varit publicerade i tidskr. *Vår lösen*, 1910—14: Den siste riddaren av liljan [ↄ: E. A. Karlfeldt]. — Det realistiska genombrottet i vår litteratur. — Åttiotalsrealismen och vår tid. — Svenska Kristusbilder [i dikten]. — Nationellt och religiöst i 1890-talets litterära renässans. — Romantik och kristendom i ett svenskt skaldeliv (ↄ: P. D. A. Atterbom].

—— Vox angelica. Hymnologiska skisser och studier. Stockh. 8:o. 196 s. Pr. 4 kr.

Innehåller följande uppsatser, som till större delen förut varit publicerade i tidskrifter och tidningar: Två julpsalmer. — Skönhetslängtans psalm. Sv. ps. 48. — En passionspsalms historia. Sv. ps. 97. — Wallins vaksamhetspsalm. Sv. ps. 210. — Ett psalmkväde af Atterbom. — »Vår Gud är oss en väldig borg» i svensk öfversättning. — Våra konfirmationspsalmer. — Adlerbeths Evighetspsalm. Sv. ps. 485. — Petrus Brask. — Jakob Arrhenius. — Geijer som psalmdiktare. — Till belysning af Hedborns insats i psalmboksarbetet.

—— Präster i böcker.

I *Vår lösen*, Årg. 8, s. 86—91, 101—106.

LILLJEBJÖRN, E. G. Det litterära Värmland.

I *En bok om Värmland*, 1, s. 269—316.

LINDQVIST, A. Anmärkningar till »Valda stycken av svenska författare 1526—1732», utg. av A. Noreen och E. Meyer. Uppl. 2. Stockh. 1907. 2.

I *Språk o. stil*, Årg. 17, s. 97—111.

LINDSTÉN, G. Visan om Konung Gustaf och Dalkarlarna.

I *Samlaren*, Årg. 38, s. 193—198.

MEYER, G. Sällskapet Litteraturvännerna. (Lefnadsminnen.)

I *Nya dagl. alleh.*, 28/12.

MORTENSEN, J. Människor och böcker. Studier och kritiker. Lund. 8:o. 294 s. Pr. 5,50 kr.

Innehåller bl. a.: Tintomara. — August Strindberg. På sextiotreårsdagen. — Anna Lenah Elgström. — Hans Larsson som diktare.

NERMAN, B. Ynglingasagan i arkeologisk belysning.

I *Fornvännen*, Årg. 1917, s. 226—261.

NILSSON, A. Svensk romantik. Den platonska strömningen. 1916.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 17/6, af R. G:SON BERG; *Dag. nyh.*, 15/1, af J. L[ANDQUIST]; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 15/8, af GRETA HEDIN; *Aftonbl.*, 21/10, af F. VETTERLUND; *Nord. tidskr.*, 1917, s. 303—308, af J. GUSTAVSON; *Finsk tidskr.*, T. 83, s. 308—311, af RUTH HEDVALL; *Ups. nya tidn.*, 9/11, af S. B[EIJFRAG]E; *Forum*, Årg. 4, s. 232—236, af A. WERIN; *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 223—227, af HILMA BORELIUS; *Pedagog. tidskr.*, Årg. 53, s. 234—235, af B. RISBERG; *Revue critique*, Sér. 2, T. 83, s. 376—377, af P. VAN TIEGHEM.

OLSEN, M. Möjebro-stenen.
I *Ark. för nord. filol.*, Bd 33, s. 276—283.

RABENIUS, O. Svensk natur i svensk poesi. En litterär studie i midsommartid.
I *Stockh. dagbl.*, midsommarnr.

SCHAUMAN, G. »Saimas» indragning.
I *Förh. o. upps.*, 30, s. 65—74.

SCHÜCK, H. Gustaf III:s Svenska akademi i ny belysning.
I *Sv. dagbl.*, 25/3, 1/4, 7/4.

—— Skötkonung eller Skotkonung.
I *Post- och inr. tidn.*, 27/10.

SCHÜCK, H. o. WARBURG, K. Illustrerad svensk litteraturhistoria. Uppl. 2, omarb. och utvidg. Del 4: 1–2. 1915—16.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 22/3, af R. G:son Berg; *Dag. nyh.*, 12/3, af J. Landquist; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 5/1, af S. Ek, (Föranledde En upplysning, af K. Warburg, 8/1.); *Aftonbl.*, 25/2, af F. V[etterlund]; *Sv. tidskr.*, Årg. 7, s. 227—230, af O. Wieselgren.

—— Illustrerad svensk litteraturhistoria. Uppl. 2. Del 1—4: 1–2. 1911—16.
Anm. i *Nord. tidskr.*, 1917, s. 219—222, af S. Ek; *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 386—392, af W. Söderhjelm.

—— Huvuddragen av Sveriges litteratur. Avd. 1—2. Stockh. 8:o. XII, 164; VIII, 272 s. Pr. för avd. 1 kr. 3,75, avd. 2 kr. 6.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 16/12, af W. Söderhjelm; *Stockh. dagbl.*, 9/12, af O. Rabenius; *Aftonbl.*. 2/12, af R. G:son Berg.

SEVERINSEN, P. Dagevisen.
I *Edda*, Bd 7, s. 142—149. — Replik af H. Brix, samma tidskr., Bd 8, s. 139.

SKARSTEDT, E. Den svensk-amerikanska pressen, litteraturen och konsten.
I förf:ns *Svensk-amerikanska folket i helg och söcken*, s. 148—218.

STJERNA, K. Essays on questions connected with the old English poem of Beowulf. Transl. and ed. by J. R. Clark Hall. 1912.
Anm. i *Ark. för nord. filol.*, Bd 33, s. 64—96, af G. Schütte.

SÖDERHJELM, W. Svensk litteratur i Finlands kultur. Ett föredrag.
I *Göteb. handels- o, sjöf.-tidn.*, 8/12.

WAHLSTRÖM, LYDIA. Svenskar från förra seklet. 1—2. 1915—16.
Anm. i *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 283—288, af Hilma Borelius (Lydia Wahlström och hennes senaste arbeten).

Visböcker, 1500- och 1600-talens. Utg. af A. Noreen och A. Grape. 10. Samuel Ålfs visbok. H. 1. Upps. 8:o. S. 7—102. Pr. 2 kr.
Skrifter utg. af Sv. litt.-sällsk., 7: 10: 1.

B. Särskilda författare.

ADLERBETH, G. J.

Liedgren, E. Adlerbeths Evighetspsalm. Sv. ps. 485: Herre, när skall jag dig skåda?
I förf:ns *Vox angelica*, s. 87—94.

ADLERSPARRE, G.

SAXON, J. L. Georg Adlersparre, revolutionsledaren, fosterlandsvännen. Några bidrag till belysningen av hans storslagna personlighet och livsgärning. Stockh. 8:o. 63 s. Pr. 1 kr.

SJÖVALL, B. Georg Adlersparre och tronfrågan 1809. Ak. afh. Lund. 8:o. XXII, 405 s. Pr. 8 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 14/10, af N. HERLITZ; *Stockh. dagbl.*, 15/10, af S. CLASON; *Hist. tidskr.*, Årg. 37, Öfvers. o. granskn., s. 63—66, af P. SÖRENSSON.

ALMQUIST, C. J. L.

BÖÖK, F. Bidrag till de Almquistska skrifternas kronologi.
I *Samlaren*, Årg. 38, s. 205—229.

—— Geijer och Almquist.
I *Stockh. dagbl.*, 23/12.

GRIP, E. C. J. L. Almquist. (Vår vitterhets stormän under 1800-talet. 4.) Upps. 8:o. 45 s. Pr. 0,50 kr.
Sveriges kristl. studentrörelses folkskr., 32.

HEDIN, GRETA. Carl Jonas Love Almqvist och skandinavismen.
I *Nordens ungdom*, Årg. 7, s. 25—28.

ANDREÆ, L.

LINDQVIST, N. Ett bidrag till kännedomen om Laurentius Andreæs härkomst och studier.
I *Hist. tidskr.*, Årg. 37, s. 299—302.

ARRHENIUS, J.

LIEDGREN, E. Jakob Arrhenius.
I förf:ns *Vox angelica*, s. 120—141.

ATTERBOM, P. D. A.

BERG, R. G:SON. En Schellingsöversättning av Atterbom.
I *Edda*, Bd 7, s. 171—172.

SANTESSON, C. Mot »Lycksalighetens ö.»
I *Samlaren*, Årg. 38, s. 1—69.

Se äfven Afd. 6: A, under LIEDGREN, E.

BELLMAN, C. M.

FLODMARK, J. Något om C. M. Bellman och hans anhöriga.
I *Samlaren*, Årg. 38, s. 83—96.

BERCH, C. R.

SCHÜCK, H. Minne af Carl Reinhold Berch.
I *Sv. akad. handl. ifrån år 1886*, Del 28 (1916), s. 45—368.

BLANCHE, A.

NORDENSVAN, G. När August Blanche blef uthvisslad. »Ett resande teatersällskaps» fiasko 1848.
I *Stockh. dagbl.*, 13/5.

BRASK, P.

LIEDGREN, E. Bidrag till kännedomen om Petrus Brask och hans litterära verksamhet.
I *Bibelforskaren*, Årg. 34, s. 253—276; jfr förf:ns *Vox angelica*, s. 95—119.

BRAUN, W. von.

Damm, Ada. Wilhelm von Braun och hans anförvandter i Borås.
I förf:ns *Bilder från det gångna Borås*, s. 92—99.

[Falk, H.] Wilhelm von Braun och hans vänner. Några anekdoter från 1850-talets literära Stockholm. (Undert.: Amatör.)
I *Göteb. handels- o. sjöf. tidn.*, 9/6.

BREMER, FREDRIKA.

Fredrika Bremers brev. Samlade och utg. av Klara Johansson och Ellen Kleman. Del. 3. 1846—1857. Stockh. 8:o. viii, 600 s. Pr. 16 kr.
Anm. i *Stockh. dagbl.*, 22/12, af Lydia Wahlström.

Fredrika Bremer i Boston.
I *Hertha*, Årg. 4, s. 198—202. — Övers. af en upps. i *Harper's New monthly magazine*, april 1857.

Mortensen, J. »Fredrika Bremer och erotiken». En replik till doktor Lydia Wahlström.
I *Idun*, Årg. 30, s. 762—765. Med anledn. af Lydia Wahlströms uppsats Fredrika Bremer och erotiken. Ett bidrag till hennes karaktäristik i samma tidskr., Årg. 26 (1913).

Oftedal, J. W. Et brev fra Fredrika Bremer till Henrik Wergeland. Meddelt.
I *Edda*, Bd 7, s. 162—165.

Wieselgren, O. Nya Fredrika Bremer-papper till Kungl. biblioteket.
I *Nord. tidskr. för bok- o. bibl.-väsen*, Årg, 4, s. 12—18.

BRENNER, SOPHIA ELISABETH.

Lundström, V. En handteckning av Sophia Elisabeth Brenner.
I *Sv. humanist. tidskr.*, Årg. 1, sp. 354—355.

BRINKMAN, C. G. von.

Borelius, Hilma. Carl Gustaf von Brinkman. 1916.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 20/1, af W. Söderhjelm.

Fiebiger, O. Ein Brief Carl Gustaf von Brinkmans an Ludwig Tieck. Mitgeteilt.
I *Das literar. Echo*, Jahrg. 19, sp. 527—538.

BROMAN, O. J.

Ol: Joh: Bromans Glysisvallur. Utg. af Gestrike-Helsinge nation i Upsala. Upps. 8:o. H. 7 (= Del 2: 2), 8 (= Del 3: 4), 9 (= Del 1: 3). S. 81—160, s. 241—320, s. 161—240. Pr. för häfte 1,75 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 29/7, af O. Lundgren.

BÖTTIGER, C. W.

Böök, F. Boggianos begrafning. [Bref från C. W. Böttiger till A. F. Lindblad.]
I *Stockh. dagbl.*, 30/12.

CALONIUS, M.

Wrede, R. A. Matthias Calonius. Enligt uppdrag af Juridiska föreningen i Finland tecknad. Hfors. viii, 443 s., 5 pl. Pr. 20 fmk.

CEDERHIELM, C. G.

Hylén, J. E. Carl Gustaf Cederhjelms översättning av Olof v. Dalins »Tankar om Guds försyn». En litteraturhistorisk kuriositet.

I *Söderm. läns tidn.*, 2/4.

CREUTZ, G. PH.

Böök, F. Gustaf Philip Creutz.

I *Stockh. dagbl.*, 23/9, 7/10. — Med anledn. af följande:

Castrén, G. Gustav Philip Creutz. Stockh. (tr. i Hfors.) 8:o. 443 s., 3 portr. Pr. 15 kr.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 8/7, 9/7, af H. Schück, äfven i *Nya Argus*, Årg. 10, s. 112—114, 129—131; *Dag. nyh.*, 15/10, af J. L[andquist]; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 25/7, af K. Warburg; *Nya dagl. alleh.*, 4/11, 11/11, 13/11, af N. Erdmann; *Aftonbl.*, 18/11, af F. Vetterlund; *Nord. tidskr.*, 1917, s. 538—542, af S. Belfrage.

DAHLGREN, C. F.

Silow, A. Carl Fredrik Dahlgren. Med anledning av ett par brev.

Studentfören. Verdandis tidningsart., nr 324—326. (*Ups. nya tidn.*, 10/2, 12/2.)

DAHLGREN, F. A.

Dahlgren, Lotten. Dikt och sanning om »Värmländingarne». Några anteckningar.

I *Stockh. dagbl.* 20/5, 26/5.

DAHLSTIERNA, G.

Noreen, E. Giöta Kiämpa-Wisa som »folkvisa».

I *Nord. tidskr.*, 1917, s. 458—464.

DE LA GARDIE, M. G.

Forsstrand, C. Magnus Gabriel De la Gardie. (Svenska grandseigneurer.)

I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 273—283.

DIETRICHSON, L.

Dahlgren, Lotten. Lorentz Dietrichson — en svenskarnes vän. Några hågkomster upptecknade.

I *Stockh. dagbl.*, 18/3.

Paasche, F. Lorentz Dietrichson.

I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 270—275.

Willebrand, R. F. von. L. Dietrichson †.

I *Finsk tidskr.*, T. 82, s. 167—178.

DJURKLOU, N. G.

Wahlfisk, J. Nils Gabriel Djurklou.

I *Fataburen*, Årg. 1917, s. 125—140.

DYBECK, R.

Johnsson, P. En västmanländsk hembygdsforskare. Några anteckningar om Richard Dybeck.

I *Templarordens studiebibl.*, Årg. 12, s. 126—137.

[Rabenius, O.] Till minnet af »Du gamla, du frias» diktare. (Undert.: O. R—s.)
I *Stockh. dagbl.*, 28/7.

EHRENSTRÖM, MARIANNE.

Schück, H. Ur Marianne Ehrenströms memoarer.
I *Sv. dagbl.*, 28/1, 4/2, 11/2.

—— Överstinnan Ehrenströms minnen.
I *Post- o. inr. tidn.*, 27/1, 3/2, 10/2.

EHRENSVÄRD, C. A.

C. A. Ehrensvärds brev. Utg. av Gunhild Bergh. 2. Stockh. 8:o. 549 s., 1 pl., 1 bil. Pr. 24 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 23/12, af A. Brunius; *Nya dagl. alleh.*, 19/12, af N. Erdmann.

Herlitz, N. Carl August Ehrensvärd vid Svensksund.
I *Sv. dagbl.*, 16/12.

EKELUND, V.

Gustavson, J. En nutida moralist [ɔ: Vilhelm Ekelund].
I *Forum*, Årg. 4, s. 269—271.

ERICUS OLAI.

Carlsson, G. Ericus Olais utrikesstudier.
I *Kyrkohist. årsskr.*, Årg. 18, s. 353—354.

FRANZÉN, F. M.

Cappelin, Elvira. Prinsessan av Vasa [ɔ: Elisabeth Löfman].
I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 1065—1074.

Se äfven Afd. 6: A, under Hultin, A.

FRYXELL, A.

Norberg, P. Anders Fryxell.
I *Templarordens studiebibl.*, Årg. 12, s. 63—70.

FRÖDING, G.

Berg, R. G:son. Fröding och konsten.
I *Forum*, Årg. 4, s. 354—358.

—— Gustaf Fröding och hans publik.
I *Nord. tidskr.*, 1917, s. 57—72.

Ek, S. Fröding och folkvisan.
I *Nordens ungdom*, Årg. 7, s. 59—62.

—— Frödings soldiktning.
I *Ver sacrum*, s. 81—94.

Hedén, E. Frödingsarvet. 1. Några Frödingsböcker. 2. Till frågan om Frödings politiska ståndpunkt.
I *Tiden*, Årg. 9, s. 165—177.

Hedvall, Ruth. »Våg, våg slå...» Ett Frödingskt diktmotiv.
I *Finsk tidskr.*, T. 82, s. 274—281.

LANDQUIST, J. Gustaf Fröding. En psykologisk och litteraturhistorisk studie. 1916.

Anm. i *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn*, 5/11, af A. NILSSON; *Nya Argus*, Årg. 10, s. 1—3, af W. S[ÖDERHJELM].

MORTENSEN, J. Nyare Frödingslitteratur.

I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 228—232.

MÖLLER, H. Litt fra og om Gustaf Fröding.

I *Samtiden*, Årg. 28, s. 643—647.

SVENSON, F. Gustaf Frödings diktning. 1916.

Anm. i *Nya Argus*, Årg. 10, s. 1—3, af W. S[ÖDERHJELM].

GEIJER, E. G.

BÖÖK, F. Geijer och Almquist.

I *Stockh. dagbl.*, 23/11.

Se äfven Afd. 6: A, under LIEDGREN, E.

GEIJERSTAM, G. AF.

LANDQUIST, J. Strindberg och Geijerstam. Förspelet till Svarta fanor i Strindbergs brev till Geijerstam.

I *Dag. nyh.*, 25/3.

GESTRITIUS, L. JONÆ.

BUCHT, G. Några notiser om Laurentius Jonæ Gestritius.

I *Från ådalar o. fjäll. Härnösands stifts julbok*, 1917, s. 28—35.

GUSTAV VASA.

Brev av Gustav Vasa. Ett urval av NILS EDÉN. Stockh. 8:o. x, 192 s., 1 pl. Pr. 3,75.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 13/5, af N. HERLITZ.

HALLSTRÖM, P.

BERGSTEDT, H. Grekiska motiv i Per Hallströms diktning. Stockh. 8:o. 44 s. Pr. 0,90 kr.

Sv. humanist. förb:s skrifter, 30.

HAMMARSKÖLD, L.

BÆCKSTRÖM, A. Lorenzo Hammarsköld om högtidligheterna vid Gustaf III-statyns avtäckande.

I *Samf. S:t Eriks årsbok*, 1917, s. 106—113.

HAQUINUS.

CARLSSON, G. En bortglömd svensk humanist (ɔ: broder HAQUINUS).

I *Sv. humanist. tidskr.*, Årg. 1, sp. 221—225.

HEDBORN, S. J.

LIEDGREN, E. Till belysning af Hedborns insats i psalmboksarbetet.

I förf:ns *Vox angelica*, s. 162—196.

YDÉN, K. A. Några minnen af psalmsångaren S. J. Hedborn.

I *Julhälsning till församl. från präster i Linköpings stift*, 1917, s. 23—28.

HEDLUND, S. A.

WARBURG, K. S. A. Hedlunds första tidningsuppsats.

I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 8/11.

HEIDENSTAM, V. VON.

BERG, R. G:SON. Heidenstams Hans Alienus — tjugufem år.

I *Sv. dagbl.*, 30/11.

COUSSANGE, JACQUES DE [ↄ: BARBE DE QUIRIELLE DU GENESTOUX]. Verner de Heidenstam.

I *Revue des deux mondes*, Année 87, Période 6, T. 39, s. 198—216.

FEIGL, H. [Werner von Heidenstam.]

I *Deutsches Volksbl.*, nr 10031.

SCHEU-RIESZ, HELENE. Verner von Heidenstam.

I *Neues Frauenleben*, 19: 1.

HILDEBRAND, H.

KOCK, A. Hans Hildebrand.

I *Kungl. Sv. vet. akad. årsbok för år 1917*, s. 273—292.

[——] Viktigare skrifter af Hans Hildebrand. Se Afd. 1.

HIÄRNE, U.

GÖTLIND, J. Versen i Urban Hiärnes Rosimunda. Ett bidrag till studiet av 1600-talets verskonst.

I *Ark. för nord. filol.*, Bd 33, s. 223—240.

JÄRTA, H.

[BLANCK, A.] Hans Järtas självbiografi. (Undert.: A. B.)

I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 12/7, 17/7.

KELLGREN, J. H.

LINDSTÉN, G. En oration af Kellgren från Åbo-tiden.

I *Samlaren*, Årg. 38, s. 199—204.

KEY, E.

KEY, ELLEN. Minnen av och om Emil Key. Utg. och utfyllda. Del. 3. Stockh. 8:o. 478 s., 1 pl. Pr. 10 kr.

Del 1—3 anm. i *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 617—621, af T. FORSSNER; Del 2—3 i *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 30/5, 6/8, af K. W[ARBURG]; Del 3 i *Nya dagl. alleh.*, 17/9, af N. ERDMANN.

KLOCKHOFF, D.

[SÖDERBERG, E. N.] Daniel Klockhoff. Ett 50-årsminne. (Undert.: E. N. S.)

I *Upsala*, 28/7.

KOLMODIN, O.

LINDSTÉN, G. Om Olof Kolmodins »Biblisk Mans-spegel». XI s.

I *Redog. för Skara högre allm. läroverk.* 1916/17.

LAGERLÖF, SELMA.

KRISTENSEN, M. Selma Lagerlöf. Khvn. 74 s., 6 pl. Pris 1,75.

Folkets Førere, [13].

Anm. i *Nord. tidskr.*, Årg. 1917, s. 593—594, af VALFRID PALMGREN MUNCH-PETERSEN.

NOREEN, A. Personhistoriska data rörande en del förebilder till Selma Lagerlöfs Gösta Berlingsgestalter.

I *Personhist. tidskr.*, Årg. 19, s. 187—196.

LARSSON, H.

MORTENSEN, J. Hans Larsson som diktare.

I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 280—283.

LEMVIG, O. SVENDSEN.

PALUDAN, J. Ole Svendsen Lemvig.

I *Samlaren*, Årg. 38, s. 160—164.

LENNGREN, ANNA MARIA.

Samlade skrifter af Anna Maria Lenngren. Utg. af T. HJELMQVIST och K. WARBURG. H. 2—3. Stockh. 8:o. S. 321—418, I—VIII; 320 s. Pr. 4,50; 12 kr.

Svenska förf. utg. af Sv. vitterh.-samf., 6: 2—3.

BJÖRCK, AMALIA. Anna Maria Lenngren.

I *Hertha*, Årg. 4, s. 120—122.

HJELMQVIST, A. T. En nyupptäckt dikt af Anna Maria Lenngren.

I *Sydsv. dagbl. Snällposten*, 27/5.

—— Slutepisoden i Anna Maria Lenngrens »Anders och KöksCaisa».

I *Språk o. stil*, Årg. 17, s. 126—128.

[NORDSTRÖM, J.] Till hundraårsminnet av Anna Maria Lenngrens död. (Undert.: —M.)

I *Ups. nya tidn.*, 8/3.

RANDEL, A. Skaldinnan som »aldrig var borta». Några tankelinjer till sekelminnet af Anna Maria Lenngrens död den 8 mars 1817.

I *Sv. dagbl.*, 4/3.

SYLWAN, O. Anna Maria Lenngren. (Den 18 juni 1755—den 8 mars 1817.) Några minnesord.

I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 141—146.

WARBURG, K. Anna Maria Lenngren. Uppl. 2, omarb., utg. till hundraårsdagen av hennes död. Stockh. 8:o. 320 s., 9 pl. Pr. 14 kr.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 25/4, af A. RANDEL; *Stockh. dagbl.*, 6/3, af O. R[ABENIU]S; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 13/6, af S. EK; *Nya dagl. alleh.*, 20/3, af N. ERDMANN; *Aftonbl.*, 29/4, af F. VETTERLUND; *Hertha*, Årg. 4, s. 211—218, af HILMA BORELIUS.

—— Anna Maria Lenngren. Ett hundraårsminne. 1—2.

I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 8/3, 7/3.

[VETTERLUND, F.] Ett hundraårsminne. Anna Maria Lenngren 1817 8/3 1917. (Undert.: F. V.)

I *Aftonbl.*, 4/3.

LEOPOLD, C. G. AF.

Samlade skrifter af Carl Gustaf af Leopold. Utg. af K. FREDLUND. H. 6. Stockh. 8:o. S. 145—304. Pr. 6 kr.

Svenska förf. utg. af Sv. vitterh.-samf., 2: 6.

LINDSTÉN, G. Från Leopolds brevväxling med Thorild år 1785. Ett brevfynd.
I *Ver sacrum*, s. 51—65.

STRÖMBERG, K. R. G. Leopolds Virginia.
I *Samlaren*, Årg. 38, s. 137—159.

LEVERTIN, O.

SÖDERHJELM, W. Oscar Levertin. En minnesteckning. Senare delen. Författarskap. Stockh. 8:o. 512 s. Pr. 16 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 9/12, af R. G:SON BERG; *Dag. nyh.*, 15/12, af J. L[ANDQUIST]; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 28/12, af K. WARBURG; *Nya dagl. alleh.*, 13/12, af N. ERDMANN.

LINDEGREN, C. J.

[LINDSTÉN, G.] En okänd elegisk dikt från 1790-talet. (Undert.: G. L.)
I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 10/2.

LING, P. H.

HJELMQVIST, T. Signilds ö hos Ling.
I *Språk o. stil*, Årg. 17, s. 84—86.

LINNÉ, C. VON.

Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utg. af Upsala universitet. Afd. 1. Bref till och från svenska enskilda personer. Del 7. Hasselgren-Kallström. Utg. och med upplysande noter försedda af TH. M. FRIES† och J. M. HULTH. Upps. 8:o. 192 s. Pr. 5 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 29/7, af C. FORSSTRAND.

ARNE, T. J. Linné och ryska vetenskapsakademien.
I förf:ns *Det stora Svitjod*, s. 202—213.

MOLIN, P.

På äventyrsfärd. Ur ett vänbrev av Pelle Molin.
I *Dag. nyh.*, 7/1.

[PERS, G.] Kring Pelle Molin-minnet. Några smådrag från hans treåriga akademitid. (Undert.: AROSIENSIS.)
I *Dag. nyh.*, 2/1.

NICOLAUS HERMANNI.

WESTMAN, K. B. Nicolaus Hermannis skrinläggning. (Anteckningar till svensk senmedeltid och reformation. 1.)
I *Kyrkohist. årsskr.*, Årg. 18, s. 359—362.

NORSTRÖM, V.

LILJEDAHL, E. Vitalis Norström, hans liv och verk. Del 1. 1856—1906. Upps. 8:o. 392 s., 4 pl. Pr. 8 kr.

OLAUS MAGNUS.

WIESELGREN, O. Ett omdöme om Olaus Magnus af Trajano Boccalini. Utg. Stockh. 8:o. 11 s.
Michaelisgillets tillfäll. publ., 5.

PALMÆR, H. B.

CEDERSCHIÖLD, W. Palmærs kvickhet.
I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 25/8, 1/9.

[FALK, H.] Palmæriana. Några anekdoter ur Stockholms literära liv i medlet av 1800-talet. (Undert.: AMATÖR.)

I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 11/8.

PETRI, O.

Samlade skrifter af Olavus Petri. Utg. af Sveriges kristliga studentrörelses förlag under red. af B. HESSELMAN. Med ett förord af H. HJÄRNE och litteraturhistoriska inledningar af K. B. WESTMAN. Bd 4. Upps. 8:o. XIX, IX, 566 s. Pr. 10 kr.

En swensk cröneka. Utg. av J. SAHLGREN. Upps. 8:o. XI, 298 s. Pr. 6 kr.

Ur *Samlade skrifter*, Bd 4.

HELLSTRÖM, G. Var i Stockholm bodde Olavus Petri?

I *Samf. S:t Eriks årsbok*, 1917, s. 93—95.

HOLM, R. Olavus Petri. Upps. (tr. i Stockh.) 8:o. 159 s., 1 pl. Pr. 3 kr.

RYDH, HANNA. Olaus Petri. En levnadsteckning. Upps. 8:o. 39 s., 1 pl. Pr. 0,45 kr.

Biblioteket Sveriges vår, 17.

WESTMAN, K. B. Reformationens första år i Stockholm.

I *Stockh. dagbl.*, 28/10.

PETRUS DE DACIA.

SCHÜCK, H. Vår förste författare. 1916.

Anm. i *Nord. tidskr.*, 1917, s. 543—546, af R. SJÖBERG.

PORTHAN, H. G.

LINDSTÉN, G. Fem nyfunna Porthan-bref.

I *Finsk tidskr.*, T. 82, s. 89—182. — Jfr Rättelse, samma tidskr., s. 314.

NOHRSTRÖM, H. En bilaga till ett Porthan-bref.

I *Finsk tidskr.*, T. 82, s. 282—287.

Se äfven Afd. 6: A, under HULTIN, A.

RHEZELIUS, J. H.

Joh. Haquini Rhezelii Monumenta Uplandica. Reseanteckningar från åren 1635, 1636, 1638. Utg. af C. M. STENBOCK och O. LUNDBERG. S. 119—197 (slut).

Bil. till *Upplands fornminnesfören. tidskr.*, 32 (= Bd 7, H. 4.)

ROSENHANE, G.

ANDERSSON, S. Några anmärkningar till Gustaf Rosenhanes Respublica glacialis.

I *Fataburen*, Årg. 1917, s. 1—8.

Se äfven under SKOGEKÄR BÄRGBO.

RUDBECK, O., D. Ä.

ROSEN, E. VON. Olof Rudbeck och Rembrandt. En tafla af den senare förebilden till atlasplanschen i Atlantican?

I *Sv. dagbl.*, 30/9.

RUDBECK, O., D. Y.

GRAPE, A. Självbiografiska anteckningar af Olof Rudbeck d. y. Meddelade.
I *Bibliograf. studier tillägn. J. Rudbeck,* s. 19—32.

RUDHELIUS, J.

NORDSTRÖM, J. Bröllopsbeswärs Ihogkommelsze, Johannes Rudhelius och magister Smedberg. En motkritik.
I *Språk o. stil.,* Årg. 17, s. 45—78. — Med anledn. af E. SMEDBERGS kritik, samma tidskr., Årg. 16, (Bröllops Beswärs Ihogkommelse o. Johan Rudhelius.) av J. NORDSTRÖMS uppsats i *Samlaren,* Årg. 35, (Hvem har skrifvit Bröllops Beswärs Ihog Kommelsze?); Smedbergs svar: Bröllops Beswärs Ihogkommelse än en gång. Några principiella anmärkningar, i *Språk o. stil,* Årg. 17, s. 237—254, föranledde en replik af NORDSTRÖM, samma tidskr., Årg. 18.

RUNEBERG, J. L.

BELFRAGE, S. Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling. Upps. (tr. i Göteb.) 8:o. 263 s. Pr. 4,75 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.,* $^{24}/_{12}$, af W. SÖDERHJELM; *Vår lösen,* Årg. 8, s. 345, af E. LIEDGREN.

LAGUS, E. J. L. Runebergs gradualprov. Meddelat.
I *Förh. o. upps.,* 30, s. 75—79.

RABENIUS, O. Det centrala i Runebergs diktning.
I *Det nya Sverige,* Årg. 11, s. 136—150.

SPJUT, E. Johan Ludvig Runeberg. En levnadsteckning för barn och ungdom. Upps. 8:o. 79 s., 1 pl. Pr. 0,85 kr.
Biblioteket Sveriges vår, 18.

SYLWAN, O. Till Runebergs världsåskådning.
I *Edda,* Bd 7, s. 89—100.

ÖRN, ANNA. Johan Ludvig Runebergs liljekonvaljeflicka.
I *Allsvensk samling,* Årg. 4, nr 6, s. 4—5.

RYDBERG, V.

Den holländska målarkonsten under sextonhundratalet. Inledningsföreläsning, hållen i Stockholms högskola den 3 februari 1893.
I *Kvällsol. En samling skrifter på vers och prosa,* s. 9—22.

BERG, R. G:SON. Walter Scott och Viktor Rydberg. Några antydningar.
I *Biblioteksbladet,* Årg. 2, s. 62—66.

PORAT, C. O. VON. Ett par intressanta Viktor Rydbergsminnen.
I *Sv. dagbl.,* $^{14}/_{10}$.

RÄÄF, L. F.

BÖÖK, F. L. F. Rääf — en god konservativ. [1]—2.
I *Stockh. dagbl.,* $^{23}/_{6}$, $^{1}/_{7}$.

SANDER, N. F.

SÄVE, T. En politisk skämtdikt från riksdagen 1865 af Nils Fredrik Sander, meddelad.
I *Personhist. tidskr.,* Årg. 19, s. 34—41.

SKOGEKÄR BÄRGBO.

NORDSTRÖM, J. Till frågan om Skogekär Bärgbo.
I *Samlaren*, Årg. 38, s. 165—192.

SNOILSKY, C.

Carl Snoilsky och hans vänner. Ur skaldens brevväxling. [Utg. av R. G:SON BERG.] Del 1. Stockh. XII, 332 s., 4 portr., 1 faksim. Pr. 9 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 9/12, af W. SÖDERHJELM; *Dag. nyh.*, 19/12, af J. L[ANDQUIST]; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 7/12, af K. WARBURG; *Aftonbl.*, 18/12, af F. VETTERLUND; *Forum*, Årg. 4, s. 619—622, af J. MORTENSEN.

BERG, R. G:SON. Två otryckta Snoilskydikter.
I *Sv. dagbl.*, 4/11.

CLAUSEN, J. Breve fra Carl Snoilsky til Chr. Winther. Meddelte.
I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 577—584.

WARBURG, K. Ebba Snoilsky. In memoriam.
I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 19/9; äfven i *Aftonbl.*, 23/9.

STAGNELIUS, E. J.

CEDERBLAD, S. Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning.
I *Samlaren*, Årg. 38, s. 97—136.

STIERNHIELM, G.

Jfr RUDHELIUS, J.

STRANDBERG, C. V. A. (TALIS QUALIS.)

Samlade vitterhetsarbeten. Uppl. 2. [Utg. af R. G:SON BERG.] Del 1—2. Dikter. 1. 1835—1845. 2. 1846—1877. Stockh. 8:o. XI, 298 s., 1 pl.; 393 s., 1 pl. Pr. för Del 1 kr. 5, Del 2 kr. 6.

STRINDBERG, A.

BERG, R. G:SON. Strindbergs »Dygdens lön» — en självbiografi.
I *Sv. dagbl.*, 15/7.

BORCHSENIUS, O. August Strindberg og hans intime Theater.
I *Tilskueren*, Årg. 1917, Halvbd 2, s. 394—399.

BRUNIUS, A. Något om Strindbergs dramatiska figurer.
I förf:ns *Ansikten och masker*, s. 147—152.

Den första Strindbergsintervjun.
I *Stockh. dagbl.*, 21/1.

FELNER, K. VON. August Strindbergs Dramaturgie.
I *Der Merker*, 8: 21.

[HEDVALL, Y.] Strindberg på våra teatrar. En liten öfversikt med anledning af 5-årsminnet af hans bortgång. (Undert.: Y - - R.)
I *Stockh. dagbl.*, 14/5.

HELLBERG, EIRA. Aus Strindberg's letzten Jahren.
I *Berliner Tageblatt*, 17/7, 18/7.

HELLSTRÖM, V. Strindberg och musiken. Stockh. 8:o. 111 s., 3 pl. Pr. 3 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 25/6, af O. M[ORALE]S; *Stockh. dagbl.*, 1/4, af A. NYMAN; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 28/3, af J. A[TTERBOM].

JOHANSSON, G. Fröken Julie.
I *Forum,* Årg. 4, s. 94—96.

KAUS, O. Strindberg-Kult.
I *Die Aktion,* 1917, s. 631—642.

LANDAUER, G. Strindbergs Historische Miniaturen.
I *Der Jude,* 2: 1/2.

LANDQUIST, J. Strindberg och Geijerstam. Förspelet till Svarta fanor i Strindbergs brev till Geijerstam.
I *Dag. nyh.,* 25/3.

[LEE, R. E.] Bengt Lidforss och Strindberg. Ett hittills obeaktadt dokument. En satir öfver Giftas från 84. (Undert.: BGT.)
I *Sv. dagbl.,* 11/11.

MAG, O. Erläuterung zu Strindbergs phantastischem Drama Ein Traumspiel. München. 8:o. 28 s. Pr. 0,80 M.

[NORDSTRÖM, J.] Strindberg och Stiernhielm. (Undert.: N—M.)
I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.,* 15/8; äfven i *Aftonbl.,* 2/9.

SCHLEICH, C. L. Erinnerungen an Strindberg. Nebst Nachrufen für Ehrlich und von Bergmann. München. 8:o. V, 95 s. Pr. 2 M.

—— Hågkomster om Strindberg. Bemynd. övers. av G. LINDELÖF.. Stockh. 8:o. 62 s. Pr. 1,25 kr.
Anm. i *Göteb. handels o. sjöf.-tidn.,* 31/12, af G. JOHANSSON; *Forum,* Årg. 4, s. 535—537, af J. MORTENSEN; *Sv. tidskr.,* Årg. 7, s. 319—324.

STOLZ, H. Strindberg hüben — Grillparzer drüben.
I *Rhein.-Westfäl. Zeitung,* 7/5.

[SVENSSON, N. P.] Strindberg i Danmark. Ett Köpenhamnsbrev. (Undert.: QUIDAM QUIDAMSSON.)
I *Sv. scenen,* Årg. 3, s. 26.

TAUB, H. Strindbergs »Traumspiel». Eine metaphysische Studie. München. 8:o. 110 s. Pr. 2 M.

—— Strindberg und Schopenhauer.
I *Frankf. Zeitung,* 21/8.

WAACK, K. Strindberg als Mystiker.
I *Psychische Studien,* 1917, s. 308, 364—369.

STURZEN-BECKER, O. P. (ORVAR ODD.)

TUFVESSON, TH. Orvar Odd som landskapstecknare.
I *Stockh. dagbl.,* 12/8.

SWEDENBORG, E.

BEAUMONT, L. B. DE. Swedenborgs föreställning om kultur.
I *Kristend. o. vår tid,* Årg. 12, s. 23—34.

KLEEN, E. A. G. Swedenborg. En lefnadsskildring. Del 1. Stockh. 8:o. XL, 416 s., 3 pl. Pr. 8,50 kr.
Anm. i *Stockh. dagbl.,* 2/12, af S. GRÖNFELDT; *Nya dagl. alleh.,* 7/11, af L. L[JUNGLUN]D.

LAMM, M. Swedenborg. 1915.
Anm. i *Ord o. bild,* Årg. 26, s. 443—446, af A. NILSSON.

LINDH, F. G. Nya Swedenborgsdokument.
I *Nya kyrkans tidn.*, Årg. 42, s. 104—105.

—— Swedenborg som äktenskapskandidat.
I *Nya kyrkans tidn.*, Årg. 42, s. 41—43.

STROH, A. H. The present status of the phototyping of Swedenborg's manuscripts.
I *New church life*, Vol. 37, s. 495—504.

TROBRIDGE, G. A life of Emanuel Swedenborg with a popular exposition of his philosophical and theological teachings. London & New York. 1912. IX, 337 s.
Anm. i *Kyrkohist. årsskr.*, Årg. 18, Anm. o. granskn., s. 35—42, af G. JAKOBSSON.

TEGNÉR, E.

Ett hittills otryckt bref af Tegnér.
I *Sv. dagbl.*, 7/10.

BERG, R. G:SON. En bortglömd dikt af Tegnér?
I *Sv. dagbl.*, 25/2. — Med anledn. häraf inlägg i samma tidn., 4/3, af B. RISBERG, signaturen AD GLORIAM TEGNERI och R. G:SON BERG.

BÖÖK, F. Esaias Tegnér. Del 1. Till 1814. Stockh. 4:o. IX, 532 s. Pr. 18 kr.
Anm. i *Sv. dagbl*, 30/11, af G. CASTRÉN; *Stockh. dagbl.*, 16/12, af O. RABENIUS; *Nya dagl. alleh.*, 2/12, af [N.] E[RDMA]NN; *Nya Argus*, Årg. 10, s. 194—197, af G. C[ASTRÉN].

—— Det romantiska genombrottet hos Tegnér.
I *Edda*, Bd 7, s. 37—71.

—— Tegnér om världskriget.
I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 115—122.

ERDMANN, N, Tegnér och Platonismen. 1—2.
I *Nya dagl. alleh.*, 7/1, 9/1.

HEIDENSTAM, V. VON. Minne af Esaias Tegnér.
I *Sv. akad. handl. ifrån år 1886*, Del 28 (1916), s. 15—44.

WRANGEL, E. Tegnérs kärlekssaga. Den Myhrmanska kretsen och den första Tegnérska tiden på Rämen. 1916.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 28/1, af W. SÖDERHJELM (Tegnérforskning), äfven i *Nya Argus*, Årg. 10, s. 105—107; *Stockh. dagbl.*, 18/2, af O. R[ABENIU]S.

—— Rämen och Tegnérminnet. Ur den Myhrman-Tegnérska släktkrönikan. Stockh. 8:o. XI, 317 s., 20 pl. Pr. 8,50 kr.
Anm. i *Nya dagl. alleh.*, 16/12, af [N.] E[RDMA]NN.

—— Hur »Skogsvandringen» och »Svea» kommo till. Nya bidrag till kännedomen om Tegnér och hans diktning.
I *Stockh. dagbl.*, 11/11, 25/11.

TENGSTRÖM, J.

HEDVALL, RUTH. Ett tidigt »lån» från Kant hos Tengström.
I *Nya Argus*, Årg. 10, s. 81—82.

TESSIN, C. G.

FORSSTRAND, C. Carl Gustaf Tessin. (Svenska grandseigneurer.)
I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 822—832.

LEIJONHUFVUD, SIGRID. Omkring Carl Gustaf Tessin. 1. Fru grevinnan Ulla och fru grevinnan Augusta. Stockh. 8:o. VI, 211 s., 3 portr. Pr. 7,50 kr.
Anm. i *Sv. dagbl*, 15/12, af C. FORSSTRAND; *Stockh. dagbl.*, 16/12, af LYDIA WAHLSTRÖM; *Nya dagl. alleh*, 10/12, af N. ERDMANN; *Hertha*, Årg. 4, s. 356—357, af LYDIA WAHLSTRÖM.

THORILD, TH.

NAUMANN, E. Ett Thorildbrev.
I *Ver sacrum*, s. 136—138.

TOPELIUS, Z.

SACHALIN, Z. Majniemi slott i Topelii »Fältskärns Berättelser».
I *Finsk tidskr.*, T. 83, s. 78—112.

TRANÉR, J.

SÄVE, T. Ett brev från latinskalden professor Johan Tranér, meddeladt.
I *Personhist. tidskr.*, Årg. 19, s. 42—43.

WALLIN, J. O.

LIEDGREN, E. Wallins läroår som psalmdiktare 1806—1812. Kap. 4—5. Bilagor.
I *Kyrkohist. årsskr.*, Årg. 18, s. 1—72. — Forts. o. slut från Årg. 16 o. 17; förut i förf:ns ak. afh. med samma titel, 1915.

LINDQVIST, MÄRTA. Märkliga Wallinminnen i Solna prästgård.
I *Sv. dagbl.*, 22/7.

SJÖGREN, A. J. O. Wallin som stadshygieniker.
I *Hela världen*, Årg. 1917, s. 1217—1221.

Se äfven Afd. 6: A, under LIEDGREN, E.

WARBURG, K.

[RABENIUS, O.] Karl Warburg 65 år. (Undert.: O. R—s.)
I *Stockh. dagbl.*, 22/11.

SÖDERHJELM, W. Karl Warburg. Till 65-årsdagen.
I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 22/11.

WENNERBERG, G.

ALMQUIST, S. Gunnar Wennerberg och svenska skolan. 3. Den åldrande statsmannen.
I *Verdandi*, Årg. 35, s. 1—39. Forts. och slut från föreg. årg.

—— Om Gunnar Wennerberg, hans tid och hans gärning. Blad ur svensk kulturhistoria. Sthlm. 8:o. 287 s. Pr. 4,75 kr.
Anm. i *Sv. dagbl.*, 21/9, af O. LUNDGREN; *Dag. nyh.*, 4/10, af E. N[YBLO]M; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 24/8, af K. W[ARBUR]G; *Stockh. dagbl.*, 29/10, af O. R[ABENIU]S; *Nya dagl. alleh.*, 9/8, af N. ERDMANN; *Det nya Sverige*, Årg. 11, s. 485—490, af LOUISE ZEGOLSON.

ERDMANN, N. Gunnar Wennerberg på hundraårsdagen af hans födelse.
I *Nya dagl. alleh.*, 2/10.

KALLSTENIUS, G. Gunnar Wennerberg. Några reflexioner med anledning av den nyutkomna Wennerbergslitteraturen.
I *Ord o. bild*, Årg. 26, s. 657—660.

LIEDGREN, E. Från Gluntarna till Davids psalmer. Till hundraårsminnet av Gunnar Wennerbergs födelse.
I *Vår lösen*, Årg. 8, s. 181—185.

[RABENIUS, O.] Gunnar Wennerberg. Ett sekelminne. (Undert.: O. R—s.)
I *Stockh. dagbl.*, 30/9.

[RANDEL, A.] Till sekelminnet af Gluntarnes skald. (Undert.: A. R.)
I *Sv. dagbl.*, 30/9.

WARBURG, K. Gunnar Wennerberg. 1817 2/10 1917.
I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 1/10.

WILLEBRAND, R. VON. Gluntarne och deras skald. Till Gunnar Wennerbergs 100-årsdag. Ett minnesblad från Finland. (Ur: Finsk tidskrift, september 1917.) Upps. & Stockh. (tr. i Upps.) 4:o. 22 s. Pr. 1 kr.
Äfven i *Finsk tidskr.*, T. 83, s. 149—174 (Gluntarne och deras skald. Till Gunnar Wennerbergs hundraårs-minne).

VERELIUS, O.

FRIESEN, O. VON. En gravvård och ett griftkväde.
I *Ups. nya tidn.*, julnummer, 21/12.

WIVALLIUS, L.

EK, S. Wivallius avskedsvisor då han fördes till fängelset i Cajaneborg.
I *Nya Argus*, Årg. 10, s. 134—136.

JOHANSSON, J. V. En gammal svensk vårpoet. »Laurentii Wivallii Klage-Wijsa öfwer thenna torra och kalla wåhr».
I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 16/5.

JOHNSSON, P. »Kärlekssagan på Björkeberga». I historisk belysning framställd.
I *Önnestads elevförb. årsbok*, Årg. 4, s. 18—34.

7. Metrik och stilistik.

Språk och stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. Utg. av R. G:SON BERG, B. HESSELMAN, O. ÖSTERGREN. Årg. 17. Upps. 8:o. Pr. för årg. 4 kr.

N. BECKMAN. Hur uttryckes hos verbet framtid i forn- och nysvenskan? — S. KARLÉN. Fennicismer i haparandasvenskan. — Å. W:SON MUNTHE. Något mera om s. k. pleonastiska bildningar. — J. GOTLIND. Fallande och stigande rytm. — J. NORDSTRÖM. Bröllopsbeswärs Ihogkommelsze, Johannes Rudhelius och magister Smedberg. En motkritik. — B. HESSELMAN. Budo 'bådo' och budit 'bett'. — A. LINDQVIST. Anmärkningar till »Valda stycken av svenska författare 1526—1732», utg. av A. Noreen och E. Meyer. Andra uppl. Stockh. 1907. 2. — J. E. HYLÉN. Ett nytt fång danismer. — T. HJELMQVIST. Slutepisoden i Anna Maria Lenngrens »Anders och KöksCaisa». — O. ÖSTERGREN. Obestämd s-form

efter preposition. — G. CEDERSCHIÖLD. S. A. Hedin om tidningssvenska. — E. WELLANDER. Om den historiska betydelselärans utvecklingsmöjligheter. — E. SMEDBERG. Bröllops Beswärs Ihogkommelse än en gång. Några principiella anmärkningar. — Smärre bidrag: 1. T. HJELMQVIST. Signilds ö hos Ling. 2. A. NOREEN. Nya bidrag till samlingen av »språkliga nötter». 3. O. ÖSTERGREN. Regeln om -dt och -t. 4. B. H[ESSELMAN]. Skaldungar och Hiärtungar m. fl. 5. B. H[ESSELMAN]. Förhållandet mellan riksspråk och huvudstadsspråk i Danmark. Ett uttalande av P. K. Thorsen. — Ingångna skrifter.

CEDERSCHIÖLD, G. Framtidssvenska. Stockh. 8:o. IX, 191 s. Pr. 4,75 kr.

GÖTLIND, J. Fallande och stigande rytm.

I *Språk o. stil*, Årg. 17, s. 37—44.

HYLÉN, J. E. Till danismernas historia.

I *Högre allm. lärov. i Nyköping 1916—1917. Inbjudn. till övervar. av årsexamen*, s. 1—6.

LJUNGGREN, C. A. Stilarter och språkriktighetsregler. Ett försök till hjälpreda vid uppsatsskrivningen i modersmålet. Lund. 8:o. 72 s. Pr. 1 kr.

Anm. i *Sv. läraretidn.*, Årg. 36, s. 618, af C. O. A.; *Tidn. för Sveriges läroverk*, Årg. 17, s. 148—149, af [B.] L[OVGRE]N.

NORDENSTRENG, R. Kråkspråk och svenska. Några principspörsmål rörande långods och nybildningar i vårt språk.

I *Sv. tidskr.*, Årg. 7, s. 277—289. Jfr artiklar av samme förf. i *Sv. dagbl.*, 13/6, 1/7, 9/7.

8. Folklore, mytologi o. d.

Folkdiktning, Finlands svenska. 1. A. Sagor, referatsamling. Bd 1. Utg. av O. HACKMAN. Hfors. 8:o. XIX, 521 s. Pr. 10,50 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 132.

——, Finlands svenska. 1. B. Sagor i urval. Bd 1. Utg. av A. ALLARDT. Hfors. 8:o. VII, 523 s. Pr. 14 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 136.

Landsmål, Svenska, ock svenskt folkliv. Tidskrift utg. på uppdrag av landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors och Lund genom J. A. LUNDELL. H. 137—140 = 1917: 1—4. Stockh. 8:o. Pr. för årg. 5,25 kr.

H. 137. H. JOSEFSON. Seder ock bruk bland allmogen i norra Bohuslän. — LOUISE HAGBERG. En dödssed i Hälsingland. — Två dikter på västgötamål från början av 1700-talet, utg. av E. NOREEN. — En bröllopsdikt på Tjörnsmål från 1700-talet, utg. av. E. NOREEN. — HJ. ALVING. Kalmarmålets ljudsystem. — H. GEIJER. Undersökningen av svenska folkmål 1916. — H. 138. E. WIGFORS. Södra Hallands folkmål. s. 433—624. — H. 139. E. NOREEN. Ärtemarksmålets ljudlära, s. 3—114. — H. 140. SWENNING. Folkmålet i Listers härad, s. 5—100.

Studier, Folkloristiska och etnografiska. 2. Hfors. 8:o. 223 s. Pr. 4 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 135.

K. R. V. WIKMAN. Tabu- och orenhetsbegrepp i nordgermansk folktro om könen. — V. W. FORSBLOM. Sydösterbottniska plog- och budkavlar. —

V. W. Forsblom. Sydösterbottniska vindflaggor. — K. R. V. Wikman. Folksederna vid livets högtider. — V. W. Forsblom. Folkföreställningar i svenska Österbotten om trollskott. — V. W. Forsblom. Om mara och marritt i österbottnisk folktro. — K. P. Petterson. Lantmannaredskap i Nagu. En beskrivn. Utg. av V. Solstrand. — K. R. V. Wikman. Katalog över Sv. litt.-sällsk. i Finland folkloristiska arkiv.

BING, J. Svinet i bronsålderns religion. Ett nytt bidrag till tolkningen av våra hällristningar.

I *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 28/12, efter en uppsats i *Tidens Tegn* (De ældste griser i vor kunst og religion).

GRIP, E. Några bidrag till kännedom om svenskt allmogeliv. Folksed, folktro och folkdiktning i Uppland. Stockh. 8:o. 264 s. Pr. 7,50 kr.

Anm. i *Dag. nyh.*, 3/12, af J. Sahlgren.

—— Uppländsk folkdiktning.

I *Läsning för sv. folket*, Årg. 83, s. 139—160, 203—215.

HOLMBERG, U. Valhall och världsträdet.

I *Finsk tidskr.*, T. 83, s. 337—349.

MÖLLER, B. Stjärngossar och trettondagsspel. Några halländska julseder.

I *Folkminnen o. folktankar*, Bd 4, s. 33—64.

OLRIK, A. Eddamytologien.

I *Nord. tidskr.*, Årg. 1917, s. 81—93.

—— Yggdrasil.

I *Danske Studier*, Årg. 1917, s. 49—62.

SYDOW, C. W. von. God afton om I hemma är! En studie över de nordiska majvisorna. Med facsimiler och musiknoter. Malmö. 8:o. 158 s. Pr. 1,75 kr.

Anm. i *Sv. dagbl.*, 19/7, af M. P:n Nilsson (Gamla majvisor); *Dag. nyh.*, 29/7, af J. Sahlgren; *Göteb. handels- o. sjöf.-tidn.*, 4/7, af A. Ö[sterling].

—— En gammal visa om julen.

I *Folkminnen o. folktankar*, Bd. 4, s. 161—166.

UNWERTH, W. von. Fiolnir.

I *Ark. för nord. filol.*, Bd 33, s. 320—335.

Af Svenska Litteratursällskapet utgifna skrifter.

(Äldre prisuppgifter annulleras härmed.)

1: 1—39. Samlaren. Årg. 1—39. 1880—1918. Fortsättes. Pris kr. 180: — (1: 1. kr. 3: —, 1: 2. kr. 2: —, 2: 1. kr. 2: —, 2: 2. kr. 1: 50, 3: 1. kr. 2: —, 4: 1. kr. 2: —, 4: 2. kr. 2: 50, 5. kr. 3: —, 6: 1. kr. 2: —, 6: 2. kr. 2: —, 7. kr. 3: 25, 8—9. per st. kr. 4: —, 10. kr. 3: 25, 11. kr. 2: 50, 12. kr. 4: —, 13. kr. 3: 50, 14. kr. 3: —, Extrahäfte kr. 3: —, 15—16. per st. kr. 4: —, 17—18. per st. kr. 5: —, 19—23. per st. kr. 3: 50, 24. kr. 4: —, 25—26. per st. kr. 6: —, 27. kr. 3: 50, 28. kr. 6: —, 29—30. per st. kr. 4: 50, 31. kr. 6: —, 32. kr. 4: —, 33. kr. 6: —, 34. kr. 7: 50, 35—36. per st. kr. 6: 50, 37—38. per st. kr. 7: —, 39. kr. 10: —). [H. 1: 1. 1880. Utsåldt.]

2: 1—2. Dagboksanteckningar af Johan Gabriel Oxenstierna. Åren 1769—1771. Utg. genom G. Stjernström. 1881. Pris kr. 5: —.

3: 1—5. [G. E. Klemming,] Ur en antecknares samlingar. 1881—83. Pris kr. 6: —. [H. 2. utsåldt.]

4. En svensk ordeskötsel angående bokstäfver, ord och ordesätt af Samuel Columbus. Med inledning, anmärkningar och register utg. af G. Stjernström och A. Noreen. 1881. Pris kr. 2: —.

5: 1—2. Skrifter af Karl Gustaf Tessin. Efter författarens på Åkerö befintliga handskrift utg. af G. Frunck. 1882—83. Pris kr. 2: 50.

6: 1—3. G. Benzelstjernas Censorsjournal 1737—1746. Utg. af L. Bygdén och E. Lewenhaupt. 1884—85. Pris kr. 5: —.

7: 1—4. 1500- och 1600-talens visböcker. Första bandet. Utg. af A. Noreen och H. Schück. 1884—94. Pris kr. 15: —. (1: 1—2. Harald Oluffsons visbok. H. 1—2. Per st. kr. 1: 25; 2: 1—3. Bröms Gyllenmärs visbok, H. 1—3. Per st. kr. 2: —; 3. Barbro Banérs visbok. Kr. 1: 50. 4. Pär Brahes visbok. Kr. 5: —.)

7: 5—7. 1500- och 1600-talens visböcker. Andra bandet. Utg. af A. Noreen och J. A. Lundell. 1900—15. Pris kr. 13: —. (5. K. Bibliotekets visbok i 16:o. Kr. 3: —; 6: 1—2. K. Bibliotekets visbok i 8:o. H. 1—2. Per st. kr. 2: —; 7: 1—3. K. Bibliotekets visbok i 4:o. H. 1—3. Per st. kr. 2: —.)

7: 8—10. 1500- och 1600-talens visböcker. Tredje bandet. Utg. af A. Noreen och A. Grape. H. 1—4. 1916—19. Fortsättes. (8. Drottning Sofias visbok. Kr. 3: —; 9. Stjerneldska handskriftens (E 133) visor. Kr. 1: —; 10: 1—2. Samuel Älfs visbok. H. 1—2. Per st. kr. 3: —.)

8: 1—4. Johannes Messenius, Samlade dramer utg. af H. Schück. H. 1—4 1886—88. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1: 50.

9: 1—6. Bref rörande Nya Skolans historia 1810—1811. Med anmärkningar utg. af G. Frunck. 1886—91. Pris kr. 5: 75.

10: 1—4. G. E. Klemming, Sveriges bibliografi 1481—1600. Redigerad och utg. af A. Andersson. H. 1—4. 1889—92. Fortsättes. Pris per häfte kr. 2: —.

11: 1—7. Skrifter från reformationstiden. I urval utg. af A. Andersson. 1889—98. Pris kr. 11: —. [H. 1—3, 7. utsålda.]

12: 1—3. Bref rörande teatern under Gustaf III. 1788—1792. Utg. af E. Lewenhaupt. 1891—94. Pris kr. 7: —.

13: 1—2. H. Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter. 1893—95. Pris kr. 8: —.

14. Bref från Esaias Tegnér till Carl Fredr. af Wingård. Utg. af E. Tegnér. 1894. Pris kr. 2: —.

15: 1—2. O. Levertin, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. 1896—98. Pris kr. 3: 75.

16. Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden. Utg. med en inledning om dess utländska förebilder af O. Sylwan. 1895. Pris kr. 1: 50.

17: 1—18. L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. Band 1—2. 1898—1915. Pris kr. 32: —. (1. kr. 15: —, 2. kr. 17: —.)

18: 1—2. Ur Hans Järtas literära brefväxling. 1. Bref till och från C. G. v. Brinkman. Utg. af E. Lewenhaupt. H. 1—2. 1899—1900. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1: 50.

19: 1—3. Thomas Thorilds bref. Utg. af L. Weibull. H. 1—3. 1899—1902. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1: 50.

20. Thorilds bref till C. F. Cramer. Med inledning och anmärkningar utg. af M. Lamm. 1907. Pris kr. 2: 50.

21: 1—5. Lejonkulans dramer. Utg. af E. Ljunggren och C. Pollack. H. 1—5. 1908—12. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1: 50.

22. O. Wieselgren, Studier öfver Lejonkulans dramer. 1909. Pris kr. 2: 25.

23. F. Böök, Studier i Stagnelii ungdomslyrik. 1911. Pris kr. 3: 50.

Utsålda skrifter: Nr 1: 1: 1. Samlaren 1880 h. 1., Nr 3: 2. Klemming, En antecknares samlingar, h. 2., Nr 11: 1—3, 7. Skrifter fr. Reformationstiden h. 1—3, 7.

Omtryckta skrifter: Nr 1: 5. Samlaren 1884, Nr 7: 4. Pär Brahes Visbok.

Den årliga utgifningen af sällskapets skrifter har haft följande omfattning.

1880/81. 1: 1: 1—2, 2: 1, 3: 1. **1881/82.** 1: 2: 1—2, 2: 2, 3: 2—3, 4. **1882/83.** 1: 3: 1, 3: 4—5, 5: 1—2. **1883/84.** 1: 4: 1—2, 6: 1, 7: 1: 1. **1884/85.** 1: 5, 6: 2—3, 7: 1: 2, 7: 2: 1. **1885/86.** 1: 6: 1—2, 7: 2: 2, 8: 1, 9: 1. **1886.** 1: 7, 8: 2, 9: 2. **1887.** 1: 8, 7: 2: 3, 8: 3. **1888.** 1: 9, 8: 4, 9: 3. **1889.** 1: 10, 7: 3, 10: 1, 11: 1—2. **1890.** 1: 11, 9: 4, 10: 2, 12: 1. **1891** 1: 12, 9: 5, 10: 3. **1892.** 1: 13, 9: 6, 10: 4, 12: 2. **1893.** 1: 14, 1: extrahäfte, 11: 3—4, 13: 1. **1894.** 1: 15, 12: 3, 14. **1895.** 1: 16, 13: 2. **1896.** 1: 17, 15: 1. **1897.** 1: 18, 7: 4, 16. **1898.** 1: 19, 11: 5—7, 15: 2, 17: 1. **1899.** 1: 20, 17: 2, 18: 1, 19: 1. **1900.** 1: 21, 17: 3, 18: 2, 19: 2. **1901.** 1: 22, 7: 5, 17: 4. **1902.** 1: 23, 17: 5, 19: 3. **1903.** 1: 24, 7: 6: 1, 17: 6. **1904.** 1: 25, 17: 7. **1905.** 1: 26, 17: 8. **1906.** 1: 27, 7: 6: 2, 17: 9, 20. **1907.** 1: 28, 17: 10, 21: 1. **1908.** 1: 29, 17: 11, 21: 2. **1909.** 1: 30, 17: 12, 22. **1910.** 1: 31, 17: 13, 21: 3. **1911.** 1: 32, 17: 14, 21: 4, 23. **1912.** 1: 33, 7: 7: 1, 17: 15, 21: 5. **1913.** 1: 34, 7: 7: 2, 17: 16. **1914.** 1: 35, 7: 7: 3, 17: 17. **1915.** 1: 36, 7: 8, 17: 18. **1916.** 1: 37, 7: 9; **1917.** 1: 38, 7: 10: 1. **1918.** 1: 39, 7: 10: 2.

Samlaren har under de sista fem åren innehållit följande uppsatser.

1914.

E. Liedgren: Till belysning af krisen i Joh. Olof Wallins lif. O. Holmberg: En nyfunnen Tegnérdikt. S. Leijonhufvud: Teaternotiser i Tessinska bref. A. Nordén: Ulla Winblad i Norrköping. E. Lewenhaupt: Några Lidnerbref. E. Noreen: Om »Sju vise mästare» på fornsvenska. J. Nordström: Hvem har skrifvit Bröllopps Beswärs Ihog Kommelsze? J. Nordström: Bröllops Beswärs Ihog-Kommelsze och tvenne bröllopsdikter af Johannes Rudhelius. J. Nordström: Vår äldsta svenska hexameterdikt. H. Schück: Ur gamla anteckningar. 4. Ett bidrag till Samuel Columbus' biografi. 5. Ur Runius' anteckningsbok. A. Nelson: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1913.

1915.

J. Flodmark: När Lidner gjorde konkurs. S. Ek: Till frågan om Hercules' två versioner. G. Schütte: Gudedræbning i nordisk Ritus. E. Noreen: En förbisedd dikt af Gunno Dahlstierna. J. Rudbeck: Om författarskapet till Kung Orres bedrifter och Seigneur Hans Hanssons drömmar. M. Lamm: Studier i Almquists ungdomsdiktning. C. Santesson: En omstridd Atterbom-dikt. H. Schück: Ur gamla anteckningar. 6. Vårt äldsta medicinska arbete. A. Silow: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1914.

1916.

M. Lamm: Försoningstanken i Tegnérs Frithiofs Saga. G. Carlquist: Några återfunna Daliniana. S. Cederblad: Lidner och Stagnelius. H. Olsson: Tegnérs episka och dramatiska planer under Frithiofsåren. G. Lindstén: Några okända dikter af Kellgren, Leopold och Bellman. F. Böök: Tegnér och Ossian. J. Nordström: De olika Hercules-versionerna. G. Lindstén: Några brefutdrag rörande Utile Dulci i början af 1700-talet. G. Bergh: Kellgrens första recension. A. Korlén: Wallins psalm 481 och Goethes dikt »Nähe des Geliebten». H. Schück: Ur gamla anteckningar. 7. Tungomålsgillet. A. Silow: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1915.

1917.

C. Santesson: Mot »Lycksalighetens ö». S. Ek: Karin Ulfsparres visor. J. Flodmark: Något om Bellman och hans anhöriga. S. Cederblad: Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning. K. Strömberg: Leopolds Virginia. J. Paludan: Ole Svendsen Lemvig. J. Nordström: Till frågan om Skogekär Bärgbo. G. Lindstén: Visan om Konung Gustaf och Dalkarlarna. G. Lindstén: En oration af Kellgren från Åbotiden. F. Böök: Bidrag till de Almquistska skrifternas kronologi. H. Schück: Ur gamla anteckningar. 8. Franska trupper i Sverige 1743—1753. N. Gobom: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1916.

1918.

S. Ek: Våra första psalmböcker. H. Schück: Ur gamla anteckningar. 9. Stadfästelsebrefven till Uplands- och Södermannalagarna. 10. De spinea corona. I. Simonsson: Biografiska bidrag om Lars Wivallius (efter fängelsetiden). R. G:son Berg: Atterboms bref till Schelling. J. Svensson: Ett par nyfunna dikter af Henricus Tidemanni. J. Nordström: Strödda bidrag. A. Grandien: Atterbom och Afzelius. G. Bergh: Ehrensvärds idealuppfattning i förhållande till Winckelmanns. Henrik Cornell: En birgittinsk revelation och dess litterära förebilder. N. Gobom: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1917.

Meddelande.

Anmälan om inträde i **Svenska Litteratursällskapet i Uppsala** sker till sällskapets *skattmästare*, adr. Uppsala.

Afgiften är för *årligt betalande* medlem 5 kr. årligen, för *ständig* medlem 50 kr. en gång för alla. Årsafgiften och kostnaderna för distribueringen af skrifterna uttagas genom postförskott vid skrifternas utsändande.

Medlem af sällskapet erhåller ett exemplar af alla af sällskapet utgifna skrifter från och med det år, då han inträder i sällskapet. Därförut utgifna skrifter säljas genom *skattmästaren* till *medlemmar* af sällskapet med 25 % rabatt å bokhandelspriset. Hel årgång af skrifter säljes för 5 kr. och vid försäljning af minst fem årgångar lämnas 25 % äfven å årgångspriset. Nytillträdande medlemmar erhålla samtliga i lager kvarvarande äldre skrifter för kr. 140: —. Vid alla försäljningar uttagas försändningskostnaderna af köparen. Af andra häftesvis utgifna skrifter än Samlaren och visböckerna säljas i regel ej lösa häften.

För angelägenheter rörande tidskriften samt sällskapets öfriga publikationer hänvände man sig till professor Henrik Schück, Uppsala.

Med **Svenska Litteratursällskapet i Finland** har öfverenskommelse träffats på grund hvaraf medlemmar af vårt sällskap mot erläggande af endast half afgift kunna blifva medlemmar af det finlandssvenska sällskapet. Afgifterna äro sålunda för årligt betalande medlem Mk 7: 50 (f. n. kr. 3: —) årligen samt för ständig medlem Mk 100: — (f. n. kr. 40: —) och för stiftande medlem Mk 200: — (f. n. kr. 80: —) en gång för alla (i st. för resp. Mk 15, 100 och 200). Dessutom äga medlemmarna af bägge litteratursällskapen rätt att för halfva priset tillösa sig de båda sällskapens äldre skrifter, ifall det återstående lagret sådant medgifver. Anmälan göres till *Svenska litteratursällskapets skattmästare, Uppsala.*

Med **Universitetsjubilæets Danske Samfund** och med redaktionen af **Danske Studier** äro öfverenskommelser träffade, på grund af hvilka medlemmar af vårt sällskap kunna blifva medlemmar af Samfundet för kr. 6: 50 (i st. för 10 kr.) eller utan att ingå som medlemmar af Samfundet kunna prenumerera på Danske Studier för kr. 2: 50 om året (i st. för 4 kr.). Anmälan göres till *Svenska litteratursällskapets skattmästare, Uppsala.*

Uppsala i maj 1919.

Svenska Litteratursällskapets Arbetsutskott.

Uppsala 1919. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B.
196177

3 9015 04847 1729

